



מקוזה טהרה

עקרונות בניית
המקוואות

סקירה היסטורית
של מבני מקוואות
שונים

רעיונות לשיפור
מבני המקוואות
שימוש חכמים
בהלכות מקוואות

מקוה טהרה

עקרונות בניית המקוואות

**סקירה היסטורית של מבני
מקוואות שונים**

**רעיונות לשיפור מבני
המקוואות**

כל הזכויות שמורות
יואל שילה, רכסים

shiloyoel@gmail.com

ת.ד. 6270, רכסים

04-9847719, 050-4127719

מפתח העניינים

3	מפתח העניינים.....
5	הקדמה.....
6	רקע הלכתי ומעשי לבניית מקואות.....
6	עקרונות בניית המקואות.....
	הפסוקים 6

מים טהורים - מטהרים * 6 * שיעור המים * 6 * מעיין * 6 * טבילה בנהרות * 7 * הוויתו
בטהרה * 7 * מעיין מטהר בזחילה, ומקוה זוחלת פסולה * 7 * עצירת הזחילה * 7 * זחילה מעל
מפלס מ' סאה * 7 * זחילה שאינה ניכרת * 8 * זחילה חוזרת * 8 * זחילה מחמת הטבילה * 8 *
זחילה ממקוה למקוה * 8 * זחילה פנימה * 9 * טבילת עזרא בזוחלין * 9 * השימוש בפילטר * 9
* שינוי מראה המים * 10 * מים שבכלי * 10 * חקקו ואח"כ קבעו * 10 * קבעו ואח"כ חקקו
* 10 * טבילה בכלי נקוב * 11 * טבילת עזרא בכלי * 12 * מים שאובין * 12 * הוספת שאובין
לכשרים * 12 * שאובין שהומשכו * 12 * המשכה על משטח שאינו ראוי לבלוע * 13 * התועלת
שבהמשכה * 13 * מקוה העשויה משלג * 14 * מקוה העשויה מקרח מלאכותי * 14 * מקוה
ממי מזגן * 15 * הכשרת שאובין בזריעה * 15 * יבוש הרצפה לפני הזריעה * 15 * עירוב בזוחלין
* 16 * השקת מקואות חסרים * 16 * שפופרת הנוד * 16 * חורי המערה * 17 * הכשרת שאובין
בהשקה * 18 * השקה שנפסקה * 18 * נתן סאה ונטל סאה במי פירות * 18 * נתן סאה ונטל
סאה במים שאובין * 18 * הרמב"ם חשש מפני מראית העין * 19 * שיטת הראב"ד * 19 * האם
צריך לחוש לראב"ד * 19 * הכרעת החזו"א לסמוך על הזריעה * 20 * זריעה משולבת בהשקה
* 20 * קטפרס אינו חיבור * 20 * עירוב מקואות בצינור אנכי * 21 * מקוה רש"ב * 21 * שימור
מי הגשם * 22 * מקואות כלים * 22

23	סיכום.....
----	------------

עקרונות בניית מקוה כשרה לכתחילה * 23 * עקרונות בניית מקוה מהודרת * 23

24	סקירה היסטורית של דרכי בניית מקואות.....
----	------------------------------------------

המקוה במצדה * 24 * חבל הריין - מי תהום * 24 * חידוש הישוב בארץ * 25 * חת"ם סופר
- החלפת המים העליונים * 25 * חת"ם סופר - זריעה ממקוה למקוה * 25 * היתרי החת"ם סופר
אינם מצויים אצלנו * 26 * חכמי ירושלים - רק בזריעה * 26 * חכמי ירושלים - גם בהשקה * 26
* חכמי ירושלים - מאגר מי גשם * 27 * רש"ב - השקה תחתונה * 27 * חזו"א - רק זריעה * 28
* המקוה בפאג"י - צמצום תחלופת המים * 28 * הגר"ח נאה - זריעה והשקה * 29 * צאנז -
שתי השקות * 29 * סאטמר - חלוקת ההשקה לשתיים * 29 * הגר"מ פוזן - העלאת מי התהום
* 30 * המקובל בעבר - זריעה עם השקה * 30 * המקובל היום - זריעה נפרדת מהשקה * 30
סיכום * 30

32	רעיונות לשיפור מבני המקואות.....
----	----------------------------------

32	תקרה עבה לאוצר ההשקה.....
35	חיבור ההשקה לאוצר הזריעה.....
37	המשכה על קרקע הראויה לבלוע.....
39	קיצור צינור הזריעה.....
40	איטום בפוליאוריאה.....
41	אוצר רש"ב משוכלל.....
41	רשת במקוה כלים.....
41	המשכה במקוה כלים.....
42	שימוש ברעפים.....
42	בניה צמודת קרקע.....
42	חום המים בשבת.....

42.....	ההסכמות לשיפורים המוצעים.....
45.....	שימוש חכמים בהלכות מקוואות.....
119.....	אוסף תשובות.....

הקדמה

מורשת גדולה הנחילו לנו רבותינו בהלכות מקואות; מטרת הספר להראות כיצד דיני חז"ל מתקיימים באופן מעשי במקואות שבימינו; בריך רחמנא שהניח לכל אדם מקום להתגדר בו, וזכיתי גם אני, בחמלת ד' עלי, להוסיף כמה דברי נופך מדילי, ודברים אלו מוצגים לעיונו ולביקורתו של הלומד; התוספת שבחוברת אמורה רק לגבי דקדוקי ההלכה ולא לגבי עיקר כשרות המקואות, שלאחר ההתבוננות בעקרונות בניית המקואות שנהגו בהן במאות השנים האחרונות - יש מקום להציע לפני הרבנים והלומדים כמה רעיונות לדקדוקי מצוות, כדי להוסיף בטהרתן של ישראל.

כמו כן הוספתי שאלות ותשובות שזכיתי לקבל במשך השנים מרבנים ואנשי מקצוע; יש להדגיש שהנכתב כאן לא היה לעיני הרבנים, כך שאין לראות בזה ייצוג נאמן לדעתם.

יצאו לאור הספרים והחוברות: **'ראשית דגן'** - הלכות תרו"מ חלה ערלה כלאים ושיעורי המצוות, **'היא חכמתכם'** - האסטרונומיה בהלכה, **'היקף השבת'** - הלכות עירובין, מקוואות, וקיצור הלכות תרו"מ חלה ערלה כלאים, **'קיצור הלכות תרו"מ חלה ערלה כלאים עירובין ומקוואות, 'ותשקט הארץ'** - מנהג חבישת הפאה הצנועה, **'אל יוציא'** - תחומין, **'שימוש חכמים'** - תשובות מעשיות בהלכות מקואות, **'ממזרח שמש'** - זמן הנץ החמה, **'כעין תער'** - השימוש במכונת גילוח, **'ממלכת כהנים'** - השימוש בכהנים, **'שתילי זיתים'** - מדידת שיעורי המצוות, **'כל השביעין'** - הלכות שביעית, **'אש תמיד'** - השימוש בחשמל המיוצר בשבת, **'תקליטורים'** של הרצאות ומצגות [ולהבדיל - גם חוברת הדרכה לאברכים בענייני הוצאה לאור באמצעות תוכנת וורד - **'וורד לאברך'**].

יואל שילה, רכסים

shiloyoel@gmail.com

ת.ד. 6270 רכסים, 04-9847719, 050-4127719



רקע הלכתי ומעשי לבניית מקואות

עקרונות בניית המקואות

הפסוקים: את יסודות בניית המקואות למדו מהפסוקים: א' - וַרְחֵץ בַּמִּים אֶת כָּל בֶּשָׂרוֹ - מים שכל גופו עולה בהן; ב' - אֵךְ מַעְיָן וּבֹר מִקְוֶה מִים יִהְיֶה טָהוֹר - מים אלו אינם מקבלים טומאה, וממילא יש בהם כח לטהר את הטמא הטובל בהם [וממה שהטמא בטל במים למדו על זריעה והשקה]; ג' - מִקְוֶה מִים - המים מטהרים כשהם במקום כינוס [= 'אשבורן', ומכאן למדו על פסול זחילה]; ד' - אֵךְ מַעְיָן - דוקא מעיין מטהר בזוחלין ואין צריך מקום כינוס; ה' - וּבֹר' מעיין מטהר גם בבור נביעתו; ו' - בֹּר מִקְוֶה מִים - ולא מים שבכלי [ומכאן הגזירה על מים שאובין שמא יטבול בכלי]; ז' - מִקְוֶה מִים - דוקא מים שלא השתנה מראם [מכאן לפסול שינוי צבע], ולא שאר משקים [מכאן לפסול נתן סאה ונטל סאה]; ח' - יִהְיֶה טָהוֹר - הוויית המקוה צ"ל על ידי טהרה, ויש שלמדו זאת מהסמיכות של מעיין למקוה - שאף מקוה צ"ל בידי שמים.

מים טהורים - מטהרים: בפרשת שמיני (ויקרא י"א ל"ו) נאמר 'אֵךְ מַעְיָן וּבֹר מִקְוֶה מִים יִהְיֶה טָהוֹר', ועיקר כוונת הפסוק היא לומר שמי מעיין ובור אינם מקבלים טומאה, ובפסחים (ט"ז). למדו שמים אלו אף מטהרים את הטמא הטובל בהם.

שיעור המים: שיעור המים הנצרך לטבילה נלמד מהפסוק וַרְחֵץ בַּמִּים אֶת כָּל בֶּשָׂרוֹ, ואמרו בפסחים (ק"ט.) "אֶת כָּל בֶּשָׂרוֹ - מים שכל גופו עולה בהן, וכמה הן אמה על אמה ברום שלש אמות, ושיעורו חכמים שיעור מי מקוה ארבעים סאה"; שיעור המקוה תלוי גם במחלוקת מה שיעור רוחב אגודל הבינוני [לדעת הגר"ח נאה ('שיעור מקוה' עמ' מ"ב, קנ"ד, קע"ה) נהגו בכל ישראל לעשות מקוה גדולה יותר מהשיעור המצומצם כפל כפלים, ולכן החמיר לשער בשיעור הגדול ביותר שנזכר בפוסקים לאמה שוחקת (88.5 ס"מ, עפ"י שיטת הערוך בשם הירושלמי שהאגודל 2.85 ס"מ, אך במדות א"צ לחוש לשוחקת) - וממילא מקוה היא 912 ליטר, אלא שנתפשט המנהג לשער את המקוה באמה של 61 ס"מ (681 ליטר), ואין לפחות מ-454 ליטר (אמה של 53.3 ס"מ); והקה"י (שיעורין של תורה, שיעור המצוות ט') כתב שראוי שלא לפחות מ-750 ליטר - וראוי שיהא הרבה יותר מהשיעור כי המים מתמעטים ע"י הטבילות ושאר סיבות, ולכ"פ ראוי שיהיו במקוה 648 ליטר (תואם לאצבע 25 מ"מ)], ומקובל בארץ שלא להתיר לטבול בפחות מאלף ליטר כדי לצאת ידי כל הדעות.

מעיין: מי מעיינות הם מי גשם או שלג שנבלעו בקרקע (כמוכח בתוספתא פרה ט' ב'), וחילחלו לשכבת אדמה מחלחלת או בסלע נקבובי המסוגלים להיות רוויים במים, ונאגרו מעל שכבת קרקע אטימה - עד שיצאו החוצה דרך ניקבה, בור, וכדו'; אם הגשם רק חילחל למרחק קטן - מסתבר שלא הפך למעיין (צמח צדק יו"ד קס"ז, וראה מהרי"ט ב' י"ח); המים הנובעים מהקרקע נחשבים 'מים חיים' וכשרים לטבילת זב מצורע ומי חטאת אם אינם מלוחים, מרים, חמים, או שדרך המעיין להפסק לעתים (פרה ח' ט'); לדעות רבות (ראב"ד פרה ו' י', ר"ש פרה ח' י', חזו"א פרה י"א ט') המעיין אינו 'מים חיים' בתערובת רוב מי גשם, ויתכן שלדעת הרמב"ם (פרה ו' י', מקואות ט' י"ג) נפסלים אף במיעוט מי גשם; גם מי מעיין שאינם מים חיים עדיין מטהרים בזוחלין כשהם במציאות הזחילה הטבעית של המעיין, ובלבד שמי הגשם הם מיעוט, כמבואר במשנה 'למעלה מהן [ממקוה של מי גשמים] מים מוכין - שהן מטהרין בזוחלין' (הרב יעקב ענבל עפ"י מקוואות א' ח', ה' א', ה' ד').

טבילה בנהרות: נחלקו בגמ' (שבת ס"ה) האם להכשיר טבילה בנהר ללא אשבורן, השו"ע (ר"א ב') פסק כדעת רב **לפסול טבילה בנהרות** זוחלין מחשש לריבוי מי הגשם, ואילו הרמ"א כתב שאף שנכון להחמיר, אולם **יש מתירים בשעת הדחק** כדעת שמואל המתיר לטבול בנהרות גם בעונת הגשמים, שסובר שמי הגשם גורמים שגם מי התהום יתרבו; נחלקו האם היתרו של שמואל הוא רק במקום אפיק הנחל המקורי [כגון כשהמדרון הנהר תלול ומי הגשם רק מעלים את המפלס באותו מקום] (ש"ך ר"א י"א), או גם במקום שגדל מחמת הגשמים [כגון כשהמדרון משופע והנהר מתרחב גם הצידה] (רמ"א והגר"א ר"א ב').

הווייתו בטהרה: מהפסוק 'יִהְיֶה טָהוֹר' למדו חז"ל (זבחים כ"ה:): **שהוויית המקוה צ"ל על ידי טהרה**, ויש (ספרא שמיני ט') שלמדו זאת מהסמיכות של מעיין למקוה - שמה מעיין בידי שמים אף מקוה בידי שמים, ולכן אי אפשר להעביר את מי הגשם למקוה באמצעות דברים המקבלים טומאה כגון מרזבים שלא נעשו לשמש את הקרקע [אפילו כשאין להם בית קיבול]; אם המרזב מחובר בבנין או שטמון בקרקע - מותר להעביר דרכו את המים למקוה כי אינו מקבל טומאה (רא"ש כלל ל"א ד', שו"ע ר"א ל"ה מ"ח). גם **הוויית המקוה ע"י אדם** פוסלת ולכן אם הסיט את המים למקוה בידו, ברגלו או באמצעות אחיזת קרש וכדו' - פסול, ויש הפוסלים בזה בג' לוגין כמו בפסול שאובין (ראה בעלי הנפש שער המים ג'). פסול זה הוא רק אם המים הורמו מהקרקע (תוספתא מקואות ג' ב'), ורק אם לא היו מגיעים למקוה בלעדי הדבר המקבל טומאה, ורק אם מקלחים ממנו ישירות למקוה או לאויר המקוה (שו"ע ר"א ל"ה מ"ח).

מעיין מטהר בזחילה, ומקוה זוחלת פסולה: הכשר מעיין לטבילה הוא גם כשהמים זוחלין, כפי שלמדו מהפסוק 'אֶךָּ מְעִיֵן', אולם הכשר מי גשמים לטבילה הוא רק כאשר הם נמצאים במקום כינוס [=אשבורן] שאינם זוחלין ממנו החוצה, כמבואר בכמה משניות (מקואות ה' ה', ח') "הזוחלין כמעין והנוטפים כמקוה", "בית הלל אומרים אין מטבילין [בחדרלית של גשמים]"; ביאר הר"ד (שבת ס"ה:) שמעין מטהר גם בזחילה כפי דרכו להיות זוחל ונמשך, ומי הגשם צריכים אשבורן כדרך מנהגם להקוות למקום אחד, וכתב בספר שנות חיים ([אויסאבל] סי' ל"א-ל"ב) שנחלקו אם פסול זוחלין נובע מחמת תנועת המים, או מחמת חסרון האשבורן.

עצירת הזחילה: ניתן להכשיר מקוה זוחלת ע"י עצירת הזחילה באמצעים מלאכותיים, כדשנינו (מקואות ה' ו') "ומודים שהוא גודר כלים וטובל בהם", וכך הכשירו טבילה בנהר בהעמדת המים במחצלת (שבת ס"ה). "עביד להו... מפצי ביומי תשרי" (לפירוש הרמב"ם מקואות ט' י"ג, ראה כסף משנה). לדעת הר"ש כוונת המשנה (מקואות ה' ה') "רבי יוסי אומר כל דבר שהוא מקבל טומאה אין מזחילין בו" - היא שאי אפשר לעצור את הזחילה באמצעות דבר המק"ט, והרא"ש פירש את המשנה באופן אחר, ונהוג להחמיר להשתמש במקואות בפקקי גומי כדעת הר"ש.

זחילה מעל מפלס מ' סאה: כתב הרא"ש (כלל ל"א ד') שנכון יותר לפרש שהזחילה הפוסלת היא רק כשהנקב נמצא במפלס נמוך כך שאם המים יזחלו דרכו לא ישארו במקוה מ' סאה, אבל נקב שמעל מ' סאה אינו פוסל, וכ"פ השו"ע (ר"א נ') [להלם ושמלה (ר"א קצ"ג) הסביר שיהיה צריך להרכין את הראש ולטבול רק במים שתחת מפלס הנקב, שהם אינם זוחלים]; אמנם לדעת הרשב"א (תוה"א שער המים שער ב') הזחילה פוסלת "לא משום שלא יחסרו המים מארבעים סאה קאמר אלא אפילו יהא שם ארבעים או

אפילו כמה - לפי שנעשו כולן זוחלין", וכתב הרמ"א שיש לחוש לכתחילה לסתום את הסדק כדעת הרשב"א גם כשמתחת לגובה הסדק ישארו מ' סאה.

זחילה שאינה ניכרת: כתב הרשב"א (תוהב"א שער ב', תשב"ץ א' י"ז) שרק כאשר הזחילה נראית היא פוסלת: "נראה לי שלא אמרו אלא בשנקב המקוה רחב שהמים היוצאין ממנו נראית זחילתן" ולא כאשר "נוטף מעט מעט והולך וחסר", והסביר בשו"ת עצי ברושים (נ"א) שלדעת הרשב"א התורה הכשירה מקוה כפי רגילות 'בור מקנה מים' - שפעמים רבות מחלחל מעט, וממילא הכשירה אפילו כאשר מקום החילחול נמוך כך שלאחר גמר החלחול לא ישארו מים במקוה, אבל זחילה שנראית - פוסלת כי איננה כפי רגילות הבורות, וכ"פ השו"ע (ר"א נ"א). בביאור הגר"א (ר"א צ"ו) החמיר גם בזחילה שאינה ניכרת, והסביר בשו"ת עצי ברושים שמאחר ויש ראשונים שהכשירו בזחילה ניכרת מעל מ' סאה - הרי שלדעתם הקובע אינו רגילות הבורות, אלא כל שהנקב יגרום לכך שלא ישארו במקוה מ' סאה - זו הזחילה הפוסלת, ואפילו כשאינה ניכרת, אבל אם לאחר תום הזחילה ישארו במקוה מ' סאה - זחילה זו אינה פוסלת, ואפילו הזחילה ניכרת; לפי הסבר העצי ברושים **נראה שאין מקום לפסול בזחילה שאינה ניכרת כאשר הנקב מעל מפלס של מ' סאה**, וכ"כ במנחת יצחק (א' קמ"ז י"ב) שהמחמיר בזחילה מעל מ' סאה - ע"כ מיקל בשאינה ניכרת, והמחמיר בשאינה ניכרת - ע"כ מיקל בזחילה מעל מ' סאה.

זחילה חוזרת: כתב הריב"ש (רצ"ב) שמים הזוחלין למקום שישבו ממנו למקוה אינם נחשבים זוחלין "ואין נקרא זוחלין... כיון שמן המקוה באו ואליו הם שבים", והסתייע מהמשנה (מקואות ז' ד') "מחט שהיא נתונה על מעלות המערה: היה מוליך ומביא במים - כיון שעבר עליה הגל טהורה".

זחילה מחמת הטבילה: חידש הש"ך (ר"א ק"כ) שזחילה מעל מ' סאה פוסלת רק באם המים יוצאים מעצמם, ולא כשיוצאים מחמת האדם הטובל, שהרי אינה זחילה מחמת פגם במקוה עצמה, והסכים עמו בערוה"ש (ר"א קפ"ה) כי היה פשוט לו שמותר לטבול במקוה מלאה אף אם מקצת מהמים יוצאים, וכן צידד בספר אפרקסטא דעניא (ג' י"ד ק"ע) שהרי התשב"ץ (ג' ל"ד) הכשיר טבילה הגורמת למים לצאת - באם נשארים בין כותלי החדר, ומה לי כותלי החדר המרוחקין, ומה לי בין ההרים; אמנם לענ"ד כוונת התשב"ץ להכשיר רק כשהמים מגיעים לכותלי החדר - שאז נחשב כאשבורן, אך לא הכשיר זחילה שרק נמצאת בין כתלים מרוחקים 'אם המים הצפים למעלה מכותלי המקוה אין כותלי החדר מעכבין זחילתן בשעת טבילה - בזה לא עלתה טבילה, דמי מקוה אין מטהרין בזוחלין, ולענ"ד אולי גם דעת הריב"ש (רצ"ב) לפסול בזה, שהרי הכשיר את זחילת המים למדרגת המקוה רק באם יחזרו למקומם לאחר הטבלת המחט, וכן פסל במרדכי (שבועות תשמ"ה), וגם הש"ך עצמו כתב שנראה שהמהרי"ק (סוף קנ"ו) פסל בזה שהעמיד המשנה דג' מקואות רק במי מעיין כדי שלא יפסל בזחילה בעת הטבילה, וכן נראה מהש"ך עצמו (ר"א ל'), וכך הכריע מרן החזו"א (מקואות תנינא ט' ח') - שבציר הש"ך לא עלתה לה הטבילה.

זחילה ממקוה למקוה: א' - כתב החזו"א (ליקוטים ו' ב') שמאחר ושנינו (מקואות ו' ז') "ערוב מקואות כשפופרת הנוד" - לכן פשוט שמותר לטבול במקוה למרות שהמים זוחלים ממנה למקוה המושקת לה כשפוח"נ, בין כשזוחלים מחמת שהמפלס עולה בעת הטבילה, ובין כשזוחלים מחמת שמוסיף לה מים בעת הטבילה. ב' - אמנם אם המים נגבהים מחמת הטבילה וזוחלין למקוה אחרת

דרך נקב גבוה מעל מפלס המים, כך שיוצאים למקום שלא יוכלו לחזור ממנו למקוה - נחשבת כזחילה הפוסלת אף אם שיעור הנקב כשפוח"נ [והידש החזו"א שכל זאת כשהמים יוצאים ב'ניצוק', כלומר בקילוח למרחוק, שמאחר ואין לניצוק שם מקוה כפי שפסול להטביל בו מחט - הרי שהמים זוחלין למקום שאינו חלק מהמקוה, ונחשבת זחילה הפוסלת, אך אם המים נגררים על הכותל - שאז דינו כקטפרס שיש מקום להקל שנחשב כמקוה - הרי שאינם נזחלים למקום שאינו מהמקוה, וכשר, וצ"ע (ולסברת החזו"א לכאורה אם המים נמוכים, ומפלסם בנקב המחברם לאוצר ההשקה אינו מגיע לגובה כשפוח"נ - יש מקום להתיר, דלא גרע מחיבור קטפרס, אלא שנשאר בצ"ע)]. ג' - אם המים יוצאים ממקוה למקוה **דרך נקב שאין בו כשפוח"נ**: לדעת המהרש"ק (שירי טהרה כ"ג, ל"ט-מ"א, ועוד תשובות) נחשבת כזחילה ממקום למקום באותו מקוה - שאינה פוסלת, וכן התיר למעשה בהוראת הבית אפרים - כי סברו שחיבור כשפוח"נ נצרך רק כדי להכשיר מים פסולים, אולם לבטל זחילה די בחיבור כחוט השערה; אמנם הבית שלמה (י"ד נ"א-נ"ב, ס"ב) התיר רק כשהנקב בעומק המים - שאז הזחילה אינה ניכרת, ובפרט בזחילה מעל מ' סאה, וכתב החזו"א (ליקוטים ו' ב') שלמרות שלסברת הבית שלמה אין יסוד בגמרא ופוסקים, אבל גם אינו מוכרע לאיסור - כי מכל מקום כל המים נמצאים במקום כינוס, ומעבר הגבוהים לנמוכים לא נחשב זחילה. ד' - שנינו (מקואות ז' ז') עצה להגבהת המפלס במקוה שמימיה רדודים "מקוה שמימיו מרודדין: כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילי קנים כדי שיתפחו המים - ויורד וטובל" - אף שהמים נכנסים בעת הטבילה לבין העצים, אולם אין להוכיח מכאן שזחילה למקום שאינו מושק כשפוח"נ אינה פוסלת - שהרי בין העצים נחשב כ'חורי המערה', שדי להם בחיבור כלשהו (ראה בעמ' 17, ועי' בחזו"א מקואות תנינא ט' י"ב, ואכמ"ל); וכן שנינו (בהמשך המשנה) "מחט שהיא נתונה על מעלות המערה: היה מוליך ומביא במים - כיון שעבר עליה הגל טהורה" - וכבר התבאר לעיל שהריב"ש למד מכאן שזחילה שיוצאת וחוזרת למקוה איננה פוסלת, אך עדיין י"ל שזה דוקא מאחר ומעל מדרגה די בחיבור כקליפת השום (ראה בעמ' 17), ועדיין אין לנו ראיה שהזחילה לא תפסול גם כשהמים הולכים למקום שאינו מושק עם המקוה כראוי. ה' - מ"מ ברור שאין לחוש למה שהמים הולכים בעת הטבילה לחרכים שמאחורי הקרמיקה, ולנקבים הקדוחים בכותל המקוה, וכל כיו"ב - מאחר ומקומות אלו הם כחורי המערה שדי להם בחיבור כלשהו כדי להחשב כחלק מהמקוה (ראה בעמ' 17).

זחילה פנימה: ההבנה הרווחת היא שהזחילה הפוסלת היא כאשר המים יוצאים מהמקוה, אולם חידוש מצאנו בדברי חיים (מקואות ה') שגם זחילה **לתוך** המקוה פוסלת, ולדבריו אין לטבול במקוה בעת שמתמלאת [מדייק מדכתב הריב"ש (רצ"ב) שאינה זחילה כשהמים יוצאים וחוזרים למקוה - דמשמע שאם רק נכנסים נחשבת זחילה; בתשובת דברי יואל (י"ד ע"א) כתב שלדעתו כוונת הדברי חיים היא רק כשצריך לצרף את המים הזוחלין לשיעור מ' סאה, ואעפ"כ לכתחילה טוב ליזהר שלא יהיו שום מים זוחלין לתוך המקוה בשעת הטבילה; היו שכתבו שמלשון הדברי חיים יש לדייק שאין כוונתו לפסול זחילה לתוך המקוה אלא רק לפסול זחילה ממקוה למקוה].

טבילת עזרא בזוחלין: פוסקים רבים פסלו מקוה זוחלת גם לטבילת עזרא מדינא או כחומרא, ובפרט לאור ההכרעה שזחילה פוסלת מקוה מדאורייתא (ועי' יוסף או"ח מ"ו, שיח יצחק צ"ב, טהרת יו"ט מקואות א', ועוד).

השימוש בפילטר: החשש שמים זוחלים בעת הטבילה למקום שאינו מושק כדינו עם המקוה נחשבים כזוחלין - הוא הסיבה שמזהירים את הבלניות לשים לב שמפלס המים במקוה גבוה מנקב

ההשקה כדי שיִקָּשֶׁב שהמקוה מושקת עם האוצר. מאותה סיבה היו שעוררו נגד השימוש בפילטר לסינון המים; בעבר הפילטרים נמצאו מחוץ למקוה, ומשאבה הוציאה את המים החוצה, והמים הוחזרו נקיים דרך אוצר הזריעה כדי להכשירם מפסול שאובין, וחששו הפוסקים שיציאתם נחשבת כזחילה מחוץ למקוה [אף שיוצאים מכח האדם ולא מחמת פגם בכתלי המקוה (ראה מועדים וזמנים ה' רס"ח)], ולכן הפעילו את הפילטר רק שלא בשעת הטבילה. כיום הפילטרים נמצאים בתוך המים ואין לחוש משום שאובין, אולם יש שחששו שהמים הנכנסים לפילטר נחשבים כזוחלים אל מחוץ למקוה מאחר שאף שהפילטר עשוי כצינור אנכי הפתוח כמוציא רימון, אולם מתקן הכלור ממעט את חלל הכניסה העליונה מכשפוח"נ, אולם התירו לטבול במקוה בשעה שהפילטר איננו פועל ולא חששו לזחילת המים לתוך הפילטר מחמת הטבילה (מועדים וזמנים ה' ע"ר-ער"ב); ויש שהחמירו שאין לטבול במקוה לכתחילה אף כשהפילטר איננו פועל כי חששו אף למים הזוחלים אליו מחמת הטבילה עצמה (קונטרס הגר"י שרייבר שליט"א במועדים וזמנים ה' ער"ב); ושמעתי החוששים שתנועת מים בתוך המקוה גם נחשבת לזחילה (עפ"י דברי תוס' שבת ק"ט. שהימים הם זוחלים 'דכל שעה הולכים ושבים מכאן לכאן'); ויש שלא חששו כלל להשתמש בפילטר מאחר ולא החשיבוהו כמקום בפני עצמו אלא רק ככלי המונח במים - שכניסת המים לתוכו אינה כיציאה למקום אחר, בדומה לחורי המערה הבטלים למקוה (מקואות ו' א'), והסתייעו ממה שרגילים לטבול במקוה למרות שהמים זוחלים למרווח הקטן שבין הכותל לרדיאטור ולתרמוסטט ולצינור השאיבה, ורק מתקן הפלסטיק המנוקב כראוי - נחשב כקבוע, ואילו הפילטר עצמו נחשב כתלוש כי עומד להסירו בכל ניקוי - וממילא אינו ממעט משיעור החיבור וגם אינו מבטל את הנקב, בדומה לטבילת כלים בתוך כלי המנוקב כשפוח"נ שדי בחיבור טופח להטפח, ועוד, מאחר וכולו בתוך המקוה - נחשב כחורי המערה וכחבילי עצים שדי בטופח להטפח, ושתנועת המים בתוך מקוה לא גרעה מגל המכסה מחט שעל מדרגת המקוה - המפורש להיתר (אור מאיר סוף חלק ב', מו"ר הגרזמ"ק שליט"א, וראה חזו"א יו"ד קל"ו ג' שהסל מתבטל כי אין לו קביעות ואינו מקבל); מפורסמת הוראה למעשה בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א לחשוש שאם יתירו את השימוש בפילטר שאין בו חשש - עלולים להתיר למעשה גם סוגים אחרים שיש בהם חשש.

שינוי מראה המים: מים שהשתנו מראיהם פסולים לטבילה מן התורה, כי אינו בכלל 'מְקוֹה'

מִים' (סיפרא שמיני ט').

מים שבכלי: מים הנמצאים בכלי פסולים לטבילה מן התורה, כי אינו בכלל 'בֹּר מְקוֹה מִים' (שו"ע

ר"א ו').

חקקו ואח"כ קבעו: אם חקק סלע או עץ וכדו', ולאחר מכן קבעו בקרקע - נחשב ככלי ופסול

לטבול בו, ואף פוסל את המים העוברים בו (ב"ב ס"ה-ס"ו: 'צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה... איכא תורת כלי עליו בתלוש'), ולכן לא ניתן לחקק מקוה בסלע ולאחר מכן לקובעו במקום אחר (רשב"א א' ת"ת, רמ"א ר"א ד').

קבעו ואח"כ חקקו: אם מתחילה קבע את הסלע בקרקע ולאחר מכן חקק בו חלל - אינו פוסל

את המים הנמשכים דרכו למקוה (ב"ב ס"ה-ס"ו: 'קבעו ולבסוף חקקו אינו פוסל את המקוה... דף של נחתומין

שקבעו בכותל רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין... לעולם רבנן היא ושאינה דרבנן, בעלי הנפש ג'; נחלקו אם מותר גם לטבול בו כשקבעו ואח"כ חקקו (רא"ש מקוואות ח', שו"ע ר"א ד', ש"ך ר"א כ"א, מרכה"מ מקוואות ו' ד', חת"ס סופר ב' קצ"ח [מוכח מכמה ראשונים ואחרונים שטובלים בו ולהווייה בטהרה - שסוברים כר"ח שנקט כר"א שדינו כמחומר], גידולי טהרה סי' ו' [קבעו ואח"כ חקקו מועיל רק בקביעות גמורה בקרקע דרך בנין, וגם לא שימש מעולם לשום תשמיש, וינקב נקב קטן בשוליו ויסתמו - לחוש לנו"ב], חזו"א מקוואות תנינא ו' י"ד [לסומך על הראשונים לטבול בו יש על מי לסמוך], או שמא ההיתר לטבול בו הוא רק באם חקק בסלע שאינו תלוש, אבל כשחקק בסלע לאחר שתלשו וחיברו - מותר רק להעביר בו מים למקוה [כגון לשמש כג הקולט את מי הגשם] או לטבול בו טבילה דרבנן [כלי זכוכית, כשרוב מי המקוה כשרים, ולבעלת הכתם בדיעבד], אך יש להתיר טבילה דאורייתא רק כשאין מקוה אחרת או בדיעבד (נו"ב תניינא קמ"ב [ההיתר בדיעבד מסתמך על הסוברים ששאובין פוסלין מדרבנן בצירוף הנוקטים כדעת רבינו חננאל שפסק כר"א שכל המחומר לקרקע כקרקע], הגר"א ר"א ל"ד [צ"ע על הראשונים - שהרי התירו בגמ' רק בשאובין דרבנן], רעק"א קמא ל"ט [מועיל רק למים הנמשכים דרכו ובשאובין דרבנן, ולא בטבילה בכלי שאינו מנוקב כדן - דפסול מדאורייתא], גולות עליות ד' ג' [אם ביטלו לעולם וגם חיברו חיבור חזק כמו בבנין או בחפירה - יש להתיר לטבול בשעה"ד או בדיעבד, וכשר להולך דרכו]). ניתן לחבר כמה אבנים עד שיהיו בית כינוס מים (רשב"א א' ת"ת, רמ"א ר"א ד'), אלא שאין לעשות מקוה מלוחות טרומיים המחברים זה לזה (אג"מ יו"ד ב' צ"ה - היתר הרמ"א ב' אבנים הרבה' הוא שכל כותל יהיה מורכב מאבנים הרבה ולא די באבן אחת לכל כותל, אך יתכן שלשיטתו מותר ליצר כל רוח משני לוחות טרומיים [והוא הקרוי 'מקוה מלכות', אלא שבמקוה זה יתכנו חששות אחרים], והתיר ביו"ד א' ק"ח לצפות מקוה בציפוי כעין אמבטיה); פוליאוריה הוא חומר המותז על הדפנות ומתקשה להיות שכבה אטומה וחזקה ביותר - יש לדונה כחלק מכתלי המקוה, אך יש מקום לחוש שהיא ככלי בפני עצמה כי ניתן לפרק ממנה את הבטון, בצירוף דעת הנו"ב המחמיר שלא לטבול בקבעו ואח"כ חקקו - ולכן יש להשאיר פתח כמוציא רימון [טפח על טפח] בקרקע המקוה והאוצרות ללא ציפוי, ראה בעמ' 40 בפרטים, ובמה שיש לפקפק בזה.

טבילה בכלי נקוב: ניתן לטבול בכלי נקוב או להעביר דרכו מים למקוה - כפי המבואר בתוספתא (מקוואות ד' ד'): 'קסטלין המחליק מים לכרכין, אם היה נקוב... אין פוסל את המקוה, ואם לאו פוסל את המקוה, פקקו בסיד ובבנין אינו פוסל את המקוה, בסיד ובגפסים [כנראה הכוונה לגבס] פוסל את המקוה, על גבי הארץ ועל גבי סיד וגפסים או שמירח (בטיט) מן הצדדין, אינו פוסל את המקוה', ונחלקו הראשונים בביאור ההכשר: לדעת הרמב"ם (מקוואות ו' ד', הובאה בשו"ע ר"א ד') הקביעות בארץ מכשירה אפילו כלי נקוב שסתמו, ואם אינו קבוע בארץ - אין טובלים אפילו בכלי נקוב טהור, והקביעות בארץ היא ע"י קבורתו בארץ, או ע"י פקיקת הנקב בסיד וצורות - שזו דרך בנין, או ע"י הנחתו ע"ג הקרקע ומריחתו בטיט מהצדדים - ואפילו אם הקרקע היא שכבת סיד וגפסים שיש להם יכולת איטום; ואילו לדעת הר"ש (מקוואות ד' ה', הובאה בשו"ע ר"א ל') הרשב"א (תוהבה"א סוף שער ה') והרא"ש (מקוואות ח', שו"ת ל"א א') נקיבת הכלי מכשירתו ולא קביעתו, ואפילו אם אינו קבוע בקרקע, ואפילו אם סתם את הנקב בסיד וצורות או בסיד בלבד - כי אינה סתימה מתקיימת, אך לא בתערובת של סיד וגפסים - שנדבקת היטב [השו"ע ר"א ד', ל' הביא את שתי הדעות, וראה בביאור הגר"א ר"א ל' את פרטי מחלוקתם,

ובנו"ב קמ"ב האריך, והחת"ם סופר ב' קצ"ח סיכם שכשנעשה לשמש עם קרקע אינו מק"ט כי יצא מתורת תלוש, אך חיבורו לא מבטלו לגמרי לקרקע להתיר לטבול בו, ולכן הקובע גיגית נקובה בארץ בסיד וצרוורות - כשרה לטבילה, אך כשחזר וסתמה - הוה כלי שקבעו ואח"כ חקקו ואינו כקרקע, וטוב לסותמו סתימה גרועה שאינו עושה כלי כגון מעין לכלי נחושת וכדו', וכ"ז מהיות טוב ולא לעיכובא] (סיכום מאמר הרב יעקב לוי); לכאורה לכל הדעות יועיל להניח חבית ללא תחתית על בטון ולמרוח טיט בצדדים, וכן לשקעה בשכבת חול המעורב במלט - ולהרטיבה כך שהחבית תקבר בבטון. יש לדון בגודל הנקב הנצרך - שתלוי בחומר ממנו הכלי עשוי, ומשימוש הכלי, ואם מנקב כמוציא רימון [טפח על טפח] בפשטות יוצא מידי חשש (תוס' פסחים ק"ט: ד"ה בים - לגבי הים שעשה שלמה; ברעק"א קמא ל"ט כתב שדי בכשפוח"נ ואף כשעשוי מצירוף נקבים, ובגידולי טהרה הע' ט"ז כתב שלא מועיל צירוף נקבים; ראה בפתחי מקואות א' כ"ג לגבי גודל הנקב המכשיר).

טבילת עזרא בכלי: טבילת עזרא כשרה במים שאובין (מקואות ח' א'), ונחלקו בגמ' (ברכות כ"ב:): אם מועיל גם לטבול בכלי עצמו; הראשונים לא הכריעו בזה, ונחלקו האחרונים אם יש להבין שהראב"ד (ברכות ו' ה') הכריע לחומרא במה שכתב שבעלי קריין טובלין בשאובין שבקרקע (לחם משנה ברכות ו' ה', מג"א תר"ו ט', גליון הגר"א על הרמב"ם, מ"ב פ"ח ד', ועוד), או שכוונתו רק להקל בטבילת ידים בשאובין שבקרקע - אך טבילת עזרא כשרה גם בכלי (חיבור לטהרה נט"י קנ"ט הע' כ"ז, נחל אשכול ריש הל' ק"ש, דברי יששכר אר"ח ה', ועוד); כשבאים להכריע למעשה יש לזכור שמדובר במחלוקת הפוסקים הקשורה רק למנהג טוב שאין בו שום סרך איסור - ובכל כה"ג בפשטות רגילים בעלי ההוראה לנקוט כדעת הפוסקים המקילים, וצ"ע למעשה.

מים שאובין: נחלקו הראשונים אם מים שאובים הנקוים בבור שבקרקע פסולים מן התורה - כי כינוס זה לא נעשה בידי שמים אלא שלטה בו יד אדם (תוס' ב"ב ס"ו בשם רשב"ם ור"ת), או שפסולים מדרבנן בלבד - גזירה שמא יטבלו בכלי (תוס' ב"ב ס"ו בשם ר"י).

הוספת שאובין לכשרים: מקוה שכבר יש בה מ' סאה מים כשרים אינה נפסלת גם אם יוסיפו לה מים שאובין רבים; אולם אם עדיין אין בה מ' סאה מים כשרים - המקוה נפסלת כבר בהוספת ג' לוגין מים שאובין, כמבואר במשנה (מקואות ז' ב') "אלו פוסלין ולא מעלין... מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר קרטוב ונפל מהם קרטוב לתוכו - לא העלהו, פוסלו - בשלשה לוגין".

שאובין שהומשכו: מה שג' לוגין מים שאובין פוסלין מקוה חסרה הוא דוקא כשנפלו למקוה מהכלי, אבל אם נגררו חוץ למקוה ונמשכו וירדו למקוה - אינם פוסלים, בתנאי שיש רוב מים כשרים, דשנינו (מקואות ד' ד') "מים שאובין ומי גשמים שנתערבו בחצר ובעוקה ועל מעלות המערה: אם רוב מן הכשר - כשר, ואם רוב מן הפסול - פסול, מחצה למחצה - פסול, אימתי בזמן שמתערבים עד שלא יגיעו למקוה; היו מקלחין בתוך המים, אם ידוע שנפל לתוכו ארבעים סאה מים כשרים עד שלא ירד לתוכו שלשה לוגין מים שאובין - כשר, ואם לאו - פסול"; רבנן (בתמורה י"ב.) הכשירו מקוה העשויה כולה ממים שאובין שהומשכו, ולדעת ראב"י צריך שהשאובין שהומשכו יהיו מיעוט כלפי המים הכשרים "רבי אליעזר בן יעקב אומר מקוה שיש בו עשרים ואחת סאה מי גשמים ממלא בכתף תשע עשרה סאה ופותקן למקוה והן טהורין - שהשאיבה מטהרת ברבייה ובהמשכה, מכלל דרבנן סברי דברבייה ובהמשכה לא? אלא הא דכי אתא רבין א"ר יוחנן 'שאוובה שהמשיכוה כולה - טהורה'

מני לא רבנן ולא רבי אליעזר, אלא אמר רבה..."; נחלקו הראשונים כיצד לפסוק, כדכתב הר"ן (שבועות ה'): "מדברי הרב אלפס ז"ל נראה דשאובה שהמשיכה - אפילו נתמלא כל המקוה ממנה כשרה, ואחרים חולקין", ותלה את המחלוקת במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע במשנה (מקואות ב' ז') ד"המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים", וכתב הר"ן שגם דעת הר"ש להתיר, אולם דעת השאילתות הראב"ד והרז"ה להחמיר, ושראוי להחמיר, וכן פסק השו"ע (ר"א מ"ד) לחומרא להצריך רוב כשרים.

המשכה על משטח שאינו ראוי לבלוע:

ראוי לבלוע, כגון צינור או שיש (רמב"ם מקואות ד' ח', בעלי הנפש סי' ג', ר"ש מקואות ב' ג') - ולדבריהם מהות ההמשכה היא שמנתקת את השאובין מים "כלי", וי"א שצריך להמשיך על משטח הראוי לבלוע (יראים כ"ו, הרוקח שע"ז, מרדכי שבועות תשמ"ה) - ולדבריהם מהות ההמשכה היא לבטל את השאובין לקרקע ע"י שיצאה כאילו המים באו מתמצית הקרקע; השו"ע (ר"א מ"ו) פסק להקל להמשיך על צינור [שלא היה עליו שם כלי בתלוש], והרמ"א החמיר לכתחילה וי"א דאין המשכה מועלת אלא דוקא על גבי קרקע הראוי לבלוע בה, אבל אם המשיך על גבי רצפת אבנים שאין ראוי לבלוע בה... לא מהני,



וטוב להחמיר לכתחילה". כתב החת"ם סופר (י"ד רי"ד) שאלו שהצריכו קרקע הראויה לבלוע - הוא מפני שהקילו בשאובין שהמשיכה כולה, ואלו שלא הצריכו בליעה - הוא מפני שהצריכו רוב כשרים, וממילא מובן מדוע השו"ע שהצריך רוב כשרים לא חשש לראשונים שהצריכו קרקע הראויה לבלוע, והרמ"א רק החמיר לכתחילה. כתב בחדושי הגרי"ז (תמורה י"ב) שלשיטה שאינה מצריכה קרקע הראויה לבלוע - צריך שאורך ההמשכה יהיה לפחות ג' טפחים, ולשיטה המצריכה קרקע הראויה לבלוע - אין צריך ג' טפחים, "ויוצא לפי דברינו דאם יהיה בתוך הקרקע הראוי

לבלוע משהו לפני המקוה, ותוך ג' טפחים היה בתוך צנור או קרקע שאינו ראוי לבלוע - המשכה זו כשרה לכל השיטות". נחלקו האחרונים אם בטון נחשב כקרקע הראויה לבלוע או כאבנים, ודעת החזו"א (מקואות ליקוטים ג' א') - להקל [הנידון של החזו"א היתה ההמשכה שלפני הזריעה - שאינה דין גמור], וראה בעמוד 38 באיזה בטון נחלקו; ניתן להחמיר גם במקואות המודרניים אם יקבע צינור עומד שפתחו התחתון בקרקע שתחת מבנה המקוה ופתחו העליון נפתח לתעלת ההמשכה, והוא ממולא בחול ואדמה - כך שהמים העוברים בתעלת ההמשכה - יעברו מעל האדמה, ראה בנספח הצעות השיפורים למבני המקואות.

התועלת שבהמשכה:

מלבד שההמשכה מורידה את דרגת פסול השאובין לדרבנן [ואת זה צירפו כמה פוסקים שהקילו שלא לחוש לכמה חומרות בשאובין שהומשכו, כגון לספיקו של רבינו ירוחם (ראה בעמוד 18)] - תועלת נוספת יש בהמשכה למניעת פסול של הווייתו ע"י מק"ט, ולדעת כמה פוסקים כשהמים באו בהמשכה יש להקל בחשש נתן סאה ונטל סאה של הראב"ד (צמח צדק יו"ד קע"ד, נשמת חיים ק"ג, ישועות

יעקב ססי' ר"א, מהרש"ם א' קמ"ה, מהרש"ג י"ד ס"ב, ס"ה, אגרות משה י"ד א' ק"ט, תשובות והנהגות ה' רע"א, וגם החת"ם סופר י"ד ר"ד צירף סברא זו לעוד שלשה טעמים).

מקוה העשויה משלג: אף שמוותר לטבול בשלג (משנה מקוואות ז' א', רמב"ם מקוואות ז' ג'), אך נחלקו הראשונים אם השלג נפסל כמים בשאיבה ובהווייה ע"י מקבל טומאה - ופסק השו"ע (י"ד ר"א ל') שאם הוליכו שלג בכלים לפני שנמס אינו נפסל [כדעת הרא"ש מקוואות י"ח - לא שייך פיסול שאובין אלא במים' והראב"ד בעלי הנפש שער המים ב' - שניתן להביא שלג בידים למקוה כדשנינו 'צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה' - כי רק מקוה מים הוקשה למעיין שצ"ל בידי שמים, ודלא כדעת הר"ז בהשגתו על בעלי הנפש שדין השלג כדין מים להפסל בשאיבה ולהכשיר בהמשכה - שמא אנשי מידבא רק הוליכו את השלג עם הקרקע ולא בכלים], אך אם השלג נמס לפני שנתנו למקוה - נפסל בשאיבה כמים (ש"ך ר"א ע'). עוד נחלקו אם מותר לעשות גם את רוב המקוה משלג - והשו"ע פסק להיתר (ר"א ל' כדעת הרמב"ם מקוואות ז' ג' והרא"ש מקוואות י"ח, ודלא כראב"ד בבעלי הנפש ד' שהצריך שהשלג רק ישלים לרוב מים כשרים), אלא שהרמ"א הצריך למעך את חללו תחילה (כדעת הראב"ד שנראה שאף שיש לחשב את כמות השלג כמות שהוא ולא ככמות המים היוצאים ממנו, אך נראה ש'צריך למעכו כדי שיהא כעין הברד והכפור, אבל תפוח וחלול כמות שהוא - לא', וכך משמע מהרמב"ם מקוואות ז' ג'). עוד נחלקו אם מותר לטבול בשלג לפני שנמס [המרדכי שבת של"ב כתב בשם רבינו שמחה שמועילה טבילה בשלג שעדיין לא נמס, אך חזר בו בהגה"ה כי אי אפשר שמ' סאה שלג יגעו בבשרה, וכי אין מטבילין בכיפין (ביאר החת"ם סופר י"ד קצ"ח, ר' - שכוונתו לערימת שלג - שאז אינו מחובר ואינו כזרוע), ושה"ר אליעזר מביה"ם אסר לטבול בשלג שלא הופשר; הב"י ר"א ל' כתב שנראים דברי המתיר אולם אין להקל לעשות בזה מעשה באיסור דאורייתא, והרמ"א כתב שטוב להחמיר לכתחילה], והאחרונים הורו שאין להקל (הש"ך ר"א ע"א והחת"ם סופר י"ד ר' נקטו שאין להקל בטבילה בשלג לפני שהופשר], ומאחר ולדבריהם לפני שיופשר אין דינו כמקוה גמורה - לכן אין להפשיר את השלג באמצעות שפיכת מים שאובין חמים כדי שלא לפוסלו בג' לוגין - אלא רק בנגיעת טס ברזל חם (חת"ם סופר י"ד ר"ג), וה"ה בחימום ברדיאטור המצוי היום במקוואות.

מקוה העשויה מקרח מלאכותי: קפיות מים מכשירתם מפסול שאובין, ומותר לטבול במים אלו לאחר שימסו [תוספתא טהרות ב' ו' 'כשר להקוות עליו'; השו"ע ר"א ל"א והש"ך ר"א ע"ד פסקו כהכרעת הרמב"ם שכשר אף לטבול בהם, ודלא כשאליות שכשר רק להוסיף עליו מ' סאה כשרים (ראה דרכי משה הקצר ר"א כ'), ולכן התירו האחרונים להביא קרח בידים - וכשימס תהיה מקוה כשרה (חת"ם סופר י"ד ר"ג), ונמצא שבשעת הדחק מותר לעשות מקוה מקרח טבעי [לא מלאכותי] ע"י שמניחים אותו רחוק ג' טפחים מהמקוה כדי שהמים שימסו יבואו בדרך המשכה (פתחי מקוואות סוף פרק ג', להגר"י בלוי זצ"ל), וניתן להקפיד מים כשרים בתוך מקוה, ולהוליך את גושי הקרח במשאית קירור, ויש לנגב את הקרח מהמים שעליו בעת שמניחים אותו בתעלת ההמשכה (מו"ר הגר"מ קורן שליט"א). כמה אחרונים התירו אף להביא קרח מלאכותי העשוי ממים שאובין [המהרש"ג י"ד ס"ב ודברי מלכאל ג' ס"ח, מאחר ואף שעשיית הקרח היתה ע"י אדם אולם ההכשר שבהפשרתו היה בידי שמים (ולדעת הר"ז שטובלים רק בשלג שלא הובא בכלים - יש להביאו בפשוטי כלי עץ שאינם מק"ט ובכלים נקובים, ויש להניחו על שפת המקוה כך שיפול ממילא למקוה כדי שלא יחשב שהובא בידים, ולהפשירו ע"י ברזל חם או מעצמו)]; אמנם, לדעת מרן החזו"א חלילה לעשות מעשה להקל במקוה העשויה מקרח מלאכותי - כי פסולה בפסול שאובין, ומחמת הבאת הקרח בידים, ומחמת הווייתו ע"י מקבל טומאה, ומחמת ג' לוגין מים הטופחים שנמסו על הקרח וכעת מובאים ע"י אדם,

ואף אם מניחים את הקרח בריחוק ג' טפחים מהמקוה כדי שהמים שימסו ימשכו למקוה - אין היתרו ברור, אך בשעה"ד יש להקל בזה כדי שלא יבואו למכשול - עד שיוכלו להחליף את המים במי גשמים [חזו"א מקוואות ליקוטים א' ובשו"ת קע"ט-ק"פ - מאחר וסברת ההיתר להביא שלג בכלים ובאמצעות אדם מתבססת על ההבנה ששלג אינו כמים ממש לטבול במקוה שכולה משלג שנמס, אך לדידן המתירים - הרי שלג כמים ממש, וממילא אין להקל בו יותר מבמים פסולים שהובאו בכלי].

מקוה ממי מזגן: המים הנפלטות מהמזגן הם אדי מים המצויים באויר, שהפכו למים בנגיעתם בצינורות הנחושת הקרים שבמזגן, והיו שהציעו להכשירים למילוי מקוה לאחר שמוודאים שבצנרת אין חשש שאיבה וכשלא מזרימים אותם ישירות למקוה מחשש 'הווייתו ע"י מק"ט' (הרב שלמה גינצלר, ישורון); סברת המתיר שאף שנחלקו הרא"ש והרוקח אם זיעת הבתים שאינה מכשירה (מכשירין ב' א'-ב') דינה כמים כלפי חימוץ, ויש מקום לומר שהרא"ש מודה כשנקוותה, אך מי מזגן אינם רק לחות המתהווה מהכתלים אלא הם עצמם אדי מים, בדומה לטל שבדאי נחשב כמים 'וימץ טל מן הגזה מלא הספל מים' - אף שלא מפורש בחז"ל שכשר למקוואות. אמנם, לענ"ד אין להקל בזה למעשה כי לא די בהרכב כימי כמים להכשר מקוואות כפי שגם שלג אינו לגמרי כמים [שיש ראשונים שהכשירוהו רק להשלמת השיעור, ואין בו פסול שאיבה, ראה בעמ' 14], והרא"ש (כלל כ' כ"ו) סבר שאדים העולים מן החלב הם חלב - אף שהרכבם הכימי הוא כמים, ומחשיבים מי מזגן כ'נולד' בשבת - שהרי לא היו ניכרים בהיותם באויר, ובירושלמי (תרומות י"א ב') מפורש שלמרות הדמיון הכימי בין טל למים - הוצרכו למנותם כשנים כדי ללמדנו שרק אלו נחשבים כמשקין, ואף שמי המזגן דומים לטל בכך שתחילתם מלחות באויר שאינה מורגשת - אך לא מצאנו מפורש שטל כשר למקוואות, ובנוסף, מי מזגן גרעו מטל בכך שכל יצירתם בידי אדם המקרר את צינורות הנחושת ומזרים את אויר החדר עליהם [ומה שהחת"ם סופר התיר להמים שלג בטס ברזל מחומם - הוא בשלג שעמד להנמס מעצמו (הגר"י עדס שליט"א)], וגם בקרח מלאכותי דעת החזו"א (מקוואות ליקוטים א') לפסול למקוואות, ובפרט שכתב (מקוואות תנינא י' י"א) שמים הנוצרים מעיבוי אדים הנוצרים מרתיחת מים - אף שלא פוסלים את המקוה בג' לוגין דלא גרע מהמשכה, ונטהרו מפסול שאובין - 'אך אין לעשות בתחילה מקוה באופן זה - שאין אנו עושין מעשה במקוה בדבר שלא שמענו מרבותינו' (וכך אמר לי הגר"י פפויפר שליט"א שהורה מרן הגריש"א זצ"ל), ובפרט שכמעט ולא ניתן להבטיח שמים אלו לא יהיו שאובין, ובדאי שיש לחוש שיתחלפו במי מזגן שאובין.

הכשרת שאובין בזריעה: שנינו (מקוואות ו' ח') שניתן ליצור מקוה כשרה על ידי הוספת מים שאובין למקוה כשרה, כך שהמים השאובין מתבטלים בכשרים - והעודף שהוכשר יורד לבור ריק וממלאו: "היה בעליון ארבעים סאה ובתחתון אין כלום - ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון ארבעים סאה", ודרך הכשר זו מכונה 'זריעה'; זריעת השאובין בכשרים מועילה אף שמי הגשם המקוריים מוחלפים פעמים רבות מאחר והמים הנכנסים לאוצר מתבטלים בו, וראה בהמשך שהראב"ד (בפרק ג', אולם בפרק א' לא כתב כן) העמיד את היתר הזריעה רק כשהכשרים והשאובין הם מחצה על מחצה.

יבוש הרצפה לפני הזריעה: כאשר ממלאים מקוה באמצעות זריעה יש לייבש את המקוה כדי שלא יהיו בה ג' לוגין מים שאובין לפני תום מילוי מ' סאה מים כשרים, מאחר ואם המים השאובין יתערבו בכשרים - יפסלו אותם, כפי שכתב החזו"א (יו"ד קכ"ה ב'-ג') שכאשר ממלאים את המקוה

באמצעות אוצר זריעה וזרם המים יורד על ג' הלוגין השאובין שברצפת המקוה - אף שמפל המים מקשר בין השאובין לאוצר ומכשירים, אך "לכתחלה נהגו לנגב שלא ישארו מים ברצפה כלל, וישראל קדושים הם ומנהגן תורה", ובהמשך מחמיר לנגב את הרצפה לכתחילה אפילו כשהמים עתידים להיות מושקים לאוצר השקה.

עירוב בזוחלין: עוד נקודה שעורר החזו"א (מקואות ליקוטים ג' א') היתה שמאחר וכמה ראשונים החמירו שמים הנמצאים בזחילה אינם יכולים להכשיר מים אחרים [ראה רמב"ם (מקואות ח' ה') "...אף על פי שהוא נכנס לתוכן ויוצא מתוכן אין זה עירוב, ואין מטבילין אלא באמצעות - שאין המים הנזחלין מערבין אא"כ עמדין] לכן "הנקב המקלח למקוה צריך להיות גבוה מהנקב המקלח מי העיר לאוצר המים כדי שיבואו מי העיר לאוצר המים במקום אשבורן, שאם נקב המקוה נמוך נמצאו מי העיר זוחלין תיכף למקוה", ובהמשך דבריו צידד להקל בזה בדיעבד במים שנמשכו ג' טפחים על קרקע; הגר"א קוטלר (שו"ת משנת רבי אהרן א' י"ד כ"ו) סבר שזחילה שמחמת דחיקת המים החדשים אינה נחשבת זחילה [דאין בזה משום קטפרס אינו חיבור, וכאן יש קיווי הנחשב אשבורן, ורוב המים אינם מתעוררים לזחול, והביא ראיה מדהתירו לטבול במקוה שאמת המים מחליפה את מימיה, ובגממית האמצעית שחדלית נכנסת ויוצאת ממנה]. כל שהחזו"א הצריך היה שהמים יכנסו לאוצר בנקודה הנמוכה מפתח היציאה, אולם לא הצריך להכניסם לעומק האוצר, ואדרבה יש מקום לומר שהכנסת המים לעומק האוצר גורעת שהרי אף שלדעת החזו"א באוצר זריעה אין יוצאים ידי חומרת הראב"ד בפרק ג' - אולם מדברי אחרונים רבים (כגון החת"ס סופר [מובא בעמוד 25]) עולה שאוצר זריעה מועיל גם לראב"ד באופנים שניתן לתלות שרק המים השאובין העליונים הם שיצאו מהאוצר למקוה ובאוצר נשארו רוב כשרים, ולפ"ז ראוי להכניס את השאובין רק לחלק העליון של האוצר [מעל מ' סאה] ולא לעומקו - כדי שיוכלו לתלות שהשאובין הם שיצאו - כפי שיתבאר בנספח השיפורים במבני המקואות.

השקת מקואות חסרים: מבואר במשנה (מקואות ו' ז') "ערוב מקואות כשפופרת הנוד" שהשקת המים שבשני בורות מאפשרת לראותם כאילו הם נמצאים במקום אחד, וממילא גם אם בכל אחד אין מ' סאה - ניתן לראותם כמקוה אחת שיש בה מ' סאה, וזה הנקרא 'השקה'.

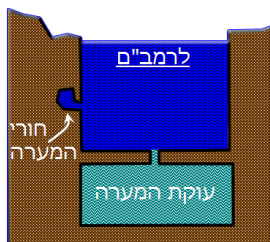
שפופרת הנוד: שנינו (מקואות ו' ז') ששיעור כשפופרת הנוד הכשר לערב מקואות הוא קוטר נקב עגול שניתן לסובב בו שתי אצבעות בריווח "ערוב מקואות כשפופרת הנוד... כשתי אצבעות חוזרות למקומן... כל שיעמוד כשפופרת הנוד ממעטה", ונחלקו רש"י (יבמות ט"ו.) והרמב"ם (מקואות ח' ו') באלו אצבעות מדובר [נפ"מ ממחלוקת זו אם שיעור כשפופ"נ הוא 40% או 42.5% של טפח (שיעור מקוה עמ' קס"ה)]. עוד נחלקו הראשונים אם רק שיעור הנקב צ"ל כשפופ"נ אך במים די בטופח להטפיה (ר"ת בתוס' גיטין ט"ז.), או שצריך שהמים יגיעו 'עד חצי הנקב, ויותר מעט כעובי קליפת השום' (בעלי הנפש ג' ז'), או שגם גובה המים בנקב צ"ל כשפופ"נ (ר"י בתוס' שם), וכן פסק הב"י (ר"א נ"ד). כתב הגר"ח נאה (שיעור מקוה קס"ה) שהשיעור הגדול ביותר לשפופ"נ הוא קוטר 48 מ"מ [כפי שיוצא מהאמה הגדולה ביותר שמצאנו בפוסקים, של 68.5 ס"מ, ולא יפחות מ-38 מ"מ (הנובע מטפח 88.9 מ"מ)], והקה"י בשיעורין של תורה (עמ' ס"ד) כתב שהיקף הנקב כשפופ"נ צ"ל 15 ס"מ [שהוא פחות מקוטר 48 מ"מ, אך הוסיף שקוטרו 50 מ"מ], ויתכן שמה שהצריך שיעור גדול כל כך אף שלדעת החזו"א היה די ב-41 מ"מ [כי לדעתו שיעור רוחב אגודל 24 מ"מ - וממילא שיעור כשפופ"נ צ"ל 40.8/38.4 מ"מ (שני השיעורים נובעים מחמת המחלוקת באלו אצבעות משערים),

ולדעת הסוברים ששיעור אגודל 19 מ"מ (הרחבתי בספר 'ראשית דגנך') - די בשיעור 30.4/32.3 מ"מ] כי בהנהגה למעשה במקואות חשש לשיעורי אגודל גדולים עוד יותר, או שחשש שבמשך הזמן הנקב יסתם כלכלוך; יש להעיר שלאור מה שמקובל להחשיב מחיצה לחומרא בגובה 100 ס"מ, אפילו כלפי טלטול בשבת וכלפי מצות סוכה דאורייתא - הרי שחוששים רק עד שיעור אגודל של 25 מ"מ, שמניב שיעור כשפוח"נ של 40/42.5 מ"מ. שיעור כשפוח"נ אמור כאשר הנקב הוא בכותל שבין המקואות, אולם כאשר המים מתחברים מעל הכותל - די בגובה מים כקליפת השום, כדשנינו (מקואות ו' ט') "נפרצו זה בתוך זה - על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד".

חורי המערה: למדנו שאפשר להטביל במקום שאין בו מ' סאה אם הוא מעורב עם המקוה כשפוח"נ, אך ישנם גם מקומות שבטלים למקוה ונחשבים כחלק ממנה - ודי להם בחיבור כלשהו למקוה, כדשנינו (מקואות ו' א') "כל המעורב למקוה כמקוה: חורי המערה וסדקי המערה מטביל בהם כמה שהם"; באותה משנה שנינו "עוקת המערה אין מטבילין בה אלא אם כן היתה נקובה כשפופרת הנוד", וסייג רבי יהודה שמה שהצריכו חיבור כשפוח"נ לעוקת המערה הוא דוקא "בזמן שהיא מעמדת עצמה, אבל אם אינה מעמדת עצמה מטבילין בה



כמה שהיא". נחלקו הראשונים בהגדרת חורי ועוקת המערה: א' - הרמב"ם ביאר (בפיה"מ ובמקואות ח' ב' ד', ואת ביאור זה הביא השו"ע ר"א נ"ח) שחורי המערה הם מכלל המקוה, אך עוקת המערה היא 'גומה תחת קרקע המקוה כעין מחבוא' - ולכן נחשבת כמקוה אחרת, והסביר את כוונת רבי יהודה שאם הרצפה המפרידה בין המקוה לעוקה אינה חזקה כדי לאפשר טבילה עליה ללא נפילתה - הרי שגם העוקה נחשבת מכלל המקוה. ב' - הר"ש והרא"ש (על המשנה) ביארו 'אינה מעמדת עצמה' - שהעוקה נחשבת כחלק מהמקוה עצמה ע"י חיבור כלשהו אם 'לעולם כשיש במקוה מ' סאים - מגיעים המים עד העוקה', אך איננה נחשבת כחלק מהמקוה אלא היא כמקוה הסמוכה למקוה - וצריכה חיבור למקוה כשפוח"נ באם 'פעמים שיש במקוה מ' סאה ואין המים מגיעים עד העוקה' [לענ"ד אין הכוונה לכך שהחילוק הוא בין אם פתח העוקה נמצא מעל או מתחת למפלס מ' סאה שבמקוה, אלא באם כשהמקוה מלאה מים כפי רגילותה - מי המקוה תמיד מעורבים במי העוקה או שלעתים אינם מעורבים (כגון כשמפלס המים תלוי בכמות העפר שבקרקע המערה או כשהחורים סתומים כלפי המערה - חזו"א); ובגלות עליות (מקואות ו') ביאר שלשה הבדלים בין עוקה לחורים: 'מימי החורים באים מן המקוה, ובהריק מי המקוה יורקו מימי החורים, וגם אינן גלויים לחוץ']. ביאר החזו"א (מקואות תנינא קל"ו ט') שחורי המערה נחשבים מכלל המקוה דוקא כאשר אין להם פתח צדדי אחר שאפשר להשתמש בו 'כיון שיש לשוקת פה המשמש ואין לו צורך בנקב מן הצד - לא מבטל השוקת למקוה, והוי כמקוה סמוך למקוה... אלא הכא במי המקוה עוברים על פי כל



השוקת ומכסים את פיה - ובזה היא מתבטלת וחשיבי כחורי המערה. מלשון המשנה משמע שפסלו רק את הטבילה בעוקה שאינה מעורבת כשפוח"נ, אך אין מקור ברור לומר שפסלו גם את הטבילה במקוה מחמת זחילת המים מהמקוה לעוקה בעת הטבילה - באם העוקה אינה מעורבת עם המקוה כשיעור המחברם, ראה בעמ' 9; מ"מ ברור שזחילת המים בעת הטבילה לחרכים שמאחורי הקרמיקה

ולנקבים הקדוחים בכותל המקוה - אינה פוסלת, מאחר ודינם כחורי המערה שנחשבים כחלק מהמקוה בחיבור כלשהו.

הכשרת שאובין בהשקה: שנינו (מקואות ו' ח') שגם השקת מקוה שאוב לכשר מועילה להכשירו: "מטהרים את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב, כיצד מביא סלון של חרס או של אבן ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים ומושכו ומשיקו"; מבואר במשנה שבהשקה זו אין צורך בשפופה"נ "ומשיקו אפילו כשערה דיו" - כי כאן אין צורך שהמקואות יחשבו כבמקום אחד אלא צריך רק להכשיר את המים הפסולים; רוב הראשונים הסבירו את ההיתר אפילו בהשקת מקוה שכולה שאובין (תוהב"א שער המים ס"פ י' בדעת הר"ש טהרות ח' ט'), ויש שהעמידו את ההיתר דוקא בהכשרת שאובין דרבנן ואילו בשאובין דאורייתא הצריכו כשפופה"נ (רא"ש הל' מקואות ט"ו); השו"ע (יר"ד ר"א נ"ג) פסק כמתירין, וכתב הגר"א (ר"א ק"ב) שכך דעת כל הפוסקים לבד הרא"ש והטור, ואילו הרמ"א כתב "וכן ראוי להורות" כדעת האוסרין, וביאר הב"ח (ר"א נ"ו) שזו גזירה אטו השקת מקוה חסרה לשלמה.

השקה שנפסקה: מאחר והכשרת פסול השאובין בהשקה נובע מהתבטלותם למים הכשרים - מסתבר שהכשר זה ממשיך גם לאחר שההשקה נפסקה, כמו שלאחר שמים טמאים נטהרו - הטומאה פרחה מהם, וכן הוכיח הרא"ש (כלל ל"א ב') מהמשנה (מקואות ו' ג') "שלשה מקואות בזה כ' סאה ובזה כ' סאה ובזה כ' סאה מים שאובין, והשאוב מן הצד, וירדו שלשה וטבלו בהן ונתערבו - המקואות טהורין והטובלים טהורים", וכ"פ השו"ע (ר"א נ"ב) והגר"א (ר"א צ"ט); אמנם רבינו ירוחם (חוה כ"ו ה') כתב שהסתפקו אם השאובין צריכים להיות מושקים גם בעת הטבילה ולא די בהשקה רגעית [ויתכן שהספק תלוי באם הכשר השקת שאובין הוא מדין זריעתם בכשרים - כלומר שמתבטלים בהם לגמרי, או רק מפני שכל המעורב למקוה נדון כמקוה - דהיינו רק בעת שמושקים]; הש"ך (ר"א ס"ק ק"ב) כתב שטוב להחמיר לכתחילה שההשקה תהיה בעת הטבילה, ונחלקו הפוסקים אם לחוש לזה לכתחילה.

נתן סאה ונטל סאה במי פירות: אף שמי פירות שנפלו למקוה אינם יכולים להשלים למ' סאה, אולם שנינו (מקואות ד' ב') שסאה של מי פירות שנפלה למקוה שיש בה מ' סאה ולאחר מכן הוציאו סאה מהתערובת - המקוה כשרה אף שנמצא שמי הפירות השלימו לשיעור מ' סאה "אבל שאר המשקין... מקוה שיש בו מ' סאה חסר אחת: נפל לתוכו סאה מהם - לא העלהו, היו בו מ' סאה: נתן סאה ונטל סאה - הרי זה כשר", וביאר רבי יוחנן (זבחים כ"ב). שהיתר זה אמור רק כאשר נשארים במקוה רוב המים הכשרים "אמר רב יהודה בר שילא אמר רב אסי א"ר יוחנן עד רובו"; ביבמות (פ"ב:) מוכח שדין נתן ונטל דכשר רק עד רובו הוא מדרבנן, והסתפקו שם אם כוונת רבי יוחנן היא להצריך רוב כשרים או שדי במחצה על מחצה, ותירצו בתירוצן ראשון שבנדון דרבנן די במחצה, ובתירוצן שני שדי במחצה רק היכן שיש תליה שיש רוב בהיתר.

נתן סאה ונטל סאה במים שאובין: כמעט כל הראשונים (תוס' זבחים כ"ב. ד"ה נתן, רא"ש ריש הל' מקואות) הבינו שרק בנתן מי פירות למקוה ונטל מהתערובת הצריכו רוב מים כשרים, אולם בנפילת מים שאובין למ' סאה מים כשרים מותר לכתחילה לתת וליטול עד עולם כי מים שאובין מתבטלים למקוה, והוכיחו זאת מהכשר זריעה שממלא מקוה חסרה ע"י שנותן שאובין רבים למקוה שיש בה מ' סאה כשרים והעודף יורד לריקה, ושתייה כשרות, וכ"פ השו"ע (ר"א כ"ד).

הרמב"ם חשש מפני מראית העין: אמנם הרמב"ם (מקואות ד' ז') הצריך שישארו רוב מים כשרים גם כשנתן מים שאובין ונטל מהתערובת, אולם מאחר והתיר להכשיר מקוה דרך זריעה הוכיח הכס"מ שהרמב"ם סובר כיסוד הרמב"ן (ב"ב ס"ה:) והר"ן (ב"ב ס"ו:) שהפסול של נתן סאה ונטל סאה ביותר מרובו הוא מפני מראית העין – שנראה כאילו נטל מהמקוה מים כשרים ומילא אותה בשאובין, ואם אינו נותן ונטל אלא רק נותן והעודף יורד מאיליו – אין חשש.

שיטת הראב"ד: לראב"ד שיטת יחיד בביאור הסוגיא, במהדורה א' (לספר בעלי הנפש) – פסל אפילו מקוה שיש בה מ' סאה מים כשרים כשנפלו לה רוב שאובין, במהדורה ב' – פסל ברוב שאובין רק אם שיעור המים הכשרים פחות ממ' סאה, במהדורה ג' – פסל רק אם שיעור המים הכשרים פחות מרוב שיעור הכשר מקוה, כלומר שדי שישארו כ"א סאין מים כשרים. בפרק א' (בעלי הנפש שער המים ס' א') הורה הראב"ד כלישנא הראשונה ביבמות שהצריכו רוב מים כשרים, אלא שכתב זאת רק לגבי מקרה שנתן שאובין ונטל מהתערובת, וכן כאשר נתן שאובין ומי המקוה התמעטו "היכא דחסרו מיא וקמו להו על שיעור מקוה – ודאי אהנו בהו פסולין למפסליה למקוה משום דהוו להו כנתן סאה ונטל סאה דאמרין עד רובו כשר, טפי לא, והכא אם נפלו ארבעים סאה מים שאובים למקוה שלם וחסרו מיא וקמו על ארבעים סאה אשתכח דליכא במקוה אלא מחצה דכשרים", ולא התייחס לזריעה [כלומר, נתן, והעודף יורד מאיליו], והסביר החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ג') שמה שהראב"ד הצריך שישארו רוב כשרים כשנתן ונטל וכשנתן ונחסרו – הוא כי באופנים אלו נראה שנטל את הכשרים מהמקוה, ובע"כ שהראב"ד יפרש שהמשנה התירה להכשיר מקוה בזריעה למרות שלא נותרים בה רוב כשרים – כי כאשר העודף יורד מאיליו אינו נראה כנטילת הכשרים אלא כציאת השאובין, והאוצר נשאר בהכשרו ויוכל להכשיר גם עוד שאובין שיתווספו לו ויצאו ממנו למקוה; אמנם בפרק ג' הראב"ד נקט כלישנא שדי במחצה כשרים, ואת ההיתר להכשיר מקוה בזריעה פירש דוקא באופן ששופך מ' סאה שאובין למ' סאה כשרים, ותולים שהמים היוצאים מהעליונה לתחתונה מורכבים ממחצה כשרים ומחצה שאובין, כי ניתן לתלות "מפני שהמים היורדים לבור באחרונה קרובים לצאת יותר מן הראשונים שהיו בבור" [בנוסף לנטיה הטבעית של המים שהיו בבור להדחק ולצאת מחמת המים הנכנסים]; מאחר והראב"ד לא חילק בין שפיכת המים השאובין לכשרים בנחת או בזעף או שאר חילוקים מציאותיים [ראה חזו"א (מקואות תנינא ב' ח') שעוצמת השפיכה משפיעה על יחס הנשארים והיוצאים] – לכן יש להניח שכוונת הראב"ד שהקביעה שהמים השאובין והכשרים יוצאים ונשארים מחצה במחצה – אינה קביעה של המציאות שבודאי נשארים במקוה מחצה כשרים, אלא קביעה הלכתית המבוססת על ההיתר לתלות בנידון דרבנן.

האם צריך לחוש לראב"ד: התשב"ץ (א' י"ז, ג' י"ב) דן במקוה שמימיה מתמעטים ומוסיפים לה שאובין, וחשש לכתחילה להצריך שתמיד ישאר במקוה בסיס של כ"א סאין מים כשרים כדעת הראב"ד "ואף על פי שהאחרונים ז"ל הסכימו דאפילו בכה"ג כשר שהרי המים השאובין הם נזרעין במקוה... מקום שאפשר לתקן ולצאת ידי כל הספקות אין ראוי להכניס ראשינו במחלוקתן", וכן חשש הש"ך (ר"א ס"ג). בעקבות חומרא זו נוצרו במשך הדורות תבניות מקואות שונים שמטרת כולן לשמר בשיטות שונות את מי הגשם לאורך זמן, כמבואר בהמשך, אך כתב החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ד') שמבחינה מציאותית אין אפשרות לשמר את מי הגשם באוצר ההשקה מחמת עליית וירידת

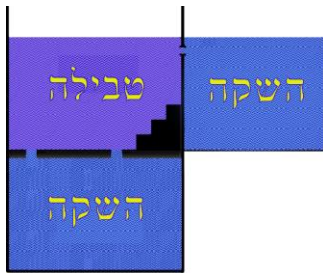
מפלס המים במקוה בעת ריקונה ומילויה ובעת הטבילות [כדי לסבר את האוזן יש לדעת שבעת כל טבילה מפלס המים עולה בכשני סנטימטרים, ולאחר שהייה קצרה - מי המקוה חודרים לאוצר ההשקה ומגביהים בו את המפלס, ואם שטח האוצר הוא מ"ר אחד - הרי שלאוצר המכיל כאלפיים ליטר נכנסו כעשרים ליטרים ממי המקוה, ויצאו ממנו בתום הטבילה, ונמצא שלאחר כעשרים טבילות - כארבע מאות ליטרים נעו הלך וחזור בין המקוה לאוצר; בעת שמרוקנים את המקוה והמים יוצאים גם מהאוצר - הרי שמפלס המים באוצר פחת בכשמונה ס"מ (חמשה ס"מ רוחב הנקב, וכשלשה ס"מ מחמת שמפלס המים מעל הנקב) וממילא כשמונים ליטרים יצאו מהאוצר, ויכנסו אליו כשמונים ליטר מים טריים; ראה בעמ' 32 הצעה ליציקת מדף בטון באוצר ההשקה - באופן שמפחית ביותר את התחלפות מי הגשם באוצר, אף שמאפשר את ההשקה].

הכרעת החזו"א לסמוך על הזריעה: עוד כתב החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ג') שיש להחמיר כראב"ד רק בנתן ונטל ובהתמעט ונתן - שהזכירו התשב"ץ והש"ך, אבל בזריעה שהשאובין לא נחו אין צורך להחמיר - כי רוב הראשונים כלל לא החמירו במים שאובין בנתן סאה ונטל סאה, ונראה שגם הרמב"ם הפוסל ברוב מים שאובין - לא החמיר אלא רק בנטל ולא בממלא בכתף ויורד לתחתון, וגם דעת הראב"ד אינה מוחלטת להחמיר בזריעה כי בריש שער המים פסל מחצה על מחצה דוקא בנתן ונטל ובנתן והתמעט, ולא החמיר בזריעה, ורק בפרק ג' החמיר גם בזריעה להצריך מחצה כשרים, ולכן כתב שאין טעם להוסיף אוצר השקה שבמציאות אינו מסייע בשימור המים, אלא רק גורם להרבות את הלכלוך [מאחר והשערות וההפרשות מוחדרות לאוצר בעת הטבילה, ומלכלכות את מימיו].

זריעה משולבת בהשקה: מאחר והגדרת החזו"א לסיבה שזריעה קלה יותר מנתן ונטל היא "אבל בממלא בכתף ונתן בעליון וירד בתחתון שלא נחו השאובין כלל לא מצינו שהחמירו" - לכן סביר יותר שלדבריו התועלת שבאוצר זריעה היא דוקא כאשר המים יוצאים ממנו מיד לאחר שנכנסים אליו, ולכן מצינו שבונים המקואות משאירים את הנקב שדרכו המים מוזרמים למקוה - מעל מפלס המים, כי אם הנקב היה מתחת למפלס המים הרי שבעת ריקון ומילוי המקוה מפלס המים באוצר היה עולה ויורד בהתאמה, והיה זה נראה כנטל ונתן מחמת הזמן הרב שבין שתי הפעולות (מהרב יששכר שרייבר שליט"א).

קטפרס אינו חיבור: שנינו (טהרות ח' ט') "הנצוק והקטפרס ומשקה טופח אינן חבור לא לטומאה ולא לטהרה", וביאר הרמב"ם שניתן לטהר מים טמאים שאינם במקוה ע"י שמחוברים לה על ידי משקה טופח, ובלבד שיהא מונח באשבורן ולא במדרון; אמנם שנינו (מקואות ו' ח') שניתן להכשיר מקוה טמאה על ידי השקתה למקוה טהורה באמצעות צינור מזו לזו למרות שהצינור מונח בשיפוע "מטהרים את המקואות העליון מן התחתון... מביא סלון של חרס... ומושכו ומשיקו...", והסביר הר"ש שמדובר בהכשרת שאובין דרבנן - שהקילו בחיבור קטפרס; נחלקו האם כוונת הר"ש שהקילו בהכשר השקה בקטפרס אפילו כשכל המקוה עשויה משאובין, והחשיב את פסול שאובין כדרבנן [ומה שבפרק א' החשיב שאובין כדאורייתא - אינו מפני השאיבה בכלי אלא מפני שהוויית המקוה היתה ע"י מק"ט, עיי"ש], או שכוונתו שהמשנה עוסקת רק במקרה מיוחד שהשאובין הם מיעוט השיעור, ומ"מ במקואות שלנו המים מגיעים בדרך המשכה - וממילא נחשבים כשאובין מדרבנן בלבד שלדעת הר"ש מועילה בהם השקה בקטפרס; מבואר בכמה ראשונים (רש"י חגיגה י"ט.) ש"קטפרס הוא -

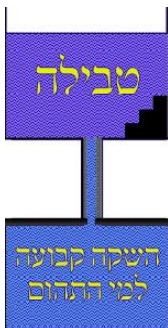
מקום זקוף יותר מדאי" ולא בשיפוע קטן ביותר, אך המהר"ם שיק (י"ד ק"צ) כתב שדעת כמה ראשונים אינה כן.



עירוב מקואות בצינור אנכי: הנפש חיה (י"ד ס"ה - קונטרס גלות עליות) התיר לטבול במקוה שיש בה שאובין, כשהיא מוכשרת באמצעות צינור עומד שקצהו התחתון מונח באוצר תחתון - כי הבין שפסול חיבור קטפרס הוא רק כאשר המים זוחלים על המדרון, ולא כאשר עומדים עליו; חלק עליו הדברי חיים (י"ד ב' פ"ח), ופסל מקוה זו מן התורה, כי הבין שפסול קטפרס אינו רק כשהמים בתנועה אלא

גם כשהם נמצאים במנוחה על מקום המדרון; אמנם מודה הדברי חיים שחיבור אנכי נחשב חיבור כאשר המקואות אינם רחוקים זה מזה [כך שעומדים באויר רק מכח תחבולה] וכל המקוה נתערבה, כגון שכל המים העליונים נוגעים בתחתונים אלא שמפסיקים ביניהם נסרים שאינם גלים; וכן מיקל לבנות במקום הצורך מקוה עם צינור אנכי אם מתחילה הכשירו את השאובין בהמשכה.

מקוה רש"ב: האדמו"ר הרש"ב חידש בניית מקוה של מים שאובין המוכשרים באמצעות אוצר הנמצא מתחת לרצפת המקוה, ופתוח אליה בשיעור טפח על טפח, ובכך הרויח את שימור מי הגשם לזמן רב, כי הניח שהמים החמים שבמקוה לא ירדו לאוצר שהרי מים חמים קלים יותר מהקרים. למקוה זו קמו מפקפקים הטוענים שאין במבנה זה רווח שהרי המים החמים לא לעולם ישארו חמים, ואז יתחלפו במי הגשם שבאוצר, וכתב בשו"ת שבט הלוי (ה' קכ"ח) שניסוי הוכיח שתוך זמן קצר מי האוצר יוצאים למקוה; עוד כתבו שלא רק שלא הרויחו אלא אף הפסידו כי שפתח האוצר התחתון גורם לשקיעת רפש ולכלוך מרובים לאוצר ובכך גם מי המקוה לוקים, ועלול אף



להיווצר מצב שמקום רב באוצר יתפס ע"י הרפש והלכלוך ולא ישאר באוצר מקום למ' סאה מים כשרים, ומי המקוה השאובין לא יוכשרו, ח"ו, וכבר ארעו דברים מעולם; הפתרון שהעלו לחשש זה הוא באמצעות בניית אוצר נוסף שיכשיר את המקוה בהשקה צדדית. עיקר הפולמוס כנגד מקואות רש"ב נובע מחמת העובדה שבמקואות אלו נקב ההשקה הוא אנכי [עומד], ולעיל (בעמ' 21) התבאר שנחלקו הנפש חיה והדברי חיים באם השקה אנכית נחשבת כקטפרס, וממילא טענו המערערים שאם חיבור זה אינו חיבור - הרי שמעבר המים מהמקוה לאוצר בעת הטבילה נחשב כזחילה למקום שאינו מעורב עם המקוה, ושיש לחוש בזה משום

זחילה הפוסלת (האריכו בחוברת 'להבדיל בין מים למים'); אמנם נראה שיש להקל בזה מכמה צדדים, וכן



כתבו כמה פוסקים שאין לאסור את הטבילה במקואות אלו, או מפני שסברו שגם הדברי חיים מודה להתיר בחיבור זה שאינו באמצעות צינור ארוך (אמרי ישר ב' ע"ג ד', דברי יואל י"ד א' פ' ב', אג"מ י"ד ג' ס"ה) או מפני שסברו שיש להורות כנפש חיה כאשר השאובין נכנסו בדרך המשכה (שו"ת להורות נתן ד' ע"ט, וכ"כ הדברי חיים עצמו י"ד ב' פ"ח), ומקוה זו דומה למה ששינינו (מקואות ו' א') שטובלים במקוה אף שמושקת לעוקת המערה - שפירש הרמב"ם שהיא אוצר תחתון הפתוח למקוה כשפוח"נ (ראה בעמ' 17), וכן המנהג הרווח להתיר; לסיכום - אמנם אף שאין

להרהר ולערער אחר הטובלים במקואות רש"ב כי מעיקר הדין יש להכשירם, אך פשוט שיש למנוע בניית מקואות אלו במקום שלפי הצפוי לא יהיה פיקוח רבני מתמיד מפני מילוי האוצר ברפש, וגם אין לבנותם במקומות שאינו מקובל לבנות מקואות אלו כי אינו ראוי לבנות מקוה שהטבילה בה תגרום לנקיפות לב; ראה בעמ' 41 דרך לבנות מקוה רש"ב ללא פקפוק באמצעות אוצר תחתון המושק לצד המקוה.

שימור מי הגשם: כפי שיתבאר ב'סקירה ההיסטורית של מבני המקואות' מוכח שמאמץ גדול



הושקע ע"י גדולי הדורות כדי לשמר את מי הגשם במקואות זמן רב ככל הניתן כדי לחוש לסברת הראב"ד בנתן סאה ונטל סאה; בשנת תש"י (1950) נבנתה בשכונת פאג"י מקוה שחלקו העליון של אוצר ההשקה שלה עשוי בצורת ארובה בגודל 60x60 ס"מ כדי שהתחלפות המים באוצר תהיה מזערית, וממילא מי הגשם ישארו זמן רב יותר, אך לא המשיכו לבנות כך בשל קשיי איטום; היום חומרי האיטום משופרים, וניתן לצקת מדף בטון באוצר ההשקה - כך שימנע כמעט לגמרי את התחלפות המים באוצר בעת הטבילה וניקוי המקוה, ראה בנספח על שיפורים במבני המקואות.

מקואות כלים: הערות מעשיות לגבי מקואות כלים: א' - בטבילת כלים המים אינם מתלכלכים כל כך ולכן אפשר להשתמש במקוה העשויה ממי גשם בלבד, ורצוי לבנות אוצר זריעה כדי שיוכלו להוסיף מים רבים ללא תלות בגשם. ב' - הוצאת כלים עם מים ושפיכת המים השאובין למקוה נחשבת כנתן ונטל גם לדעת הרמב"ם, ולכן יש להוציא את הכלים כשהם הפוכים - שאז המים אינם שאובים, או שישפכו את המים לתעלת המשכה הבנויה בצד המקוה שממנה המים ימשכו למקוה - שאז לדעת הרמב"ם המקוה אינה נפסלת, ויש שהתירו אפילו בדעת הרמב"ם כי אף שהמים שיוצאים בכלי נחשבים כשאובין ויש בכחם לפסול מקוה חסר - אך עיקר יסוד חומרת הרמב"ם היא משום שנראה שמחליף את מי המקוה במים שאובין, וכאן רק נראה כטובל כלים. ג' - מקובל להניח רשת נירוסטה במקוה למניעת נפילת כלים, ומנקבים אותה כשפופרת הנוד כדי שהמים שבתוכה יחשבו כמושקים למקוה, אמנם יש לדעת שמפורש בראב"ה (תתקפ"ח) שצריך שהסל שמטבילים בו יהיה שקוע במים או מנוקב כמוציא רימון [כטפח על טפח (פסקי תוס' פסחים ק"ט):] כדי שלא יחשב ככלי קיבול "מיהו כדי לבטל מתורת מים שאובין צריך שיהא שקוע, דאע"ג דהוי חיבור - בעינן שיבטל מתורת כלי, דבכלי לא מהני חיבור כי האי אם לא יהיה בטל מתורת כלי, [ואי] לא - הווי מים שאובין" כפי שניקבו את הים של שלמה בנקב כמוציא רימון כדי לבטלו משם כלי. ד' - מקוה כלים פתוחה לכל אדם ולעתים מחוסר דעת משתמשים במימיה לשימושים משונים, וכבר אירע שניקו במים מברשת צבע - ובכך צבע המים השתנה, והמקוה נפסלה מחמת שינוי מראה. ה' - אין להטביל כלי שביד במקוה המיועדת לבני אדם, וכבר אירע מעשה באדם שנפטר כתוצאה מזיהום שנגרם מחמת כלי שנשבר במקוה. ו' - חלק מהמקואות המיועדים לגברים פסולים לטבילת כלים, כאשר אין מקפידים להכשיר את המים השאובין.

סיכום

עקרונות בניית מקוה כשרה לכתחילה: לאור העקרונות שהתבארו לעיל יש לפרט איזו דרך כשרה לבנות מקוה לכתחילה:

א' - את מי הגשם יורידו מהגג באמצעות מרזבים המחברים לבנין (רא"ש, לעיל עמוד **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**), שאין בהם מקום שמים או אבנים יכולים להעצר בו. ב' - המים ינותבו לאוצר העשוי בטון ומצופה בטיח ושכבות חומר איטום המיועד לבריכות למניעת זחילה [לא בחומר המיועד לאיטום גגות, כי גגות אינם אמורים להחזיק מים]. ג' - אם משתמשים באוצר זריעה - מזרימים לתוכו מים שאובים דרך תעלה העשויה בטון כך שהמים יזרמו עליה לפחות שלשה טפחים (חזו"א, עמוד 13), והמים יכנסו לתוך האוצר לנקודה הנמוכה מפתח היציאה מהאוצר למקוה כדי שלא יחשב שהמים הנזחלין מערבין (חזו"א, עמוד 16) [אינו ראוי להכניס את המים מתחת למפלס מ' סאה אלא רק מעט מתחת למפלס היציאה]. ד' - העודף ירד למקוה דרך נקב שגובהו מעל מפלס המים [ואז צריך להקפיד לכתחילה לנגב את המקוה כך שלא ישארו בה ג' לוגין (בערך ליטר) מים שאובין] או שגובהו בתוך מפלס המים. ה' - כמו כן ניתן להזרים את מי הגשם לאוצר השקה, ולאחר מכן למלא מים שאובין במקוה, ולהשיקם לאוצר דרך נקב כשפוח"נ הנמצא כולו בתוך מפלס המים, ואז חובה להקפיד שנקב ההשקה פתוח ללא פקק או לכלוך, ומפלס המים מגיע לגובה כשפוח"נ.

עקרונות בניית מקוה מהודרת: עתה יש לפרט אלו הידורים ראוי ליישם בבניית המקואות:

א' - ראוי להמשיך את המים על קרקע בולעת (רמ"א, לעיל בעמוד 13), אלא שבמציאות המודרנית שהמים זורמים בלחץ ובמהירות - אין אפשרות לעשות זאת, וראה פתרון אפשרי בעמוד 37. ב' - ראוי לדאוג שההשקה תהיה פתוחה אף בשעת הטבילה כדי לחוש לספיקו של רבינו ירוחם (עמוד 18). ג' - בהמשך (בעמוד 28) יתבאר שלדעת החזו"א תחלופת המים באוצר ההשקה מחמת הטבילה נחשבת כנתן סאה ונטל סאה, ולכן סבר שראוי שלא להשתמש באוצר השקה כי אין בו תועלת בשימור מי הגשם, ומחמת המים הקבועים באוצר ההשקה - נפגם נקיון המים עם שקיעת הלכלוך באוצר, וראה פתרון אפשרי למניעת לכלוך האוצר בעמוד 35, ולפי שיטתו הכשר המקוה יעשה באמצעות אוצר זריעה, שרצוי שפתחו לא יהיה מושק למקוה אלא גבוה ממפלס המים כדי שכניסת ויציאת המים מהאוצר בעת המילוי והריקון לא יחשבו כנתן ונטל (עמוד 20). ד' - בהמשך (בעמוד 27) יתבאר שלדעת חכמי ירושלים כניסת המים לאוצר ההשקה בעת הטבילה אינם נחשבים כנתן סאה ונטל סאה, ולשיטתם ראוי להשתמש באוצר השקה כי בכך מי הגשם נשמרים באוצר ומרויחים את חומרת הראב"ד. ה' - ראוי לשמר את מי הגשם לזמן רב ביותר כדי להרויח את חומרת הראב"ד, אלא שכמעט ואין דרך יעילה לעשות כן, וראה בעמוד 32 פתרון אפשרי לזה. ו' - יש לערוך בדיקת גובה מפלס המים מדי תקופה כדי לוודא ששינויים בתזוזת הקרקע לא גורמים אף לזחילה שאינה ניכרת, כחומרת הגר"א (עמוד 8).

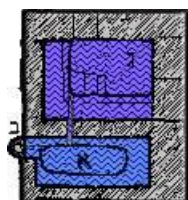


סקירה היסטורית של דרכי בניית מקואות

עתה יש לבאר אופנים שונים שהיו נוהגים בבניית המקואות, ובכך יתבאר איזה משקל נתנו הקדמונים לפרטי ההלכות השונות.

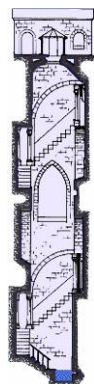
בזמנים שהטהרה היתה נוהגת - המקואות שימשו גם לטהרת זבים, וממילא במקום שהיה ניתן - בנו מקואות שהתבססו על מי מעיין הכשרים לטבילת זבים, שבהם אינה פוסלת זחילה, ובאופנים מסויימים גם אינה פוסלת שאיבה.

המקוה במצדה: בחפירות ארכיאולוגיות מהעת העתיקה התגלו גם מקואות של מי גשמים, כגון המקוה במצדה שנאספו בה מי הגשם מהגג לאוצר (א') באמצעות תעלות פתוחות ומטויחות (ב'), והושקו כשפוח"נ לבור הטבילה (ג').

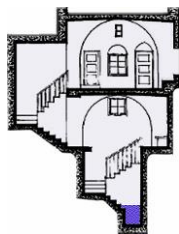


בגובה כ-120 ס"מ; קוטר הנקב שביניהם היה 30-35 מ"מ, והוא ממוקם בגובה 80 ס"מ מהקרקעית; הבור הגדול יותר הכיל כ-4.7 קוב שמתוכם כ-2.7 קוב עד גובה הנקב, והבור הקטן הכיל כ-2.2 קוב, ומתוכם כ-1.5 קוב עד גובה הנקב. לפי דעת החזו"א רוחב האגודל הוא כ-24 מ"מ, וממילא רוחב הנקב שבין המקואות במצדה נחשב פחות מכשפוח"נ, ולפ"ז נקב זה לא שימש להשקה

אלא רק להולכת מים כשרים מהבור הסמוך לצינור המוביל את מי הגשם מהגג - לבור השני; אם נניח שלא היתה על הגג כמות מי גשם שאיפשרה להזרים מים כשרים בכל החלפת מי המקוה - הרי שהסתמכו על מילוי בור אחד במי גשם, והוסיפו לו מים שאובין - ובכך הבור השני הוכשר בזריעה; מאחר והנקב ממוקם בתוך מפלס המים - ניתן להסיק שלא חששו ממעבר המים מבור אחד לשני בעת הטבילה דרך נקב פחות מכשפוח"נ, וגם לא חששו מתחלופת המים הכשרים באוצר בעת הטבילות. אמנם למנהג ירושלים רוחב האגודל הוא כ-19-20 מ"מ, וממילא הנקב שבין הבורות נחשב כשפוח"נ וניתן להניח ששימש להשקה בין בור אחד שהכיל מי גשם לבין בור שהכיל מים שאובין, ולפ"ז שיעור הנקב במצדה הוא הוכחה לשיעור הקטן של האגודל. מכל מקום קיום מקוה באזור צחיח זה מוכיח שניתן לבנות מקוה כשרה אף ללא מי גשם זמינים תמיד.



חבל הריין - מי תהום: בתקופת הראשונים בצרפת וגרמניה נהגו לחפור בורות עמוקים עד למי התהום, כגון המקוה בפרידברג שהיתה חפורה בעומק כעשרים מטרים מתחת לאדמה, ובכך התאפשרה טבילה במי התהום; מאחר ומפלס מי התהום עולה ויורד עם עונות השנה לכן הוצרכו לבנות בורות טבילה שונים במפלסים שונים במורד המדרגות; השימוש במי התהום דרש טבילה במקום חשוך קר וחלקלק וכמעט ללא אפשרות חימום, אולם הבטיח מים כשרים ללא הגבלה; אינו ברור לי מדוע לא השתמשו במי גשמים המצויים בשפע באזור הריין, וקל ונוח יותר היה להוליכם בתעלות חרס מהגגות מאשר לחפור בורות עמוקים.



חידוש הישוב בארץ: עם חידוש הישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת האר"י ולאחריה נבנו גם מקואות חדשים המבוססים על מעיינות [כגון 'מקוה האר"י' בצפת], וגם מקואות מי תהום [כגון מקוה חפורה לעומק מי התהום שסביב הכינרת], וגם מקואות מי גשמים [כגון המקוה שנבנתה ע"י האור החיים הקדוש בשנת תק"ב (1742) בביהמ"ד כנסת ישראל בירושלים].

חת"ם סופר - החלפת המים העליונים: המעבר העיקרי לבניית מקואות של מי גשמים היה לאחר פירסום תשובות החת"ם סופר (י"ד ר"ג, ר"ב, ר"ד [בשנת תקע"ד (1814)]) שכתב שבמקומות שיש לחוש למכשול בטבילה במקואות הסמוכות למעיינות [אולי כוונתו למכשול מחמת הנשים המסרבות לטבול במים קרים] - יש ללמד זכות על טבילה במי גשם, וביסס את היתרי השימוש ברעפים, ובצינורות היורדים מהגג, ובהוספת מים חמין מכלי המחובר לקרקע, ובהמשכה על משטח שאינו בולע, ובזריעה תמידית מעוקה זו לזו ובחזרה. א' - בדבריו התבאר שבכל יום שאבו מים מהמקוה עד שנותרו בה רק מ' סאה, וחזרו ומילאוה בשאובין, וכתב שיש להתיר זאת אפילו לחומרת הראב"ד - כי תמיד מוסיפים מי גשמים ושלגים לפני שנחסר חציים לפי חשבון "ולהראב"ד נמי היינו אי יחסרו עד חציים עפ"י חשבון - ולדעתי לא יהיה כן לעולם, כי טרם שיעלו החשבון כך - כבר נמלאו העוקים במים כשרים ע"י גשמים ושלגים" [נ"ל כוונתו שמכיון שגשמים ושלגים מצויים שם כל ימות השנה - תמיד יוכלו לדאוג



שישארו במקוה כ"א סאין כשרים, ודי בזה לדעת הראב"ד (בלישנא ג' שדי בבסיס של כ"א סאה כשרים)], ובפרט כי ניתן לתלות שהמים השאובין החמים הם הצפים - ואותם הוא מוציא ומחליף בחמים אחרים, ואינו מחליף את הכשרים - וממילא הכשרים שנותרו במקוה יוכלו להמשיך ולהכשיר את השאובין שיתווספו; ועוד כתב שבפרט יש להתיר באופן שגם החמים השאובין אינם ממש שאובין כי חוממו בכלי המחובר לקרקע וגם נעשה לקרקע וגם נקוב כשפוח"נ וגם ממשיכים אותם ג' טפחים על סילון העשוי מנסרים.

חת"ם סופר - זריעה ממקוה למקוה: ב' - עוד כתב החת"ם סופר (שם) שבמקוה הגדולה בפרשבורג שנעשתה על פי חכמי הדורות ישנן שני בורות טבילה הנקובות זו לזו בנקב יותר מכשפוח"נ בחלק העליון של המחיצה שביניהן, ולאחר שמילאו את המקוה הראשונה במי גשם או בשלג וקרח - הוסיפו לה שאובין [בתשובה ר"ד כתב שהוסיפו את השאובין בהמשכה, ובתשובה ר"ג משמע ששפכום ישירות] והעודף ירד ומילא את הבור האחר, וכשהוצרכו לנקות אחת מהן - רוקנוה והוסיפו שאובין לשניה כך שהעודף מילא את הריקה; והסביר החת"ם סופר שיש להכשיר זאת אף לדעת הראב"ד שהסביר שהיתר המשנה בזריעת שאובין הוא רק כששופך מ' סאה שאובין למ' סאה כשרים והעודף יורד - מאחר וניתן לתלות שהכשרים והשאובין יצאו מחצה על מחצה [כי יש מקום לומר שהמים העליונים הנמצאים



למעלה הם הקרובים לצאת, אך גם יש מקום לומר שהמים שהיו באוצר נדחקו לצאת כשדחקו אותם המים החדשים] ושני המקואות כשרים, ואף שלפי הסבר זה ניתן להכשיר רק פעם אחת [כי אם יוסיף עוד שאובין הרי שכבר אין לתלות שיצאו ממנה מחצה על מחצה] - אולם מאחר ובמקואות דידן השאובין ששופכים למקוה

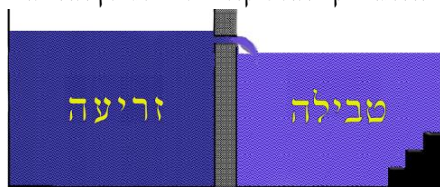
המלאה הם חמים - ניתן לומר שכל שהחמירו לחוש לראב"ד הוא רק במים צוננים שנשפכים לצוננים, אולם במים שאובין חמים שבטבעם צפים על המים הצוננים ניתן לתלות שהשאובין החדשים הם שעברו למקוה האחרת, והראשונה נשארה כשרה כך שתוכל להכשיר עוד שאובין "אפשר במיא דלא מתערבי שפיר כגון חמין בצונן יש להקל טפי ולומר שְאָנִי אומר הצפים העליונים יצאו ולא התחתונים... עד כאן לא מחמרינן אלא בצונן אבל חמין בצונן לא" [לא זכיתי להבין את דברי החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ג') שהסביר שכל שהחת"ם סופר טרח ליישב את דעת הראב"ד היה רק באופן הראשון שנטל המים הקרים מהמקוה ונתן חמין כנגדם, אבל בזריעה כתב החת"ם סופר בפשיטות להקל].

היתרי החת"ם סופר אינם מצויים אצלנו: מבואר בדברי החת"ם סופר שאף שביסס את השימוש במקואות ממי גשם, אולם כדי לצאת גם ידי חומרת הראב"ד באופן הראשון הוצרך לומר שכשמרוקנים וממלאים את המקואות תמיד משאירים רוב השיעור ממי גשם ושלג המצויים שם כל השנה, וכדי לצאת גם ידי הראב"ד באופן השני הוצרך לומר שכששופכים שאובין למקוה מלאה כדי שהעודף ימלא את הריקה - ניתן לתלות שהשאובין החמים ששופכים לאוצר הקר אינם מתערבים היטב, והם הקרובים לצאת, והאוצר נשאר בכשרותו. במקואות המצויות אצלנו אין מקום לתליות אלו מאחר ומרוקנים את המים לגמרי לפני המילוי, ובודאי שהגשמים והשלגים אינם כה מצויים כדי שנוכל למלא מהם את האוצרות לעתים תכופות, ועוד, השאובין שממשיכים לאוצר אינם חמים וממילא מתערבים בו היטב, ואין מקום לתלות שדוקא הם יוצאים ממנו, וממילא אין לנו לומר שדוקא המים הכשרים הם שנשארים באוצר, ובפרט לאור מה שרגילים להכניס את השאובין לתוך עומק האוצר.

חכמי ירושלים - רק בזריעה: בגליון המאסף (שנת תרס"ה [1904], שנה ט' חוברת ז' ס' פ"ה) מצאנו תיאור הגרי"מ טוקאצנינסקי לתכנית המקואות של האשכנזים בירושלים; א' - מתחילה עשו רק אוצר זריעה ללא השקה, ולאחר שהזרימו דרכו מ' סאה לבור הטבילה - הוסיפו שאובין לבור הטבילה כפי הצורך; במקוה זו לא עשו אוצר השקה כי לא יוכלו לפתוח את נקב ההשקה - מפני אבדן החימום וכדי שהלכלוך מהמקוה לא יעבור לאוצר, וגם לא יוכלו לסתום את הנקב לאחר שההשקה הכשירה את המקוה - מפני שיטת רבינו ירוחם שהסתפק שמא ההשקה צריכה להיות פתוחה בעת הטבילה.

חכמי ירושלים - גם בהשקה: ב' - לאחר מכן הוסיפו אוצר השקה הפתוח תמיד למקוה, כדי שיוכלו לצאת ידי חומרת הראב"ד אפילו בקיץ כשאי אפשר להוסיף מי גשם, אך לא ביטלו את אוצר הזריעה כי חששו שמא יהיה סדק בכתלי אוצר ההשקה - ובכך גם המקוה תחשב זוחלת, ומחשש שמא שיעור המים הכשרים באוצר יפחת, ומחשש שמא הנקב יסתם; את מי אוצר ההשקה החליפו פעם בשנתיים מחמת הנקיות ומחמת שמימיו הכשרים התחלפו במים מבור הטבילה בשל ריבוי

החלפות מי המקוה. מה שמשמע בדבריו שהחשש שכמות המים הכשרים תפחת באוצר ההשקה היה רק בגדר חשש רחוק שבעטיו החליפו את מי האוצר רק פעם



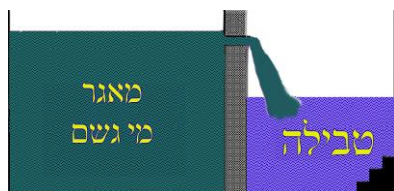
בשנתיים - צריך תלמוד, כי אין ספק שמבחינה מציאותית פני המים באוצר עולים בשיעור של כשני סנטימטרים בעת הטבילה, וממילא ברור שבכל טבילה נכנסים לאוצר כעשרים ליטרים מבור הטבילה, ומים אלו יוצאים בתום הטבילה וגורמים לתחלופת מי האוצר תוך זמן קצר כפי שכתב החזו"א (מקוואות ליקוטים ג' ד'); הגר"ח נאה כתב (שיעור מקוה עמ' קס"ה) שמוכח מכאן שהגר"ש סלנט וחכמי ירושלים סברו שכניסת מי המקוה לאוצר ההשקה בעת מילוי המקוה אינה גורמת לעירוב המים הנכנסים לאוצר במי האוצר הכשרים כי הם נכנסים בנחת ללא זרם חזק - וממילא מים אלו שנשארו בשכבה העליונה של האוצר הם שיצאו מהאוצר בעת ריקון בור הטבילה, ולא המים הכשרים שבתחתית האוצר; עוד כתב שמוכח שחכמי ירושלים לא חששו לכניסת המים לאוצר בעת הטבילות כי מאחר והאוצר מלא מים - המים אין ממחרים להדחק ולהכנס לאוצר בזמן מועט של הטבילה, דלא כדברי החזו"א; עוד יש לעיין במה שכתב הגר"מ טוקאצ'נסקי שאת אוצר ההשקה עשו רק כדי לצאת ידי חומרת הראב"ד, ומוכח שדעת חכמי ירושלים היתה שבאוצר זריעה ללא השקה אין יוצאים ידי חומרת הראב"ד, דלא כדברי החזו"א (הובאו בעמוד 19) שכתב שיש לנקוט שאין לחוש לחומרת הראב"ד כאשר מילוי המקוה נעשה בדרך זריעה, ואוצר ההשקה אינו מועיל לצאת ידי החומרא כי מימיו מתחלפים במי המקוה [שאר החששות של סידוק אוצר ההשקה וסתימת הנקב שבעטיין לא רצו להסתפק באוצר ההשקה - אינם כל כך מצויים במקוואות שלנו העשויות מבטון מזוין]. עוד מפורש שם שהתייחסו לשיעור של 650 ליטר כשיעור מקוה.

חכמי ירושלים - מאגר מי גשם: ג' - עוד כתב הגר"מ טוקאצ'נסקי שכאשר בנו מקוואות חדשים מחוץ לחומת ירושלים - הוסיפו מאגר המכיל מי גשם בכמות של חמשים מקוואות, ובכל מילוי חדש של המקוה הזרימו ממנו מים כשרים בשיעור מקוה, ולא הוצרכו יותר לזריעה והשקה

[משמעות דבריהם שמילאו מ' סאה מים כשרים בכל מילוי, ויתכן שהבינו שמה שלראב"ד בלישנא ג' די בכ"א סאין - הוא רק כשיש רק מ' סאה, שאז נמצא שהשאובין הם מיעוט]. יש שבונים מאגרי מי גשם גדולים גם היום במקומות שניתן לבנות מבנה כבד המכיל עשרות טונות של מי גשם ובטון, ושיש שטח ניקוז נרחב של גגות הסמוכים לשם.

רש"ב - השקה תחתונה: בערך בשנת תרע"ח [1918] חידש האדמו"ר הרש"ב בניית מקוה של מים שאובין המוכשרים באמצעות אוצר הנמצא מתחת לרצפת המקוה, והפתח האנכי [למעלה למטה] שביניהם פתוח בשיעור טפח על טפח כדי להחשיבם כמקום אחד, ובכך הרויח את שימור מי

הגשם לזמן רב מתוך הנחה שהמים החמים שבמקוה לא ירדו לאוצר כי הם קלים יותר ממים קרים; אף שדעת הדברי חיים היתה שהשקה באמצעות צינור אנכי נחשבת כקטפרס שאין בכוח להכשיר את השאובין - מ"מ סבר הרש"ב שהדברי חיים מודה שההשקה נעשית לא דרך צינור אלא דרך פתח ברצפה, בדומה למה שהתיר הדברי חיים כאשר האוצר מופרד מהמקוה שמעליו בנסרים (מובא בעמוד 21). כמה פוסקים (כגון שבט הלוי ה' קכ"ח) טענו שאין יתרון לאופן זה, כי התקררות המקוה תגרום לערוב השאובין בכשרים, ונמצא שמי הגשם שבאוצר



יפחתו; עוד עוררו שהפתח שברצפה גורם לשקיעת הרבה רפש באוצר, ובכך גם מי המקוה יתלכלכו מאוד, וגם עלול להיות שבאוצר לא ישארו מ' סאה מים כשרים, ולא יהא בכחם להכשיר את השאובין, ח"ו, וכבר ארעו דברים מעולם; אף שהפתרון המתבקש לחשש זה הוא בניית אוצר נוסף שיכשיר את המקוה גם בהשקה צדדית אך גם על זאת היו שפקפקו כי חששו שמא חיבור אנכי אינו מהווה עירוב מקואות אף כשהמים עומדים בו - וממילא חששו שכניסת המים מהמקוה לאוצר בעת הטבילה היא כזחילה למקום שאינו מעורב עם המקוה, וחששו שנחשב כזחילה הפוסלת (כמובא בעמוד 9), אך מכל מקום המנהג הרווח להתיר טבילה במקוה כזו, או מפני שסברו שגם הדברי חיים מתיר בכה"ג [בפרט שהמים נכנסים בדרך המשכה], או שחלקו בזה על הדברי חיים (ראה בעמוד 21).

חזו"א - רק זריעה: כתב החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ג'-ה') שמאחר והמים מתחלפים באוצר ההשקה בעת שמרוקנים את המקוה וממלאים אותו במים שאובין - לכן אין יתרון באוצר ההשקה כלפי שימור מי הגשם; בנוסף - אוצר מים עומדים המושקים למקוה מתלכלך מאוד "והרי אנו משתדלין על הנקיון וההידור כראוי לעושי מצוה - ואין נפסידים בידים", ולכן כתב החזו"א שיש לבנות אוצר זריעה בלבד; אף שמי הגשם כלל אינם נשמרים באוצר זריעה - כתב החזו"א שכל שיש לחוש לחומרת הראב"ד הוא רק למה שהחמיר בפרק א' (בשער המים) להצריך רוב כשרים בנתן ונטל, ובנתן והתמעט, אך אין לחוש למה שהחמיר בפרק ג' להצריך מחצה כשרים אף בזריעה "אבל בממלא בכתף ונותן בעליון וירד בתחתון שלא נחו השאובין כלל - לא מצינו שהחמירו"; מתוך דברי החזו"א עולה



שסבר שגם כניסת המים בנחת לאוצר ההשקה גורמת לתחלופת מי הגשם, דלא כדעת חכמי ירושלים. בעמוד 20 כתבנו שמהגדרת החזו"א משמע שדוקא אוצר זריעה שאינו מושק למקוה עונה על חומרת הראב"ד, אולם אם

האוצר גם מושק למקוה - הרי שריקון המקוה ומילוי גורמים לנתן ונטל, שבזה הראב"ד הצריך רוב כשרים. עוד כתב החזו"א שמאחר ומים זוחלים אינם מערבים - לכן יש להזרים את מי הגשם לאוצר הזריעה למקום הנמוך מפתח היציאה מהאוצר למקוה כדי שיחשב שהמים נחו באשבורן לפני שירדו למקוה (ראה עוד בעמוד 39). הגר"ח נאה (שיעור מקוה עמ' קס"ה) השיג גם על חששו של החזו"א שאוצר השקה קבוע עלול לגרום לכלוך המים, וכתב ש"עינינו רואות שמי המקוה אינם מזדהמים, והרי מחליפים אותם בתמידות, וגם האוצר אינו מזדהם בזמן הקצר שהנקב פתוח בעת הטבילות", אלא שכיום מקובל שאין סותמים את פתח ההשקה וממילא יש חיבור תמידי בין מי האוצר שאינם נקיים לבין המקוה.

המקוה בפאג"י - צמצום תחלופת המים: בספר 'מקואות' (עמ' 116) מתואר שבשנת תש"י (1950) נבנתה בשכונת פאג"י מקוה שחלקו העליון של אוצר ההשקה שלה עשוי בצורת ארובה בגודל



60x60 ס"מ כדי שהתחלפות המים באוצר תהיה מזערית, וממילא מי הגשם ישארו זמן רב יותר; על מקוה זו כתב האדמו"ר מסאטמר (מובאת בדברי יואל יו"ד ס"ח) "מהיות טוב בודאי עדיף לעשות באופן זה מהדרך שהיו נוהגין לעשות באופן שהוא קרוב יותר שבודאי נעשה אח"כ נתן סאה ונטל

סאה"; שיטה זו נתקלה בקשיים באיטום תקרת האוצר, ולכן לא המשיכו לבנותה [ראה בעמוד 33 שתכנית זו היא הבסיס לרעיון לשיפור מבנה המקואות שהצענו].

הגר"ח נאה - זריעה והשקה: בספר שיעור מקוה (תשי"א [1951], עמ' קס"ה) תיאר הגר"ח נאה את המקואות בארץ ישראל [כפי שכתב דודו גאב"ד חברון לבקשת הגר"ח זוננפלד זצ"ל - שקרא את הדברים בעין היטב ושלחם לחו"ל]. בנו גם אוצר זריעה וגם אוצר ההשקה, ומילאום מי גשם; כדי למלא את בור הטבילה המשיכו שאובין לאוצר הזריעה על גבי תעלה באורך ג' טפחים שעל קרקע הראויה לבלוע - והעודף ירד לבור הטבילה; לאחר שמפלס המים בבור הטבילה עלה על גובה הנקב שבין בור הטבילה לאוצר ההשקה - סתמו את נקב אוצר הזריעה עד המילוי הבא; את הנקב שבין אוצר ההשקה לבור



הטבילה פתחו רק לפני הטבילות, וחזרו וסתמוהו לאחריו [דלא כבמקוה שתיאר הגר"מ טוקאצ'נסקי שהנקב הושאר תמיד פתוח]; באופן זה הרויחו את חומרת

הראב"ד מאחר והניחו שהמים הנכנסים בנחת לאוצר ההשקה אינם מתערבים במימי הכשרים - והם המים שיצאו מהאוצר בעת ריקון המקוה, כמבואר בעמוד 27; כמו כן לא חששו ללכלוך המים מחמת מי אוצר ההשקה הנשארים זמן רב ללא תחלופה - שהרי עינים רואות שהמקוה נשארת נקיה שהרי מימיה מוחלפים תדיר, וגם אוצר ההשקה אינו מזדהם כי הוא פתוח לבור הטבילה רק בזמן הקצר של הטבילות. באופן המתואר כאן רגילים המרכז הארצי לטהרת המשפחה לבנות את המקואות בעשרות השנים האחרונות, פרט לכך שנקב ההשקה פתוח תמיד ולא רק בזמן הטבילות - כי חוששים שישכחו לפותחו לפני הטבילות. מתוך תיאור זה מוכח שכל התועלת שבאוצר השקה כדי להרויח את חומרת הראב"ד היא רק אם מניחים שמי הגשם שבאוצר אינם מתערבים במים מבור הטבילה שנכנסים לאוצר תדיר, ועל הנחה זו חלק החזו"א (עמוד 28).

צאנז - שתי השקות: האדמו"ר מצאנז (דברי יציב יו"ד ק"ז) תיקן שיבנו שני בורות השקה: האחד פתוח במשך הטבילה כדי לחוש לרבינו ירוחם שהסתפק אם האוצר צריך להיות מושק בעת הטבילה,



והאחר יושק למקוה רק לרגע, ולאחר מכן יפקקוהו (כפסק הדברי חיים חו"מ א' ל"ז) - ובו ישמרו מי הגשם למשך זמן רב; מבנה זה מחייב שיפתחו את הפקק שבין האוצר למקוה

רק כאשר מפלס המים שביניהם שווה - כדי למנוע את מעבר המים מהמפלס הגבוה לנמוך.

סאטמר - חלוקת ההשקה לשתיים: האדמו"ר מסאטמר (דברי יואל ע') כתב שניתן למזער את תחלופת מי הגשם באוצר על ידי חלוקתו לחלק עליון ותחתון, ובכך המים שיתחלפו מחמת מילוי וריקון המקוה ומחמת הטבילות - יהיו בעיקר המים שמעל ההפרדה, והם תמיד יוכשרו מהמים



שמתחת להפרדה; בשו"ת מנחת יצחק (י' פ"א) הציע לפקק את הנקב שבהפרדה, ולהשאיר בפקק נקב כחוט השערה - שנחשב כהשקה לראשונים רבים, ולפתוח את הפקק רק מדי פעם כדי לאפשר השקה רגעית

כשפוח"נ; לדעת האגרות משה (י"ד א' ק"ט) אין תועלת בחלוקת האוצר לשנים כי ממילא יש לדון שיש בילה והמים נחשבים כמעורבים, ואין מקור לומר שמי הגשם נשארים בחלק התחתון.



הגר"מ פוזן - העלאת מי התהום: לדעת הגר"מ פוזן שליט"א (בספרו

אור מאיר) השקת מקוה שרובו שאוב למים כשרים כלל אינה מועילה כדי להכשירים לשיטת הראב"ד [וחלקו עליו בשו"ת מנחת יצחק ז' פ"ד, ובשו"ת שבט הלוי ד' קי"ד, ד' קכ"א]; בהתאם לשיטתו בנה הגר"מ פוזן מאות מקואות ברחבי העולם שבהם מחדירים צינור חלול לעומק מי התהום, ולעומק הצינור מוחדר אויר בלחץ; האויר מתערב עם חלק ממי התהום וגורם לעלייתם למאגר שמעל לפני האדמה, ומשם הם מוזרמים למי המקוה; שיטה זו אינה רלוונטית בארץ ישראל מאחר ומי התהום שייכים למדינה ולתאגידי המים - ושאיבה פרטית אסורה; עוד שכלול במקואותיו של הגר"מ פוזן הוא שההשקה נעשית מעל הכותל, וממילא די בהשקה בגובה כקליפת השום, ואין צורך בכשפוח"נ, ובכך מי האוצר מתחלפים פחות.



המקובל בעבר - זריעה עם השקה: לפני כמה שנים

הנחיות 'המרכז הארצי לטהרת המשפחה' היו לבנות אוצר אחד המשלב זריעה והשקה, כמובא בספר 'מבנה המקואות והכשרות' (להגר"ד מינצברג); צורת בניה זו

מתבססת על הנחת החזו"א שדי בזריעה כדי להרויח את חומרת הראב"ד; אף שהחזו"א כתב (מקואות ליקוטים ג' ד') שהבונים כך 'עושין שטר מזויף מתוכו' כי ההשקה אינה מועילה כדי להרויח את חומרת הראב"ד בפרק ג', אך העדיפו לבנות כך כדי למנוע את החשש שמא ישארו במקוה ג' לוגין מים שאובין לאחר גמר הניקוי [ומאחר והיו רגילים להקדים את המים החמים השאובין לפני הכשרים].

המקובל היום - זריעה נפרדת מהשקה: לאחר מכן שינו את ההנחיות והחלו לבנות גם אוצר

זריעה וגם אוצר השקה; יתכן שהגורם לשינוי היה שאף שההשקה הקבועה גורמת לכלוך האוצר והמקוה - אולם בזריעה בתוך מפלס המים יש פגם שכניסת המים בעת הטבילות, ויציאתם לאחר כל



טבילה ובעת ריקון המקוה - נחשבים כנטל ונתן בשל הזמן העובר ביניהם, שבזאת בודאי הראב"ד (גם בפרק א') מחמיר להצריך רוב כשרים, משא"כ

בזריעה מעל מפלס המים - הראב"ד בפרק א' לא החמיר; אף שנקיון מי המקוה והאוצר לוקה בשל אוצר ההשקה הקבוע, אולם תחלופה סבירה של מי המקוה מבטיחה שרמת הלכלוך הנראה כמעט ולא תהיה מורגשת לטובלים [אמנם, מי שמנקה את האוצר חווה היטב את שכבת השערות וההפרשות העוטפת את כתלי וקרקעית האוצר]; אמנם, אף שבצורת בניה זו יכלו לסתום את נקב ההשקה בעת ריקון המקוה ומילויה כדכתב בשו"ת אגרות משה (י"ד א' ק"ט), אלא שלמעשה משאירים את הנקב פתוח, ויתכן שחששו שמא ישכחו לפותחו בעת הטבילה.

סיכום: בהתבוננות בדגמי המקואות שנהגו בהם במאות השנים האחרונות רואים בבירור שעשו

השתדלות מרובה כדי לשמר את מי הגשם זמן רב ביותר למרות שנקטו שמעיקר הדין די בבסיס ראשון של מי גשם כשיטת רוב הראשונים; לא זו בלבד אלא אף שרבים סברו שמעיקר הדין לא

מציאות תחלופת המים באוצר היא הפוסלתו לדעת הראב"ד אלא די במה שיוכלו לתלות שהמים אינם מתחלפים, ולכן נטו להקל על סמך סברות שאינן מוסכמות לכו"ע [שיש לתלות שרק המים שאובין החמים הם שמוחלפים, יש לתלות שהמים העליונים שבאוצר אינם מתחלפים מחמת הטבילות, הראב"ד מודה בזריעה, הראב"ד מודה בהמשכה] - אולם אעפ"כ השתדלו לשמר את מי הגשם גם במציאות, כגון שהשתמשו במי תהום, או שהוסיפו תדיר מי גשם ושלג, או שבנו אוצר תחתון, או שחילקו את אוצר ההשקה, או שפקקו את האוצר לאחר ההשקה; ממילא ברור שיש לקדם בברכה מקוה שמי הגשם נשמרים בה זמן רב. עוד רואים שכאשר ניתן היה - השתדלו שההשקה תהיה גם בעת הטבילה ולא רק פעם אחת. עוד רואים שכאשר התאפשר - השתדלו להרבות בנקיון המים.



רעיונות לשיפור מבני המקואות

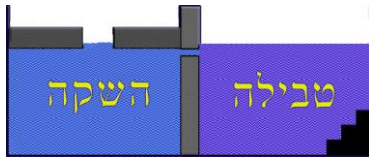
נוכחנו שאין דפוס קבוע למבני המקואות, אלא בכל מקום בנו אופן מקואות המותאם לזמינות המים, לאפשרויות החימום, וכיו"ב - ורואים שאופני הבניה הם דינמיים, ומשתנים ממקום למקום; אשר על כן מוצעים בזה כמה רעיונות שיש בהם כדי לשפר את כשרות ויעילות המקואות; חלק מהרעיונות כבר יושם במקואות שונים, וחלקם עדיין לא יושם בפועל.

תקרה עבה לאוצר ההשקה

לעיל (עמוד 18) התבאר שלהלכה - הוספת מים שאובין למקוה ונטילת מים מהתערובת - אינה פוסלת את האוצר, כי רק בנפילת מי פירות למקוה הצריכו שישארו רוב מים כשרים, ובנפילת מים שאובין - לא הצריכו שישארו במקוה רוב מים כשרים; אמנם, לרמב"ם גם בנפילת מים שאובין למקוה הצריכו שישארו בו רוב מים כשרים מפני מראית העין, כלומר שמא יחשבו שהחליף את מי המקוה בשאובין, אך מסתבר שהרמב"ם מיקל במים שנכנסו בדרך המשכה או כשיוצאים מחמת זריעה - כי אינו נראה כהחלפת המים; הראב"ד מחמיר להצריך רוב כשרים גם בנתן שאובין למקוה ונטל מהתערובת, וכן בנתן שאובין והתמעט מאיליו, ולגבי הכשר בדרך זריעה [כלומר - שהעודף יורד מאיליו] - בפרק א' לא כתב לאיסור, ובפרק ג' החמיר; החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ג') הכריע שניתן לסמוך למעשה על הכשר הזריעה דלא כראב"ד בפרק ג'; אמנם ההתבוננות במבני המקואות שנהגו בהם במאות השנים האחרונות - מראה שנוסו דרכים רבות כדי לשמר את המים הכשרים בפועל לאורך זמן [שימוש במי תהום, הוספה תמידית של מי גשם ושלג, השקת אוצר ההשקה בחלקו העליון, השקה לרגע אחד, השקה מעל הכותל, אוצר מתחת למקוה, חלוקת האוצר].

במקואות שבהן אוצר ההשקה - מי הגשם מתחלפים במי המקוה כתוצאה מעליית וירידת המפלס מחמת הטבילות ומחמת ריקון ומילוי המקוה המושקת לאוצר; באוצר ששטחו כמ"ד אחד - עליית וירידת המפלס בשיעור שני ס"מ מחמת הטבילה - גוררת כניסה ויציאה של כעשרים ליטרים, וממילא עשרים טבילות בלילה גורמות להתחלפות של כ- 400 ליטרים; גם ריקון ומילוי המקוה גורמים לשינוי המפלס בכשמונה ס"מ, וממילא להתחלפות של כשמונים ליטרים - ונמצא שתוך זמן קצר מי הגשם המקוריים יעלמו, כדכתב החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ד') שאין תועלת באוצר ההשקה: "והעושים הנקב נמוך בשביל שתהא השקה מי המקוה עם מי אוצר המים בשעת טבילה כדי לצאת דעת הראב"ד - עושין שטר מזויף מתוכו, שאם באנו לחוש לדברי הראב"ד בנוסח אחר דאף בממלא בעליון צריך רוב כשרים - כבר נפסל אוצר המים בימים אחדים, ומה תוסיף ההשקה; ויש עושין שלשה בורות: אחד מהן מקוה טהרה ושנים אוצרות של מי גשמים ואחד מהן משמש למלא את מקוה טהרה שמקלחין לתוכו מי העיר עד שממלא את מקוה טהרה, ואוצר השני אין מקלחין לתוכו מים לעולם רק הוא משמש השקה למקוה טהרה בשעת טבילה - וגם בזה אין יוצאין דעת הראב"ד דבשעה שמוציאין את המים מהמקוה על הרוב נקב ההשקה פתוח ויוצאין המים מהאוצר שלמעלה מן הנקב ונשארו המים באוצר רק עד הנקב, וכשחוזרין למלא המקוה ממלאין עד למעלה מן הנקב כדי לעשות השקה כשפוח"נ... כבר ניתנו מים שאובין לאוצר כמלואו וכבר נפסל האוצר לדעת הראב"ד, ולא עוד אלא שהמים שבמקוה מוגבהין בשעת טבילה וטבע המים שבאוצר ושבמקוה להשתוות ע"י הנקב

שביניהם, וא"כ נכנסין השאובין לאוצר - ובצירוף השאובין הקודמין ממחר האוצר להיות רובו שאובין בפחות מכ"ד טבילות".

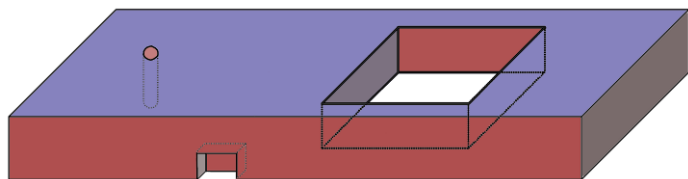


בעמוד 28 הובא שבשנת תש"י נבנתה בשכונת פאג"י מקוה שחלקו העליון של אוצר ההשקה שלה עשוי בצורת ארובה בגודל 60x60 ס"מ - כדי שהתחלפות המים באוצר תהיה מזערית, וממילא מי הגשם ישארו זמן רב יותר; סביר שאי

אפשר להתייחס לשיפור זה כלשינוי במבנה המקואות, אלא רק כאמצעי טכני להקשות על תחלופת המים באוצר, ובדומה לזה כתב בשו"ת משנה הלכות (ט' קצ"ב) שלאחר שהציע לבנות גג נמוך ודק, ולאוסמו בגומי כדי שלחץ המים לא יפרוץ את הגג, כתב: "ולכא גם חשש של שינוי המנהג אבותינו שהרי יעשו שני בורות כמלפנים ולא ישנו שום דבר בעשיית המקוה ממה שעשו אבותינו אלא שיעשו מכסה מלמעלה על בור של מי גשמים, ובאמת כי גם עכשיו מכסים הבור רק שיכסוהו באופן שלא יצאו ממנו המים ויהיה מכסה חתומה שם", והוסיף: "כשקבל אדמו"ר מן שליט"א [האדמו"ר מצאנז צ"ל] המכתב... שהוא מסכים להמצאה זו, ושכן ראוי לעשות בכל המקואות". בהתאם לזה מוצע כאן לשפר את מניעת התחלפות המים באוצר ההשקה במקואות המודרניות על ידי חסימת האויר שמעל פני המים באוצר - כגון באמצעות קלקר או יציקת בטון, ובכך מים כמעט ולא יוכלו להכנס ולצאת מהאוצר.



במדף הבטון חייבים להשאיר פתח המאפשר את ההשקה למקוה; עוד יש להשאיר בו פתח לצורך כניסה ויציאה - ואת פתח זה יש לסתום בקלקר עבה; עוד יש להשאיר צינור אנכי דרך עובי הבטון כדי שמים שיצליחו לעלות אל מעל התקרה - יחשבו שהם



במקום המושק לאוצר; דרך פתח זה יוכלו גם להזרים מי גשם טריים לרענון מי הגשם הלכודים באוצר.

מאחר ורק כמות מזערית נכנסת לאוצר בשעת הטבילה - לכן גם הנקיון שבו אמור להשמר לאורך זמן, כי עיקר הלכלוך שבאוצר נובע מחמת המים שנכנסים אליו בכח בעת הטבילה.

אם אוצר זה מושק לא למקוה ישירות אלא לאוצר המשלב זריעה-השקה שהוא מושק למקוה (כפי שמוצע בעמוד 35) - הרי שהגל הנוצר מהטבילות כמעט ולא ישפיע על מי הגשם שבאוצר, וגם ישמר בו הנקיון; ואם גובה הנקב שבין אוצר זה לאוצר המשלב



השקה-זריעה נמוך מהנקב שבין אוצר הזריעה-השקה לבין המקוה - הרי שגם מילוי וריקון המקוה כמעט ולא ישפיע עליו.



ההכנה ליציקה

כשעיבוי הגג מבוצע באוצר השקה שכבר קיים - שהוא מושק ישירות למקוה, נוסף יתרון שנמנעת גם זחילת מים ממקוה למקוה - שיש המחמירים בזה אפילו כשהן מושקות כשפוח"נ, שהרי כל כניסת המים לאוצר היא רק כ- 150 סמ"ק בכל טבילה - וכמות זו נכנסת מיידית, כך שאין עוד זחילה מהמקוה לאוצר.



המדף לאחר היציקה

בהתקנת תקרה עבה זו - שהמקוה מושקת לחלל שהושאר בתוך הבטון, ותחתית החלל פתוחה במלואה למים שבאוצר - אין לחוש שחיבור אנכי זה נחשב קטפרס, כי גם הדברי חיים שהחמיר שאינו נחשב כמחבר - לא החמיר אלא כאשר המים העליונים והתחתונים מופרדים זה מזה באמצעות תקרה עבה שיש בה פתח, משא"כ כאן אין כלל הפרדה בין המים המושקים למקוה בהשקה צדדית רגילה לבין האוצר שתחתיהם.

היה מן הרבנים שעורר חשש שמא חדירת מים מהאוצר לסדקים שבין הכתלים ליציקת המדף נחשבת כזחילה למקום שאינו מעורב עם המקוה כשפוח"נ, ונראה לענ"ד שאין מקום לחוש: א'-



סגירת הפתח בקלקר

גם אם יוצר סידוק בין המדף לכתלי האוצר וגם אם האיטום יפסיק לאטום - הרי שמקום זה בטל לחלוטין לאוצר ודינו כחורי המערה שנחשבים כמעורבים בכלשהו (ראה בעמוד 17), ב'- ניתן להשתמש בסדקים אלו רק מתוך האוצר וממילא הם כחלק ממנו, ג'- אינו ברור שיש מקום להחמיר בזחילה שאינה ניכרת מעל מ' סאה (ראה בעמ' 8), ד'- אינו ברור שיש פסול בזחילה ממקוה למקוה (ראה בעמוד 9).

עוד עורר על עליית המים מהאוצר למרווח שבין כתלי המדף לבין הקלקר שבפתח, ונראה לענ"ד שאין מקום לחוש: א'- דוגמאות הפוסקים לזחילה ממקוה למקוה עוסקות בזחילה למקום הנמצא באשבורן אחר, אולם כאן המים רק עולים ויורדים באותו מקום ונתחבו למרווח צר, ב'- לעיל (עמוד 17) התבאר שנראה שאין חשש במעבר המים מהמקוה לעוקה שאין בפתחה כשפוח"נ, ג'- מציאות זו גם דומה לדחיכת המים לבין הנסרים שבין האוצר למקוה [שאפילו הדברי חיים היקל בזה, ראה בעמוד 21], ד'- נוהגים שלא לחוש למעבר המים מהמקוה למרווח שבין הרדיאטור וצינור התרמוסטט לבין כתלי המקוה.

בעת התקנת תקרה עבה באוצר ישן - יש להזהר לאטום היטב את נקבי הקדיחה בכתלי האוצר כדי למנוע חשש זחילה עתידית דרך הבטון לכותל האוצר, ורצוי לאטום מקום זה בסיקה - שהוא חומר

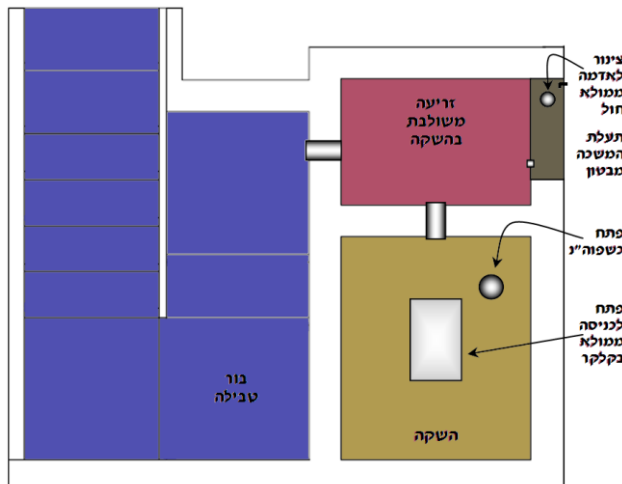
איטום חזק עמיד וגמיש; מכל מקום - גם אם נוצרת זחילה מזערית דרך שם הרי היא זחילה שאינה ניכרת מעל מ' סאה - שבעמוד 8 התבאר שלא מצאנו מי שמחמיר בשילוב שתי החומרות יחד; החוששים מקידוח בכתלי האוצר - יכולים לעבות את הגג על ידי קלקר עבה שיוצמד לתקרת האוצר, ויגיע עד כסנטימטר מתחת לחלקו התחתון של נקב ההשקה, ויחתכו בקלקר פתח המאפשר למקוה להיות מושקת עם המים שתחת הקלקר.

חיבור ההשקה לאוצר הזריעה

במקואות שהכשרם הוא באמצעות אוצר המשותף לזריעה והשקה - פשוט שמותר להוסיף עוד אוצר השקה, ואין בזה שינוי מצורת המקואות המקובלת; בעמוד 28 התבאר שלדעת החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ה') אין להוסיף אוצר השקה מאחר והמים העומדים שבו צוברים לכלוך רב שנכנס לאוצר בעת הטבילות ושוקע שם, ויש להקפיד על נקיון המקוה יותר מעל 'מעלת' האוצר הנוסף: "ולעומת זה שלא הרויחו כלום בהשקה זו יש כאן הרבה מן ההפסד - שע"י השקה זו המים שבאוצר מתקלקלין, שהרי המים שבאוצר אין מחליפין אותן, ומי המקוה המזוהמין מתערבין באוצר [ידוע שבתחתית אוצר ההשקה מצטברת שכבה עבה של שערות והפרשות], והרי אנו משתדלין על הנקיון וההידור כראוי לעושי מצוה - ואין נפסידם בידים", ולכן הסתפק החזו"א באוצר זריעה בלבד; מוצע בזה לחבר את האוצר הנוסף ישירות לאוצר הזריעה הנקי ולא ישירות למקוה, ובכך מי האוצר ישמרו נקיים.

חיבור ההשקה לאוצר הזריעה אינו רעיון חדש, וכבר כתב כן בשו"ת מהרש"ג (י"ד ס"ה ובסי' ס"ז) שלצד מקוה הטבילה יהיה בור שנועד לזריעה, ולצידו בור אחר שיהיה מושק לו ולא לבריכת הטבילה ובו יהיו מי גשמים באופן קבוע - והוא יכשיר בהשקה את כל מי המקואות: "לעשות עוד חפירה שלישית ולהקוות בה מ' סאה מים כשרים, וחפירה זו השלישית תהיה תמיד עומדת כן ולא יעלו ממנה מים לעולם, ורק תהיה משמשת על זה שבעת שיהיו שופכין שאובים הרבה לחפירה השניה אשר ממנה יהיו יורדים המים לחפירה שטובלין בה באופן שיהיה חשש שכבר אין בה רוב מ' סאה מים כשרים - ישיקו אז המים שבחפירה השניה בחיבור כשפוח"נ לחפירה זו הג'". וכן בשו"ת מנחת יצחק (א' קמ"ז) תיאר מקוה כזו: "בכמה מקומות עשו עפ"י הוראות גדולי התורה שני עוקות של מי

גשמים חוץ העוקה שטובלין בה, האחת אשר בתוכה ירדו המים מהוואסערלייטונג ונכשרים בתוכה וממנה מתמלא המקוה שטובלין בה, והשניה תהיה סגורה תמיד שלא תפתח לשום צורך בעולם, ובה נקב כשפופרת הנוד להשיק אליה העוקה שממנה הולכין המים לבית הטבילה". וכ"כ גם בשו"ת חשב האפוד (א' ק"נ): "מקוה הטבילה יהיה



מושק לאוצר של מי גשמים, והאוצר הזה יהיה מושק לאוצר שני של מי גשמים העומד בצדו".
כמובן שאם אוצר הזריעה מושק למקוה, ואוצר ההשקה מושק לאוצר הזריעה - אין לחוש למים
השאובין שנשארים בתחתית המקוה לפני מילויה, כי הם יוכשרו בהשקה למים כשרים, וראה בעמוד
15 שהחזו"א נאלץ להסתמך על הכשרת מים אלו בדרך קטפרס, ובלבד שלא תהיה השקה ישירה
המרבה את הלכלוך, וסיים "לכתחלה נהגו לנגב שלא ישארו מים ברצפה כלל, וישראל קדושים הם
ומנהגן תורה... כל זה דיעבד, אבל חלילה לסמוך על זה לכתחילה, וצריך להזהיר מאד לייבש המקוה
בעת הנקיון".

בעמוד 20 התבאר שלפי ביאור החזו"א (מקואות ליקוטים ג' ג') יש עדיפות לזריעה שאינה מושקת - שבה השאובין יוצאין מיד, לעומת זריעה שגם מושקת - שבה ריקון ומילוי המקוה גורם לנטל ונתן באוצר, ובזה הראב"ד בודאי החמיר; ברעיון לשיפור המוצע על ידינו אין את חשש זה למרות שהזריעה מושקת בתוך מפלס המים, כי האוצר מוכשר בכל עת.



המשכה על קרקע הראויה לבלוע

לדעת חלק מהאחרונים חומרת הראב"ד אינה אמורה במים שהומשכו על גבי קרקע; כ"כ בשו"ת צמח צדק (י"ד קע"ד) כשטען שמודה הראב"ד במים שבאים בהמשכה שאין צורך ברוב מי גשם אף כשנתן סאה ונטל סאה: "והמשכה זו עדיף משאר המשכה, וכיון שהמשכה זו באה להמקוה בעוד שיש בה מ' סאה, א"כ י"ל אף להראב"ד כשר בכה"ג אף אם יתמעטו אח"כ מים מהמקוה... ולא



דמי לשאובין ממש דשם הוא שמחמיר הראב"ד אף כשהיו מ' סאה כשרין דהא הכא איכא עכ"פ צידוף מאן דאמר שאובה שהמשיכוהו כולה טהורה, וגם לדידן עכ"פ סגי ברבייה והמשכה, וא"כ י"ל בהמשכה לתוך מ' סאה אינו נפסל לעולם אף להראב"ד"; כן כתב גם הגר"ח ברלין (נשמת חיים ק"ג) "הבא לצאת ידי חובתו גם לדעת הראב"ד יש למצוא עצה ע"י שהמים השאובים הנוספים יבאו למקוה דרך המשכה וכמש"כ בחת"ס סופר שם"; וכ"כ בישועות יעקב (סוף ס' ר"א) "אולי אפשר למצוא דרך סלולה - להמשיך המים חמין לתוך המקוה, ובזה יצאנו אף מחשש נתן סאה ונטל סאה אף לשיטת הרמב"ם והראב"ד, דהם



לא מיירי אלא ע"י נתינה לתוך המקוה"; וכ"כ המהרש"ם (א' קמ"ה) "אם ישפכו החמין בכל פעם על ידי המשכה - לכו"ע אין חשש נטל ונתן סאה"; וכ"כ המהרש"ג (י"ד ס"ב, ס"ה) שהמשכת השאובין מועילה לדעת הראב"ד לפי הסוברים שטעמו מפני מראית העין; גם החת"ס סופר (י"ד ר"ד) כתב שהמשכת השאובין מועילה לחומרת הראב"ד, אולם צירף טעם זה לעוד שלשה טעמים; גם האגרות משה (י"ד א' קי"ט) כתב שהמשכת שאובין מועילה לראב"ד.

בעמוד 13 הובא שנחלקו הראשונים אם ניתן להמשיך גם

על דבר שאינו ראוי לבלוע, די"א שמטרת ההמשכה היא לנתק אותם משם "כלי" [ולדעה זו בעין שאורך ההמשכה יהיה ג' טפחים] וי"א שמטרתה לבטל את השאובין לקרקע ע"י שיפאה כאילו המים באו מתמצית הקרקע [ולדעה זו בעין קרקע בולעת]; השו"ע (י"ד ר"א מ"ו) פסק להקל, והרמ"א החמיר לכתחילה: "וי"א דאין המשכה מועלת אלא דוקא על גבי קרקע הראוי לבלוע בה, אבל אם המשיך על

גבי רצפת אבנים שאין ראוי לבלוע בה וכל שכן על גבי דף או כלי - אע"פ שאינו פוסל המקוה לא מהני". נחלקו האחרונים אם בטון נחשב כקרקע בולעת או כאבנים, המהרש"ג (יו"ד ס"ה) ביאר שמלט בולע הרבה יותר מאבנים, ואין צורך בבליעה מיידית כעין קרקע אלא די בבליעה כקרקע קשה, ומסתבר שכשהצריכו שתהא ראויה לבלוע מיעטו רק אבנים - ששם אחר עליהם, ומלט אינו אבן שהרי הגשם מאחר לרדת מרעפי מלט כי הם בולעים, ויש לסמוך על סברות אלו להקל כי מה שהצריכו המשכה על קרקע בולעת אינו אלא חומרא, והחזו"א (מקואות ליקוטים ג' א') ביאר שצינור של מלט הנהוג דינו כקרקע - שטבעו לבלוע המים; כתב הגר"ד מינצברג בספר 'מבנה המקואות והכשרן' (ספ"ד) שהבטון שעליו נחלקו היה בטון רזה, כלומר ביחס 1:12 בין המלט לחול [העיר הגר"ז מקורן שליט"א שלשון החזו"א 'צינור של מלט הנהוג' מעידה שלא הצריך דוקא בטון רזה, אמנם, הנידון שם הוא רק לגבי המשכה שלפני הזריעה - שאינה דין גמור, ולא המשכת שאובין לפני כניסתן למקוה חסר - שהיא דין גמור]; זרימת המים במהירות בצנרת המודרנית כיום אינה מאפשרת שימוש בבטון רזה - כי הוא יסחף, אלא יוצקים בטון ביחס 1:6 שבפשטות אי אפשר לומר שהוא בולע באופן שנוכל לראות כאילו המים נבעו מתמצית הקרקע, ונמצא שמאבדים את דעת הרמ"א מחוסר אפשרות טכנית לחבר את המים לקרקע; שמעתי ממי שערך ניסוי בסוגים שונים של בטון, עם וללא משפרי איטום - וכולם בלעו מים במשכי זמן שונים, אך לענ"ד אינו נראה שבליעה בשיעור זמן גדול גם נחשבת 'כאילו המים באו מתמצית הקרקע'.

מוצע כאן רעיון שלפני שיוצקים את תעלת ההמשכה ניתן להניח צינור אנכי שראשו פתוח לתעלת ההמשכה, ובסיסו בתוך הקרקע שתחת היציקה, בתחתית הצינור תוכנס אדמת גינה הסופחת מים, מעליה שכבת חול הגורמת לחלחול, ולמעלה שכבת חצץ או טוף למניעת סחיפת החול - צינור זה המלא בחול יגרום לכל המים שעוברים מעליו בתעלת ההמשכה להחשב שעברו על קרקע בולעת; מודגש כאן שהמים הנכנסים לתעלת ההמשכה הם בחזקת שאובין, וממילא אין שום חשש הלכתי במה שיעשה בהם.

בחדושי הגר"ז (תמורה י"ב) מבואר, שאורך הצינור אינו צ"ל ג' טפחים, כיון שהראשונים שהצריכו בליעה לא הצריכו ג' טפחים אלא משהו.

קיצור צינור הזריעה

פשוט דברי הראב"ד בהסבר המשנה של ממלא בכתף מורים שהבין שניתן לתלות שהמים



היוצאים מהמקוה העליונה לריקנית מכילים מחצה כשרים ומחצה שאובין, והיקל במחצה על מחצה בנידון זה; תליה זו נובעת משני הכוחות השונים המופעלים על המים, שמצד אחד המים הראשונים שהיו באוצר הם הנדחפים לצאת, ומאידך המים השאובין החדשים הם הראשונים לצאת כי הם בחלקו העליון של האוצר [ראה בחזו"א (מקואות קמא ב' ח') שתלה את שילוב הכוחות בעצמת כניסת השאובין].

כתב החזו"א (מקואות ליקוטים ג' א') "הנקב המקלח למקוה צריך להיות גבוה מהנקב המקלח מי העיר לאוצר המים כדי שיבואו מי העיר לאוצר המים במקום אשבורן, שאם נקב המקוה נמוך נמצאו מי העיר זוחלין תיכף למקוה... לכתחילה נכון שהמים הבאים יזרעו באשבורן ואם פי הצנור של מי העיר גבוה מנקב המקוה יש לתקן לפי-הצנור בִּרְךְ שפי-הברך יהיה למטה מנקב המקוה".

מדברי החזו"א למדנו שנקב הכניסה לאוצר הזריעה צ"ל נמוך מפתח היציאה למקוה, ומשום מה במקואות דידן מכניסים את הצינור לעומק האוצר, ובכך מפסידים את התליה האמורה, כי אם המים השאובין נכנסו לעומק הבור - בודאי שלא הם הראשונים לצאת.

אשר על כן מוצע בזה לחתוך את צינור כניסת המים לאוצר כך ששפיכת המים לאוצר תהיה מתחת לגובה יציאתם למקוה, אולם מעל מ' סאה כדי שיחשב שיש אשבורן שיש בה מ' סאה - שבכחה להכשיר את השאובין שעברו מעליה.

גם בספר שיעור מקוה (תשי"א [1951], עמ' קס"ו) כתב הגר"ח נאה "ולשם זה עושים בריכה קטנה בנויה על גבי כסוי אוצר ההמשכה או

סמוך לו, וחור מנוקב ברצפת הבריכה נוקב ויורד עד חלל אוצר ההמשכה" - ומוכח מדבריו שאת הצינור היורד לאוצר הזריעה העמיקו רק עד חלל האוצר, ולא עמוק יותר; בשו"ת שבט הלוי (ג' קל"ד) כתב על הוראת החזו"א: "...כיון שמתערבים באמצע הבור ועל ידם נגבהים המים הקודמים ויורדים למקוה...".

כתב בשו"ת משנת רבי אהרן (א' י"ד כ"ו) שהזריעה דידן עדיפה על הזריעה שבמשנה כי יש באוצר יותר ממ' סאה, וכי המים נכנסים למטה או לאמצע המקוה ואינם זוחלין, וכשהשאובין נכנסים לאמצע המקוה הם גורמים שהמים העליונים יהיו קרובים לצאת למקוה - ונמצא שרוב היוצאים הם כשרים [ומאחר והתייחס למעבר המים באוצר כבהמשכה - נמצא שיש רביה והמשכה], ויש להעיר שכתב כן לשיטתו שאין לחוש לחומרת הראב"ד; אמנם לדידן שמשתדלים לצאת גם את חומרת הראב"ד בזריעה יש להכניס את השאובין לחלק העליון של אוצר הזריעה כדי שניתן יהיה לתלות שהם הקרובים לצאת,

כמבואר בראב"ד ובחת"ם סופר, וכך בפשטות היתה המציאות במשנה דממלא בכתף שהיא המקור להכשר שאובין בזריעה.

איטום בפוליאוריא

פוליאוריא הוא חומר ציפוי ואיטום חדיש המשלב יתרונות רבים, והוא מעולה לציפוי מאגרי מים בשל היתונו עמיד בשינויים ואוטם סדקים ברמה גבוהה [אלא שהוא יקר ביותר]; החומר מותז כתרסים



על שכבת פריימר, ומתקשה בתוך שניות; מאחר והוא מתקשה על הבטון - לכן יש להחשיבו כיצירתו במחובר בדרך בניין, ואין לחוש בו משום הוויתור ע"י מק"ט ולא משום כלי קיבול - שהרי כל הווייתו כשכבה אוטמת הוא רק לאחר שנוצר במחובר, וזהו ק"ו מיציקת בטון שיש לה חשיבות מסויימת בעודה עיסה בתלוש - אך צורתה ככלי קיבול מתקבלת רק במחובר, וק"ו פוליאוריא שכלל אינה קיימת בתלוש; הטעם ש'יכול להנטל כאחת' נאמר במשנה רק כמבחן אם שוקת העשויה

מאבנים שהודבקו היא כלי או בניין - ואילו הפוליאוריא אינה קיימת בפני עצמה אלא רק כציפוי לבנין ואין אפשרות מציאותית לקלף אותה מעל הבטון; אמנם, מחמת עמידותה אפילו ב-500 ק"ג חומר נפץ - הרי שניתן להסיר ממנה את הקיר והיא תשאר שלמה [כמו שקית ניילון חזקה] - ולכן יש מקום לראותה כ'יכול להנטל כאחת', וממילא יש להשאיר בתחתית הציפוי שטח כמוציא רימון [טפח על טפח לפחות] ללא ציפוי כדי שיתנתבטל משם 'כלי'; עוד סיבה להשאיר פתח בתחתית הפוליאוריא היא מפני דעת הנו"ב וסייעתו שב'קבעו ואח"כ חקקו' - מותר רק להמשיך מים למקוה [כגון לצפות בה ג], אך אסור לטבול בו לכתחילה טבילה דאורייתא [ראה בעמ' 11, אא"כ נגדיר שנחשבת כ'מחובר מעיקר' - שמותר לחקוק בו ולטבול, וצ"ע; כלפי חשש זה אולי יועיל להתיר את הפוליאוריא מלמעלה למטה ולא מלמטה למעלה, וצ"ע]; לפ"ז גם במקואות של גברים אין להתירה בלי להשאיר כמוציא רימון ללא ציפוי - שמא תזדמן שם טבילת נשים או כלים, ואף לגבי טבילת גברים הרי נחלקו אם כשרה בכלי, ראה בעמ' 12; נמצא שמעיקר הדין מותר לצפות מקוה בהתזת פוליאוריא, אך אין להתיר זאת למעשה בלי להשאיר בתחתיתה שטח כמוציא רימון ללא פוליאוריא [כמובן שניתן לאטום את מקום הפתח בחומר איטום רגיל לפני התזת הפוליאוריא].

אוצר רש"ב משוכלל



עיקר הטענות נגד מקוואות רש"ב [חב"ד] הן: א' - שמא כמות הרפש שמצטברת באוצר התחתון תגרום לכך שלא ישארו בו מ' סאה מי גשם; ב' - שמא החיבור האנכי שבין המקוה לאוצר התחתון אינו נחשב השקה, וממילא האוצר לא יוכל להכשיר את המים שאובין שבמקוה; ג' - שמא מאחר והשקת האוצר אינה מועילה - הרי שתנועת המים מהמקוה לאוצר בעת הטבילה נחשבת כזחילה למקום אחר; לשני החששות הראשונים מועיל להוסיף אוצר השקה צדדי, אך לחשש השלישי ההוספה לא תועיל, כמבואר בעמ' 21. לענ"ד נראה שהמעוניינים לבנות מקוה רש"ב באופן שלא יהיה עליה כל

פקפוק - יכולים לבנות אוצר תחתון רחב יותר מהבור העליון, ובקצהו ארובה העולה מעט - ומנוקבת כשפוח"נ כמה ס"מ מעל תחתית בור הטבילה [התחתית תהא סגורה ללא נקב, פרט לפתח הכניסה לאוצר - שהוא סתום לגמרי בד"כ] - כך שהרפש כמעט ולא ירד למטה, וגם ההשקה תחשב כצדדית ולא כאנכית, ועם זאת בעת החלפת מי העליונה - כמעט ולא יוחלפו מי האוצר.

רשת במקוה כלים

מקובל להניח רשת נירוסטה במקוה כלים כדי שהכלים לא יישמטו לעומק המקוה; מותר להטביל כלים בתוך שק אף שנקביו זעירים: לדעת הר"ש (מקואות ו' ה') ההיתר הוא מפני שכלי שאינו מחזיק מים - מימיו בטלים למקוה, לראב"ה (תתקפ"ח) ההיתר כי מצרפים את הנקבים הקטנים להחשב ביחד כשפופרת הנוד - ובתנאי שיש מ' סאה מחוץ לשק, וכ"פ השו"ע (ר"א נ"ב), ולחכם צבי (מ') ההיתר לטבול כלים בשק שאינו מנוקב כשפופרת הנוד אמור רק כשסיבי האריג מעבירים מים.

בדברי הראב"ה (תתקפ"ח) התבאר להדיא שאם לא יבטל מהשק שם כלי ע"י השקעתו או חירורו - הרי שמימיו עדיין יחשבו שאובין אף שהם נחשבים כמחוברים למקוה "מיהו כדי לבטל מתורת מים שאובין צריך שיהא שקוע, דאע"ג דהוי חיבור - בעינן שיבטל מתורת כלי, דבכלי לא מהני חיבור כי האי אם לא יהיה בטל מתורת כלי, [ואי] לא - הווי מים שאובין"; מסתבר שמה שלא מצאנו דברים אלו בפוסקים הוא כי לא ראו את דברי הראב"ה במקורן אלא רק את סיכום הראב"ה שכתב המרדכי (מקואות שבועות תשמ"ו), ואת הב"י שהביא את המרדכי.

אשר על כן מוצע בזאת שגם המנקבים את כלי-רשת זה בנקב כשפוח"נ כדי לחוש לשיטת החכם צבי - יש להם להשקיעו במי המקוה [דבר שאינו מעשי בד"כ כי מפלס המים יורד עם הטבילות], או שינקבוהו בנקב כמוציא רימון [כטפח על טפח (פסקי תוס' פסחים ק"ט:)]. כדי לבטל ממנו שם כלי, או שישתמשו בטבלאות שי"ש המונחות זו בצד זו על מדרגה בכתלי המקוה, ושיש בהן נקב כשפוח"נ.

המשכה במקוה כלים

במקוואות כלים יש מקום לחוש למה שהמטבילים רגילים להוציא את הכלים כשהם מלאים במי המקוה, ושופכים אותם בחזרה לתוך המקוה [ראה מקואות ז' ו' שהוצאת הכלי נחשבת כשאבת מימין] -

ובכך במשך הזמן כבר לא ישאר רוב מ' סאה של מי גשם, והמקוה תפסל בין לדעת הרמב"ם ובין לדעת הראב"ד - מאחר ומים אלו יצאו ישירות בכלי וגם הוחזרו ישירות מכלי, ולא יועיל לזה אוצר השקה אלא רק ריקון חלק מהמים והזרמת מי גשם טריים, או עכ"פ להוסיף מדי פעם מים כשרים באמצעות אוצר זריעה [אם כי ניתן לומר שאין לחשוש לזה לדעת הרמב"ם - כי כאן אינו נראה כמחליף את המים בשאובין, וגם לראב"ד יש מקום לומר שכשמחזיר את מי המקוה למקוה - קל יותר מממלא בכתף (הגר"י ברנדייס והגר"מ קורן שליט"א)]; מוצע בזה לבנות תעלת המשכה בצד המקוה, ולבקש מהציבור שיוציאו את הכלים כשהם הפוכים, ואם הוציאום כדרכם - שישפכו את המים למקוה רק דרך תעלת ההמשכה, אלא שאינו נראה שהציבור יעשה כן ללא שיחנכוהו לזה.

שימוש ברעפים

המנחת יצחק (ג' צ"א) חשש משימוש במי הגשם שזרמו על רעפים - מחמת בית הקיבול למסמרים שיש ברעפים; אמנם ברעפים שלנו אין בית קיבול, ואף הזיזים המיועדים לאחיזת הרעף בכלונסאות, וכן פסי האחיזה בצדי הרעפים - פשוט שאינם יכולים לתת דין מים שאובים למים שעוברים על גבי הרעף. את החשש של בית קיבול שחששו במרזבי פח ניתן לפתור על ידי שימוש בתעלות בטון במקום שאליו הרעפים מתנקזים.

בניה צמודת קרקע

מקובל מפי האדריכל דב שפירא ז"ל, שהיה מומחה גדול במקוואות, שעל סמך נסיון רב שנים בתקלות במקוואות אמר שעדיף לבנות מקוואות בצמידות לקרקע ממש, כי בבניית מקוה על עמודים קיימת נטייה לפגיעות, שהרי בנין המקוה הוא גדול וגבוה וכבד, ובניה צמודה לקרקע אמורה להגן על יציבות המבנה באופן שבאמת גם לאורך זמן לא תהיה בו כל זחילה, וזה נראה יותר חשוב מאשר האפשרות לפקח בדיעבד על זחילות.

חום המים בשבת

אי אפשר להכחיש את המציאות ולומר שכל רחצת האמבטיות והבריכות החמות מותרת על פי חז"ל כי גזירת הבלנים היתה רק על מים שבשיעור יד סולדת, שהרי חום מים של 42 מעלות כמעט ואינו מאפשר טבילה אף שהוא פחות מיסו"ב; אלא מסתבר שגזירת חז"ל היתה על הרחצה בחמים שמקובל לטבול בהם - דהיינו גם בטמפרטורה של 37 מעלות, ואין להחשיב כפושרין אלא את המים שהם מעט יותר מ-30 מעלות, ויתכן שהגבול העליון לחום המים המותרים בשבת הוא בערך כ-32-34 מעלות - שבטבילה במים אלו יש פחות הנאה.

ההסכמות לשיפורים המוצעים

השיפורים המוצעים כדי לשמור על נקיון המים וכדי לשמר את מי הגשם וכדי להמשיך על קרקע הוצעו לכמה מגדולי וחכמי הדור, וזכו לברכתם הנלהבת.

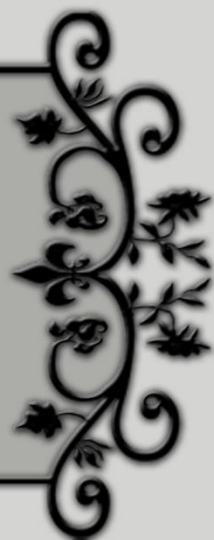
הגרמ"ש קליין שליט"א הכניס את ההצעות למרן הגרש"ה וואזנר זצ"ל וקיבל את הסכמתו [מרן אמר שאין צורך בהסכמתו בכתב מאחר ואין כאן כלל שינוי ממבנה המקואות המקובל].

מרון הגר"נ קרליץ שליט"א אמר לי שהוא מסכים לביצוע התכניות למעשה, ובלבד שיהיה במקום שיש פיקוח טוב.

אמר לי אחד מבוני המקואות המפורסמים שכבר בנה כמה מקואות עם מדף בטון עבה, וקיצר את צינור הזריעה, ובנה צינור אנכי להמשכת המים מעל הקרקע.



שימוש חכמים בהלכות מקוואות



תשובות וביאורים
בעניינים הנוגעים
הלכה למעשה
להלכות מקוואות



שימוש חכמים בהלכות מקוואות

הקונטרס לא הוגה ע"י הרבנים שליט"א וזצ"ל, ואין אחריותם עליו
התשובות נמסרו לי כמענה לשאלות ספציפיות, ואין ללמוד מהן למקרים אחרים, ובפרט שיתכן
שלא הבנתי את דברים לאשורם, ואתי תלין משוגתי
מ"מ תועלת רבה יש בדברים בליבון עניינים מעשיים
הוספתי הערות בסוגרים בגוף דברי הרבנים, ובשל חשיבות הנושאים הלכה למעשה - לא נמנעתי
מלהביא דעות חולקות, הערות והארות

תוכן העניינים

45	שימוש חכמים בהלכות מקוואות
49	הגר"נ קרליץ
49	חום המים בשבת 49 * מדף בטון באוצר; המשכה על קרקע 49
49	הגר"י ברנדייס
49	זחילה שאינה ניכרת 49 * ניגוב הרצפה 49 * כלי שאינו מק"ט 49 * הראב"ד 49 * יעוד המקוואות 49 * זריעה והשקה ביחד 49 * נתן ונטל במקוה כלים 49
50	הגר"מ פוזן
50	חומרת הראב"ד 50 * השקה אינה מועילה לראב"ד; עיבוי התקרה; צינור אנכי בהמשכה 50 * לא הסתמכו על מי גשם 51 * מאגר על הגג 51 * פילטר 51 * בור טבילה אחד 51 * בית קיבול בצינור שבקרקע 51 * זחילת מים לחרכים שמאחורי הקרמיקה 51 * מקוה רש"ב 51 * חיתוך הצינור הנכנס לאוצר הזריעה 53 * מזגן 53 * רבו הנוטפים 54 * העמדת הזחילה 54 * תיקון זחילה תחת הקרמיקה 54 * גריפת מים על הגג באמצעות מגב 54
55	הגר"מ קורן
55	בניית הבורות בצמוד לקרקע 55 * חורים בקרמיקה 55 * הרחקת אוצר ההשקה ועיבוי תקרתו 56 * הגבהת הקירות 67 * רעפים בגגות מקוה, ובית קיבול העשוי להתמלאות 68 * האם גומא בצינור פוסלת 69 * מים המנותבים באמצעות כלי קיבול 70 * מקבל טומאה 71 * האם המשכת המים מועילה לחשש הראב"ד 71 * המשכה ע"ג קרקע הראויה לבלוע 73 * פילטר 75 * ניקוי התעלות 78 * מאגר חיצוני 78 * יד סולדת 78 * יריעות איטום 78 * הפרדת אוצר ההשקה לשנים 79 * פילוס צינור ההשקה 79 * יצירת מקוה מקרח 79 * אינו עשוי לקבלה 81 * השקה מעל ובתוך מדרגות 81 * עשוי לקבלה 81 * השפעת הגלים 83 * שיטת הראב"ד 83 * זחילה בין חלקי הבטון 85 * שאיבת המים מהמקוה לאוצר 85 * ההצעות החדשות 85 * מילוי מקוה בחוק הכלים השלובים 86 * הגבהת הרצפה 88 * איטום פסיפס 88 * טבילה בכלי מנוקב 89 * זריעה מעל המדרגות 92 * חימום מקוה המושקת למעיין 93 * חום המים בשבת 93 * הזחלת מים במגב על הגג 93 * איטום זחילה במקוה 94
95	הרב דוד צבי הופמן זצ"ל
95	אינו עונה ללא אישור הרב 95 * העוסקים עם הציבור 95 * לא להתחכם 95 * הויית על ידי מק"ט 95 * איטום מאגר 95 * השקה בגובה 95 * מדוע ממשיכים 95 * צורת ההמשכה 95 * איטום בשוקת 96 * זחילה פנימה 96 * גובה המים 96 * שפופרת הנוד 96 * נזילה מההשקה 97 * העמדת המים בכלי 97 * זחילה 98 * ביה"ש 98 * משאבה 98 * פילטר 98 * מקוה רש"ב 98 * טבילה בליל שבת 99 * חימום בשבת 99 * טבילת רווקות 99 * חציצה 99 * כמה תאים על כל מקוה 100 * מעקה במים 100 * קוצב מים 100 * רדיאטור 100 * היציקה 100

100.....	הרב פפויפר
	שיפור מקוה 100 * סילוק חביות מהגג 100 * סתימת פתח ללא מק"ט 100 * איטום הגג 100 * כיסוי הגג 100 * ארבעים סאה 100 * השוקת - מחומר בולע 100 * ייבוש השוקת 101 * אם ראש הצינור עשוי לקבלה 101 * הסרת המונע 101 * איטום בפקקים 101 * השארת חרסניה גלויה 101 * ראב"ד משולב ברי"ו 101 * חשש החזו"א מהשקה 101 * יבוש גמור 102 * נטלא שנפלה 102 * נזילה מההשקה 102 * ירידת המפלס 102 * טבילה בעת השאיבה 102 * בדיקת זחילה 102 * קטפרס במדרגות 103 * האוצרות בחדר נפרד 103 * מזגן על הגג 103 * מניעת שאיבה 103 * עצירת השאיבה 103 * תחילת מועד הטבילה 103 * גזירת מרחצאות 103 * חום המים בשבת 103 * חימום מים בשבת 103 * חימום בשבת לצורך מוצ"ש 103 * הקדמת קציצת הצפרניים 103 * סתימת שפופרת הנוד 104 * עכבת מים בצינור 104 * מילוי אוצר ע"י העודפים 104 * שיעור שפוח"נ 105 * השקה מעל הרדיאטור 105 * צינור השאיבה מכוסה 105 * תאורה 105 * טיוח מעל הבטון 105 * אורך תעלת ההמשכה 105 * גדול עומד על גביו 105 * מקוה ממי מזגן 106 * שינויים במקוואות 106
106.....	הרב א.ז. גרוסברד
	המשכה על צינור המחובר לקרקע 106 * אוצר השקה מרוחק 106 * מדף בטון באוצר 107 * אוצר המשלב זריעה והשקה 109 * נתן ונטל 110 * חומרא בנקבי הקרמיקה 112 * הרחקת הרדיאטור 112
113.....	ממומחי בניית מקוואות
	חימום המים 113 * השקעה בתכנון ובפיקוח 113 * אישור הפוסק 113 * אוורור החדרים 113 * מה להכניס למפרט 113 * ארון חשמל 113 * חלל תחת האוצרות 113 * המעקות 113 * כניסה מוצנעת 114 * לוחות התרעה 114 * נעילת החדר 114 * חדר המתנה 114 * חדר כביסה 114 * חדרון לברכה 114 * ברז לרגליים, ונעליים 114 * כניסה מצולמת 114 * מודעות 114 * מפסקי קריאה 114 * מקוה כלים 114 * ניקוז רצפתי 114 * ארון עזרה ראשונה 114 * סורגים 114 * פיקוח על זמני העבודה 114 * רצפה מחוספסת 114 * מדרגות במים 114 * פני המים גבוהים 115 * קוצב מים 115 * פס הקישוט; הקרמיקה 115 * הרדיאטור 115 * מקום השיגרים 115 * פילטר ניקוי 115
115.....	הוראות ליציקה
119.....	אוסף תשובות
119.....	ראב"ד
	פרטים שונים בענייני מקוואות 119
122.....	תשב"ץ
	גג נמוך מועיל, ואינו נחשב שינוי 122
124.....	נודע ביהודה
	צינורות המחוברים לקרקע 124
127.....	חת"ם סופר
	צינורות מתכת; זריעה ממקוה למקוה 127 * נזחלים אינם מחברים; מעיין שנפסק 127 * זריעה; מקוה רדודה 128 * המשכת שאובין; המשכה בקרקע שאינה בולעת; גג רעפים 129 * מקוואות ממי גשמים 133 * פקק מנחושת; העמדת הזחילה ע"י מק"ט 134
135.....	צמח צדק
	מועילה המשכה לחומרת הראב"ד 135
136.....	דברי חיים
	קטפרס אינו תלוי בזרימה אלא בעמידה במדרון 136 * חשש קטפרס במדרגות 137 * חומרת הראב"ד היא מן הדין 138 * זחילה לתוך המקוה 139
139.....	עמק שאלה
	טעמי פסול 'שאובין' 139
140.....	המאסף

- המקוה האשכנזית בירושלים 140
- 143..... **שאל שאל**
השגות על מבנה המקוואות של החת"ס 143
- 145..... **מהרש"ג**
המשכה לחשש נתן סאה ונטל סאה; מאגר מושק לרגע לאוצר; השקה לראב"ד 145 *
- קרח מלאכותי 146 * מלט נחשב בולע 146
- 147..... **חזון איש**
המשכה על מים 147 * זריעה בזוחלין 147 * זחילה וקטפרס בהטבלה על מעלות המערה
147 * זחילה בים 147 * כלי נקוב המחובר לארץ 148 * קבעו ואח"כ חקקו 148 * לזרוע
באשבורן ולא בזוחלין; מלט דינו כקרקע 148 * הש"ך החמיר רק כשנראה שהחליף בשאובין
149 * להחמיר כראב"ד רק בנתן ונטל ובהתמעט ונתן ולא בזריעה 149 * אין יתרון בהשקת
אוצר הזריעה ואין רווח גם בהוספת אוצר השקה כי מימיו מתחלפים 150 * באוצר השקה נפרד
מפסידים בנקיון ועוד חששות 151 * החמירו שנתן כ"א ונטל כ"א נחשבת כרוב שאובין 151 *
זחילה שאינה ניכרת 152 * זחילה ממקוה למקוה 152 * המשכה בתעלה המושקת למקוה;
די במקצתו מחובר לקרקע; סתם צינורות 153 * ניגוב הרצפה 153
- 155..... **משנת רבי אהרן**
זריעה בזוחלין 155
- 157..... **שיעור מקוה**
תיאור מקוואות ירושלים 157 * התועלת שבאוצר השקה 157 * רעפים 158
- 158..... **מספר הסופר**
שיטת הראבד; כיצד להשיק 158
- 159..... **דברי יואל**
ההשקה מעבר לזריעה 159 * אין חשש בעשיית מקוה מהודרת ליד פחות מהודרת; מהיות
טוב כדאי לעבות את תקרת האוצר 160 * לעשות אוצר קבוע; הפקק ברצפה עלול שלא
לאטום; בארה"ב רוב המצויים אצל מקוואות אינם מומחים 160 * חלוקת אוצר ההשקה 160
* בקשת תואנה מעידה על חסרון נאמנות; הקולות מקלקלות 160 * שלא יזחל פנימה -
דוקא כשצריך לצרפם 161 * צינור מתכת ובסופו עץ; קרח מלאכותי; חשש לעז 161 *
זחילה ממקוה למקוה 162 * במקוה רש"ב - אין חשש ניצוק 162
- 162..... **חדושי הגרי"ז**
בעיני המשכה על חומר בולע - רק בשיעור משהו 162
- 163..... **חשב האפוד**
פרטים בהכנת מקוה; ההשקה מעבר לזריעה 163
- 166..... **בצל החכמה**
אין להשיק מעל המדרגות 166 * אין להושיט יד מעל למדרגה 167 * חשש פסול בשימוש
בפילטר 167
- 168..... **אגרות משה**
מעלות ההשקה והזריעה 168 * נקב יציאה גבוה 168 * סתימה בטס מתכת מתברג 168
* צינור מתכת מהבאר למקוה 169 * להכשיר לרמב"ם כשהנטילה מופרדת מהנתינה; המשכה
מכשירה לגמרי, ויש להתירה גם לראב"ד; המשכה זו כשרה גם על צינור 169 * ראב"ד 173 *
איטום ע"י יריעות 173 * זחילה שאינה ניכרת 174
- 174..... **מנחת יצחק**
ההשקה מחוברת לזריעה 174 * חיפוי הכתלים בחרסינה שיש לה גומות 174 * כיסוי הגג
ברעפים 174 * יריעות איטום 175 * מסננת 176 * רשת במקוה לכלים 177
- 178..... **דברי יציב**
זחילה לתוך המקוה 178 * זחילה במקום גבוה 179 * פסול זוחלין; מקוה על מקוה 179
* פקק מגומי 179 * חומרת רבינו ירוחם 179 * השקה רגעית 180 * קטפרס במדרגות
181 * השגחה על מקוה 181 * הסרת המונע 181

182.....	'מקואות'.....
	גג עבה; שני מקואות ברמת כשרות שונה 184
185.....	משנה הלכות.....
	גג נמוך מועיל, ואינו נחשב שינוי 185
186.....	הגר"נ קרליץ שליט"א.....
	שיפורים במבני המקואות 186

הגר"נ קרליץ

חום המים בשבת: שאלתי את פי הגרנ"ק שליט"א ואמר לי שאין צורך להשאיר מקוה קרה בשבת, ודי שהמקוה תהיה בחום של 36 מעלות, ואמרו לי שמיקל כן גם לגברים.

מדף בטון באוצר; המשכה על קרקע: (שאלה זו למרן הגרנ"ק הופנתה בט"ו בשבט תשע"ב לאחר שהרב... שליט"א הסביר לרב את ההצעה להוסיף מדף בטון באוצר ההשקה, ולהמשיך על צינור המחובר לאדמה) **ת.** אם יהיה מקום פיקוח טוב - אז העצה שלך היא עצה טובה, אבל למסור את זה להמון - לא יודעים מה יצא מזה. **ש.** מה יכול לצאת מזה, כל מקוה בונים פעם אחת והולכים משם? **ת.** צודק. **ש.** ובמקום שיש מישהו שמפקח טוב אפשר לעשות את זה? **ת.** אם יש פיקוח טוב אפשר לעשות. **ש.** היו שם כמה מרכיבים, ההצעה שהצינור יכנס לאדמה כדי שכל המים יעברו על האדמה, מאומה לא יכול להשתבש בזה - צינור שמלא בחול שכל המים עוברים עליו, והמים שם הם בחזקת שאובין ואי אפשר לפסול יותר שאובין וזה נקרא שהם נמשכים על האדמה - פה בפשטות אפשר לעשות זאת; **ת.** צריך לדבר עם אלה שיש להם נסיון בלעשות מקוה. **ש.** בשורה תחתונה במקום שיש פיקוח טוב אפשר לעשות את זה? **ת.** כן.

הגר"י ברנדייס

זחילה שאינה ניכרת: ירידת פני האוצר כשני ס"מ ליום קיץ וכחצי ס"מ ליום חורף היא נורמאלית [יתכן שכוונת הרב רק למקוואות שנבנו ללא חומרי איטום מודרניים כגון 'סיקה 107', והם גם צרים, אך ירידת מים בשיעור כזה במקוואות אטומים ורחבים - לענ"ד מעוררת את הצורך לבדוק מהיכן היא נובעת (כמו כן, לפי נסיוני - האידוי בקיץ אינו משמעותי, שהרי חום המים בסה"כ כ-36 מעלות)], וכ"ש שאין בזה משום זחילה ניכרת.

ניגוב הרצפה: בניקוי מקוה נשארים שלשה לוגין שאובין מהנקיון וממה שחוזר מהמשאבה, וזהירים לנגב שלא ישארו שלשה לוגין אף בהשקה.

כלי שאינו מק"ט: תמיד צינורות המקוה היו ממתכת וסמכו על הסברא שהעשוי להקבע בקרקע אינו מק"ט ואין בו איסור של הויתו על ידי מק"ט, וכ"ש כשהיתה המשכה ע"ג הקרקע לאחר מכן, והניקוז היה על ידי פקק מתכת היכול לנוע אבל לא לצאת ממקומו, ובודאי שאין בעיה בפסי האלומיניום העשויים במדרגות לנוי דאינו גרוע מרדיאטור המתכת שבמים.

הראב"ד: ראוי להחליף מדי פעם את האוצר לצורך חומרת הראב"ד בנתן סאה ונטל סאה עד רוב. **יעוד המקוואות:** המקוואות הציבוריים עשויים לכתחילה גם כדי שיהיו יכולים לטבול בהם כלים ונשים ולא רק גברים, ומצוי שמחליפים את יעודם.

זריעה והשקה ביחד: ניתן להשאיר ברכסים את התקן שקבע הגר"א מישקובסקי צ"ל שיהיה אוצר אחד המשמש הן לזריעה והן להשקה, ואין צורך לבנות אוצרות נפרדים.

נתן ונטל במקוה כלים: אף שבטבילת כלים מוציאים להדיא כלים מלאים מים שהפכו לשאובין, ושופכים אותם להדיא בחזרה למקוה - מ"מ עדיין איננו בכלל נתן ונטל לשיטת הרמב"ם [המחמיר בנתן ונטל במים, אך מיקל בדרך זריעה או כשהמים נכנסים בהמשכה], שהרי עיקר יסוד חומרת

הרמב"ם היא משום מראית העין, וכאן הרי אינו נראה כאילו מחליף את מי המקוה במים שאובין, אלא נראה רק כטובל כלים [אף שברור שהמים שיוצאים בכלי נחשבים כשאובין, ויש בכחם לפסול מקוה חסר].

הגר"מ פוזן

חומרת הראב"ד: החוששים לראב"ד - יש להם לחוש לדבריו מעיקר הדין ולא משום מראית העין, ולכן לא תועיל זריעה לשיטתו, דלא כהבנת החזו"א. יש לחוש ללשונו שהראב"ד החמיר ברוב שאובין כשאין מ' סאה מים כשרים, דלא כהכרעת החזו"א כהתשב"ץ והש"ך שחומרת הראב"ד אמורה רק כשאין כ"א סאין, שהרי סברת הראב"ד היא שהכשר שאובין אינו מועיל מכח חיבור - שבכחו להכשיר מים שאובין, אלא רק מכח ביטול - המועיל רק כשהשאובין הם מיעוט כלפי הכשרים, או כשמעורבים במ' סאה כשרים - שיש בכחם להכשיר כל מימות שבעולם, אולם מקוה שאובה אינה מוכשרת בהשקה לאוצר כשר - כי אין ביטול כאשר הפסול הוא ניכר, וגם לא יועיל לערב מיעוט שאובין בכ"א סאין כשרים ולאחר מכן להוסיף שאובין - כי השאובין יחזרו לפסול.

השקה אינה מועילה לראב"ד; עיבוי התקרה; צינור אנכי בהמשכה: עוד החמיר הראב"ד שהשקה אינה מועילה לטהר ברוב שאובין [שאף שלשיטת הראב"ד מקוה שכולה שאובה פסולה מן התורה - מ"מ כשהסביר באיזה אופן נאמר במשנה שיש להחמיר בספק כשפוח"נ מפני שמדובר בספק איסור תורה לא הסביר שמדובר בפסול שאובין אלא במקוה שאין בה שיעור מ' סאה, וממילא ברור שלדעת הראב"ד השקה אינה מועילה להכשיר מקוה שכולו שאוב, עכ"פ כשהשאובין פסולים מן התורה], וגם לא תועיל המשכת המים לפני כן [כדעת הגידולי טהרה (נחל ל"ה) שכתב שיש לחוש לראב"ד גם במים שהומשכו], וכן ביאר את כוונת הרשב"ם ועוד ראשונים [ויש לי לסייע לזה מכך שרש"י והרמב"ם ועוד פירשו את "מערבין מקואות" - רק לגבי השלמת מקואות חסרים ולא לגבי השקת שאובין לכשרין. אמנם, זאת דלא ככמה אחרונים שבפירוש הבינו שהראב"ד מודה לרא"ש שהשקה מועילה להכשיר כולו שאובין, ופשוט שכך סבר החזו"א, וכן חלקו על הגר"מ פוזן בפירוש בשו"ת שבט הלוי ד' קי"ד, קכ"א, ובמנחת יצחק ז' פ"ד; גם הגר"מ פוזן לא כתב דבריו אלא לחומרא, שהרי השו"ע ונ"כ לא החמירו בחששות אלו, וגם הוא מודה שיש להכשיר מקואות שנבנו בשיטות הרגילות, ומאז פרסום דבריו חלפו עשרות שנים, ועדיין דבריו לא התפשטו בין בוני המקואות]; הרב המשיך להסביר כיצד כולם הסכימו לו, וכיצד בעל שבט הלוי הסכים עמו, וכן הגריש"א שליט"א [זצ"ל], וכו'. עוד הוסיף שמה שבארץ אין מעלים את מי התהום לאוצרות כפי שהוא נוהג לעשות בחו"ל - הוא מפני הבעלות של חברת מקורות על המים, ושם היינו מבקשים לבנות מפעל לקוקה קולה - היינו מקבלים אישור לקחת ממי התהום אבל לא למקואות, ושהעלות לא כל כך גבוהה אם עושים זאת תוך כדי הבניה בלי לדווח, ושאנו נכון לומר שהרמב"ם מיקל בזה מהראב"ד כי שניהם אומרים אותו דבר, ושבט הלוי התנגד רק כי לא ידע שעוד גדולי עולם החמירו בהשקת שאובין, ושלאחר שנודע לו - הסכים שזה הפשט בראב"ד [אם הבנתי נכון את מה שאמר]; לכן סבר שאין שום תועלת בהרחקת אוצר ההשקה [כפי שהצעת] מאחר ותוך זמן קצר גם הוא יהפוך לשאובין - כמו שעשו ניסוי במקוה רש"ב שתוך שעותיים התחלפו רוב המים, וגם אין

תועלת בעיבוי התקרה - מאחר ואת הראב"ד ממילא לא נרויח, וגם אין תועלת בהמשכה לקרקע מאחר והתועלת בהמשכה היא רק לראב"ד - וזאת ממילא לא מרויחים, ומ"מ אמר שאין ברעיונות שלי שום נזק, אלא שגם אין בהם תועלת לפי דעתו.

לא הסתמכו על מי גשם: תמיד טבלו במי מעיין או ישירות במי התהום אף במדינות שהגשמים מצויים.

מאגר על הגג: כששאלתי אותו על פתרונות מעשיים אמר שמאחר ואינו אווז מכ"א סאין אלא רק ממ' סאין בכל מילוי - אין מנוס ממאגר על הגג, ואין צורך במים רבים מאחר והפילטר גורם שיצטרכו להחליף מים פעמיים בשנה בסך הכל.

פילטר: בסוגית הפילטר אמר שהוא המציא את הפילטר שטבול במים, ושאין בעיה לטבול בו כשהוא במים, ורק הרב שרייבר עושה מזה בעיה, ואף הרב שטרנבוך חמיו אינו אווז כמותו, ושהגריש"א שליט"א [זצ"ל] מתיר לגברים לטבול בפילטר שלו אף כשהוא פועל, ולנשים הוא חושש רק מפני שמא מאן דהוא יזייף פילטר אחר וישתמש בשמו של הגריש"א שכאילו כל הפילטרים מותרים, ושגם הגרנ"ק שליט"א מתיר פילטרים כה"ג, ומ"מ העצה המובחרת היא להסיר בעת הטבילה את הכובע ואת הבד שבפנים, ולהחזירם בסיום הטבילות, כך שבעת הטבילות יהיה רק צינור ריק וחלול ורחב.

בור טבילה אחד: עוד אמר שהוא בעד בור טבילה אחד ולא שנים כשיש רק בלנית אחת, כי חבל על הכסף לבנות מקוה מיותרת.

בית קיבול בצינור שבקרקע: עוד אמר שאין לפסול בבית קיבול בצינור שבכותל או בקרקע [ראה באורך בדברי הרב פפויפר].

זחילת מים לאחרים שמאחורי הקרמיקה: אין זו זחילה כיון שהם חורי המקוה - דדי בחיבור כלשהו, משנה מקואות ריש פרק ו' [חורי המערה וסדקי המערה - מטביל בהם כמה שהם].

מקוה רש"ב: בענין קטפרס העומד, שנחשב להדברי חיים גם לזוחלין - זוהי טעות כי מבואר שם בהדיא שאינו כן; בענין קטפרס, הואיל והחיבור הוא כמוציא רימון לפי הוראת האדמו"ר הרש"ב ז"ל - לא הוה קטפרס כמו דאיתא בתוס' פ' ערבי פסחים, ובלא"ה אין משתמשין בצינור רק בנקב ברצפה שעוביו אינו ג' טפחים; לענין נתן סאה ונטל סאה, אע"פ שהרש"ב ה' מחמיר הרבה בזה, במקוה שברוסטוב לא היה יכול לקיים שיטה זו, וצוה להשליך השאובין דרך נקב החיבור ברצפת המקוה כדי שיכנסו השאובין לבור התחתון ויה' עליהם גם דין זריעה - ובזה בודאי מתחלפים המים בזמן קטן מאד; ובלא"ה, באיזה דרך שיהיו עושים החיבור - המים מתחלפים מהר, ובניסיון שאני עשיתי היו מתחלפים במשך פחות מג' שעות! והטעם, דמשקל של מי גשמים הם קלים ומשקל מי העיר הם כבדים; ובלא"ה אין מים שאובין מתטהרין להראב"ד אלא בעירובן לתוך בור הטבילה שיש בהם כבר מ' סאה מים כשרים, והארכתי בזה בספרי. העולם של חב"ד טועה בסברת הרש"ב ז"ל בענין מה שהעדיף לעשות בור התחתון, וכמו שכבר כתבתי בספרי סוף ח"ג, ובמה שמכניס צורה אחרת בחיבור לבור התחתון [כפי שהצעתי להשיק את הבור התחתון ע"י נקב בתחתית כותל בור הטבילה - המושק לארובה שמעל האוצר התחתון, שקוטרה כמוציא רימון] - לא הרויחו כלום לענין זה, כי העירוב

הוא מחמת משקל מים הקלים של מי גשמים למשקל מי ברז הכבדים, אולם לענין שלא יכנוס שם הרפש והטיט וכו', אע"פ שאינו נוגע להלכה - אולי יכול שזהו עצה נכונה שלא צריכים להחליף את בור התחתון רק לזמן רחוק; הגלים בעיקר משפיעים רק לבור מן הצד - כי לחיבור בתחתית המקוה כמעט לא משפיעים כלל. במחילת כבודם הרמה של "חכמי ירושלים" שהחליפו את מי אוצר ההשקה רק פעם בשנתיים **[כי סברו שרק אז יש להניח שכבר רובם אינם מי גשם]** - הם טעו בדבר עיקרי באשר הם סברו דבזה יוצאים שי' הראב"ד ז"ל לענין נ"ס ונ"ס, אבל ליתא דלראב"ד לא מהני חיבור כשפוח"נ אלא לענין מקוה חסר ולא לענין טהרת השאובין, והארכתי בספרי סוף ח"א **[השבתי לרב שלענ"ד שיטת הראב"ד אינה מבוססת על מציאות של התחלפות המים, אלא רק על תליה שמי הגשם נראים כנשארים כאן, כדמוכח מדברי הראב"ד עצמו, וכן הוא במקור הדין ביבמות, וכן נראה שהבין החת"ם סופר]**; והענין מה שהראב"ד מפרש מתני' של "זריעה" שהוא רק מחצה על מחצה, ובאמת זה קשה להבין, אבל כתב כך גם במתני' האמה יוצא ונכנס לענין חשבון של בור שהוא מלא מים שאובין, ואם דין שאובין דאורייתא - זה הוא בכלל שיעורים הלל"מ, ואם דרבנן - כן הוא תקנת חז"ל ואין להביא סברא על זה.

(תמצית מאמר הרב ב'אור מאיר' חלק ג') המנהג באירופה היה לטבול במי המעיינות שבעומק האדמה למרות שמי הגשם היו זמינים להם בכל השנה ולמרות עלויות החפירה הגדולות, והקושי הטכני לרדת לשם, ולמרות הקושי לייבש שם כדי לנקות - מאחר וחששו לשיטת הראב"ד, ולא יכלו לצאת ידי שיטתו לולא כן, ואף שיכלו להשתמש בגשמים המרובים כדי לרענן תדיר את האוצר - אולם הנסיון הראה שהבלנים מתעצלים בזה; הרש"ב לא המציא בור תחתון - שכבר היה ידוע לפניו, אלא שידע שקשה לנגב את המקוה היטב כדי שלא ישארו בה ג' לוגין - שהם מצויים שם ממים שחזרו מהמשאבה או ממי רחיצת הכתלים, וגם על השקה לא רצה לסמוך מאחר ולעתים המים מתמעטים ונקב ההשקה אינו מלא, כפי שקורה במהלך הטבילות - ולא רק שבכך אין השקה אלא שגם נוצרת זחילה בין המקוה לאוצר כדעת הבית שלמה, וכל מגרעות אלו לא קיימות כשיש אוצר תחתון; אף שהדברי חיים חשש שחיבור אנכי אינו מועיל, אולם יש להוכיח להיתר מפירוש הרמב"ם ל'עוקת המערה' - שהוא בור תחתון המושק כשפוח"נ למקוה, ועם זאת טובלין בהם, וי"ל שהחילוק בין קנה הנחש כקטפרס אפילו כשקוטרו רחב לבין רצפה שאינה קטפרס אפילו בנקב צר - הוא שבקנה גובהו יותר מג' טפחים, ורצפה פחותה מכך, וכ"כ תוס' בפסחים ק"ט: 'ומורי הר"ר יחיאל פי' דצריך כאן כמוציא רמון לפי שהשוורים מפסיקין בין הים למעיין והוה ליה כהורק מכלי אל כלי **כיון דמרחקי טובא**, וצריך שיבואו שם מים בשפע', וכן הוא בשיעור המשכה ג' טפחים לדעת ר"י, ויש לבאר שכשמים מונחים על מים בבור עמוק שאינו מופרד - הוה חיבור, וכן הוא אף אם בין החלק העליון לתחתון ישנה הפרדה מסויימת, אולם כאשר כל החיבור ביניהם הוא רק כשפוח"נ, שהוא רק חיבור הלכתי ולא מציאותי - ע"ז אמרו שקטפרס אינו חיבור, והשיעור שנחשב כחיבור נלמד מהים של שלמה - שהיה מנוקב כמוציא רימון, ולכן מובן מדוע הרש"ב החמיר להצריך פתח טפח על טפח; ואף שקשה שסוף סוף המים מתחלפים תוך זמן קצר, ובפרט שהרי הרש"ב ציווה להשליך את השאובין לתוך הבור התחתון כדי שידרעו במקצת - וי"ל שמאחר וידע שיקשה לצאת במקוה זו ידי שיטת הראב"ד - לכן לא עשה מקואות כאלו כשיכול היה לעשות בשל מעין, וציווה לעשות כן רק כשאלו שטיפלו במקוה היו מאנ"ש ולא בלן גוי, שהרי עשה כן רק בשעת הדחק; אמנם גם בזה עדיין יש חשש במקומות שהבלן אינו נאמן, כפי שראיתי במקום אחד שהגוי החליף את מי הבור התחתון במים

שאובין נקיים, ולכן אני בונה גם בור השקה צדדי, וכדי שהבלין הגוי לא יחליף גם את מימיו כשמתלכלכים - אני מעביר דרכו את הזריעה, ובכך מימיו נשארים נקיים, והגוי לא יזייף בכדי; אף שכמעט כולם בדור הקודם הכשירו ממקוה כזו, וכתבו שהדברי חיים מיירי רק בנקב ברצפה ולא בקנה, אולם מאחר ויש שהחמירו שמ"מ הוה קטפרס - ע"כ יש תועלת נוספת בבור השקה צדדי, ואף שהדברי חיים עצמו הכשיר כשההפרדה עשויה מנסרים - אולם הוא עצמו החמיר בתיבת עץ מנוקבת - אף שגם היא עשויה מנסרים; יש לדעת עוד שקטפרס איננו פוסל, אלא הזחילה דרך קטפרס פוסלת; אמנם, עדיין יש חשש זחילה לאוצר ההשקה בשעה שהנקב איננו מלא, ומטעם זה החזו"א כלל לא עשה אוצר השקה, ולכן אני עושה את ההשקה לא דרך נקב בכותל אלא המקוה מושקת לעוקה שיש בה רביעית הפתוחה למעלה, ששיעור החיבור שלה הוא כקליפת השום, והיא מושקת כשפוח"נ לאוצר, ואז גם כאשר פני המים יורדים במקוה - אין זחילה לאוצר, כי אם פני המים במקוה מעל קליפת השום - הרי שגם מושקים לאוצר, ואם ירדו - הם מנותקים; בימי החזו"א במקוה היו מים שאובים שחוממו, ולכן לא רצה שמים אלו יכנסו לאוצר ההשקה, אולם היום כל מי המקוה הם מים שנזרעו - ולא אכפת לנו שיכנסו לאוצר; ומה שהרשב"ב לא הוסיף בור השקה צדדי - הוא כי מאחר והבלנים היו מאנ"ש - לא הוצרך לחשוש שיחליפו את מי הבור התחתון כשיתחלף, משא"כ היום במקואות שהבלנים אינם נאמנים או שאינם בקיאים, ואף אם יש רק חשש רחוק - לא כדאי להכניס עצמו לספק; בפרט כיום שאין מכניסים למקוה מים שחוממו אלא מכניסים מים קרים ומחממים אותם ע"י רדיאטור - קיים חשש גדול שמי הגשמים הקלים יעלו ומי העיר הכבדים ירדו - בודאי שיש לעשות אוצר השקה צדדי - שאז גם מי המקוה יהיו כשרים, ולא אכפת לנו שיכנסו לאוצר התחתון.

חיתוך הצינור הנכנס לאוצר הזריעה: לקיים מה שכ' החזו"א שכניסת המים לאוצר הזריעה תהיה נמוכה מיציאתם לבור הטבילה - יוצאים כשמאריכין הצינור רק אל מתחת גובה המים שבבור הזריעה כי בזה כבר הוא במקום אשבורן מתחת גובה היציאה; מה שמאריכין הצינור הוא כדי שיצא לחוץ הטיט שעל הרצפה ואז אין צורך כלל להחליף בור הזריעה במים נקיים אפילו עד עשר שנים, אבל אין זה ענין של הלכה **[כפי נסיוני - אין כמעט טיט במים ברכסים אף בצינור קצר, ולענ"ד בצינור ארוך מפסידים את רעיון החת"ם סופר מקיימים בזריעה את דעת הראב"ד אם יש לתלות שנשארו מ' סאה מים כשרים (כי צינור ארוך 'מכריח' את המים התחתונים להתחלף)]**.

מזגן: האם יש חשש בית קיבול במים העוברים על המדחס **[המנוע]** של המזגן: מעיקר הדין - בית קיבול שלא נעשה לקבלה אינו פוסל, חוץ מאשר לדעת הראב"ד בהשגות על הרמב"ם, אמנם בתשובות ובפסקים נראה דלא בריא ליה הך מילתא כל כך; למעשה, צריך לברר אם בכלל יש שם בית קיבול, כי בדרך כלל הכל פתוח מלמטה, ובנוסף, הרי יש כאן גם המשכה על הגג למיעוט המים שנופלים על המדחס, וא"כ יש צדדים רבים להקל, ועכ"ז אם יש מי שרוצה להחמיר - די להניח מעל המזגן טס גדול של אלומיניום והצדדים ישתפלו למטה - ובזה מספיק שלא יעברו הגשמים דרך המזגן. דין המים היוצאים מהמעבה **[היחידה הפנימית]** של המזגן: המים היוצאים מהמעבה הם מחמת עיבוי אדי המים שבאוויר, ואינם שאובין כי פנים חדשים באו לכאן - אפילו אם היו אלו אדים שהתעבו מעל בריכת מים שאובין, אך יש לברר את המציאות אם בדרכם החוצה עברו בכלי קיבול,

וצריך לשאול את המומחים, ובדרך כלל מים אלו אינם נופלים על הגג אלא יורדים דרך צינור המנקז אותם למטה **להוסיף מש"כ בפורום**.

רבו הנוטפים: [שאלתי: בדברי הרמב"ם והכס"מ (מקואות ט' י"ג) 'נוטפים' אינם רק מי גשם, אלא אף מים המנטפים מהמעין, והם כשרים רק באשבורן וממילא כשיש לחוש שבנהר יש ריבוי מים שנטפו מהמעין - יצטרכו אשבורן אף בימי תשרי שאין גשם, ואת המקואות אבוא דשמואל הכין בצד הנהר כך שבניסן התמלאו מים, אך בתשרי המים כבר לא הגיעו למקואות, ולכן הציב מפצי בתוך הנהר כדי להעמיד את מימיו - אף בתשרי שאין כלל גשם: לביאור זה יוצאת חומרא - שאף מעין יטהר בזחילה רק אם ידוע שיש ריבוי מים שנבעו ממנו שלא בטפוף] לפי שמואל שנהרא מכיפי מיבריך, והיינו שתמיד עולים מים כפליים מן התהום נגד הנוטפים שבאו מלמעלה - אולי הם רבו אפילו נגד מי המעין שבנהר אע"פ שאין לנו נפק"מ מזה, ולכן גם הנוטפים מן המעין כך דינם, ואף לשאר השיטות - הנוטפים הם כל כך המיעוט שממילא בטלים [השבתי: ברור שבמעיינות כהביאם יש ריבוי זוחלין על הנוטפים, ומ"מ צע"ג מדוע המשנה פוסלת את הירדן לפרה מפני שהם מי תערובות - היכן יש שם תערובות נוטפים? ויתכן שמיידי בירדן שדרומית לכינרת - והמים הפסולים הם מי חמת גדר (כך למדתי מהכפתור ופרח) או שכוונת המשנה רק שמי מערת פמיאס תמיד כשרים, ומי הירדן לא תמיד כשרים - אולם בקיץ גם הם כשרים לפרה].

העמדת הזחילה: [שאלתי: מדברי הרמב"ם והכס"מ (מקואות ט' י"ג) יוצאת קולא שמועילה העמדת הזחילה אף באמצעי פשוט כמחצלת] מה שהעמידו מחצלת כדי לעכב הזחילה הוא או משום דס"ל דרך זחילה כנהר פוסלת אבל מה שזב מן המחצלת לא נקרא 'זחילה', או שהיו יודעים היאך לעשות מחצלת שמכילה את מי הנהר בתוכה [השבתי: הרי גם שנינו שגודר בכלים כדי להגביה את מפלס המים במקוה - ובורר שיש זחילת מים בין הכלים החוצה, שהרי לא מיירי כשבונה מבנה עם חומרי איטום, וגם המחצלת בתוך הנהר - הרי לא שייך לבנות שם בניין עם חומרי איטום - וממילא מוכרחים להניח שמים יצאו החוצה בין המחצלת לקרקע הנהר, וע"כ שזו לא נחשבת זחילה, וכן, הרשב"א הרי טען שזחילה פוסלת רק כשניכרת - לאפוקי דרך הבורות המחלחים, וממילא ה"נ זחילה מבין חרכי המחצלת איננה זחילה הפוסלת].

תיקון זחילה תחת הקרמיקה: [כתבתי: בשם הרב קורן שליט"א שלמלט רטוב יש תכונות כימיות הגורמות לו להתלכד עם גיר סידן חול ואבן, וממילא החדרת מי מלט לבין חרירי הקרמיקה עשויה לגרום שמי המלט יתלכדו עם החומר, ולאחר התייבשות אף ייצרו איטום טוב לחרידים בבטון שתחת הקרמיקה] יש כמה מיני חומרים לאיטום, ואם עושים היציקה בבת אחת הרצפה עם הכותלים מצליחים יותר, ובאנגליה לפני כחמישים או שישים שנה היו עושים המקואות מלבנים, והאיטום היתה ע"י אספלט חם שלוש שכבות ועד היום טובלים במקואות האלו, ולא ראיתי במדינות אחרות שהם מומחים בעבודת האספלט [השבתי: כמובן שהנידון הוא לא איך לבנות לכתחילה, אלא תיקון מקוה פגומה שהזחילה מאחורי הקרמיקה; כיום יש חומר הנקרא 'פוליאוריאה' שניתן לצפות בו מקוה סדוקה ופגומה ומבולקים - והיא אטומה לחלוטין, ובלבד שישאירו בקרקעית הציפוי פתח כמוציא רימון].

גריפת מים על הגג באמצעות מגב: [שאלתי: האם מותר לגרוף מים בעת מילוי אוצר המקוה (בפרט כשהמים לא מתרוממים מהגג אלא נגרפו עליו ממש, ויעברו המשכה, ויכנסו לאוצר שיש בו מ' סאה לשיטה הקטנה, ויעברו השקה למקוה הקיימת)] יש דיון כאן אם תפיסת ידי אדם פוסל בהבאת המים אם לא הוגבהו המים מן הארץ; כל זה תלוי במחלוקת ראשונים ז"ל, ולרובם הם כשרים, וכתבתי מזה בכמה מקומות בספרי

'אור מאיר על מקואות' (ע"ז בזה בחלק ג', ושם בפרק ב' משנה ח' בתוספתא עמ' ק"ה אות ג' והלאה). וכבר הבאתי שם מזה, ועוד בשאר החלקים; כיון דמשמע דהר"ש ס"ל דשייך פסול תפיסת ידי אדם אף כשהמשיכו אח"כ על גבי קרקע - אע"פ דהוה כשיטת יחידאה, כבר אי אפשר להקל אם יש בני אדם שלא רוצים להשתמש במקוה זה, כי בנידון שאלתכם מיירי במילוי לכתחילה ולא במקוה שכבר טבלו בה [השבת: עברתי על מה שכתבתם באור מאיר ג', ולא זכיתי להבין, שהרי צידדתם ששיטת הר"ש שהזילוף דמיירי התם הוא אף כשלא מגביהו, וההכשר הוא מחמת ההמשכה, וממילא ללא המשכה - פסול; והסתפקתם האם מיירי רק בפסול שאובין - שיוכשרו בהמשכה במיעוט השיעור, כדעת ראב"י, או שמיירי אף בכשרים - וממילא הפסול הוא מחמת תפיסת יד אדם; לפי צד זה כתבתם שלא תועיל לדעת הר"ש משיכת מי הגשם על הקרקע, אא"כ יעברו המשכה, וציינתם שעכ"פ קשה לפרש שיוכשר כשהמשכה היא רק מחמת כוחו; לפ"ז, בנדו"ד אינני רואה בית מיוחד, שהרי מיעוט המים נמשכו על הקרקע, ולאחר מכן הובאו לפתח של הגג כדי שירדו ממנו לתעלת ההמשכה העשויה בטון במשך כחמשים ס"מ, וממנה נכנסו לצינור אזבסט באורך כשני מטרים המוליך לאוצר - וממילא ההמשכה טיהרה את המים אף לשיטת הר"ש; ולפ"ז לא הבנתי מדוע ציינתם שלשיטת הר"ש יש מקום להחמיר] מחמת טרדתי לא עלתה בידי לעיין בזה, ואם מיירי ממיעוט המים בודאי אין חשש כי בזה לכו"ע מהני המשכה, אמנם לר"ש כפי הבנת מרן הב"ז ז"ל מהני במתניתין המשכה בכל מי המקוה.

הגרז"מ קורן

בניית הבורות בצמוד לקרקע: מו"ר (הגר"א מישקובסקי זצ"ל) לימד אותי שעל עניין זחילה עלי להקפיד יותר מאשר על כל פרט אחר במקוואות, כי הוא הפרט היחיד שהוא ודאי דאורייתא, אך עם כל זאת אינני בטוח שהדרך שהוצגה במקוה בקריית ספר [לבנות את האוצרות והבורות מעל עמודים כדי לאפשר גישה עד מתחת לבורות ובכך ניתן לאתר נזילות בתחילתן, וכן יהיה ניתן לבצע תיקון תקלות ביתר קלות] היא נכונה, שכן מקובלני מפי האדריכל דב שפירא ז"ל, שהיה מומחה גדול במקוואות [ואיתו היה לי קשר תכנוני וביצועי הדוק בזמן בניית מקוואות בקרית ארבע], שעדיף לבנות מקוואות בצמידות לקרקע ממש, ואף אם הן בקומה שנייה - יש להשתדל להגיע לכך שיהיו צמודי קרקע במקום שהבנייה היא בצלע הר, וזאת מסיבות הנדסיות כי בבנייה של מקוה על גבי עמודים קיימת נטייה לפגיעות הקשורות לשיני הזמן שהרי בנין המקוה הוא גדול וגבוה וכבד, וזאת על סמך נסיון רב שנים בתקלות במקוואות; אינני אומר שבגלל זה יש להימנע מבניית מקוואות בקומה שנייה, ואם אכן קיים הכרח לבנותו בקומה שנייה, מובן שיש ליצור אפשרות גישה לצורך הקפדה על הזחילה [אגב במקוה שברחוב עוזיאל ברכסים כל המקוואות הן בקומה שנייה, ובאחת הבריות אכן הייתה זחילה שנראתה מן החוץ], אך בשאלה מה עדיף כאשר קיימות שתי אפשרויות - להערכתי בניה צמודה לקרקע אמורה להגן על יציבות המבנה באופן שבאמת גם לאורך זמן לא תהייה בו כל זחילה, וזה נראה בעיני יותר חשוב מאשר האפשרות לפקח בדיעבד על זחילות.

חורים בקרמיקה: אחד מן המעקות שצולם בקרית ספר מחובר גם בתוך המים, אם כי החיבור הוא לתוך מדרגה, והמדרגה עצמה נוצרה רק לאחר היציקה של גוף המקוה - כך שחיבור זה אינו יכול לגרום לאיזו זחילה.

הרחקת אוצר ההשקה ועיבוי תקרתו: הדבר ידוע שהחזו"א התנגד למקוה שיש בה השקה,

הן מפני הלכלוך המצטבר בה, והן מפני חשש זחילה שעלול להיות בה וממילא הזחילה עלולה לפסול את בור הטבילה ח"ו; פשוט שהחזו"א לא אמר שאין בכח ההשקה להכשיר מקוה אלא רק רצה שלא תהיה השקה מחמת הלכלוך ומחשש זחילה, וממילא ה"מחמירים" שיהיה גם בור השקה בנוסף לבור הזריעה - עוברים על דברי החזו"א מאחר ובור השקה בד"כ אינו נקי, וגם מגביר הוא את חשש הזחילה; כאשר משלבים את הזריעה וההשקה באוצר אחד הרי שבעיית חוסר הנקיות נפתרת, אולם חשש הזחילה עדיין קיים; כשבנו בור המשלב זריעה והשקה - לבו של הגר"א מישקובסקי נקפו מאחר והבין שמעבר המים מבור לבור בעת הטבילה אפשרי רק כשיש השקה גמורה ביניהם, ולכן חובה שנקב ההשקה יהיה מלא במים אך אם נקב ההשקה קטן או שפני המים אינם ממלאים את כולו - נחשב כזחילה [כפי שביארו בחזו"א (י"ד קכ"ז ב') ובמנחת יצחק (א' קמ"ז), ודלא כבית שלמה (י"ד נ"א) שהתיר כשהזחילה בעומק המים - דנחשב כאינה ניכרת, וראה תשובת ריב"ש (רצ"ב) שנחלקו ר"ת והר"ש אם השיעור של כשפוח"נ הוא שיעור רק בנקב או גם במים] וזה היתרון בזריעה ללא השקה, ולכן הרחיב את נקב ההשקה לשני צול [כששה ס"מ], וגם הגביה את הרצפה כך שהחור לא יהיה בסוף 120 ס"מ אלא בין 110-116



ס"מ; היו שרצו לשלב בור השקה מתחת בור הזריעה - כך שבור הזריעה תמיד יוכשר על ידי בור ההשקה שתחתיו, אולם הרב מישקובסקי זצ"ל טען שהדבר אינו מועיל כי זה כחגורה באמצע המים, ונראה שהסבר הדבר הוא שבבור מעל בור אמרין בילה, וממילא המים הכשרים מתערבים במי העיר - ותוך זמן קצר לא נותר רוב מי גשם - משא"כ באוצר ליד בור לא אומרים שיש בילה, שהרי מכשירים מקוה על ידי השקה שבצידה, ולכן מוצעת בזו דרך שתגרום להשקה תמידית של בור הזריעה למי גשם, ועם זאת לא אמרין בה בילה וגם אין בה חשש לחוסר נקיון - והוא על ידי חיבור אוצר ההשקה לאוצר הזריעה ולא לבור הטבילה [כפי שמצאנו בשו"ת מהרש"ג (י"ד ס"ה ובס' ס"ו): "לעשות עוד חפירה שלישית ולהקוות בה מ סאה מים כשרים וחפירה זו השלישית תהיה תמיד עומדת כן ולא יעלו ממנה מים לעולם, ורק תהיה משמשת על זה שבעת שיהיו שופכין שאובים

הרבה לחפירה השניה אשר ממנה יהיו יורדים המים להחפירה שטובלין בה באופן שיהיה חשש שכבר אין בה רוב מ סאה מים כשרים - ישיקו אז המים שבחפירה השניה בחיבור כשפוח"נ לחפירה זו הג'", וכן בשו"ת מנחת יצחק (א' קמ"ז): "בכמה מקומות עשו עפ"י הוראות גדולי התורה שני עוקות של מי גשמים חוץ העוקה שטובלין בה, האחת אשר בתוכה ירדו המים מהוואסערלייטונג ונכשרים בתוכה וממנה מתמלא המקוה שטובלין בה, והשניה תהיה סגורה תמיד שלא תפתח לשום צורך בעולם - ובה נקב כשפופרת הנוד להשיק אליה העוקה שממנה הולכין המים לבית הטבילה", וכ"כ גם בשו"ת חשב האפוד (א' ק"ג): "מקוה הטבילה יהיה מושק לאוצר של מי גשמים, והאוצר הזה יהיה מושק לאוצר שני של מי גשמים העומד בצדו...", וכן בשו"ת דברי יואל (י"ד ס"ו) "גם אפשר לעשות נקב כשפופרת הנוד בין שני הבורות - דהיינו בור הזריעה ובור ההשקה", אלא שעדיין קיים חשש הזחילה דלעיל - ולזאת אין עצה אם ממשיכים להשתמש גם בהשקה, ומבחינה ציבורית אין לבטל את ההשקה; היתרון של חיבור בורות בטור הוא בעיקר יתרון הנוגע לנקיון ולריח, שהם היו הדברים העיקריים בעיני החזו"א בענין [ובמכתב אחר כתב: "עצם הרחקת אוצר ההשקה ממי המקוה היא הגורם החשוב לענין הנקיון, וכל מי שידוע את עמדת החזו"א

חייב להעדיף השקה בסגנון זה על גבי השקה מקבילה לזריעה כפי ההנהגה שהשתרבה לאחרונה^[1], אולם גם בענין



עירוב המים יש לזה יתרון, כי באופן אמיתי גלים שנוצרים במים מחמת כניסת ויציאת האנשים משפיעים השפעה יתירה על אוצר קרוב אך משפיעים רק השפעה מועטת כאשר הגל שנוצר נשבר פעמים - פעם בכניסתו מבור הטבילה לבור הזריעה ופעם נוספת במעבר מבור הזריעה לבור ההשקה הקבוע, ואפילו כשממלאים את אוצר הזריעה על ידי מילוי בכמות גדולה של מים בלחץ - מים אלו רק גורמים לתנועת מים מלמטה למעלה אך אינם יוצרים גלים גדולים הגורמים להחלפת מי אוצר ההשקה, והגדרות אלו אינן

קשורות בהכרח לגדר ההלכתי של "בילה"; אוצר השקה צדדי זה הוא מרשים יותר מבחינה ציבורית, וגם ניתן להתקין בו התקן קלקר [כלומר קלקר הצף על פני המים שעוביו ממלא את האויר שמעל מפלס המים בעת ריקון בור הטבילה, וממלא הגל הנוצר מהטבילות לא ישפיע על כניסת מים לאוצר ההשקה^[2], ואם הקלקר נמוך

הערות והוספות

בה ברזל שיוצא מן הקיר האנכי, יחדו מים דרך אותו ברזל לתוך פנים הקיר שבצד, וברור שבמקרה שכזה יש גם חשש להמשך הזחילה [הדגשתי כי דברי הם לפי המקובל כיום בסתם יציקות, אך בהחלט ניתן לתאר מצב שבו ייבנו תחילה קירות אנכיים עם מדרגה, ולאחר בדיקת איטום ייבנו תבנית יציקה לתקרה, ויצקו את התקרה כאילו היא איזו פלטה עבה של בטון שמונחת על גבי אותה מדרגה, ולמעשה גם מחוברת אליה כי נוצקה על גבה, אך מבלי כל חיבור ברזל בין הקירות לבין אותה פלטה של בטון], אבל באמת, גם אם מבחינה טכנית ניתן להתגבר על הקושי זה, למעשה, בנסיבות הציבוריות הקיימות היום, קשה לשכנע שאכן בסידור המוצע אין בעיות סמויות; לעומת זאת, נראה לי שדווקא למצב שבו בונים מלכתחילה קירות גבוהים שהכל יכולים לראותם, ואחר כך רק מוסיפים למים שבגובה העליון עצמים שנועדו למנוע תחלופה של מים בכל מילוי וריקון, יש סיכוי גבוה יותר לקבל הסכמה רחבה, כי כלפי סידור שכזה קיימת תחושה שאין הוא מהווה שום שינוי מהותי בצורת האוצר המקובלת מימים ימימה^[3], ואני הוספתי: "בעיית פתח הכניסה לא היתה נראית לי בעייתית מאחר ולפתח כזה, שימוקם בדיוק מעל נקב ההשקה כדי שיהיה קל לצפות בו, ניתן להתאים מכסה קופסתי שקוף כגון העשוי PVC - שמונחת בתוכו משקולת כדי שישקע".

נדרשנו לענות באיזה חומר כדאי למלא את החלל שבין מפלס המים שהודחק למטה לבית תקרת הבטון הגבוהה כאשר מעוניינים להוריד את מפלס המים בעת שיפון מקוה שכבר יצקה לפי המקובל, וכתב הרב קורן: "צריך להביא בחשבון בעת הכנסת

^א (במכתב אחר כתב): "אינני מציע כלל לצקת תקרה נמוכה, אלא רק על חפצים שיונחו בגובה המקוה [מצופים, או אבן, או פלסטיק שיהיו מונחים על גבי מדרגה], ופשוט שלכניסת מים לסדקים שביניהם אין שום תורת זחילה ויציאה חוץ למקוה, והיא עדיפה מכניסת המים לחלל שאין בו כשפוח"נ שאחרי הרדיאטור"; וכשכתבתי: "אם החשש שהעלה הרב גרוסברד שליט"א שחלחול מים [תאורטי] בין הקיר ליציקת התקרה אינו מציאותי - אזי לכאורה נ"ל יתרון משמעותי בתקרה עבה יצוקה על פני אלתורים העשויים מחומרים צפים או מחוברים לתקרה, שהרי חומרים אלו קשים לתפעול הן בעת הנחתם במקום לפני שממלאים מים באוצר, הן בהוצאתם בעת ריקון האוצר וניקויו, הן בפיקוח עליהם שלא ישנו את מקומם, והן בהבטחה שימשיכו לצוף ולמלא את תפקידם ולא יספחו מים וישקעו או יסתמו את הנקב, ואילו בתקרה יצוקה אין את כל החששות הנ"ל; מובן שאם יש חשש הלכתי בתפר שבבטון אזי שאר השיקולים מתגמדים, אולם אם לא - אינני מבין מדוע לא לפתור את כל הבעיות כאחת" - השיב: "בכל מקרה יציקת תקרה נמוכה היא פתרון חלקי, כי חייבים להשאיר בה פתח שאם נרצה לצמצם את תחלופת המים בו נצטרך לשוב לאופנים האחרים שתאירתי, אם כי בשטח יותר מצומצם יותר, ולגופו של ענין דומני שאכן יש גם כיום קושי מעשי ביציקה שכזו שכן קשה מאוד ליצוק יציקה שכזו בבת אחת עם הקירות, ועל כרחנו [לפחות לפי התפיסה המקובלת בבניה רגילה], נצטרך להניח בחלקו העליון של הקיר, קוצי ברזל מכיוון הכתלים לכיוון התקרה, ואחר כך לבנות תבנית כדי לצקת עליה את התקרה, ובנסיבות אלו אולי קיים חשש של אי אטימות מוחלטת בין התקרה לקירות, ולא עוד אלא שבנקודת התפר שיש

הערות והוספות

ולמערכת זו אמור להיות כושר נשיאה גם של קלקר ספוגי. וכתב: "לא חששתי שלוח הקלקר ישקע, אלא חששתי רק שאם יש לו כושר ספיגה אם כן המים שהוא בולע והמים שהוא פולט הם מים מתחלפים, ואנו רוצים לחשוש בזה לדעת הראב"ד, ויש לנו ענין שזה לא יקרה, על כן צריך לדעת לעשות כמה נסיונות לאיטום הקלקר". ושאלתי: "האם כוונת כת"ר שהמים שבלועים בקלקר נחשבים כשאובין ולכן לא יצלחו לשמש בקודש בבור ההשקה - ועל זאת יש לתמוה טובא מדוע להחשיב את המים שבסגוס כשאובין לפני שמרימים אותו שרק אז הוא בכלל תפוסת יד אדם, או שכוונת כת"ר שבליעת המים תגרום לשאיבתם מבור הטבילה שמימיו אינם מי גשם - וגם אז לא הבנתי שהרי המים שבקלקר אינם אמורים להתחלף תדיר לאחר שנספגו, וממילא נמצא שרק נכנסה כמות קטנה **[לא יותר מנפח הקלקר שהוא פחות מחצי קוב]** של מי העיר, וזה מקביל להתחלפות המים לאחר כמה חודשי טבילה דרך הפתח הקטן הצמוד למקוה - אך לזאת מועיל להזרים מי גשם טריים לבור לאחר כמה שבועות **[לאחר שהקלקר ספג]**, כך או כך לא ברור לי שצריך להשתדל למנוע ספיגה זו". וכתב: "המים הספוגים בקלקר ודאי אינם שאובים, אלא שקצב הכניסה והיציאה שלהם וכן הכמות שלהם אינם ידועים לי, לצורך משל ניתן לתאר מצב בו הנפח של המים יכול להגיע ל-30%, וכי שעות אחדות מספיקות לו על מנת להיספג, ואם שטח האוצר הוא 1.5 מ"ר והגובה הרלוונטי הוא 8 ס"מ, אם כן מדובר על 36 ליטר, ויתכן שכאשר ממלאים את המקווה בשעה 4 אחר הצהרים, יספיק הקלקר לשתות את אותם 36 עד 10 בלילה, ואחר כך כאשר ירוקנו את המקווה יספיק הקלקר להוגיר את המים במשך כמה שעות עד המילוי הבא, איני יודע האם יש לזה אחיזה במציאות, אך צריך לברר את הדבר בניסויים שונים **[למשל באמצעות שקילה של קוביות קלקר בעלות נפח ידוע, שרייתן במים ושקילתן מחדש]**, ואם אכן קיימת ספיגת מים ניתן לאטום את הקלקר באמצעות דבק פלסטי לבן, שמבחינה כימית אינו תוקף את הקלקר בניגוד לדבקים על בסיס אצטון שממסים קלקר, וקיימות דרכים לדלל דבק שכזה וכך לתת לו יכולת חדירה והספגות בקלקר, ואיני יודע את הדברים לאשורם, רק אמרתי שצריך לבצע ניסויים או למצוא מומחים שניתן לקבל מהם אינפורמציה מתאימה, וכמדומני שמשתמשים באיזה סוג של קלקר לגלגלי הצלה בים, או למצופים אישיים, ומובן שלא מדובר בקלקר שמסוגל לבלוע מים ולשקוע". וכתבתי: "אם זכרוני

הקלקר שהלחץ של המים כלפי מעלה שווה במשקלו למשקל המים הנדחים מחמת מכסה הקלקר החדש, לצורך העניין יש להביא בחשבון את שטח האוצר ואת הגובה שאליו אמורים היו להגיע המים אילו לא היה שם קלקר ולחשב את משקלם, ולמצוא דרך להכביד על הקלקר **[או ליצור התנגדות אחרת אנכית כלפי מטה]** בדיוק בשיעור זה, וגם לעשות זאת באופן שבו הקלקר לא ישבר מחמת התנגדות משתנה בנקודות שונות, אני מעריך שהדרך בה אתה מתכוון לבצע זאת, היא על ידי מילוי מלא של קלקר מתקרת האוצר ועד פני המים הרצויים, כך שהבטון של תקרת האוצר הוא זה שיתן התנגדות נאותה לקלקר; באזור המכסה יש צורך בטיפול נפרד, וכמדומה שרצוי יהיה ליצור שם מכסה צף של קלקר שעל גביו לוח עץ או מתכת חזק על פני כל שטח המכסה, כך שקל יהיה לשלוף אותו, ומאידך קל יהיה גם לדחוף אותו כלפי מטה בשיעור הרצוי תוך התגברות על משקל המים הדוחפים אותו כלפי מעלה; כפי שהדבר מוכר לי לכאורה קלקר כמעט ואינו סופג מים כיוון שאני רואה אותו צף על פני המים במשך זמן בלתי מוגבל, והוא משמש כיום גם במצופים במתקנים שונים, אך אינני בטוח בזה כל כך, וייתכן וכושר הספיגה שלו הוא די גדול, אלא שגם אחרי הספיגה עדיין המשקל הסגולי שלו קל ממשקל המים - אם אכן זה המצב אם כן אין הוא מתאים למטרה בה אנו עוסקים **[ניתן לבדוק זאת על ידי שקילה של קלקר אחרי שרייה במים, ויש להחזיר אותו קצת לעומק כדי לבדוק את עמידותו בתנאי לחץ]**, וכמו כן יש להביא בחשבון שיתכן ובמשך הזמן הקלקר יתעפש ובאופן זה קשה יהיה לטפל בו; דומני שיש אפשרות ליצור בקלקר אטימות יתר על ידי ציפוי בשכבה דקה של סיליקון שדוחה עובש **[ציפוי שכזה יכביד אותו מעט, אך זו דווקא מטרה ראויה בנסיבות שלנו, ולמעשה אם ניתן היה לגרום לכך שעל ידי תוספים שונים משקלו הסגולי של הקלקר יתקרב למשקל המים - היה הדבר עדיף, כי אז שאלת השבירה מחמת הלחץ היתה נפתרת מאליה]**; אשר לקידוח חורים חדשים - דומני שאיני צריך להזהיר את כב' שאין לעשות זאת אלא באמצעות מקדח מיקרופייל כדי שלא יערער את הקיר כולו". וכתבתי: "זכרוני דולה קלקר שראיתי פעם מלא מים עד כדי ששקע, אולם אינני חושב שיש מה לחוש לזה כאן כי רק כשמונה ס"מ מעוביו אמורים להיות בתוך מפלס המים, ושאר גובהו עד התקרה אמור רק להריח מים, וממילא קשה לומר שמים בלחץ יוכלו להכנס אליו ולהכבידו, וגם מפני שאין לי נפ"מ בזה מאחר והקלקר אמור להיות מודבק בסיקה-פלס לתקרה, או לחבר וו לתקרה וממנו להוציא חוט ניילון דרך הקלקר עד קרקעיתו, ובקרקעיתו לחבר מוט פלסטי כדי לתומכו מלמטה -

הערות והוספות

יחד הוא 3.2 מ"ר - הרי שפני המים שבמקוה ובאוצר יחד אמורים לעלות ב- 2.5 ס"מ; אמנם תפיסת שטח פני המים בתוך האוצר מביאה לכך שעליית פני המים מחמת הטבילה תתבטא רק בבור הטבילה ולא באוצר, וממילא פני המים יעלה במקוה יותר ממה שהיו עולים במקוה לולא מדף הבטון שבאוצר ההשקה, וכאשר מחשבים את גובה הבטון הנצרך בתוך האוצר כדי שהמים העולים לא יעלו מעל תקרת הבטון **[שאם הם יעלו לשם - אף שאין בזה חשש זחילה כי מקום זה מושק בחזרה לאוצר באמצעות הצניורית בקוטר כשפוח"ג, וגם המים חוזרים לאוצר (כהסבר הריב"ש למשנה של מחט שעל מעלות המערה) - אך בפועל יגרום הדבר לכניסת מי המקוה לאוצר מי הגשם ולהפסדם]** יש לחשב את עליית פני המים במקוה בלבד; אמנם, עליה זו בגובה פני המים, תתן את אותותיה באוצר רק לאחר שהאדם ישהה במקוה זמן מספיק כדי שכמות המים שתזרום לאוצר דרך נקב ההשקה אכן תגרום לעליה בשיעור המדובר, והחלת חוק הכלים השלובים על מפלס המים בצינורית האנכית שהושארה במדף שבאוצר מותנית בקצב העברת המים דרך הנקב שבין המקוה לאוצר, וכמה שהנקב יהיה קטן יותר ומולו יהיה גוש מים שאין לו יכולת תמרון גדולה, ובנוסף כניסת המים לאוצר לא תהיה בצינורית ישירה אלא במעוקלת - סביר שתהיה לזה השפעה על כמות המים שתוכל להכנס לאוצר בזמן נתון, ומחמת כן המים יעלו במקוה יותר מבאוצר, ובפרט שכניסת המים לאוצר צריכה לדחוף מים לתוך הצינורית שהושארה במדף שבאוצר שקוטרה רק כשפוח"ג - ולזאת נצרך לחץ מים גדול מהרגיל או זמן ממושך, וממילא פשוט שחוק הכלים השלובים יוכל לבוא לידי ביטוי מלא רק בדחיפת מים רבים לאורך זמן, כגון בשהייה ממושכת תחת המים, או באשה רחבת מדות במיוחד שדוחפת מים רבים רק באמצעות פלג גופה שתחת פני המים כשהיא עומדת **[שבעמידה שוהים זמן רב יותר מאשר בצלילה]**; אמנם מאידך י"ל שעליית פני המים בצינורית האנכית שבבטון שבאוצר תגרום מחמת כניסת כמות מים קטנה ביותר, כנפח הצינורית, וכמות זו יכולה להכנס לאוצר כבר בשניות הראשונות לשהיית האשה במים, ונמצא שפני המים באוצר ישתנו כמעט מיידית לפני המים במקוה **(הערת הרב אסף אשכול)**, וי"ל שכניסת המים לצינורית האנכית שבמדף היא כמעט מיידית בשל עליית פני המים מחמת עליית הלחץ ההידרוסטטי באוצר, אולם הנפ"מ העיקרית לדין היא מעליית פני המים **מעל** המדף, למשל אם גג המדף הוא כשני ס"מ מעל מפלס המים שבראשונה,

אינו מטעה אותי - זכור אני את הקלקר הספוג נזלים שיש לנו במעבר בין הפריזר למקרר, שכשהוצאתי אותו על מנת לנקותו מהקרח - לא הראה כלל סימנים שהוא מעוניין להתייבש או להסחט אף ששמתיו בחמה היוקדת של חודש ניסן, וקשה לי לראות כיצד בסביבה לחה וחשוכה יש משמעות ליכולת הייבוש שלו, ולא הבנתי מדוע לא לעטוף את הקלקר ביריעה פלסטית המודבקת אליו באמצעות סיליקון". וכתב: "א'. האמת היא שמן הדין מותר להשתמש בכלים ממש לצורך הגבהת המים, ואף בכלים המקבלים טומאה, כפי שניתן להוכיח ממקורות שונים, ואשר על כן גם אם היינו משתמשים בכלים ממש ולא בקלקר היה הדבר מותר, אלא שכידוע לך דבר כזה לא היה עובר את הביקורת הציבורית, ב'. יריעות פלסטיות אינן מקבלות טומאה ולמעשה גם אינן נחשבות כלים כלל, והן יכולות לחצוץ בפני טומאת מת אף על פי שכלי אבן אינם יכולים לעשות זאת, ועל אחת כמה וכמה הדברים אמורים ביריעות שמודבקות לגוש קלקר, ואף בגדי עור טמאים **[כגון גדים שעשו מעורות של בהמה]** שיחתכו אותם במידה ראויה על מנת להדביקם לגוש קלקר שמשמש כבניין - תפרח מהן הטומאה לגמרי, ואחר כל זאת הייתי מעדיף שלא להשתמש בה על כל פנים לא במקוה ראשונה שבונים בטכניקה זאת, כדי לא לתת פתחון פה למי שאינו מבין אף חושב עצמו למבין בענין, אלא שבנקודה זאת השתמשתי במושג "מעדיף" כי אפשר בהחלט לשקול שיקולים אחרים כי ליריעה פלסטית עבה שמודבקת באמצעות סיליקון יש יתרונות גדולים באפשרות נקיון מעובש וכדו', והיא כמובן מהווה איטום טוב לקלקר". הוספת: "יתכן שהעובש אינו אמור להופיע בסביבה רווית כלור כפי המצוי במקוואות; כעת נכנס אלי הר' יצחק ז"ק, והוא טען שהקלקרים של המצופים אינם סופגים מאחר ומצופים בשכבת איטום, והציע למרוח שכבת אפוקסי שיהפוך לגלזורה - לאחר חיתוך הקלקר". והוסיף: "דבק פלסטי שהתייבש אינו מסיס לא במים ולא בבנזין, ורק אלכוהול יכול לפרק אותו, והוא בנוי על בסיס של סיליקון, אלא שבמצב הנזולי שלו ניתן למהול אותו במים ולא לאחר התקשותו".

יש לעורר על כך שתפיסת המקום באוצר ההשקה באמצעות מדף עבה תגרום לכך שפני המים יעלו בתוך הצינורית האנכית שהושארה במדף היצוק שבאוצר **[משאירים את הצינורית כדי שמים שיעלו מעל המדף יוכלו לחזור למקוה, ובכך נמנע חשש זחילה]** הרבה יותר ממה שעלו כאשר שטח פני המים כלל גם את האוצר; לדוגמא, נפח אדם השוקל שבעים ק"ג הוא כשמונים ליטר **[שהרי אדם קל ממים]**, שהם 80,000 סמ"ק, ואם שטח המים שבמקוה ובאוצר ההשקה

עוד יותר - יש להשאיר ריבוע חתוך בקלקר באזור פתח ההשקה כדי שגם ירידת המפלס לא תסתתם את הנקב] שעונה על טענת החזו"א בדבר שטר מזויף שטען נגד שיטת ההשקה הרגילה [התקן כזה ניתן כמובן לעשות גם בבור השקה רגיל, אלא שלבור השקה הצמוד למקוה נכנס יותר לכלוך]; עוד ניתן לבנות אוצר השקה תחת אוצר הזריעה בתנאי שסותמים את הפתח שביניהם ומרימים צינור בקוטר ארבעה צול מתוך התחתון למעלה לתוך העליון - ובכך נחשב כהשקה מן הצד, ומבחינה מציאותית ברור שבמצב שבו בור ההשקה הקבוע הוא מתחת לבור הזריעה - ההשפעה של תנועות במקוה על הבור התחתון היא קטנה הרבה יותר, ואם החיבור בין בור ההשקה התחתון לבין בור הזריעה הוא באמצעות ארובה אנכית שפוגשת את מימי בור הזריעה בנקודה גבוהה יחסית - גם לחילופי המים שבבור הזריעה תהיה השפעה מועטת בלבד [וראה בדברי רבי יוחנן בן נורי במשנה (טב"י ב' ו') שכשחבית נפלה לבור - היין שבבור מעל החבית נחשב כאילו הוא בחבית, ואמנם כתב הרמב"ם בפיה"מ שאין הלכה כר"ב^א]; הוספה מאוחרת: תחילה לפני שנים סברתי שאוצר נוסף - יש לעשותו למטה, וכך כפי שנאמר לי בעל פה סבר הגר"ח נאה, ועל פי זה תכננתי את המקוה שברובע היהודי בחברון עצמה, לימים נודע לי מבני ישראל זאב השוכן בזכרון יעקב שהרב יצחק רוטנברג העלה רעיון זה בפני החזו"א, והוא דימה זאת לחציית האוצר באמצעות אבנט [שכלל אינו יכול לחלק את האוצר], ומשום כך המלצתי בתחילת דברי אליך לבנות מקוה השקה צדדי, ורק אמרתי שיש להקפיד על כך שנקב ההשקה בין אוצר הזריעה לאוצר מי הגשמים הקבוע יהיה נמוך מנקב ההשקה לבריכת הטבילה [ובכך ריקון בור הטבילה הגורר אחריו ירידת מפלס המים באוצר ההשקה-זריעה ישפיע פחות על אוצר ההשקה במידה ותקרתו תהיה נמוכה, ובמכתב אחר כתב: "לא כיוונתי לומר שהנמכת החור היא הגורמת לתוספת נקיון, אלא רק לומר שהיא תולדה הכרחית הנוגדת מחיבור טורי של האוצרות, ולגופו של ענין היא אכן מועילה לנקיון, כי היא על כל פנים מונעת כניסה של שומנים ושל לכלוכים קלים - וגם זו תוספת חשובה לנקיון"], אמנם כאשר הייתי אצל הרב ברנדייס ראיתי את מעשה המקוה בציריך אשר שם ביצעו השקה של אוצר מרוחק כקליפת השום מעל הקיר, וסברתי תחילה שזה עדיף מן האופן המומלץ על ידי, אך אחר כך עיינתי בסוגיא היטב ומצאתי את דברי החזו"א (תניינא ד' ד'-ד') ונוכחתי לדעת שהאופן של השקה כשפופרת הנאד הוא עדיף^ב; ודע שעיקר תערובת המים נוצרת

הערות והוספות

לצד זה כאשר שניהם נותנים במקביל הכשר למים שטובלים בהם בתוך המקוה] הוא בדרך כלל אחיזת עינים שנועדה ליצור רושם בעיני הציבור ואולי גם בפני כמה כלי קודש שאינם בקיאים בענין - וכך נראה להם במבט שטחי כאילו על ידי זה יוצאים ידי כל השיטות [כלומר שגם חוששים לראב"ד אך גם חוששים לדעת החזו"א שטען שיש לבנות מקוואות זריעה בדווקא], שהרי החזו"א לא העלה על דעתו לומר שהשקה בלבד אינה מועילה, אלא שהוא ביקש להתרחק מן ההשקה הן בגלל החשש שדבר זה יגרום לזיהום מי המקוה והן בגלל חשש שזחילה ממשית של האבחינו בה באוצר [שהוא עצמו בדרך כלל סגור ומכוסה מעיני הבלנים] תגרום לכך שמי המקוה שטובלים בה יהפכו לזוחלים בהיותם נשפכים לאוצר שהתרוקן במקצת במהלך הלילה, ואשר על כן מובן

ולאחר כניסת אדם למים ושהייה ממושכת המאפשרת למים לזרום דרך נקב ההשקה פני המים יעלו בס"מ אחד מעל גג המדף ששטחו לדוגמא מ"ר אחד - נמצא שלמעשה עשרה ליטרים נכנסו דרך מערכת הנקבים, ויחשב שנתן עשרה ליטר ונטל עשרה ליטר, ומובן שכל חפץ שיונח על גג המדף מפחית את כמות החילוף, ולכן למעשה יש ליצוק מדף עבה.

^א (מכתבו של הרב קורן אל הרב ברנדייס לאחר הביקור בביתו): לידידי הרה"ג יוסף ברנדייס שליט"א (ה' כסלו תשע"א). ברצוני להעלות על הכתב כמה דברים שהתבהרו לי אחרי שעיינתי בתוכנית המקוה בציריך אשר הראני כת"ר. א' - תחילה עלי להקדים כי כבר לפני כארבעים וחמש שנה בזמן ששימשתי את מו"ר הגאון ר' רפאל אליהו אליעזר מישקובסקי זצ"ל בשעה שעסק בבניית המקוה ברחוב הרב עוזיאל ברכסים נתתי דעתי לכך שהסידור שהיה מקובל כבר אז במספר מקומות לבנות מקוואות שבהן שני אוצרות לכל בריכה [דהיינו אוצר זריעה ואוצר השקה זה

הערות והוספות

גם בהם אין מרוויחים את שיטת הראב"ד וזאת בגלל מים שאובים שנכנסים לאוצר בזמן מילוי המקוה וכך אחרי מספר מועט של מילויים וריקונים של המקוה כבר נכנסים לשאלה של נתן סאה ונטל סאה מתוך האוצר שהראב"ד פוסל כשלא נשארו כ"א סאה מן המים המקוריים [החזו"א טען שמי שעושה אוצר השקה כדי להרוויח את דעת הראב"ד עושה "שטר מזויף מתוכו"], ולזה לכאורה מועיל אוצר השקה נוסף ומתחת לאוצר ההשקה הרגיל כי בו לכאורה ניתן לומר שהמים לא מתחלפים כלל, אך כמובן שגם במקוואות שכאלה שמלבד המקוה יש בהם שנים שהם שלושה בורות - עניין בור הזריעה הוא חסר משמעות אמיתית.

מן התוכנית שראיתי אצלך התברר לי כי משום מה הרב מאיר פוזנא לא היה מרוצה מן התחבולה הנ"ל של אוצר תחת אוצר הנוגעת למי אוצר ההשקה, ולכן ביקש תחבולה אחרת לשמירת יתר על מי אוצר ההשקה, והוא עשה זאת באמצעות אוצר השקה נוסף לצידו של אוצר ההשקה הרגיל [כלומר אצלו לא מדובר על שנים שהם שלושה בורות אלא על שלושה שהם שלושה], והתחבולה שמצא היא על ידי זה שההשקה לבור השלישי לא תהיה כשפופרת הנאד אלא כקליפת השום - שהוא סוג של השקה שמועיל רק מעל הכותל ולא בנקב שבתוך הכותל, כמבואר בשו"ע.

ועוד זאת זכיתי לראות אצלך שבהשקה זו שהיא פחות מקובלת [ולמעשה אין בה מסורת פרטית של הוראה] החמירו בצירוף מאד ועשו את ההשקה גלויה לשמים, ומן הסתם עשו כן על פי לשון הפרישה (י"ד ר"א ס"ק נ"ט), אלא שמסברא תמהתי על כך מאד, ונראה לי פשוט שאין זה הולם כלל את דברי הראשונים שדנו בהבדל בין השקה שמעל לקיר להשקה דרך נקב, ושוב הראני הרב יואל שילה שבספר פתחי מקוואות של הרה"ג ר' יעקב בלוי שליט"א (פ"ט סי' י"ג הערה כ"ד) כתב במפורש שבהשקה כקליפת השום מעל הכותל המבדיל בין המקוה לאוצר אין צורך בשמים גלויים, ורק צריך שלא יהיה איזה כיסוי בהמשך גובה הקיר שמעליו נעשית ההשקה אך תקרת הבית שמעל המקוה כולה ודאי אינה פוסלת את ההשקה [מובן שגם כלפי מקוה זו שעשו יוצאי אשכנז שבצירוף יש לטעון כי אוצר הזריעה שנעשה שם נעשה על כל פנים לשווא, כי במקום שיש השקה כדן אין שום צורך באוצר זריעה לפי שום שיטה, ואם באנו לחוש לחסרונות שבאוצר ההשקה כגון הנקיון או חשש זחילה - מובן שהזריעה שקימת במקביל לאוצר ההשקה איננה מהווה שום תרופה לאותם חסרונות].

מאליו שבסידור של שני בורות מקבילים לא מרוויחים לדעת החזו"א כלום משום בחינה הלכתית. במהלך השנים חקרתי בדבר אצל חכמים שונים ואין מגיד לי טעם הגון לסידור זה של בור זריעה במקביל לבור השקה, אלא שהאדריכל ר' דב שפירא ז"ל שהיה מומחה גדול במקוואות אמר לי שלסידור זה יש יתרונות כאשר צריך לתקן את אחד האוצרות או כאשר מרוקנים את אחד האוצרות על מנת למלאותו במי גשמים, אך מובן שטעמים אלו אינם שייכים במקום שיש בו כמה בניי מקוואות ובכל מבנה יש יותר ממקוה טהרה אחד, ועוד זאת ראיתי כי בתיאור של הרימ"ט שפורסם בכתב עת המאסף בשנת תרס"ד אודות מקוה הקהילה האשכנזית בירושלים נמצא אמנם סידור שכזה של שני אוצרות אך שם לפי דבריו היו לזה סיבות היסטוריות כי במשך שנים נהגו שם בזריעה בלבד והצטערו על כך שאין הם יכולים להחמיר כראב"ד - עד שמצאו כי מחוץ למקוה באחת הפינות יש מקום לחצוב בור נוסף וממנו ישיקו למקוה, ומדבריו גם נראה שלסידור הכפול היה תפקיד בתחזוקה של המקוה בזמן שביקשו למלאותו במי גשמים מיוחדים.

ושוב ראיתי שבשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' קמ"ז) כתב שיש תועלת באוצר זריעה גם במקום שיש בו אוצר השקה אך לדבריו אין זה משום איזו חומרא ישירה לאיזו שיטת ראשונים שמצריכה דווקא זריעה אלא מפני שחשש שאם נותנים במקוה מים שאובים ממש ומשיקים אותם לאוצר השקה יש חשש שאחר כך יפסיקו את ההשקה, ויש שיטות ראשונים שבכחאי גוונא חוזר המקוה להיות פסול, אבל מים שהוכשרו בזריעה הרי הם כשרים לעולם (והוסיף להאריך בבירור נקודה זו בח"ד סי' ל"ט), ועוד הוסיף (בח"ד סי' פ"ג) שלפי שיטת ר' משה הדרשן בעניין חבית מים שאובים שנפלה לים הגדול אפשר שכשם שמים מתוקים אינם מוכשרים בהשקה למים שאובים הוא הדין במים חמים שאין השקה מועילה להם לאוצר שמימיו קרים, ועל חשש זה ניתן להתגבר אם מלבד אוצר ההשקה יש כאן אוצר זריעה.

יש שהוסיפו לאוצר ההשקה אוצר נוסף בתחתיתו כדי להפחית בהתחלפות המים באוצר ההשקה שתפקידו העיקרי הוא להרוויח את שיטת הראב"ד, וכמדומה שברוב המקומות בונים היום באופן זה [שרטוט של סידור שכזה שבו מצד אחד של המקוה יש אוצר זריעה ומצידו השני יש אוצר השקה שמחולק לשנים בגובהו יש בספר מבנה מקוואות והכשרים בעמ' מ"ד], בדרך זו נהג גם בעל החלקת יעקב במקוה שבנו בצירוף בשנים תשי"ט-תש"ך כמבואר בתשובתו (י"ד ק"א).

רעיון זה כשלעצמו מובן כאיזה סוג תרופה לאוצר ההשקה והוא לכאורה מביא מזור לטענת החזו"א (י"ד קכ"ג ס"ק ד') כנגד אוצרות השקה רגילים שלדעתו

הערות והוספות

מובן שגם הסידור של המקוה בצירוף **[או גם הדרך שנקט בה הרה"ג פאדווא בנוגע לאוצר המרוחק]** בצירוף אוצר זריעה **[שהוא מה שקיימו בכל התוכניות]** מבוסס על הנחה מוזרה כאילו כאשר יש אוצר זריעה ומלבדו גם אוצר השקה **[עם סידור כפול של מקוה נוסף וכו' יוצאים ידי כל השיטות]**.

ב' - כידוע מו"ר זצ"ל ראה את דברי החזו"א כעיקר ובכפר חסידים אכן בנה מקוה שהייתה מבוססת על זריעה בלבד ואוצר הזריעה נבנה גבוה כך שהמים זרמו ממנו למקוה, אך הוא לא הושק למקוה בכל צורה, ואם הייתה מתהווה בו זחילה היא לא הייתה משפיעה כלל על המקוה, אלא שבמקוה שבנה אחרי שנים ברכסים ברחוב עוזיאל קיבל את עמדת רבי דוד מינצברג שטען כי מן הנסיון נראה שבמקומות שיש בהם זריעה בלבד לפעמים נכשלים בפסילת המקוה על ידי ג' לוגים מים שאובים שנמצאים במקוה קודם שנכנסו לשם ארבעים סאה מי גשמים **[או ליתר דיוק - מים שהיו שאובים והוכשרו בזריעה]**, ומשום כך הציצו שבסוף תהליך הזריעה אוצר הזריעה גם יושק למי המקוה **[ראה שרטוט בספר מבנה מקוואות והכשרים עמ' נ]**, בסידור זה אמנם קיימים חששות של זחילה מן המקוה לאוצר במקרה של קילקול באוצר, אך מאידך המים באוצר ובמקוה נשארים נקיים בגלל תחלופת המים.

למעשה במקוה שכזו החשש לזחילה קיים כבכול אוצר השקה אלא שמקובל לחשוב שאף אצל החזו"א עיקר הטעם שבגללו דרש לבנות מקוואות המבוססים על זריעה בלבד ללא כל השקה היה בגלל נקיות המים, וענין הזחילה היה בבחינת סניף לטעם העיקרי, ובאמת כפי שצוין לעיל כאשר אוצר ההשקה הוא סמוך למקוה קל לעמוד על חסרון המתהווה באוצר בהיותו משפיע במהירות על המקוה עצמה, וכפי שגם כתוב בשו"ת חשב האפוד שם **[אגב מפיו של רבי דוד מינצברג שמעתי בימים ההם שהזמן לבדוק את הזחילה של המקוואות הוא בתשעה באב שהוא היום היחיד שבליליו אין המקוה פעיל והוא גם ראוי לביצוע של טיפול במקוה]**.

ועוד עלי לציין כי בפועל ליבו של מו"ר נקפו על כך שנכנס לשאלה של חשש רחוק של זחילה באותה מקוה ומשום כך גם הקפיד שנקב ההשקה יהיה גדול מעט מן הנצרך וגם שיהיה נמוך מעט מן הגובה הנצרך כדי שבזמן שהמקוה מלא יהיה גם ביטחון מלא בכך שנקב ההשקה מכוסה כולו מים כדת וכדין, כי במילוי חלקי של הנקב חשש שמא מעבר מים מן המקוה לאוצר הוא בבחינה של זחילה **[מו"ר אמר לי אז שעל זחילה יש להקפיד יותר מכל שאר דברים כי היא לבדה**

וכאשר בינותי בספרים מצאתי תשובה של הרה"ג חנוך דוב פאדווא **(חשב האפוד סי' ק"נ)** שנכתבה לרב מאיר פוזנא בשנת תשכ"ג, ובה דיון מפורש על צורת מקוה כאותה תבנית שהראית לי, ושם כתב במפורש שטעמו של הרב מאיר פוזנא שעשה אוצר שלישי מן הצד ולא מתחת לאוצר ההשקה הוא בגלל שחשש לשיטת הדברי חיים שפסל משום קטפרס מקוה שאובה שנמצאת מעל אוצר מי גשמים אשר צינור אנכי מחבר בינו לבין המקוה **[ויש להעיר על חומרה זו כי אמנם נכון הוא שהדברי חיים שלל השקה בין מקוה לאוצר שנמצא מתחתיו כאשר צינור מחבר ביניהם אך למעשה הוא עצמו הכשיר מקוה מעל אוצר אם המקוה סמוכה לאוצר ורק איזה חייץ חוצץ דק ביניהם, וכפי שצינו אחרונים שונים שדנו בדעת הדברי חיים, ומהם יש להזכיר את החלקת יעקב עצמו שדן בנקודה זו בספרו על יו"ד בתשובה כפ"ד ואת בעל המנחת יצחק שנגע בעניין בכמה מקומות, ובפרט בח"ס יו"ד שם קבע כי אוצר שמתחת למקוה בסמוך אינו פסול לדעת הדב"ח וציין שכך הנהיג הרה"ב מלויבביץ וכי כך סבר גם האדמו"ר מסאטמר, ואולי הדברים המכריעים ביותר בדעת הדברי חיים הם דברי האדמו"ר מקלויזנבורג בשו"ת דברי יציב יו"ד סי' קי"ז שם קבע במפורש שאין פסול של קטפרס באופן זה לדעת הדב"ח ואכמ"ל]**.

ומעניין בתשובת חשב האפוד נראה שתוכניתו של הרב מאיר פוזנא לא מצאה חן בעיניו והוא למעשה דחה אותה בגלל חששות מעשיים, החשש העיקרי שלו הוא שמא האוצר המרוחק **[אוצר האבטחה של אוצר ההשקה הנוגע במקוה]** יתקלקל ומים ידלפו ממנו החוצה - שבמקרה שכזה בזמן שמשקים את אותו אוצר כקליפת השום לאוצר ההשקה הרגיל המושק למקוה יישפכו מים לאוצר המרוחק מבלי שיבחינו בזה והם יזחלו למקום שממנו הם לא יחזרו.

כפי שמבואר שם חשש זה קיים דווקא בתוכנית של הרב מאיר פוזנא ולא כל כך בתוכנית אחרות, כי בדרך כלל באוצר השקה רגיל סדק בקיר גורם לכך שגם כשפני המים באוצר יורדים אך גם פני המים במקוה יורדים בהיותם מושקים זה לזה, וכך מבחינים הבלנים מיידית בכך שהאוצר פסול ופוסל **[ואף שהחזו"א חשש גם באוצר השקה רגיל - חשש זה הוא חשש רחוק]**, אך כאשר מדובר באוצר מרוחק שהקיר שלו גבוה וכל ההשקה היא רק כקליפת השום מעליו - חסרון באוצר שכזה לא יהיה ניכר במימי המקוה אף אם באוצר המרוחק תהיה ירידה ממשית של פני המים, ומשום כך סבר הרה"ג פאדווא שאוצר מרוחק שתפקידו להגביל את קצב החילופין של המים צריך להיות מחובר לאוצר ההשקה דווקא בדרך הרגילה דהיינו בהשקה כשפופרת הנאד, וכי חיבור זה צריך להעשות במפלס נמוך במעט מן המפלס שבו יש השקה בין המקוה לאוצר ההשקה הסמוך לו.

הערות והוספות

פוסלת מדאורייתא לכו"ע].

ג- על פי הדברים האלה סברתי שמי שבאמת רוצה לצאת ידי כל השיטות צריך ליצור בור אוצר השקה- זריעה כפי שנעשה במקוה ברחוב עוזיאל, אלא שאת אותו אוצר יש להשיק לאוצר נוסף שבו יהיו מי גשמים עומדים, וכך ישאר המקוה נקי כי אוצר הזריעה יחצוץ בינו לבין אוצר מי הגשמים העומדים - שמושק לאוצר הזריעה.

מובן שדבר זה אינו יכול לפתור לחלוטין את החשש של החזו"א לחילה של האוצר שתפסול גם את המקוה אך חשש זה באמת אינו ניתן לפתרון לפי כל שיטה שיש בה איזה שימוש בהשקה, ורק מי שעושה זריעה בלבד ובגובה מבלי כל השקה [וכפי שנעשה במקוה שבכפר חסידים] מרוויח חשש זה, אך כאמור בסידור זה יש בהחלט פתרון לשאלת הנקיון, ומבחינת שיטת הראב"ד מובן שאין שום הבדל בין השקה שמחוברת ישירות לבריכת הטבילה לבין השקה שהיא מחוברת לבריכת זריעה של זריעה שהיא עצמה מחוברת בהשקה לבריכת הטבילה.

ולאחר שהעליתי שוב את הנושא לדיון מצא הרב יואל שילה שבספר "שו"ת מהרש"ג" לרבי שמעון גרינפעלד שהיה אב"ד סעמיהאלי (י"ד סימן ס"ה ובסימן ס"ו) בתשובות משנת תרע"ג העלה הצעה שכזו שבה לצד מקוה הטבילה יהיה בור שנועד לזריעה, ולצידו בור אחר שיהיה מושק לו ולא לבריכת הטבילה ובו יהיו מי גשמים באופן קבוע - והוא יכשיר בהשקה את כל מימי המקוואות.

ושוב ראיתי כי גם בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' קמ"ז) פתח את דבריו בתיאור של מקוה שבנויה ממש בתבנית שכזו, והוא מאריך להסביר את התועלת שבה, וכך כתב שם: "[א] מקודם נבאר במה שנוגע להעוקות עצמן, הנה בכמה מקומות עשו עפ"י הוראות גדולי התורה שני עוקות של מי גשמים חוץ העוקה שטובלין בה, האחת אשר בתוכה ירדו המים מהוואסערלייטונג ונכשרים בתוכה וממנה מתמלא המקוה שטובלין בה, והשניה תהיה סגורה תמיד שלא תפתח לשום צורך בעולם, ובה נקב כשפוח"נ להשיק אליה העוקה שממנה הולכין המים לבית הטבילה" [ולמעשה כל דבריו אודות הצורך והתועלת בשני אוצרות נכתב כהסבר למקוה שכזו, אלא שבתשובותיו המאוחרות יותר התייחס גם לאפשרות של אוצר מתחת לאוצר או אוצר לצד אוצר ששניהם מחוברים למקוה, אך לא ציין שיש איזה שהוא חסרון באופן הראשון אליו התייחס בתשובה זו].

על כל פנים בשעתו, כלומר לפני כארבעים וחמש שנה, סברתי שמי שרוצה שמימי המקוה יישארו נקיים ומלבד זה תהיה המקוה מושקת לאוצר מי גשמים שהמים בו הם קבועים [וכדעת הראב"ד] צריך לעשות בסמוך למקוה בור אחד של זריעה שבסופו הוא מושק למקוה וכפי שעשה מו"ר במקוה ברחוב

עוזיאל, ואת אוצר ההשקה שבו מי גשמים עומדים צריך לעשות מתחת לאותו אוצר זריעה-השקה וכך מימי אותו אוצר לא יתחלפו בכל מילוי וריקון של המקוה ובזה תהיה גם תשובה לטענת החזו"א אודות "שטר מזויף" הנוגעת לאוצר השקה רגיל הנמצא בצד המקוה, ושוחחתי על כך עם תלמידי חכמים שונים שנפגשתי איתם.

וכאשר שוחחתי על כך עם הרה"ג רד"צ הילמן זצ"ל [עימו נפגשתי לראשונה בימים ההם] אמר לי שרעיון זה עצמו עלה בשעתו על דעתו של הגר"ח נאה זצ"ל אשר סבר כי הוא יוכל לצנן את המחלוקת הציבורית שהייתה אז בין האדמו"ר מלובביץ לחזו"א בנוגע למקוה הזריעה, אלא שהגר"ח נאה אמר שהוא לא יכול לשלוח הצעה כזו לאדמו"ר כי בגלל סיבות אחרות מעמדו אצל האדמו"ר מלובביץ הוא בגדר "סאב א-דין" [ביטוי בערבית שמשמעותו היא מגדף הדת, שהוא אדם שמצווה על הכל לדרוך אותו], ומשום כך ביקש מהרב דוברוסקין מחיפה [אביו של הרב חיים אהרון שלמד איתנו בישיבה] לשלוח הצעה שכזו לאדמו"ר כאילו זו הצעה שלו עצמו, אולם האדמו"ר לא שוכנע מן היתרונות של הצעה זו ועמד על כך שהמקוה ייבנה ממש כשם שבנה הרש"ב את המקוה עם אוצר מי גשמים מתחת לבריכת הטבילה עצמה.

אני עצמי שמרתי בליבי את הדבר ובמקוה שבניתי בחברון ישמתי תכנון זה אשר בו לבריכת הטבילה היה מחובר אוצר אחד בלבד שהוא אוצר זריעה-השקה, ואשר בו המים מתחלפים [וכפי שעשה מו"ר במקוה ברחוב עוזיאל], אלא שמתחת לאוצר הזריעה נבנה אוצר נוסף ובו מי גשמים שאינם מתחלפים, ובגגו של אותו אוצר - נקב השקה רחב, וכך בסופו של דבר מימי אותו אוצר מושקים דרך אוצר הזריעה שמעליו למימי בריכת הטבילה, וכך מוכשר המקוה גם על פי שיטת הראב"ד [שהרי מי האוצר התחתון לכאורה אינם מתחלפים], וזאת תוך שמירה מירבית על נקיון מי בריכת הטבילה [מפקחי המרכז לטהרת המשפחה לא הסכימו תחילה לסידור זה אך כשהגעתי לממונה עליהם שהיה הרב שמואל בן רבי דוד מינצברג זצ"ל הוא הסכים מיד בשתי ידיים לסידור זה בידעו שבסידור של אוצר השקה נפרד שמלבדו במקביל לו עושים עוד אוצר זריעה - אין שום רווח מבחינה הלכתית]. לימים סיפר לי בני הרב ישראל זאב שליט"א הלומד בזכרון יעקב ומתגורר שם כי את ההצעה לחצות את האוצר לשני חלקים באופן אנכי [כלומר לעשות אוצר מתחת לאוצר] העלה בשעתו הרב יצחק רוטנברג בפני החזו"א, והוא ביטל זאת מכל וכל ואמר שהדבר לא מועיל כלל כדי להרוויח את שיטת הראב"ד והוא

הערות והוספות

דימה זאת למי שמנסה לחצות את מימי המקוה באמצעות חגורה או אבנט **[פאסיק ביידיש]**.

מתחילה הדבר הפתיע אותי, שכן החזו"א לא התייחס לשתי מקוואות זו לצד זו שיש ביניהן נקב משיק כמקוה שכל מימיה מעורבים יחד, וכך כאשר תיאר את החסרון שבהשקה רגילה שאין מרוויחים בה את דעת הרב"ד ועושים שטר מזויף חישוב רק את כמות המים שנכנסת בפועל לאוצר ההשקה כאשר ממלאים את המקוה שלצידו ורק אותם חשב כאילו הם מעורבים בכל המים שבאוצר **(חזו"א י"ד קכ"ג סק"ד)**, אך הבנתי שכפי הנראה בנקודה זו יש לדעתו הבדל בין חיבור אנכי לחיבור צדדי וכי בחיבור אנכי "יש בילה", אלא שמקור דבריו לא היה ידוע לי. על כל פנים מאותה עת שוב לא חזרתי להציע את ההצעה המקורית של הגר"ח נאה אלא הצעתי מקוה השקה לצד מקוה זריעה מושק **[וכפי התוכנית בשו"ת מהרש"ג]**, אלא שהתלבטתי בשאלה אם עדיף שהמקוה שמן הצד יחובר בהשקה כקליפת השום ממעל לכותל שבין אוצר זריעה-השקה לאוצר השקה קבוע, או שמא עדיף שהחיבור יהיה בדרך של השקה בנקב כשפופרת הנאד **[בכל מקרה את השמירה על המים המקוריים באוצר ואת מניעתו של "השטר המזויף מתוכו" כפי שכינה זאת החזו"א ביקשתי לבצע באופן שונה לגמרי ובשכלול הצעה שכבר הציע ר' יצחק שנברגר אחיו של האדריכל יוסף שנברגר בשנת תש"י, ואשר בשעתו האדמו"ר מסאטמר קילס אותה, אלא שטען שיש צורך לבחון בזהירות את המעשיות שלה, ובה איני מתכוון לעסוק במכתב זה]**.

ד- לאחר שראיתי אצלכם את התוכנית בצירף חזרתי לעיין בגופם של הדברים **[ואז גם ראיתי שמקצת מן הדברים כבר נדונו בשו"ת חשב האפוד]**, ואז מצאתי את דברי החזו"א ששופכים אור חדש על מה שנמסר בשמו בענין מקוה מעל אוצר. הנידון בחזו"א נוגע למשניות שעוסקות בפסול מקוה בשלושה לוגין מים שאובים, הבסיס לדיון הם דברי המשנה **(מקוואות ו' י"א)** שם נאמר: "המטהרת שבמרחץ התחתונה מליאה שאובין והעליונה מליאה כשרין אם יש כנגד הנקב שלשה לוגין - פסול, כמה יהא בנקב ויהיה בו שלשה לוגין - אחד משלש מאות ועשרים לבריכה"; "המטהרת" היא בריכה **[אמבטיה]** שבה בני אדם מתרחצים במים שאובים לפני או אחרי כניסתם למקוה מי הגשמים, אלא שבמציאות שעוסקת בה המשנה יש השקה **[באמצעות נקב]** בין המטהרת לבין מקוה שיש בה מי גשמים. מובן שאם במקוה הכשרה יש ארבעים סאה מי גשמים שוב אין היא נפסלת, אך אם יש בה פחות מארבעים סאה עלולים כל המים שבה להפסל אם יפלו לתוכה שלושה לוגין מים שאובים, השאלה שבמשנה היא כיצד לחשב את כמות המים השאובים

שנכנסים למקוה הכשירה על ידי זה שהיא מושקת אליה, ועל כך אומרת המשנה שהדבר תלוי בשאלה "אם יש כנגד הנקב שלושה לוגים" כלומר לא כל מימי הבריכה השאובה מעורבים במי הגשמים שבבריכה השניה אלא איזה שיעור של "כנגד הנקב" **[וביאר הר"ש שנקט תחתונה ועליונה כאשר הן זו לצד זו אלא שהכשירה היא יותר גבוהה ואין דרך המים השאובים שבתחתונה לעלות למעלה ואף על פי כן הם פוסלים אם יש כנגד הנקב כשפופרת הנאד וכל שכן אם שתי המקוואות הן במפלס אחד]**, ומשנה זו הובאה להלכה ברמב"ם מקוואות ו' י"ב, ובשו"ע י"ד ר"א י"ח.

[איני יודע איך באמת ידונו בכגון דא בשאלת איסור והיתר אמיתית, כלומר אם יש לנו שני בורות ובהם תבשיל רותח באחת תבשיל כשר ובאחת תבשיל של נבילה והשיקו בין שני הבורות, אם נדמה זאת לדין מקוואות נצטרך לומר שצריך לחשב את כמות הנבילה שכנגד הנקב ולחשב האם היא בשיעור אחד משישים מן התבשיל הכשר, ואם הוא פחות מאחד משישים נכשיר את התבשיל הכשר ולא נאמר שמכיוון שבלח יש בילה רואים אנו את שני הבורות כאילו הם מעורבים לגמרי זה בזה, לא בדקתי את הענין כראוי אך הרושם שלי הוא שבהלכות איסור והיתר יחמירו בזה, אך על כל פנים לענין פסול ג' לוגים ודאי אין אנו אומרים שיש בילה אלא מחשבים את המים "שכנגד הנקב", ורק אליהם אנו מתייחסים כמים שאובים שנפלו לתוך המקוה].

החזו"א עסק בסוגיא זו ובהשוואה בין צורות חיבור שונות בין מי הגשמים והמים השאובים בספרו על מקוואות תניינא **(י"ד ס' קל"א ס' ד' ס"ק ד'-ז')** וביאר שם דברים שלא התבארו כראוי בספרים אחרים, והוא עצמו פתח שם את דבריו במילים: "והנה סתמו בשו"ע ויש לפרש בזה הלכנת גבירתא", ולפי דבריו שם שיעור "כנגד הנקב" מחושב לפי כמות המים שיש בשטח הנקב באורך שמן הנקב ועד הכותל הנגדי **[כלומר יש לחשב את הנפח של עמוד, או ליתר דיוק גליל - שבסיסו הוא שטח נקב ההשקה, וגובהו, או ליתר דיוק אורכו - הוא כרוחב המקוה השאובה מן הנקב ועד הקיר שכנגדו]**, והוא קובע במפורש כי בנקב גדול די באורך קצר של אותו גליל שמכיל ג' לוגין ואם הנקב קטן רק אם המרחק עד הקיר הנגדי הוא גדול כי אז אפשר שיהיו ג' לוגין כנגד הנקב; אחר כך הוא כותב שלכאורה זה הדין גם בשתי מקוואות שנמצאות זו מעל זו ממש ויש נקב ביניהן שבאחת שאובים ובאחת מי גשמים **[פחות מארבעים סאה]** - שאם יש כנגד הנקב ג' לוגין שאובין הרי הם פוסלים את מקוה מי הגשמים, אלא שהוא מוכיח מדברי הרמב"ם שבחיבור אנכי הדין הוא שונה ורואים את שתי

הערות והוספות

אף הגר"ח נאה שביקש לעשות אוצר זריעה-השקה ומתחתיו אוצר השקה שממיו כביכול נשארים במקום כדרישת הראב"ד לא העלה על דעתו שגם בזה הוא עושה שטר מזויף, ואף ר' מאיר פוזנא שהסתייג מסידור זה לא הסתייג אלא בגלל החשש לדעת הדברי חיים שאולי פסל גם באופן זה [וגם הרה"ג חנוך דב פאדוה שהסתייג מן ההצעה של הרב מאיר פוזנא נגע רק בשאלות טכניות הנוגעות לחששות של זחילה אך לא העלה על דעתו שכל העצה של אוצר מתחת לאוצר אינה מעלה ואינה מורידה לשיטת הראב"ד], אך באמת כפי שעולה מדברי החזו"א ברור שאופן זה של אוצר מתחת למקוה עצמו הוא גרוע מן האופן שבו נהגו רוב העולם דהיינו בהשקה מן הצד בלבד [ניתן לקבוע כי לפי הכללים הנ"ל השקה תחתית לתוך המקוה עצמו היא גרועה יותר מהשקה צדדית שכן החזו"א עצמו כאשר ביקש להראות את חוסר התועלת שיש לשיטת הראב"ד בהשקה רגילה טען שבעת מילי המקוה מתווספים לאוצר מים שאובים בשיעור גובה של חמישה עד שישה ס"מ, וכך על פי חשבוננו אם גובה האוצר הוא 120 ס"מ אם כן בכ"ד מיליונים וריקונים של המקוה כבר נפסל האוצר לשיטת הראב"ד, אך כאמור כל זה נכון רק בהשקה צדדית, אך אם בור ההשקה הוא מלמטה ניתן להראות כי לעיתים כבר בפעם אחת שממלאים ומרוקנים את המקוה נפסל האוצר כגון במקרה שבו המקוה גדולה והאוצר קטן, אך גם אם האוצר גדול ושיעורו גדול משיעור המקוה עצמה - קל להראות שבפעמים בודדות ממש כבר נפסל האוצר לשיטת הראב"ד].

הרב מאיר פוזנא שהסתייג מאוצר תחתית ביקש ליצור אוצר צדדי נוסף שמחובר לאוצר ההשקה הרגיל בהשקה עילית כקליפת השום - שבזה חשבון ההתחלפות של המים הוא מועט יותר ואין האוצר נפסל אחר כ"ד פעמים אלא אחרי מספר גדול יותר של פעמים [ולזה מצא עצה נוספת שכשלעצמה היא מקובלת היום בעוד מקומות, ויצר סידור מיוחד של אוצר גדול נפרד של מי גשמים שממנו ניתן להזין מידי פעם את אוצר ההשקה הצדדי], אך באמת החזו"א הוכיח שגם שני מקוואות שמחוברות זו לזו בהשקה עילית כקליפת השום נידונות כמקוה אחת גדולה לעניין פסול מים שאובים ואם כן גם סידור זה אינו עוזר כלל לשיטת הראב"ד [אלא שכמובן סידור זה לא מקלקל את המקוה שטובלים בה אלא רק את האוצר המחובר למקוה - שהיא עצמה אינה נפסלת מיד אלא אחרי מספר פעמים של חילופין, וכפי חשבון החזו"א].

כפי שצוין בעל חשב האפוד ביקש שהאוצר השלישי [זה שמחובר לאוצר ההשקה שמחובר למקוה] יהיה מחובר בהשקה כשפופרת הנאד - וזה באמת

המקוואות כמקוה אחת שכל המים השאובים מעורבים בה ומובן שכל המים הכשרים נפסלים בשלושה לוגין שנמצאים במקוה האחר; בהמשך דבריו שם גם הוכיח ששתי מקוואות שהכותל ביניהן נמוך והן מחוברות מעל הכותל כקליפת השום גם הן נדונות כמקוה אחת גדולה והמים השאובים שבאחת פוסלים לגמרי את השניה וכי אין להקל בזה אלא בחיבור בהשקה דרך נקב.

על פי הדברים האלה מובן מאד מדוע כאשר ביקש החזו"א (יו"ד קכ"ג ס"ק ד') להוכיח שהשקה הנהוגה אינה מועילה לשיטת הראב"ד וכי העושים כך על מנת להרוויח את שיטת הראב"ד עושים "שטר מזויף מתוכו" הוצרך לחשב בפועל כמה מים נכנסים לאוצר ההשקה שגובה המים שבו חייב לעלות כאשר עולים פני המים במקוה עצמה והם חוזרים ויורדים כאשר יורדים פני המים במקוה עצמה - כי באמת שני מקוואות זו בצד זו שהן מחוברות כשפופרת הנאד אינן נחשבות למקוה מעורבת אחת [ומה שלא הוסיף החזו"א לחשבון את המים במקוה השאובה כנגד נקב ההשקה הוא מן הסתם מפני ששיעור מים זה הוא קטן ולצורך המחשת השטר המזויף די היה לו במים שנכנסו בפועל לאוצר].

לעומת זאת כאשר דיברו עם החזו"א על התועלת שכביכול תצמח מאוצר מתחת לאוצר - ביטל זאת במחי יד ואמר שזה "מועיל" כמו אבנט באמצע גובה המים, וגם זה פשוט לאור דבריו בענין זה, שהרי כפי שהוכיח מבחינה הלכתית רואים במקרה כזה את כל מימי המקוה והאוצר שתחתיו כאילו הם מעורבים זה בזה, ודבר זה נעלם מעיני כל מי שעסק בענין ודיבר על אוצר על גבי אוצר או מקוה על גבי אוצר כפי האופן שהנהיג הרש"ב.

אינני יודע אם לרש"ב עצמו לא היו נימוקים אחרים לסידור שעשה, יש מקומות שהעדיפו סידור זה בגלל בעיות שטח המבנה או בגלל שבצומק הקרקע היו מים נובעים [בעיקר כשסמוכים לשפת הנהר], ודרך זו של בניית מבנה מקוה בגובה כשהוא מחובר בצינור אנכי היתה בהחלט דרך מתאימה לבניית מקוה בגובה השטח [כמדומה שבהצעה מסוג זה דיבר הדברי חיים שכידוע פסל אופן זה], ויתכנו גם טעמים קבליים [האדריכל ר' דב שפירא ז"ל אמר לי שהרב דוד מינצברג שהיה בעצמו מקובל גדול ואחד מגדולי תלמידיו של בעל הסולם אמר לו שיש עניין בחיבור של מים עליונים ומים תחתונים במקוה דומיא דמים עליונים ומים תחתונים של מעשה בראשית]; מ"מ כל הבאים אחריו שהלכו בדרך זו סברו שבזה הם מרוויחים את שיטת הראב"ד, ועל פי סברא זו חילקו את הגובה של אוצר ההשקה [שאותו עשו בדרך כלל בנוסף לאוצר הזריעה], וכפי שניתן למצוא בשו"ת מנחת יצחק ובשו"ת חלקת יעקב ועוד שלא עלה על דעת אחד מהם לומר שסידור זה אינו מוסיף כלום לשיטת הראב"ד.

מחמת הפרשי הטמפרטורות שבין המים החמים העולים למעלה לבין המים הקרים היורדים למטה כפי המצוי בבור הטבילה החם, ושיפור משמעותי של חוסר התנועה היה ניתן להשיג על ידי קירור המים התחתונים [ניתן להשקיע קוביית קרח בתוך מבחנה עם מים, ולחמם את המים שבחלקה העליון - ובכך נשאר קרח למטה בעוד המים שלמעלה רותחים; מספרים שבנו דגם של מקוה חב"ד והניחו מעט דיו במים שבאוצר התחתון ותוך זמן קצר הדיו התפשט למעלה, וכשאמרו זאת לאחד האדמו"רים אמר שלא הדיו התפשט אלא רק מראהו]. הארכת הצינור המחבר בין בור הטבילה לבין אוצר ההשקה [שפוח"נ] אמנם תגרום למיעוט ההשפעה של הגלים על אוצר ההשקה, אולם ככל שמאריכים את הצינור גדל החשש לסתימתו מחמת חול ולכלוך וכדו'. החסרון שמצאו בבור המשלב זריעה והשקה - הוא שיתכן שאינו עונה על הגדרת החזו"א שהראב"ד אסר רק בנתן סאה וסאה חילחלה והתיר בנתן סאה והיא מיד גלשה - דנראה שאותם המים שנכנסו מיד יצאו, ואף שטובל במים שמתייחסים לשאובין אולם הם באו מאוצר שנראה שהוכשר [כי נראה לעין שהשאובין שנכנסו אליו מיד יצאו ממנו בגלישה], אמנם באוצר המשלב זריעה והשקה - נהי שתהליך זה קרה עד המילוי, אולם כשמרוקנים את בור הטבילה וממילא יוצאים החוצה כמאה וחמשים ליטרים של מים מאוצר ההשקה - הרי שנראה שיצאו ללא קשר למה שנכנסו לשם לפני כמה ימים, וממילא הרי זה בכלל מראית העין המאפיינת את שיטת הראב"ד אליבא דהרמב"ן והכס"מ, אלא שאינו ברור הקשר בין הגדרת הרמב"ן בראב"ד לבין רעיונו של החזו"א; מ"מ אם משיקים אוצר השקה לאוצר הזריעה-השקה - הרי שאין מקום לחשבון זה כי מי הזריעה מוכשרים בכל עת [והודה לזה גם הרב יששכר שרייבר (חתנו של הגר"מ שטרנבוך שליט"א) שהעלה את החשש שיש באוצר זה המשלב זריעה והשקה]. הרב יצחק ברנדייס ביצע ניסוי שבו הראה שגם בהשקה שאינה בקצה העליון קיימת התערבות של המימות אם יש הבדל משקל ביניהם [הוא השקיע בקבוק

הערות והוספות

הראב"ד לא יוכל לעשות זאת אלא אם כן יצליח לצמצם את כמות ההתחלפות בבור ההשקה [כגון על ידי הנמכת התקרה וכפי שהציע בשנת תש"י ר' יצחק שנברגר אחיו של האדריכל יוסף שנברגר (שבנה מקוה שהגג שלה משופע ומתכנס עד למפתח של 60X60 ס"מ, וממילא נפח המים שהתחלפו הוקטן באופן משמעותי), או בשכלול מסוים שניתן לבצע בשיטה זו (באמצעות מילוי החלל שבין המים לתקרה בחומר דחוס וצפ, או הנמכת התקרה עד גובה תחתית נקב ההשקה, תוך השארת מקום פנוי אצל נקב ההשקה)].

ובזה אין שום חילוק בין אם מדובר באוצר השקה יחיד שמחובר למקוה, ובין אם מדובר על אוצר שעומד במקביל לאוצר זריעה ובין אם מדובר על אוצר השקה שמחובר לאוצר זריעה וכפי התוכנית שמתאר בעל המנחת יצחק בח"א של ספרו [בפועל אופן זה של אוצר השקה שמחובר לאוצר זריעה שמושק למקוה עצמה מאפשר ביתר קלות את קיום התחבולה הנ"ל לצמצום תחלופת המים, אך איני רוצה לעסוק במכתב זה בצדדים הטכניים של תחבולה זו].

בברכת התורה, זלמן מנחם קורן

מועיל לשיטת הראב"ד כשם שהשקה רגילה למקוה עצמו מועילה לשיטת הראב"ד, וזה באמת היה מועיל אילו דיבר על השקה לאוצר זריעה-השקה, אך כאשר דיבר על השקה המחוברת לאוצר השקה - תוספת ההידור שבזה היא מועטה בלבד אם בכלל כפי שאפשר להראות באופן חשבוני, כך לחשבון החזו"א אם נניח קיום של שני אוצרות השקה שווים במידותיהם והם עומדים זה אחר זה ונקב כשפופרת הנאד מחבר בין שניהם בעומק [שעל ידי זה אין מכניסים לאוצר המרוחק מים שאובים באופן ישיר], אמנם לאוצר הסמוך הוסיפו בעת מילוי המקוה רק מים בגובה 5 ס"מ, אך מובן שהיו צריכים להכניס כמות כפולה כי סוף סוף נכנסו מן האוצר הקרוב מים לאוצר הרחוק כדי שפני המים יישוו, וכך מבחינת הכמות ברור שלמקוה הקרוב כביכול הוסיפו 10 ס"מ מים והם התערבו בכולו, בפעם השניה שמחלפים מים שוב נוספת לאוצר הקרוב כמות השווה כביכול לתוספת של 10 ס"מ אך באותה שעה כבר מתחיל גם האוצר השני המרוחק להתחסר מן המים המקוריים כי נוספים לו מים מעורבים מן האוצר הקרוב [כלומר מים שהתערבו בפעם הראשונה], וכך לחשבון אמנם יהיה איטי יותר אך בסופו של דבר גם מי האוצר המרוחק יתחלפו די מהר. אשר על כן ניתן לומר כי הרוצה להרוויח את שיטת

מאוזן פתוח עם נזל צבוע בתוך אמבטיה מלאה מים חמים - והנזל נשפך בחלקו לכיון קרקעית האמבטיה], ומכאן יכול היה להסיק שמימי אוצר הזריעה הכבדים ממימי הגשמים עתידים להזדחל במשך הזמן לאוצר ההשקה המרוחק; מובן שהניסוי לא הפתיע אותי, אך בפועל אין התנאים דומים לתנאי המקואות אשר בהם הפרש המשקל בין הנזלים הוא קטן יותר [ולמעשה השכבה העליונה של מי אוצר הזריעה המושקים למקוה נוטה להתחמם ממימי המקוה, ובמצב זה קשה לקבוע האם משקלם כבד או קל ממימי אוצר ההשקה היציבים]; על כל פנים השבתי לו שלא קבעתי שצריך לעשות אוצר השקה, אלא שאם כבר עושים אוצר השקה - יש לעשותו קודם כל באופן הנקי ביותר, שזה ודאי היה חשוב בעיני החזו"א יותר מאשר עצם חומרת הראב"ד, ובהצעה שלי הרווח הוא גם בתחום הנקיון וגם בתחום ההידור ההלכתי כראב"ד, אם כי מובן שאין הוא מונע במוחלט זליגה של מי גשמים מן האוצר החוצה. הרב יששכר שרייבר שהוא המחמיר הגדול בעניין זוחלים בפילטרים וכיו"ב, אמר לי בתחילה במפורש שזה לא יתכן בסדקים שבין המכסה לבין הקירות כי למקום זה אין שום חשיבות [בניגוד לפילטר], אחר כך נסוג מעט אך אמר שאין ספק שאם יש נקב כשפופרת הנאד בגוף המכסה מובן שאי אפשר לדבר על זחילה שהרי גם אם פני המים יעלו במקרה נדיר בשיעור עובי המכסה - הרי החלל שמעל המכסה יחשב כחלל אחד יחד עם חלל המקוה, ומובן שגם מים שיעברו דרך סדקים אחרים יגיעו בסופו של דבר לחלל העליון של המקוה, אלא שהוא טען שאם אכן נשייר שם פתח כשפופרת הנאד אם כן קצב החילוף של נתן כוס ונטל כוס יהיה גדול מן הקצב של נתן כפית ונטל כפית².

הגבהת הקירות: לטענת המומחים, יש להגביה את המדרגה שמעל המים לפחות עשרים ס"מ מעל פני המים כדי שגם בעת תקלה שישכחו ברז פתוח וכדו' ופני המים יעלו מחמת הטובלת - עדיין המקוה לא תזחל החוצה.

הערות והוספות

במשהו; הצינור המכניס מים נחתך כך שיזרים את מי הגשם מעל המדף, והמים יכנסו לאוצר דרך צינורית אנכית שהושארה בבטון - קוטרה כשפוח"ג, ופתחה התחתון נמצא נמוך יותר מתחתית גובה פתח צינור ההשקה, וצינורית זו נמשכת מעט מתחת הבטון כדי שאם יזרימו שאובין דרכה - הם יכנסו לאוצר נמוך יותר מפתח ההשקה, כך שאין חשש של אין הנזחלין מערבין; עוד שיפוף שבוצע הוא חיתוך הצינור האנכי המוליך את מי הברז לתוך אוצר הזריעה, כך שתחתיתו מתחת לגובה צינור ההשקה, אולם מעל מ' סאה. האוצר השני שנוצק בשיטה זו היה עבה יותר, כ- 15 ס"מ עוביו כדי שהמים לא יציפו אותו, וקוטר הצינור האנכי הוגדל מכשפוח"ג לצינור בקוטר שני צול - וכך מסתבר שיהיה פחות חשש שקירור וחימום האויר שמעל המדף יגרמו לתופעות של וואקום שעלולות למשוך מים מהמקוה אל מעל גג המדף שבאוצר, ואת הצינור המכניס מים מתעלת ההמשכה חתכנו מעל המדף - כך שהמים הנכנסים יכנסו מעל המדף וירדו למטה, ובכך יכולנו שלא להשאיר צינור זה בתוך היציקה ולהסתכן בשאיבת וואקום או בחלל מיותר שהמים עולים ויורדים בו.

² האוצר הראשון שנוצק בשיטה זו (כ"ד חשוון תשע"ב) לא כלל הפיכת האוצרות אלא רק יציקת מדף בעובי כ- 12 ס"מ שהתחיל מעט מתחת לתחתית נקב ההשקה, וטיפס עד הגובה שמגיעים אליו המים לאחר שאדם רחב מידות שוהה במים - כלומר 2.5 ס"מ מעל גובה מפלס המים; מאחר ויש סבירות שלעיתים מים יטפסו עד מעל המדף - לכן במדף יש נקב אנכי כשפוח"ג - ועליונו של המדף משופע לכיוון הנקב, כך שהמים שיעלו מעל המדף - יוכלו לחזור למקוה, כמעלות המערה; במקום נקב ההשקה הושארה חתיכת קלקר בגודל כעשרה על עשרה ס"מ כדי שלאחר היציקה והוצאת הקלקר [ע"י פירור או המסה בנר] תמדי יהיה ניתן להכניס יד לנקב כדי לוודא שהנקב פתוח, וצורת הקלקר היא אליפטית כדי שלאחר יבוש הבטון תהיה צורה קעורה הגורמת למטח המים שבזמן הטבילה להתפרץ למקום שמחזיר לו לחץ נגדי ולא למקום שמזרים את המים בקלות למטה לתוך המאגר; המכסה תוכנן מחתיכות העשויות סגסוגת של קלקר ובטון המשמשות בבתי העלמין לציפוי קברים - עוביין ארבעה ס"מ, אורכן 60 ורוחבן 40, והן קלות וחזקות כך שניתן לקודחן זו לזו, וניתן להכביד מעליהן

רעפים בגגות מקוה, ובית קיבול העשוי להתמלאות: הגר"א מישקובסקי זצ"ל הקפיד

שכשחברים צינור לחברו - יחברוהו רק לאחר שהראשון כבר נקבע בקרקע כי נקודת החיבור בין הצינורות עלולה להחשב כבית קיבול טבעתי, ואמר לעשות כן במקרה שהוצרכו ליצור ירידה מישור ושוב עלייה - שיחברו כל חלק רק לאחר שהחלק הקודם חובר לארץ [כגון באמצעות מלט]; חיבור צינורות פלסטיק נעשה בסיוע טבעת גומי המונחת בשקע - והרב זצ"ל התייחס אליה כאל בית קיבול העשוי להתמלאות, בדומה למרזב שיש בו גומא הפוסל את כל המים הזורמים בצינור, והרב קורן טען שכשבפועל המים אינם יכולים להכנס לבית הקיבול כגון מחמת שהוא מלא בטבעת הגומי - אין כל הצינור הופך להיות בית קיבול, והרב זצ"ל קיבל זאת [ראה בהמשך], אלא שלמעשה אמר שאם עדיין לא עשו - יסתמו את הבית קיבול, ואת הצינורות יחברו בסיוע דבק; כלל אמר שהרב מישקובסקי זצ"ל אמר לו שאם המים עוברים על מעין בית קיבול הנוצר בצינור - אף שאין לפסול את המים שכבר עברו שם, אולם יש לדאוג שלא ימשיך כך [אמר זאת כששאלתי לגבי צינור שרשורית שהונח ברצפה וכבר כוסה בריצוף יקר, וחלקו הפנימי אינו חלק כך שבדאי שיש שם עכבת מים, אלא שהוסיף עצה להשחיל דרכו צינור חלק]; כאשר הצינור מאונך - הגר"ח גרינמן אמר שאין לחוש אף שזו כדרך קבלתו שהרי אי אפשר לקבל מים בצינור עומד [ראה משנה (מקואות ד' ב'): "זקפה לידוח - בין כך ובין כך אינה פוסלת את המקוה"], וממילא מובן מדוע התירו להשתמש במרזבים, וכן אין חשש בשימוש ברעפים וכן עשו למעשה בכמה מקוואות, אלא שיש להתייחס לרעף כאל בית קיבול העשוי להתמלאות מחמת הזיזים הנתפסים ברעף האחר, ואין נפ"מ אם יחברו את הרעפים לבנין במסמרים או לאו, ויש אף יתרון לשימוש בגג רעפים על פני גג שטוח מפני החשש שעל גג שטוח עלול להשאיר דלי במקום מעבר הגשם; גם אני ראיתי שהמנחת יצחק (ג' צ"א) חשש לחורים שמחברים בהם מסמרים, אלא שמעודי לא ראיתי רעפים שכאלה [ובפוסקים הזכירו גם רעפים מעץ - ובהם אפשר שיש חורים למסמרים, אך ברעפי חרס או ברעפי בטון אין לזה כל מקום], ואמנם יש ברעפים חריץ צדדי שבו נכנס רעף לתוך רעף, אך כמדומה שאינו בית קיבול שיכול להכיל מים [ובדאי לא נעשה לכונה שכזו], על כל פנים לרעפים עצמם יש זיזים הבולטים כלפי מטה שבהם הם נאחזים בקורות העץ הדקות של השלד, אך לזה אין ענין לבית קיבול, כמו כן לפי זכרוננו יש רעפים שהקצה התחתון שלהם בולט מעט כלפי מטה, אך לפי זכרוננו אין הבליטה נכנסת לאיזה שקע בראש הרעף שמתחת. המשך תשובת הרב: בנושא רעפים לא העלתי על דעתי שיש באמת מקום להחמיר, אלא שמתחילה חשבתי שיש לרעפים זיזים לאחיזה זה בזה ולא רק בכלונסאות השלד, ואם כן הרי שיש כאן בית קיבול העשוי למלאות, אלא שאפילו אם כן הוא פשוט שאין הוא הופך את המים לשאובים מטעמים שונים, וכשדקדקתי יותר במבנה הרעפים הזכור לי ממקומות שונים נתתי דעתי [מן הזכרון] לכך שברעפי הבטון שבהם מכוסים הגגות ברכסים אין כל זכר לדבר שכזה, וכל שיש בהם הן בליטות בתחתית הנאחזות בפסי העץ שבשלד [כמדומני שכאשר מניחים ערמה של רעפים זה על גב זה נכנסים אותם זיזים לאיזה תעלות ברעפים שתחתיהם, אך אין שם שום בית קיבול המוקף מארבע רוחות או אפילו משלוש רוחות], לרעפים יש גם אחיזה [או ליתר דיוק חפיפה] צדדית זה בזה, ברעפי הבטון מדובר במשטח צדדי שהוא חלק לגמרי - שבשעת הנחת הרעפים הוא נמצא מתחת למשטח מתואם ברעף השכן שלו, אך לפי זכרוננו ברעפי חמר לפעמים יש באותו חלק חריצים דמויי תעלות ולפעמים בחלק התחתון שבחפיפה יש שני חריצים מקבילים - אך פשוט שגם זה אינו יכול לתת דין מים שאובים למים שעוברים על גבי הרעף, ולמעשה רעפי חרס בנויים בצורה שכזו שכאשר הופכים את הרעף יש בו מקום לקבלת מעט מים - ולכן כפי הנראה רמז בשו"ת חשב האפוד, אך למעשה אין לענין כל משמעות כי אותם חללים לא נעשו כלל למטרת קבלת מים. אף שבחב"ד

הקפידו שלא להשתמש במחברים כדי לחבר צינורות בכיוונים ניצבים, אלא יוצרים שוקת בין הצינור בכיון הזה לבין הצינור בכיון הניצב - אולם איננו מקפידים בזה, ומחברים צינורות במחבר, ואין צריך לנקב במקום המחבר; כאשר אירע שצינורות חוברו בכיוון יורד שוכב ושוב עולה ולאחר מכן חוברו לקרקע - ניקבנו את בית הקיבול, ולאחר מכן סתמנו את הנקב בעודו מחובר.

האם גומא בצינור פוסלת: לשון השו"ע ביו"ד ר"א סעיף ל"ו: "צינור שאין לו ד' שפות אינו חשוב כלי וראוי להביא על ידו מים למקוה, ואם חקק בו גומא אחת קטנה קודם שקבעו: אם הוא של עץ אפילו אין הגומא מחזקת אלא כל שהוא נעשה כולה על ידה כלי וכל המים שעוברין עליו חשובין שאובים, ואם הוא של חרס אין החקיקה פוסלתו אלא אם כן היא מחזקת רביעית", ומן הדברים עולה בבירור שגומא אחת הופכת את כל הצינור לכלי הגורם למים להיות שאובים; בשעתו אמרתי לרב מישקובסקי זצ"ל מסברא שאין זה מתקבל על הדעת שזו כוונת השו"ע, וכי כפי הנראה הכוונה האמיתית של המחבר היא רק לפסול מים שיש להם איזו זיקה לגומא [וזאת לפני שחשבתי בדיוק מה היא אותה זיקה], ולאחר מכן לאחר עיון בדברי הרא"ש עצמו שהם המקור לדברי השו"ע אמר הרב שכפי הנראה אכן כך היא האמת בנוגע לדברי השו"ע [אמנם ראה תשובת עצי ברושים (ס' נ', לדין דוילנא הרב שלמה כהן) "מלשון התוס'... משמע שהמים שעוברין על צדדי הגומא לא נעשו שאובין, וכבר העיר באמת השלטי הגיבורים בב"ב בפרק המוכר את הבית על הטור (שכתב: "חקק בו גומא אחת קטנה קודם שקבעוהו אם הוא של עץ אפילו אם אין הגומא מחזקת אלא כל שהוא נעשה כולה על ידה כלי וכל המים שעוברין עליו חשובים שאובין") מדעת התוס' והרא"ש (אולי הכוונה לתשובת הרא"ש כלל ל"א אות א': "ואם היה מקבל כל שהוא מים - מן הנקב ולמטה פוסל את המקוה") דמשמע מדבריהם דדוקא המים העוברים על הגומא נעשו שאובין, וכתב דצ"ל דהטור היה מפרש בדברי הרא"ש ז"ל דכיון דהמים שעוברים על גבי הגומא נעשו שאובין - ממילא כל הצינור נחשב כלי דהטור היה בקי בדברי אביו הרא"ש שפי מין], וכי לפי זה פשוט שאין צורך להחמיר בצינורות פלסטיים בגלל בית הקיבול של הגומי הטבעתי שיש בו, וז"ל הרא"ש (מקוואות ו'): "פ' צינור שאין בו (אלא) ד' לבזבזים ומקלח מים למקוה וחקק בו גומא שיתקבץ לתוכה עפר וצורורות שעוברים עם המים - וחשיב כלי ע"י אותה גומא, והמים העוברים על הגומא הוו שאובין"; באותה שיחה אמרתי לו שאולי לדעת הרא"ש רואים את המים שעוברים מעל הגומא כאילו ירדו לתוך הגומא ועלו ממנה, והוא, תוך כדי הדיבור אמר שמסתבר שלדעת הרא"ש רואים את המים שמעל פי הגומא, כאילו הם בתוכה; מובן שבאותה שעה לא ידענו על סמך מה אמר כך הרא"ש, ולא יזהר דבר דימה דין מחודש זה, אך כעבור שנים ראיתי שכך היא על כל פנים שיטת רבי יוחנן בן נורי (טב"י ב' ו' - שהמים שמעל החבית הם כאילו בחבית), ואמנם ידעתי שהרמב"ם לא פסק כרבי יוחנן בן נורי, ואין אני יודע האם הרא"ש חולק עליו בזה כי אפשר שאינו חולק אלא שהוא מחלק בין מגע טבול יום לדין שאובים, או שהוא מחלק בין יין שמחובר לשאר היין שבבור - שהוא עדיף בדין שהוא מקנה ליין שמעל פי החבית, ואולי אפשר לומר שמכיון שהיין ראוי לעמוד שם גם בלי החבית והחבית היא תלושה ואינה חלק מן הבור, אין היא חשובה להפסיק בין קרקע הבור ודפנותיו ולהקנות דין מיוחד ליין שעליה; על כל פנים אני רק אמרתי שהסברא שיש למים שמעל הגומא תורת שאובין, אינה סברה בדויה שמקורה בהמצאה שבאה להסביר את דברי הרא"ש, אלא היא סברא אמיתית שאחד התנאים הקדושים אמר אותה, ויש מקום להבין שאף אם אין הלכה כמוהו באותה משנה - הסברא היא סברא אמיתית במקום אחר [ועיין ברש"י כתובות נ"ז ע"א ד"ה קמ"ל, שזה הפשט במושג "אלו ואלו דברי אלקים חיים"]. מעשה במקוה שיש לה גג רעפים, וחיברו לקצה הרעפים מרזבי פלסטיק, בקצה כל מרזב יש בית קיבול המיועד להתפס במרזב הבא - ומילאו אותו [בצורה לא מוצלחת] בסיליקון, ואת המרזב הבא הדביקו מעל בית הקיבול המלא הנ"ל, ושאלתי

אם יש צורך לפרק את המרזבים, לחתוך את בתי הקיבול, ולהדביק מחדש את המרזבים [מדובר שעדיין לא העבירו גשם דרכם], והרב השיב: 'מצד הדין אין שום בעיה במרזבים, ואף על פי כן דומני שברוח גישתו של הרב פפויפר ואחרים - מן הסתם יש צורך לחתוך את אותן תעלות, ומובן שלא כדאי להסתבך בדבר מסוג זה [יש להציג את השאלה ישירות לרב פפויפר, ואם הוא יאמר שלא צריך לחתוך אותן - ניתן יהיה להמנע מפעולה מיותרת זאת]'.¹

מים המנותבים באמצעות כלי קיבול: [מעשה במקוה שמי הגשם ירדו מהגג בצינור אנכי, וכדי

שינותבו לאוצרות דרך צינור אופקי הנפתח לאנכי היורד מהגג - פקקו את סוף הצינור היורד, אלא שפקיקה זו נעשתה ע"י חיבור של כמה מחברים זה לזה, שבסיומם הניחו פקק גומי העטוף בשקית, ובסיום אחר של מערכת מחברים זו - הניחו פקק פלסטיק המיועד לסגור צינורות, וטענתי שכל מהות מערכת מחברים זו היא ליצור כלי קיבול שמעוניינים שיתמלא - והעודף יגלוש לאוצרות, וא"כ יש לפסול את המקוה ואת האוצרותיה בפסול דרבנן של שאובין שהומשכו כולם] השיב: אם יש המשכה למים - מן הדין אין צורך לנגב את האוצרות, כי מים בהמשכה נטהרים לגבי ג' לוגין, וכמדומה שיש פוסלים באופן שהם המים הראשונים מדין קמא קמא בטיל, ובפועל מנגבים גם באופן זה, אם כי בפשטות אינו מן הדין, על כל פנים ההנהגה היא ודאי יבוש של האוצרות בכל מקרה שכזה [שהוא שכח מאוד במי ברז שבהם בודקים אטימות]; הפקק כשלעצמו לא נעשה לצורך קבלה אף אם יש בו בית קיבול, אלא שפקק שמתלבש בצורה חיצונית על גבי צינור [וכפי שמקובל בפקקים שבקצות צינורות מתכת] - יש לדון את בית הקיבול שלו כבית קיבול שעשוי למלאות כי הוא עשוי לקבל את הצינור לתוכו, ובכהאי גוונא יש מקום לומר שהוא פוסל את המקוה, אבל פקק פנימי בצינור פלסטי - דפנותיו עשויות רק כדי להתקבל בתוך הצינור ואין הן עשויות לקבל בתוכן, אך כל זה רק מעיקר הדין ובוודאי אין עושים כך לכתחילה; במקום שיש גג שטוח לניקוז מי הגשמים למקוה - ניתן להמתין לגשם כאשר פוקקים את נקודת היציאה למרזב, ורק כאשר מתחיל גשם [ובפרט גשם רציני] מרוקנים מהר את אחד האוצרות ומיבשים אותו באמצעות תנור עם מפזר חום - ואז פותחים את הפקק [השבת: יתכן שלא הסברתי את עצמי - אין מדובר בניגוב של ג' לוגין - אלא כל המים שבשני האוצרות הם מים שירדו מהגג דרך אותו כלי אומלל, או מי ברז שהומשכו לאותם אוצרות, ונמצא שהנידון שלנו איננו ג' לוגין שאובין שהומשכו אלא כל המים הם מים שהם שאובין שהומשכו (דרך בצינור פלסטיק, שבקצה שלו יש שוב קיבול שלא נעשה לקבלה - ששוכנים בו דרך קבע מים ורפש), ולזה לא ידעתי שום היתר לראשונים דאנן גרירן אבתריהו. ביבוש אוצרות לאחר בדיקת זחילה במים שאובין - הרי מזרימים מי גשם כשרים, ונמצא שכל הנידון הוא מיעוט שאובין שהומשכו, משא"כ בנדו"ד; נכון שהפקק כשלעצמו אינו עשוי לקבלה, וכל קבלתו בד"כ היא רק במקרה, אולם במקוה אומללה זו הרי מערכת הצינורות התלושין שמסתיימת בשני פקקים (אחד פקק גומי קשיח המצופה שקית פלסטיק, ואחד פקק פלסטיק סטנדרטי המשמש לסגירת צינורות p.v.c) הרי נועדו בפועל להתמלא במי הגשם - ורק לאחר מילוי כלי זה במים - הצפת הכלי מעל המפלס תגרום לכניסת המים לצינור המוליך לאוצרות; מאחר והמקוה איננה פעילה אלא הרוסה כהכנה לשיפון - לא הבנתי את התועלת של המתנה עד שיהיו מי גשמים, אלא ניתן כבר כעת לרוקן את האוצרות, להחליף את הצנרת, ולמלא] השיב: אף אני לא כיוונתי לומר שאין צורך לרוקן את האוצרות, אלא שמעיקר הדין אין צורך לדקדק בניגוב שלהם כמקובל, ואמנם לעצם העניין תמהני האם נצטרך לפסול מקוה שבמהלך דרכם של המים בצינור האופקי היה חור, והחור תוקן על ידי איזה טלאי שנעשה בתלוש, ובאותו טלאי יש שקע שלא נעשה לקבלה - אך כמובן יצטרך להתמלא כדי שהמים יעברו הלאה [ככל גומא בצינור שלא נעשתה לקבלה, וככל כיפוף בצינור יורד ועולה - שכמובן אין המים שבו עולים עד שיתמלא החלק התחתון], ולגופו של עניין אינני מבין כיצד נבנה מקוה בצורה שכזאת, שאין

כן דרך בוני המקוואות והמפקחים עליהם והרבנים וכו' [השבת: לא זכיתי להבין מדוע כת"ר מדמה את הנדו"ד לשקע שלא נעשה לקבלה - אלא שחייב להתמלא כדי שהמים יעברו הלאה, שהרי בנדון ההוא אין כלל דעת האדם על כך שעתיד להתמלא, ואין לו בזה שום נפ"מ, אלא שהמציאות היא שהוא יתמלא ולאחר מכן מים יוכלו לעבור, ואילו בנדו"ד כל מה שהוסיפו את הצנרת המורכבת הזו היה אך ורק מתוך מטרה ליצור מנגנון שיוכל לשלוט על כניסת המים לאוצרות או החוצה, והתכוונו גם התכוונו שהוא יתמלא ואז העודף יזרום לאוצר, ואין זה שקע מקרי שכלל לא שמים לב אליו וגם אין דעת האדם עליו, ומצדו - שיתמלא בבטון וכלל לא יקבל; כאן הרי אם הוא יסתם ולא יכיל מים - הרי שתפקודו יתקלקל כי גם לא יוכל להזרים מים החוצה דרך הצינור; היתרון היחיד שאני רואה לכלי זה הוא שאין ענין אמיתי שיהיו בו מים זמן רב, אולם בודאי שיש ענין שהמים יעמדו בו וימלאוהו, וכעת אינני זוכר ראייה שקיבול מסוג זה אינו נחשב קיבול].

מקבל טומאה: בעבר המנהג הרווח היה להשתמש בצינורות מתכת, ובולנא [אצל הדיין שלמה כהן] צינורות המתכת אף עלו וירדו, ולא הצריכו שייצרו אותם במיוחד לצורך שימוש בקרקע - דאפילו אם עשו אותם במיוחד לשימוש בתלוש [כגון בקרון] מועיל שיחתכו מהם אפילו מעט כדי להשתמש בצינור בקרקע; כשהתאפשר - הגר"א מישקובסקי זצ"ל העדיף להשתמש בצינורות חרס [אמנם, בזמן אחר אמר לי שלדעת החזו"א צינור חרס לא מזוגג עדיף מבטון, אלא שהרב מישקובסקי לא התלהב מכך, וקל לרכוש או להכין צינור חרס]; פשוט שפלסטיק וגומי אינם חומרים המקבלים טומאה, וממילא סתימת יציאת המים מהגג על ידי פקק פלסטיק ובכך המים יזרמו לאוצר - אינה נחשבת שמולין את המים על ידי דבר המק"ט; איך שלא יהיה - כל החשש בהוויתו על ידי מק"ט הוא רק כשהמים זורמים ישירות למקוה, אולם כשנזחלים וכדו' - אין בזה חשש כמפורש בתשובת הרא"ש (כלל ל"א ז') ובשו"ע.

האם המשכת המים מועילה לחשש הראב"ד: אשר לטענתי שמודה הראב"ד במים שבאים בהמשכה שלא נצריך רוב מי גשם בנתן סאה ונטל סאה. אמת היא שתחילת דבריו של הצמח צדק (י"ד קעד) הם בנוגע למקוה שיש בו גידי מים - שהרא"ש מתיר להוסיף לו מים אפילו אם לא נשארו בו כ"א סאה מן המים הראשונים, אך באמת בהמשך הדברים הצמח צדק מתייחס דווקא לראב"ד, אשר התשב"ץ (א' סוף י"ז): "יש לחוש לדברי הראב"ד ז"ל... ואף על פי שהאחרונים ז"ל הסכימו דאפילו בכה"ג כשר שהרי המים שאובין הם נזרעין במקוה, וההיא דנתן דנתן סאה וכו' פירשו דוקא במי פירות לא מתכשר אלא עד רובו אבל במים שאובין אפילו נתן סאה ונטל סאה כל היום כלו אינו פוסל שהרי כל סאה שהוא נותן היא מתבטלת במקוה - מ"מ מקום שאפשר לתקן ולצאת ידי כל הספקות אין ראוי להכניס ראשינו במחלוקתן" כתב שיש להחמיר כשיטתו בנתן סאה ונטל סאה אף במקום שלא נטל אלא שנבלעו מימיו הראשונים בקרקע, ועל כך כתב הצמח צדק במפורש: "והמשכה זו עדיף משאר המשכה, וכיון שהמשכה זו באה להמקוה בעוד שיש בה מ' סאה, א"כ י"ל אף להראב"ד כשר בכה"ג אף אם יתמעטו אח"כ מים מהמקוה", וכוונתו לומר שהמשכה רגילה שעליה הסכימו הפוסקים באה להכשיר ג' לוגין מים שאובים שמגיעים למקוה שאין בו ארבעים סאה, אך המשכה זו שהמים באים דרכה למקוה שיש בו ארבעים סאה וכל הצורך בה הוא רק כדי להציל מדין נתן סאה ונטל סאה - עדיפה משאר המשכה שגם היא לצורך הפיכת מים שאובים למים בלתי שאובים, עכ"פ לענין פסול ג' לוגין; ועוד הוסיף וכתב: "ולא דמי לשאובין ממש דשם הוא שמחמיר הראב"ד אף כשהיו מ' סאה כשרין דהא הכא איכא עכ"פ צירוף מאן דאמר שאובה שהמשיכוהו כולה טהורה, וגם לדידן עכ"פ סגי ברבייה והמשכה, וא"כ י"ל בהמשכה לתוך מ' סאה אינו נפסל לעולם אף להראב"ד, ומה גם שהמשכה זו עדיף טובא משאר המשכה". יש להדגיש שמדבריו בסיפא בלבד ניתן היה אולי לחשוב שהמשכה זו עדיפה טובא מפני הסיבות של הרא"ש,

אך ההשוואה לתחילת הדברים מורה על כך שכוונתו לומר שעל פי עיקר הדין מסתבר שגם לדעת הראב"ד מקוה שיש בו כ"א סאה מי גשמים - מוסיף והולך עליו בהמשכה כל כמות שהיא, ואף שמימי נבלעים [ואף יוצאים ממנו מים בנתן סאתיים בהמשכה ונטל סאה - שכאשר הגיע שיעור המים לארבעים סאה כבר אין שם כ"א סאה מי גשמים (הערת בינים, ראה ראיתי בספר מועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך, חלק ד' סי' ש"ח שכתב: "ומאד יש לתמוה על מקצת מהדרין בארה"ק שתיקנו לעצמם הידור גדול שבימי החורף מאגר גדול דגשמים ובכל יום שופכים כ"א סאה או כמה פעמים בשבוע, והנשאר בהמשכה, ודעתם כיון שרובו כשרים הלוא יצא לכו"ע גם להראב"ד, אבל האמת ברור שלראב"ד צריך ארבעים סאה מים כשרים ממש, או רוב המקוה במים כשרים, ובכ"א סאה לחוד לא תיקנו מידי לצאת שיטת הראב"ד, וזה ברור לענ"ד"]; כלומר - הבין שלדעת הראב"ד מה שניתן להכשיר מקוה על ידי מי גשם הוא או כשמי הגשם הם מ' סאה - שאז אין נפ"מ בכמות המים השאובים שמוכשרים, או שההכשר הוא מדין רוב - שאז מי הגשם צריכים להיות רוב כנגד השאובים, וממילא הזרמת כ"א סאין מי גשם אינה מועילה¹], אך בנידון דידן אין צורך להכרעה כה קיצונית כי המשכה לתוך ארבעים סאה ודאי עדיפה; והעד על כך שזו כוונתו היא הזכרת שיטת הראשונים שהמשיכו כולה כשרה, וכוונתו לומר שבאמת דין המשכה הרגיל הנזכר בגמרא בתמורה וברמב"ם ובשאר פוסקים אמנם הופך מים שיש להם דין שאובים למים בלתי שאובים, אך אין זה ברור לגמרי שהיפוך זה מועיל מן התורה כי יתכן והיפוך זה נוגע רק לגזירת ג' לוגין והם אמרו והם אמרו, אך לענין פסול דאורייתא יתכן ואין ההמשכה מועילה כלום, ואם אכן כך הם הדברים צריך לחקור בפסול נתן סאה ונטל סאה לראב"ד אם הוא פסול דאורייתא שאז ההמשכה אינה מועילה בזה, או שהוא חומרא מדרבנן והם אמרו והם אמרו, אולם לאחר שמצאנו ראשונים שסוברים ששאובה שהמשיכו כולה כשרה יש לנו לומר שהמשכה אכן מועילה גם לענין נתן סאה ונטל סאה - שאנו רואים כאילו לא נכנסו כלל מים שאובים למקוה, ומובן שהראב"ד מודה בזה. עלי לציין כי בלשוני אמנם כתבתי כאילו יש מקום לחקור שמא לראב"ד פסול נתן סאה ונטל סאה הוא מדאורייתא, שאז אולי ההמשכה אינה מועילה לזה, אך באמת הראב"ד עצמו סבר שרק פסול הוויתו בידי אדם הוא פסול דאורייתא [ופסול זה לכו"ע יורד לגמרי בהמשכה כל שהיא, ואף לא על גבי קרקע], אך עם זאת יש מקום לדון בזה גם בדין הגדרת מים שאובים, כי יתכן ויש ראשונים שמסכימים עם הראב"ד בעיקר פירושו בדין נתן סאה ונטל סאה, אף על פי שהם סוברים ששאובה פסולה מצד עצמה אף בלא תפיסת יד אדם [כגון שהיו מים שאובים בכלים שעומדים על שפת המקוה, ובאה רוח סערה והפכה את הכלים לכיוון המקוה, ובאו המים למקוה ללא המשכה כלל אך גם בלא תפיסת יד אדם]; עוד עלי לציין כי בפסקאות שבהן התייחס הצמח צדק לתשב"ץ והראב"ד, הוא גם לא נכנס כלל לשאלה אם צריך המשכה על קרקע, או שמא גם המשכה בסילון מועילה כפי דעת הרמב"ם וכפי מה שהבין הרמב"ם בדעת מקצת חכמי המערב שהכשירו שאובה שהמשיך את כולה. תוספת מאוחרת:

הערות והוספות

להוסיף מי גשמים בשיעור של מעט יותר ממחצית נפח האוצר - שבזה פשוט שהאוצר עצמו הוא לעולם כשר ואפשר לטבול בו, וממילא הוא יכול להכשיר בהשקה גם מקוה הגדולה ממנו בהרבה, וכל הנדון שיש בדברי הראב"ד בזה אינו אלא במקוה אחת גדולה שהחליפו את רוב מימיה ונשאר בה מיעוט הקטן מארבעים סאה אך הוא גדול מעשרים ואחת סאה [וכל זאת שלא בעיון כל הצורך].

¹ (הערת הרב קורן): אשר לדברי הרב שטרנבוך, לא ראיתם עתה בפנים, אך כבר נתקלתי בשאלת הגדרת דעת הראב"ד בעבר, וכמדומה שעל כל פנים אם יש שתי מקוואות שביניהן כשפופרת הנאד: כשם שהשאובים שבאחת לא פוסלים בשלושה לוגין את השניה אלא רק בחשבון שמסרו חז"ל (משנה מקוואות י' י"א) שיפסלו רק כשיש ג' לוגין כנגד הנקב - הוא הדין שאין הם נחשבים רוב לבטל את מי המקוה שבצד המקוה, לפיכך אם רוצים להרוויח לכו"ע בתוספת מי גשמים, צריך לעשות אוצר מצומצם, ובכל פעם

הרה"ג אהרן זאב גרוסברד העיר שמדברי התשב"ץ מוכח שאינה מועילה המשכה לראב"ד, והנה אף שנכון שכ"כ להדיא התשב"ץ (ג' י"ב "במקוה חסר י"ט סאין והמשיכו לתוכו תשלום הארבעים, ואח"כ חסר י"ט - אם ישלימו פעם שניה מארבעים ע"י המשכה או לא, וראיתי הרב ר' אברהם ׳ דאוד ז"ל חולק כי הנפחת אחר המשכה ופחת ממי הגשמים וממי השאוב ואין כאן אחד ועשרים כשרים..." [ואמנם בתשב"ץ א' י"ז הדבר אינו ברור]), אולם אין הוכחה שכך באמת סבר הראב"ד, אלא רק שכך הבין התשב"ץ, ובאגרות משה (א' קי"ט) כתב: "ולכן אני מסכים לדעתך בזה שאם תעשה שיבואו מים החמין למקוה ע"י המשכה כדין בדבר שאינו מק"ט יוכשר לכל הדעות אף להראב"ד, ובלא המשכה אין לעשות לכתחלה שלא בשעת הדחק דיש לחוש להראב"ד כדאיתא בש"ך", ויתכן שכוונתו שנהי שאנו חוששים לדעת הראב"ד, אולם אין צריך לחוש לזה גם בהמשכה [יש להוסיף על דברי הרב קורן שכך מצאתי בשו"ת נשמת חיים (ק"ג, להגר"ח ברלין) "הבא לצאת ידי חובתו גם לדעת הראב"ד יש למצוא עצה ע"י שהמים השאובים הנוספים יבואו למקוה דרך המשכה, וכמש"כ בחת"ם סופר שם", וכ"כ הישועות יעקב (סוף סי' ר"א) והמהרש"ם (א' קמ"ה)].

המשכה ע"ג קרקע הראויה לבלוע: החזו"א התיר להמשיך על גבי בטון רזה, ופשוט שצינור

אזבסט אינו בכלל בטון רזה שהרי הוא מותר חוקית לשימוש בביוב - והרי חומר מחלחל אסור בשימוש לביוב, וכן לא כשציפו את השוקת ברופה וכדו'; כשפעם אחת היתה דרישה להמשכה על גבי קרקע ממש - הגר"ד מינצברג זצ"ל העמיד צינור מאונך מהקרקע עד השוקת ומילאו בחול שמעליו חצץ, ויתכן לעשות ארובה באורך ג' טפחים, או להכין שקע בתעלה באורך ג' טפחים שעליו חול מחצבה ומעליו חצץ ובתחתיתו צינור אנכי דק כנ"ל, ואף רצוי לעשות כן מאחר ואף שלדעת המהרש"ג והחזו"א המשכה על מלט הוי כעל גבי קרקע אולם המנחת יצחק מפקפק בזה, ומאחר ולדעת הצמח צדק מודה הראב"ד שאין פסול של נתן סאה ונטל סאה כשהשאובין הגיעו דרך המשכה - לכן כדאי לעשות את ההמשכה הטובה ביותר. אשר לגוף השאלה כיצד עושים המשכה על גבי קרקע, ומאיזה טעם עושים זאת לפי אותן שיטות שצריך דווקא על גבי קרקע, וכיצד יש להתייחס לקרקע שעל גבה יש חצץ, יש להתבונן במקור הדברים, דהיינו בדברי הראים (מובא במדרכי ובב"י) שכתב בסימן כ"ו (דפוס ישן קצ"ב): "ושמעתי מפרשים הלכה למשה מסיני הוא ולא שנא המשיכה על גבי קרקע או על רצפת אבנים, ולי נראה דלא אמר רבי יוחנן אלא שהמשיכה ע"ג קרקע מקום שהמים ראויים להבלע, וטעמא כיון שראויות להבלע נתבטלו אגב קרקע וכזוחלות לגומא - נעשות כאילו באות מתמצית לחלוחית הקרקע כי נתבטלו מהם שאובים, אבל המשיכים על רצפת אבנים או נסרים שאינו ראויות [אולי צריך להוסיף "לבלוע"] היו כמונחין בכלי - לא מבטל שם שאובין מנייהו שהרי יכול לדונם כאילו באו מתמצית מקום שהומשכו דרך עליו שהרי אינם ראויים לבליעה ולתמצית"; לדברים אלו אין קשר לתשובת הרא"ש שהכשיר להמשיך שאובין לגידי קרקע ובכך להחיות מקוה שהתייבשה אף באין שם כ"א סאה, וברור שבאופן שאני מתאר את ההמשכה כפי ששמעתי מפי הגאון ר' דוד מינצברג עדין יש לומר שהמשכה שכזו היא בכלל "ראוי להבלע", אף שאינו בפועל, ולא נחלק אדם מעולם על כך שמקוה שיש בו כ"א סאה מים שאובים אפשר להמשיך לתוכו י"ט סאה גם במקום צחיח שאין בו שום לחלוחית שבאה מן הקרקע [ובדין קרקע עולם שעל גבי סלע, מסתבר שגם כאן לא החמירו כלל, וכך הם באמת כל המעיינות בעולם, ויש לי אריכות דברים בשאלה קרקע שעל גבי בניין בנוי, אם דינה כקרקע עולם שעל גבי גג מערה (ראה בתשובת הרא"ש לגבי ערלה), ואכמ"ל בזה]. מה שהערת מדברי החזו"א (מקוואות קמא ב' ג') נראה שאינו עניין לנידון שהצעת, כי באמת לא נחלק

אדם מעולם שמים שמהלכים על גבי קרקע שראויה לבלוע מפסיקים להיות מים שאובים אף אם המים הם רבים וגבוהים מטר שלם מעל הקרקע, ואין אנו אומרים שהמים העליונים מהלכים על גבי המים התחתונים ולא על גבי הקרקע, ופשוט שגם אם אין הקרקע חלקה ויש בה גומות כדרך כל הארץ אין היא פסולה להמשכה; אבל האמת היא שבדוגמא שנקט שם מדובר בשתי מקוואות זו מעל זו אשר מן הסתם אינן מחלחלות כלל, ומתחילה דן שם בשאלה האם מים שאובים שמתווספים למקוה העליונה שאין בה ארבעים סאה - אף שהם פוסלים במקומם ניתן להחשיב את נפילתם למי הגשמים שבעליונה כהמשכה לגבי מקוה אחר, וכך אם יפלו שאובים לעליונה ומשם יזרמו [שלא על גב קרקע] לתחתונה - יש להכשירם כי כניסתם למים העליונים נחשבת המשכה, וכך אמנם הדין למי שמכשיר המשכה בצינור, אך על זה כתב שאם צריך קרקע אין המים העליונים מהווים תחליף לקרקע [אף ששם בוודאי מתערבים מי גשמים ממש במים השאובים, ולכאורה זה עדיף מקרקע יבשה שרק יכולים להתמצות ממנה מים], אבל אם המקוה העליונה היא על גב קרקע פשוט שנחשב הדבר כהמשכה לכו"ע [ומדבריו למדנו שגומה או מקוה שאינו מחלחל שהכנים לתוכו קרקע ממש ולא מים בלבד - אכן נחשבת כמקום ראוי להמשכה אף לשיטת היראים המצריך המשכה על קרקע]. אשר לחזו"א אודות בטון רזה, אכן אין זו לשון החזו"א אשר כתב (י"ד קכ"ג א'): "וצינור של מלט **הנהוג** דינו כקרקע שטבעו לבלוע המים" [קדמו לחזו"א כמה אחרונים שדבריהם הובאו בדרכי תשובה (י"ד ר"א ר"ו), ושם הוזכר צעמענט סתם, וכן גם בשו"ת חשב האפוד א' ק"נ, שהביא את דברי החזו"א הנ"ל]; אלא שבספר מבנה מקוואות והכשרם של הגאון ר' דוד מינצברג זצ"ל (עמ' מ"ו-מ"ז) כתב שצריך קרקע שראויה לבלוע, והוסיף כי "יש מתירים" גם בבטון רזה, שמעברים מידה אחת של מלט ב- 12 מידות חול, וכך גם הובאו הדברים בספר "מקוואות" של האדריכל יוסף שנברגר ז"ל [עמ' 66] כמדומה שבדבריו של ר' דוד מינצברג על "יש מתירין" כיוון לחזו"א שהרי הספר מבנה מקוואות והכשרם נדפס בשנת תשכ"ג, כתשע שנים לאחר פטירת החזו"א, ופסיקותיו של החזו"א בהלכות מקוואות היו חלק מן הבסיס ההלכתי לספר ושמעותיו שבעל פה היו אז שמועות טריות, ומסגנון הספר נראה שבשנת תשכ"ג כלל לא היה ידוע על איזה מתירים שמאפשרים להשתמש בבטון שאינו רזה, וזה אכן יכול להביא למסקנה שהתורה שבעל פה הקשורה לדברי החזו"א הנ"ל אכן עסקה בבטון רזה, וצ"ע; בפועל ידוע לי כי הרב זעליג שפירא היה יד מינו של החזו"א בעניין זה, ומפי הרב מישקובסקי זצ"ל שמעתי שהוא היה דואג לצינורות חרס לצורך זה (במכתב אחר כתב: בזמן החזו"א הונהג על פיו שימוש בצינורות חרס להמשכה, ואני שמעתי מהרב זצ"ל, שאיש אמונו של החזו"א, ושליחו לטיפול בענייני מקוואות, ר' זעליג שפירא, היה מביא בעצמו צינורות שכאלה לבניית המקוואות [מדברי הרב הבנתי שגם לצורך המקוה שבנה בכפר, הובא לו צינור שכזה לצורך ההמשכה]; בזמן בניית המקוה ברחוב עזיאל לא היו בנמצא צינורות שכאלה, ואני הצעתי לרב לייצר צינור שכזה מחמר, אך באותה עת לא היו מצויים תנורים חשמליים לחוגים לקרמיקה [שמצריכה חימום איטי מאד] כפי שהדבר מצוי כיום, אלא תנור כזה היה במפעל הקרמיקה "חמרה" בירושלים, והדבר הוסר מעל הפרק; עם זאת לא אכחד שהרב בעצמו השתמש שם בצינורות אסבסט שלדעתי כושר האיטום שלהם עולה על זה של בטון רגיל; אולם עצם הטענה שעל פיה כביכול דברי הגאון ר' דוד מינצברג אינם מבוססים על הוראת החזו"א נראית לכאורה תמוהה, הרב מינצברג כתב תחילה במפורש שצריך המשכה על גבי קרקע שראויה לבלוע מים, ואחר כך כתב: "ויש מתירים גם בבטון רזה", ומוכן שלא הכיר כלל דעה שמתירה בטון שאינו רזה, ופשוט שזה מה שהיה ידוע בזמנו כקולא של איזה פוסק חשוב שמשום מה לא ציין את שמו, אף כי קיימת איזו הבנה שמדובר בחזו"א; שוב ראיתי שבחזו"א י"ד קכ"ג ס"ק א' בסופו דיבר במפורש על 'צינור של מלט הנהוג' - ואם כן ברור שלא כיוון לבטון רזה דווקא. אף

שבאמת מדברי הרב מינצברג סברתי שיש איזו ראייה לדעת החזון איש, אך מעיין בפנים ראיתי שהחזו"א דיבר במפורש על **בטון הנהוג** ולא על **בטון רזה**, אלא שבאמת לא מצינו שהקיל בזה אלא לעניין מקווה זריעה שבו מדובר רק על חומרה, ואפשר שלעניין הכשרת ג' לוגין שאובין כשאין עדיין ארבעים סאה מי גשמים - היה מחמיר יותר, כי שם הוא דין גמור]. **אגב בספר חשב האפוד (א' ק"נ)** מציין שראה בירושלים מקוה שעשו שם על פי הוראת הגאון רבי זאב מינצברג זצ"ל [שהיה מגדולי הדיינים ומורי ההוראה בעיר העתיקה בירושלים, ונפטר בשנת תשכ"ב] המשכה על גבי חצץ שנתון בתוך עוקה, וזאת על סמך ההנחה שעצם כניסת המים בין אבני החצץ מספיקה על מנת לתת לזה שם של המשכה בקרקע שראויה לבלוע, אלא שהוא עצמו טוען שצריך לעשות זאת בזהירות גדולה כי יש חשש שיעשו את העוקה בצורה שיהיה בה חשש של כלי שניתן ליטול את כולו בתלוש - ואז יעשה אותו כלי את המים לשאובים; מאחר וכל שחשש היה שמא יניחו את החצץ בעוקה שהיתה כלי בתלוש, ש"מ שלא חשש שמא כשיצקו את הבטון בצורת כלי - נחשב כחקקו ואח"כ קבעו בדרך בנין, שהשו"ע מיקל והנו"ב מחמיר, ובודאי שלא היה חושש בעשיית צינור אנכי המלא בחול - שמא הקבלן יניח צינור סתום דהוה כלי קיבול, כפי שחשש הרב אליהו מונק שליט"א למקרי תקלות כה"ג. מדבריו יש להוכיח שסבר שדי בנקב בבטון יצוק ומילוי הנקב באדמה - אף שהנקב לא יגיע לקרקע העולם כי לא יפלש את הבטון.

פילטר: השימוש בפילטר הנמצא במים מותר לכתחילה אפילו בשעה שהוא פועל, ואין להחשיבו כזחילת המים החוצה למקום שאינו ראוי לטבול בו מחמת חסרון שפופרת הנוד **[כפי שחשש במועדים וזמנים]** כי פילטר אינו נחשב כמקום, אלא הוא דומה לבקבוק המונח במים שפשוט שהמים הנכנסים אליו אינם מחשיבים את המקוה כזוחלת, וכן דומה הדבר לשמיכה המונחת בתוך המים - שפשוט שאינה מפרידה את המים למקומות מקומות; כ"ש שיש להתיר כשהפילטר תלוי בתוך המים - שאז בודאי אינו נחשב כמקום אלא ככלי **[ומש"כ כתה"ר שליט"א משום פירוד לבבות - הנה פשיטא שתלמידי חכמים חייבים לומר דעתם בהלכה לשם שמים בלבד כדי לברר אמינות התורה ולא לשם ניצוח או כוונה זרה אחרת ח"ו, וכמליצת ק"ז החת"ס סופר ז"ל 'לפעול יש פנאי לנצח אין פנאי', וכשמכוונים לשם שמים אינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה לזה שנאמר ואת והב בסופה, וכאמרם ז"ל ות"ח מרבים שלום בעולם (להורות נתן ג' ס"ה, לגבי פילטר במקוה)].** [לאחר שכתבתי שניתן לייצר מנוף שירים את הפילטר בשעה שהאור במבנה דולק וכן כשגלאי נפח יחוש בהמצאות אדם לידו - ובכך חשש שאובין ליתא מאחר והשאיבה נעשית רק בתוך המים, וגם חשש זחילה ליתא מאחר וזחילה פוסלת רק ברגע הטבילה ולא לפני כן, השיב:] דומני שבשוק מצוי מתקן טיהור שמשמש לבריכות שחיה ושמזו צפרדע, והוא מוכנס למים עם סגירת הבריכה בערב, והוא צף על המים ושולח זרועות פנימה לתוך המים, מתקן זה אינו משמש בשעה שהבריכה בשימוש ואין צורך בשום סידור אלקטרוני שמזהיר מלטבול כשהוא במים **[חוששני שגם הוא לא ימצא חן בעיני הפוסלים כל שינוי במקוה, גזירה שמא יתהווה שינוי שאינו ראוי].**

שאלה: טען הרב יהודה עדס שמדברי תוס' שבת ק"ט. רבי יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין - נראה לריב"א דטעמא משום דכל שעה הולכים ושבים מכאן לכאן והוי כזוחלין - הלכך יש להם לטהר בזוחלין כמו שאר נהרות, אבל מים חיים אינם... - לכאורה יש להוכיח על פסול גמור בפילטרים במקוואות שהרי הסברות לומר שמעשה הפילטר אינו נחשב כזחילה הן שכל התנועה היא בתוך המים, ושכל התנועה היא על ידי גורם חיצוני **[ועל זאת הוסיף כת"ר שכל התנועה נעשית בתוך חלל המקוה, והפילטר אינו קובע מקום לעצמו]** - ושתי סברות אלו נסתרות מתוס' זה ההחשב את הזרמים שבתוך הים כזחילה **[שכשרה בים ופסולה במקוה]** אף שהם פנימיים והם מכח חיצוני של רוח, כניסת מי הנהר, וכדו' - וא"כ מעשה הערבול שמחמת הפילטר נחשב כזוחלין, לדעת התוס', ומה שערבוב המים שמחמת הטובל

אינו כזחילה - הוא כי היינו רביתייהו, משא"כ בפילטר.

תשובה: בחיפוש שערכת התברר שכבר דנו בזה מחברים שונים [בעיקר בקשר להשוואה לשיטת הדברי חיים], קטע שנראה לי מסכם את הטענות, וגם דוחה את הדברים שביקשו להסיק מדברי התוספות בעיקר דין הגדרת זוחלים, נמצא בספר נתן פרי (עמ' 46) של רבי נתן גשטעטנער ז"ל [ראיתי בתשובת דובב משרים (א' ט') שרצה להביא ראיה שבזחל לתוך המקוה הוא זוחל אף שאינו זוחל לחוץ ממ"ש תוס' (שבת ק"ט)... משמע דמה שהולכים ושבים מכאן לכאן אף שאינם זוחל לחוץ חשיב זוחל, אולם בתוס' (בכורות נ"ה:) הוכיחו שמעין מטהר אף באשבורן מהא דרבי יסי מטהר כל הימים בזוחל, ומשמע דאית רבי יוסי למימר שאף שקו וקיימי - מטהרין נמי בזוחל, וכ"כ באו"ז דימים אינם זוחלים דקו וקיימי, הרי דאע"ג דהימים הולכים ושבים - דים כאשבורן, ולכאורה זה היפוך מתוס' שבת הנ"ל, ובאמת דבתוס' הנ"ל דקדקו לכתוב דהימים הוא רק 'בזוחל' ומשמע דלא הוא זוחל ממש כיון דאינו יוצא מתוך בורו של הים, אולם ממה שלמדו מזה דהימים מטהרין אף בזוחל ממש - משמע דכיון שהם הולכים ושבים מכאן לכאן - הויין זוחל ממש; ברם נראה דאין ראיה מימים למקוה דדוקא ימים שבורם גדול כתבו תוס' בשבת דהויין כזוחל ע"י שהם הולכים ושבים מכאן לכאן הואיל דהימים הולכים למרחוק מאד, ואין זה דומה כלל לבור מקוה מים, אבל בבור מקוה מים ודאי דלא הוא זוחל אף כשהם נעים ונדים מהכא להם, דאל"כ ליכא מקוה שאינו זוחל, וכמ"ש או"ז (א' תשע"ג) 'והוי אשבורן, ואי משום ניענוע המים בתוך כותלי הבנין... לעולם המים נדים בכח', וכן מבואר מהתשב"ץ (ג' ל"ד) שאם כותלי החדר שבו המקוה מעכבים המים מלצאת - הוי אשבורן, ובהכרח צריך לחלק בין ימים למקוה דהרי כתב הריב"ש שאם המים חוזרים למקוה לא הוי זוחל, וא"כ כיון דהימים הולכים ושבים - אמאי יחשבו כזוחל, וע"כ צ"ל דרך בימים כתב ריב"א כן משום שהולכים למרחוק ואינם דומים כלל לבור מקוה מים המתהווה ע"י הקוות מי גשמים, אבל בבור מקוה מים - אף שהמים הולכים ושבים - לא הוי זוחל, ובאמת ממ"ש רש"י דימים מטהרים בזוחל משום שדרך נחלים זוחל עליהם וזה דרכם, וכ"כ הר"ש (פרי ח' ח') - מזה מוכח שהם חולקים על סברת ריב"א הנ"ל וסוברים דאי לאו שהנהרות זוחל על הימים - אין לימים דין זוחל אף שהם הולכים ושבים מכאן לכאן]; לדעתי האחרונים שעסקו בזה לא הכירו את המציאות של גאות ושפל שקוראת יום יום בחופי האוקיינוס שבסביבו התגוררו חכמי צרפת ואשכנז, מציאות זאת תוארה על ידי רש"י (ב"מ כ"א): 'זוטו של ים - מקומות בשפת הים שדרך הים לחזור לאחוריו עשר פרסאות או חמשה עשר פרסאות פעמיים ביום, ושוטף מה שמוצא שם והולך', ודומני שבמקרה שכזה מובן שלא כל המים חוזרים אל הים, ומקצתם מתעכבים בגבים ונקעים בקרקע, וחלקם גם נבלע בקרקע - ואין זה דומה כלל לפילטר שבתוך המקוה; לכך יש להוסיף שגם עיקר הראיה שהביאו קדמונים לכך שזחילה שיוצאת וחוזרת אינה זחילה מהא דמטבילין על מדרגה במערה - ניתנת לדחיה, כי יתכן ולדעת הריב"א זה עוזר דווקא מפני שהמדרגה נמצאת בחלל המערה במקום שראוי לנוס את המים אם יגביהו את פני המים, ומשום כך מים אלו עדיין נמצאים במה שמכונה בתורה 'מקוה מים' - אך אין מכאן ראיה לגבי זחילה לכיוון שיפוע רדוד שנמצא מחוץ לדפנות, ועל כן אין זה דומה לזחילת מי הים אף כאשר מדובר על גלים פחות גדולים; ומה שכתבת: 'ומה שערוב המים שמחמת הטובל אינו כזחילה - הוא כי היינו רביתייהו' אינו מדויק כל כך כי דווקא לגבי מים שהתנועה שלהם היא טבעית כמו גלי הים שייך לומר 'היינו רביתייהו', ומן הסתם הכוונה היא לומר כי 'דרך טבילה בכך' וזו אמנם סברה אמיתית שבדרך השאלה ניתן לומר עליה 'היינו רביתייהו' בהשוואה הגיונית למקומות שבהם יש שימוש במושג זה, אלא שלפי זה קשה יותר להכשיר טבילת שני בני אדם כאחד במקוה כאשר האחד כבר יוצא מן המים ובצאתו מביא לתנועת המים, ויותר קשה [ואולי מן הנמנע] לבאר על פי זה את היתר טבילת מחט על גבי מדרגת המערה, כי לפי הגדרה זו הבאה

מלאכותית של גל מים אל גב המדרגה צריכה להחשב זחילה גמורה - שאדם מעלה מים בידו [שכלל אין לה חלק באיזה מעשה טבילה] אל גב המדרגה; אגב, נושא דברי התוספות בשבת נדון על ידי הרב יעקב עדס בספרו על מקוואות (ח"ב עמ' ער"ה) שכתב שהעירו לו שמדברי התוספות יש להביא ראיה לפסול את מכשיר הפילטר הידוע, והוא שם צידד לומר שאינה ראייה.

תשובת הרב עדס: יש להשיב שלשון תוס' 'כל שעה הולכים ושבים מכאן לכאן' לא יכולה להתפרש כיציאת מים וחזרתם בגאות ושפל, וגם לא ככניסת מים מנהר ויציאתם לנהר.

תשובת הרב קורן: אם עצם התנועה שנוצרת על ידי משאבת פילטר פוסלת את המקווה - אם כן הולכת גל אל עבר המדרגה של המערה כדי לכסות את המחט - פסולה, ולא מצאתי שום חילוק ביניהם, ועל כרחנו צריכים אנו לומר שאין זו כוונת הריב"א.

העיר הגר"ז מ קורן: [כנראה שמכאן למד הרב יהודה עדס שרק גל נחשב כרבייתיה דהמקוה, אולם המערבולות הנוצרות מפילטר - אינן רבייתיה, ויש לפוסלן לפי התירוף השני] והעיר הגר"ז מ קורן: הקטע אינו עוסק בדין זוחלין אלא בדין קטפרס, וכוונתו שאת החזו"א לא הטריד כאן שיצירת הגל היא זחילה הפוסלת, כי כבר תירץ שעשיית הגל מחשיבה כאשבורן את כל המקום שהגל יגיע אליו, אלא הטריד אותו רק שמקום המעלה הוא קטפרס שהמים שעליו לא מצטרפים למקוה ולא יהא בכחם להכשיר את המחט, וע"ז תירץ שמאחר והדרך שנוצרים גלים בטבילה הרי שהמקום שהגלים מגיעים אליו נחשב כמקוה עצמו 'היינו רבייתיה'.

ומדבריו נראה דפשוט לו שלפי ריב"א אין כלל הכשר של מי הים בגלל שזה טבעם, וכל ההכשר למי הים אפשרי לריב"א דווקא אם נניח שהים מטהר בזוחלים ממש [בגל שנתלש] כמעין, אך לא מצינו מעולם אפשרות להגדיר דבר כזוחל, ולהניח שאינו כמעין לענין זה וגם לטבול בו, שהרי כתב [לשיטת ריב"א] שלמי שפוסל בזוחלין אכן אין טובלים בגופו של הים כלל, עד שיגדור הימנו מקום שיהיה אשבורן [וכפי שצריך לעשות בנהרות שמקורם מי גשם בלבד], ולא עיינתי בזה כעת כל הצורך.

רציתי להוסיף מעט הסבר בדברי החזו"א בנוגע להבדל בין שאלת קטפרס לבין שאלת זוחלין. הקטפרס הוא זוחל במהותו [כשם שהניצוק הוא זוחל במהותו], והשאלה העיקרית שנדונה בזה היא לעניין צירוף המים לארבעים סאה. וניתן לתאר את הטבילה במקום שכשלעצמו הוא שקט ונח, אלא שהקטפרס נכנס לבריכה תחתונה שוקטת; ולכאורה אם קטפרס יורד אינו חיבור, היה עולה על הדעת שגם קטפרס עולה אינו חיבור, ואת זה החזו"א שולל משני טעמים; ולפי הטעם הראשון, אם אכן יטבלו את המחט בשעה שפסק הכוח המביא את הגל אל המעלה וכבר התחילה הנסיגה של המים - לא תועיל הטבילה, אך לעומת זאת אם הטעם הוא משום שגלים הם דברים רגילים במים - אם כן בפשטות גם בעת הנסיגה של המים יוכל לטבול את המחט; אך להניח שבאחד השלבים יש לזה דין זחילה - לא עלה כלל על דעתו.

ויש להוסיף כי שם בקטע קודם כתב שלרבי מאיר שמתיר בקטפרס לטבול גם בעליון, ואף לטבול מחטים בראשו של מי שעלה מן המים ורגליו נוגעות במים [ששם המים ודאי בנסיגה] כמבואר בחגיגה י"ט. - מכל מקום לידידיה אין בזה פסול זוחלין מפני שהמים עתידים לרדת לבריכה עצמה, ועל כן בצירוף הקטפרס הם נחשבים לזוחלין בתוך המקוה עצמה [ועוד כתב שם שלשיטת הגר"א שפסול זוחלין הוא מפני שלעולם אין בהם שיעור ארבעים סאה כי אין טיפות המים מחוברות זו לזו אלא אם כן הן באשבורן - מכל מקום כשסופן לירד חשיב חיבור, וכן כאשר הן מחברות שתי בריכות שלשתיהן יש דין אשבורן, עיי"ש], ועדיין צריך

אני להדגיש שהדברים נכתבו כאן על ידי שלא בעיון כל הצורך.

ניקוי התעלות: הצעתי לבנות ברכסים גג בצורת כיפה אשר ניקוז הגשם יזרום לתעלות בטון המוליכות למאגר, וכדי שאבק הקיץ לא יזרום למאגר הצעתי שבגובה מסויים יהיה נקב יציאה החוצה כך שסתימת כניסת המים למאגר תגרום ליציאת המים עם הלכלוך לתוך הניקוז, אלא שאם גובה הנקב החוצה יהיה גבוה יותר מהנקב למאגר הרי שחלק מהלכלוך ישאר בתעלה, ואם גובה הנקב למאגר יהיה גבוה יותר הרי שכדי שהמים יזרמו למאגר יהיה צורך לסתום את הנקב היוצא החוצה - והרי בסתימה על ידי פקק פלסטיק יש חשש של הווייתו ע"י מק"ט [ועוד יש לתת את הדעת כיצד לעשות שחתולים ויונים לא ישתכנו בתעלה], ואמר על זה הרב קורן שבפלסטיק אין כל חשש של מק"ט, ומ"מ ניתן לעשות את הסתימה באמצע המרזב היורד שהרי אין חשש שאובין בצינור מאונך.

מאגר חיצוני: בבניית המאגר מחוץ לבנין מרויחים נפח גדול יותר, וגם אין ממעטים בזה את אחוזי הבניה המותרים.

יד סולדת: לגבי הלכות מבשל בשבת יש לומר שכל הציטוטים בשם הגרשז"א שחום שהיסו"ב הוא 45° אינם מדויקים, כי הוא רק קבע שפחות מ-45° ודאי אינו בכלל יד סולדת, אך לא קבע באופן חיובי מה באמת הטמפרטורה הקובעת, ובאמת המעיין בדבריו במנחת שלמה (א' צ"א) יראה שהביא שם את דברי הבכור שור שיצא נגד מנהג העולם לשער בשיעור שאי אפשר לאחוז בכלי מחמת החום - וכתב שאין אנו בקיאים בזה ויש להחמיר יותר בדאורייתא, וגם הביא את דברי החוות יאיר שהחמיר בכל ששיעורו יותר משיעור חום הרוק - ועל כך השיב הגרשז"א שיש ראייה שאין להחמיר בפחות משיעור 45° [וכמדומה שגם זה לא נוגע באמת אלא לדאורייתא], ועל כך הוספתי אני ואמרתי שעל פי הנסיון כפי הנראה הטמפרטורה האמיתית של שיעור זה היא בערך 60° [ניתן להסיק זאת מכך שהחום בחמי טבריה הוא כ- 60°, ומאחר ויש לנו בזה מדידות של מאה השנים האחרונות - סביר שהדבר לא השתנה, והרי חומם של חמי טבריה מבשל; בינותי בספרים וראית שבאגרות משה או"ח ד' כתב להחמיר מ-110° כלומר 43.3°, אך כתב שם שיש לחוש עד 160° שהם 71°, ובי"ד א' נקט בפשטות שהשיעור הוא 170° דהיינו 76.66°, ובי"ד ב' סי' נ"ב כתב 175° "לחומר" דהיינו 79.44° מעלות, אך ביחווה דעת ח"ו סי' כ"א כתב ש- 50° הוא ודאי יד סולדת, ובמנחת יצחק ח"ז סי' נ"ח נראה שביקש לכתחילה להחמיר עד 37° כפי הטמפרטורה של הרוק, וכפשטות חומרתו של החוות יאיר]; אמנם בנידון דידן שהוא גזרת מרחצאות אי אפשר להכחיש את המציאות ולומר שכל רחצת האמבטיות והבריכות החמות מותרת על פי חז"ל כי הגזירה היא רק בשיעור יד סולדת שהוא כמעט לכל הדעות שיעור של לא פחות מ- 45° - ושגזרו רק במין מציאות שאינה מוכרת כלל, שהרי נכחתי במקומות שבה אחת המקוואות חוממה לטמפרטורה של 42° וכמעט לא היה מי שיכול היה להיכנס לתוכה, ועל כרחי צריך אני לומר שגזירת חז"ל בעניין זה היא על רחצה מקובלת בחמים שהיא בכל מקרה ולכל הדעות נמוכה מן הטמפרטורה שיכולה לבשל בשר [כלומר יסו"ב], ולדעתי גם טמפרטורה של 37° היא בכלל זה [וממילא אין לומר שמותר לטבול בטמפרטורה של 37° כפי שהבאתי לעיל בשם הגר"ק שליט"א], ואין להחשיב כפושטין אלא את המים שהם מעט יותר מ- 30°, ומסתבר אכן שהגבול העליון לזה הוא 34° מעלות וכפי שכתבם, או שמא בסביבות 33° מעלות או אף 32°, שבהם המפונק אמנם אינו "מפחד", אך גם אינו נהנה [איני קובע במסמדות את הטמפרטורה של 33°, והייתי מעדיף לעשות בזה איזה ניסוי עם כמה אנשים ות"ח, במקוה ביום ששי קייצי וחורפי - שיהיה מווסת בצורה טובה].

יריעות איטום: מה שחשש המנחת יצחק בשימוש ביריעות איטום אינו נוגע ליריעות דידן המולחמות זו לזו ולג על ידי אש, אלא שבדאי אינו רצוי להשתמש בהן לאיטום המאגר הקבוע.

הפרדת אוצר ההשקה לשנים: לעיל בדברי הרב הופמן זצ"ל כתבתי שאינו אוחז מהשימוש

ב"שיניים" בבור ההשקה כדי להפריד את חלקה התחתון מהעליון כדי להרוויח את הראב"ד דיתכן שאין שיעור כדי שאשה תוכל לעמוד ולטבול בתחתונה או בעלינה, וכי ישנן דעות שזו ע"ג זו נחשבת זחילה, ומצאתי לזה סיוע מדברי הרא"ה בבד"ה "ואפילו המקוה וכו' יש בה מ' סאה ויותר ומימיה מרודדין ואין גופו עולה בהם כאחת - אינה ראויה לטבול בה, ואסור לתת בה שאובין עד שיהא בה כשיעור הזה, וכן אסור להשיק אליה מקוה פסולה" [וראיתי שכתבו בשם ספר טהרת המים סי' ו' שלכן יש שמדייקים שאוצר המי גשמים יהיה גבוה לפחות אמה אחת, וכתב האדמו"ר מוהרש"ב שכמדומה דלית דחש להאי סברא; כמו כן ראיתי בשו"ת תשב"ץ (א' י"ז) שכתב שאף שניתן להגביה את פני המים בעצים וקנים ואבנים אולם אי אפשר לעשות כן בכלים "ואם יש בו שיעור מקוה והמים מרודדים ואינם רוצים להשלימו במים יכולין אתם לתת לצד אחד חבילי עצים... ודוקא חבילי עצים... אבל כלים פסול", וכתב קהתי בסוף פרק ז' בשם הרב אונטרמן שהרעיון שבבד"ה ובתשב"ץ הוא אחד - שמקוה שאי אפשר לטבול בה היא פסולה, וממילא הכשרתה לטבילה צריכה להיות כהכשר מקוה פסולה - לא ע"י דבר המק"ט כגון כלים, ולא ע"י שאובין, ותמהתי שהרי מוכח מהתשב"ץ עצמו דמהני להשלים את השיעור במים, ודחוק לומר דמיירי דוקא ברביה והמשכה שהרי אם רדוד פסול אזי הכל פסול ולא רק מיעוט, ועוד - דהוה ליה לפרש דמיירי דוקא כשמשלים ברביה והמשכה]; השיב הרב קורן שאין הדבר מובן מאחר והרי תנן (מקוואות ו' ג') שטובלים במקוה שיש בה כ' סאין אף שכדי שכל גופו יתכסה במים בעינן מ' סאין, ואף שמן הסתם מיירי בננס או בילד - מ"מ בלא מיירי כשיש כדי שיעור עמידה. בהמשך כתב באופן נוסף: דין ארבעים סאה הוא דין מים שכל גופו של אדם עולה בהם כאחד, האדם עצמו נחשב כאילו הוא אמה על אמה וקומתו היא שלוש אמות, אלא שהטבילה אינה צריכה להעשות במעומד דווקא, ומובן שאדם יכול לשכב במקוה שאורכו שלוש אמות ורוחבו אמה וגובהו אמה [ועיין בשו"ע הרב בסוף הלכות נדה, דיני תקוני המקוה ועשייתה, שממליץ על מקוה שבו האשה תטבול במצב שכיבה בגוף מתוח כעין דג]; הרא"ה בבד"ה הצריך להשקה מקוה שראוי בפועל לטבילת אדם בינוני, ופשוט שלצורך זה יספיק מקוה של אמה על שלוש אמות בגובה אמה, אולם ברור שהרא"ה לא יכשיר מקוה בשטח של חצי אמה על חצי אמה בגובה שתים עשרה אמות, ומה שנקט מים רדודים הוא מפני שזה דבר מצוי הרבה, אך ודאי כוונתו גם למקוה עמוק מאוד ששטחו צר ואינו ראוי לטבילה; בריכת מים שמכילה עשרים סאה בלבד היא בהכרח מקוה שאין אדם בינוני יכול לטבול בה, בין אם היא בנויה בעומק [אמה על חצי אמה ברום שלוש אמות], ובין אם היא שטוחה; חיבור של שתי מקוואות כאלה באמצעות מים כקליפת השום או אף כשפופרת הנאד המחברת ביניהן אינו משפר את המצב, כי סוף סוף אדם בינוני אינו יכול לטבול במקוה שכזה, ואם כן לשיטת הרא"ה, לא יוכלו מימי מקוה שכזו הבנויה משתי בריכות המחוברות זו לזו כקליפת השום להכשיר בהשקה בריכה אחרת - והרי תנן דמהני.

פילוס צינור ההשקה: לגבי מש"כ בשם הרב הופמן שאי אפשר לפלס במדויק את צינור

ההשקה אף לאחר חיתוך יהלום - אמר הרב קורן שניתן לחתוך בקוטר גדול יותר, ולהכניס צינור מרוח בשמן [כדי שלא ידבק] ולמלא בטון בצדדים.

יצירת מקוה מקרה: מענין כיצד התפשטה ההנהגה שלא לייצר מקוה מהמסת קרח אלא

ממתינים עד החורף, ומה יעשו באילת, והמובחר היה לייצר קרח ממים שאינם שאובים, כגון שלמרכז לטהרת המשפחה יהיה מתקן פשוט המזרים מי מלח בטמפרטורה של מינוס כמה מעלות על מים הנמצאים במקוה, וממילא נקבל בלוקים של קרח ממים שאינם שאובים - ומהם נוכל ליצור מקוה

חדשה. בחודש סיון תשע"א הצעתי לרב יחזקאל מוצפי שליט"א את דברי הרב קורן כדי שיוכל למלא מים במקוה שבנו בבח"א עובדה וסיימוהו לאחר עונת השלגים בחרמון [וכבר לא יוכלו להביא שלג במשאת קירור], והוסיף הרב קורן: "לא צריך לבצע זאת דווקא במקוה קיימת, אלא אפשר גם לבצע זאת בשוקת אבן חצובה ליד מעיין, ניתן להקפיא בכל פעם כמות יחסית של מים לאחר שמניחים בקרקעית ובדפנות לוחות קלקר חופשיים שאינם בגדר כלי כלל, וגם מעליהם להניח לוח קלקר, ולאחר שנוצרת כביכול קופסא שכזו שהקרח מחזיק אותה - ניתן להרים אותה ולהניח אותה במכונית להובלת בשר ולהביאה כך לחדר הקפאה של איזה מטבח, וכשלאחר כמה ימים יש כמות מספקת של קופסאות שכאלה מעמיסים אותן על משאת קירור ומובילים אותן לתעודתן, ובכל זה צריך להזהר שלא להשתמש בשקיות פלסטיות ואף לא ביריעות שניתן לדמותן לאיזה כלי קיבול" [ראיתי בשו"ת עמק התשובה ג' י' שנשאל בדבר המשכת מים שאובין לבור טבילה, והקפאתם שם כך שלא תשאר טיפת מים, והרבה להסביר את היתרונות ההלכתיים שיש במקוה כזו, אלא שכמדומה לי שלא שת לבו לכך שלאחר שהשכבה הראשונה תקפא - קפיאת השכבות התחתונות עלולות לגרום לפיצוץ כתלי המקוה כתוצאה מהתרחבות הקרח, והרב קורן הסתייג מהתשובה מאחר ולכו"ע מועילה רביה והמשכה במים שאובין, ולכן אין צורך לדאוג שלא ישארו שם ג' לוגין שאובין מאחר ודי שכל המים יומשכו ולאחר מכן רובם יקפאו ויפשירו, ובכך הוה המשכה ורביה, ועוד הוסיף שקפיאת מים היא אחידה ובקרח אין בועות המהוות מים שאובים שלא קפאו, ועוד הוסיף שלא נראה לו שיש סכנה לכתלי המקוה - אלא תיווצר בועה בתקרת הקרח]^ה.

הערות והוספות

בידים למקוה כי אפשר שיניחו על שפת המקוה ויפול ממילא למקוה כי די בהפסק כלשהו למניעת פסול הווייתו ע"י מק"ט, ויופשר מעצמו או ע"י ברזל מלובן, ואין להחמיר בעיר גדולה שקשה לעשות מקוה חפורה ועלולים לבא למכשול], חזו"א ליקוטים מקוואות א' [לדין המחמירים כמחבר ורמ"א שהקילו כראב"ד ורז"ה שמקוה שכולה משלג כשרה - אין להקל בה יותר ממים הפסולים כשהובאו בכלי (ולא כש"ך הסובר שרוב הפוסקים פסלו מקוה משלג שלא נמס - ולכן הכשיר שלג שהובא בכלים וע"י אדם ואח"כ נמס), וממילא כשנוטלים קרח שנעשה ממים שאובים ומטילים אותו בידים למקוה - יש שלשה פסולים: שאובין, ע"י אדם, הווייתו ע"י מק"ט - והוא פסול דאורייתא ואין להקל; ובא"י יש לפסול מטעם נוסף שתמיד יש משקה טופח על הקרח מחמת החום, והם מים גמורים - שכשבאים למקוה מחמת אדם פוסלים בג' לוגין המצורפים ממה שטופח על כל סביבות הגליד, וחלילה לעשות מעשה להקל בזה; ואף אם מניחים בריחוק ג' טפחים מהמקוה והמים שנמסו נמשכים למקוה - אין התירו ברור, ויש להקל בשעה"ד כדי שלא יבואו למכשול, ובימי הגשמים ינקו את המקוה ויעשו מקוה של מי גשמים], אג"מ יו"ד א קי"ט [כשהולכו מ' סאה שלג וקרח ע"י הקרקע - יכול להפשיר ע"י נתינת מים רותחים עליהם אף מכלים, ואם הביאו השלג בידים ובכלים - להראב"ד יכול להפשיר במים רותחין כי ההפירה תכשירו גם מפסול דע"י אדם, וגם לר"י יכול להפשיר ע"י י"ט סאין

^ה נשאלתי בדבר בניית מקוואות כלים בצה"ל - העשויים ע"י חיבור לקרקע של צינור בטון ללא תחתית, והנחת קרח מלאכותי בתוך החבית עד שימס, כדי לחסוך הרבה מזמנם של משגיחי הכשרות שמתבזבזו בנסיעה למקוואות כלים שבד"כ מרוחקות; בדבר עשיית מקוה בחבית דנתי במאמר אחר, וכאן ריכזו הדעות בענין קרח מלאכותי, ולכאורה המסקנה ברורה שאין להתיר מקוה כזו לכתחילה כשאפשר להטביל את הכלים במקוה אחרת, אף כשמרוחקת, אך אם מניחים את הקרח רחוק מהמקוה כך שימס וימשיך לתוכה - יש מקום להתיר בשעת הדחק גדולה, אם מנגבים כל קרחון מהמים השאובין שנמסו עליו לפני שהונח על תעלת ההמשכה - עד שיוכלו למלא את המקוה במי גשמים, אלא שכלל דבר ציבורי צריכים על כך השגחה ע"י בקיאים; **סיכום עשיית מקוה מקרח מלאכותי:** חת"ם סופר יו"ד ר"ג [יכולים למלא בכתף שלג וקרח, ולכשיופשר יהיה מקוה כשר], מהרש"ג יו"ד ס"ב [אין לחוש בקרח מלאכותי משום הווייתו ע"י מק"ט וע"י אדם כפי שמתירים להכשיר מקוה ע"י שפיכת יין לשאובין שנשארו כדי לשנותם ולא חוששים לתפיסת יד האדם - כי ההכשר הוא מפני החזרה למראה מים - שנעשית מאיליה, וכן המסת הקרח היא בידי שמים], דברי מלכיאל ג' ס"ח [אין להחמיר בעשיית מקוה מקרח המובא בידים, ואפילו מקרח שנעשה במכונה שהופשר במקוה, כי אף שהרז"ה פוסל כשהביא שלג בכלי והפשירו - אך ניתן להביאו בפשוטי כלי עץ שאינו מק"ט, ויש להביאו בכלים נקובים או בעגלות נקובות, וגם אין חשש בנתינת הקרח

אינו עשוי לקבלה: כלי שאינו עשוי לקבלה אינו פוסל את המים, ולכן גם אם התחתית של המדחס של המזגן דומה לכלי - אין המים שבה פוסלים **[אם אינו עשוי על מנת להחזיק את המים הניגרים אליה]**, וכן וונטות או מפוחי המתכת המזרימים אויר לתוך גג רעפים - אינם עשויים לקבלה ולכן המים שנגעו בהם אינם נפסלים; מים שנוצרו על ידי המעבה של המזגן - אינם נחשבים כשאובים.

השקה מעל ובתוך מדרגות: א'. דברי הדברי חיים הם חידה בעיני כל הבאים אחריו, ועל כל פנים למי שחושש לדבריו - יש מי שחושש לנקב השקה על גבי מדרגות, ואני מתאר לעצמי שאם ישאלו על כך את הרב אלישיב הוא יאמר שלא לחוש לזה, אך יש בהחלט ת"ח שלא ימצא חן בעיניהם להעביר את ההשקה מעל המדרגה האחרונה. ב'. העברה של השקה **דרך** מדרגות היא בוודאי אפשרית כאשר היא נעשית בתוך צינור בקוטר מתאים שאותו מניחים בהקפדה בצורה מאוזנת, אלא שאני הייתי נמנע מלהשתמש בשיטה שכזו בגלל הקושי לשמור ובעיקר לפקח על היותו פתוח כראוי לכל ארכו, דבר שבעיני הוא משמעותי יותר מדברי הד"ח.

עשוי לקבלה: שאלתי: לא הבנתי מדוע כת"ר מזכיר פעמים רבות "אינו עשוי לקבלה" ומניין לכת"ר שיש נפ"מ בעשוי לקבלה, מה שאני בענייני מציאתי הוא רק "ראוי לקבלה" - כלומר יכולת טכנית להחזיק מים, או "מעוניין בקבלה" - שהוא מיירי בניחותא של הממלא, אולם תנאי של "עשוי לקבלה" לא מצאתי, וממילא כשדנים על הרעפים ניתן לומר שחלקם האחורי השקוע אינו מסוגל להחזיק מים וגם אין מעוניינים בזה - אולם לא לומר שמאחר ואינו עשוי לכך - לא יהיה דין שאובין למים. **והשיב:** 'עשוי לקבלה' נזכר כמה פעמים גם במשניות גם בראשונים ובאחרונים, הן לעניין קבלת טומאה בכלי חרס וכלי עץ, והן לעניין פסול מקוואות, שמחשבת אדם יכולה לעשות חפץ מיטלטל לכלי, וכך יכולים באמצעות מחשבה להפוך קליפת אגוז לכלי, אולם מובן שכל זה הוא דוקא כאשר יש בו איזה שימוש נוח כגון קבלת צרורות, וקשה להעלות על הדעת שכיום יהיה מי שישמח מהיווצרות של שקע ברעף שנוצר בו חור, או במרזב שנוצר בו אי שם שקע שיכול לקבל צרורות - כי באלה יש תועלת מועטה כאשר נוח לנקות אותם והם מהווים מלכודת למים שזורמים ממקום מלוכלך יותר, וברור שכל זה אינו נוגע לבטון יצוק שהרי המקוה כולו הוא מקוה יצוק מבטון, ואין כאן מקום להאריך בזה, ודינו של מרזב בטון בנוי לעניין זה הוא כסלע שחקקו בו חקק שאינו נקרא כלי.

הערות והוספות

¹ אעתיק את דברי הב"י המסכמים את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בזה: ומ"ש סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב באמצע וכו' - גם זה שם במשנה סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב באמצע אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה ופירש ר"ש צר מכאן ומכאן במקום יציאת המים הוא צר דהיינו במקום פיו ורחב באמצע אפילו הכי לא חשיב לקבלה כל זמן שלא חקק בו לקבל צרורות, וזה לשון הרמב"ם בפירוש משנה זו הנה הוא כשר אף על פי שיתקבצו המים בזה החלל והוא מקבל שיעור רב לפי שלא יכוין לזה החלל שיהיה כלי קיבול, ואמנם היה הכוונה שיצא המים מן המקום הצר בחוץ, ואמנם אמרנו בצנור הקודם שהוא אם יהיה בו מקום מקוער פוסל את המקוה להיותו עשוי לקבלה כלומר לקבל צרורות, וכבר קדם

מים רותחין, אך לרד"ה ובי"א אליבא דראב"ד אין תקנה להפשיר אפילו ע"י טס ברזל, ולכן למעשה בשעה"ד יוליכו מ' סאה שלג עם הקרקע, ואם אפשר יפשירים בטסי ברזל לחוש לחת"ם סופר, ואם אינו בנקל ימשיכו י"ט סאה רותחין, ואם אינו נקל ימשיכו אף הרבה יותר, ואם הוא קשה - אף יתנו רותחין בכלים דהעיקר לדינא דלא כהחת"ם סופר, ואם א"א להוליך השלג עם הקרקע - יביאו גם בכלים דהעיקר דלא כרד"ה ובי"א בשם הראב"ד, ויפשיירו כדלעיל², פתחי מקוואות סוף פרק ג' **[להגיד יעקב בלוי זצ"ל]** האחרונים דנו אם מותר לעשות מקוה מקרח מלאכותי, אבל מקרח טבעי או כפור ושלג - התירו האחרונים לעשות בשעת הדחק, ע"י שמניחים הקרח רחוק מהמקוה ג' טפחים כדי שיבואו המים למקוה בהמשכה לאחר שיופשו³, הגר"מ קורן **[המובחר]** היה לייצר קרח מלאכותי ע"י הקפאת חלק ממי מקוה שאינם שאובים ושמירתם בהקפאה על לוחות קלקר ללא קיבול, ולא בשקיות או בריעות פלסטיות הדומות לכלים⁴.

הערות והוספות

בשני מכלים שמכלל הטהורים בכלי חרס הסילונות כפופים אף על פי שמקבלים לפי שהם לא נעשו לקבלה - והנה יצא לך עיקר גדול מאד והוא שאין כל המקבלים פוסלים את המקוה וישובו המים ההולכים בהם מים שאובים אלא כל מה שעשוי לקבלה, ע"כ, והראב"ד כתב בהלכות מקואות (ח' ז'): "א"א בתוספתא (ה' ד') ואם היה הסילון כפוף כל שהוא פוסל, וקשיא לי שהרי אמרו במשנת כלים (ב' ג') הטהורים שבכלי חרס הסילונות אף על פי שכפופים ואף על פי שמקבלים, ואולי אף על פי שהם טהורים לעצמם מכל מקום כיון שבני קבלה הם ומקבלים פסולים למקוה מידי דהוי אכלי גללים וכיצא בהן מפני שיש עליהן תורת כלי קיבול, עכ"ל, ולדעת הרמב"ם צריך לומר דהא דקתני אם היה סילון כפוף - היינו כשהוא עשוי על דעת קיבול, וכתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות מקואות (ו' ב') דסילון זה בין שהיה של מתכת בין שהיה של חרס אינו פוסל את המקוה כיון שלא נעשה לקבלה, ורבינו כתב לקמן דסילון של מתכת אסור להמשיך בו מים למקוה אלא אם כן הוא מחובר לקרקע, ושם יתבאר בס"ד. וחזרתי ושאלתי מדברי החת"ם סופר (ב' י"ד ר"א): "והנה מ"ש דאפילו ניחא לו במה שנעשה ממילא אינו מזיק דלא עדיף מחש"ו שהעלו לגג צלע"ג להבין דבריו דאדרבא משם ראיה להיפך... מייירי שאין הגדול יודע כלל מזה אבל בשל גדול פשיטא דסגי במחשבה ושמחה בעלמא... וא"כ ה"ה החטיטה הנעשים ממילא ע"י המים לקבל צרורות אעפ"י שלא שלטו בו ידי אדם נעשה כלי לקבל טומאה וממילא שהוא פוסל המקוה משום שאיבה, ודברי רבינו שמריה צ"ע... ומ"מ עדיין צ"ע הא אפילו בהכשר נמי בעינן עכ"פ שישמחו בו בעליו אבל בלא שמחת בעליו לא... וא"כ ה"נ בצינור מי ניחא ליה שיהיה כלי לקבל צרורות למפסל המקוה שלו, וי"ל עפ"י מה שהקשה שם התי"ט דברי הרע"ב דבמכשירים פסק דבעינן ידיעת הבעלים, ואילו גבי פרה דעלה עליה זכר פסק אפילו בלא ידיעת הבעלים נמי... ועוד אם באת להכשיר הוה ניחא ליה ומשו"ה פסולה... ולפ"ז מיושב גם דעת המרדכי הנ"ל דס"ל מקוה דומה לפרה דמיה יקרים ובודאי לא ניחא ליה מפני שמפסיד המקוה, אבל אנו סהדי אי היה המקוה כשר היה ניחא ליה ע"כ אין לנו תועלת בדעת שמחת בעליו כלל ופסולה... והנה לפ"ז אפשר לומר דלדינא יודו כל הפוסקים לדעת המרדכי הנ"ל דאפילו חטיטה הנעשה מאליה פוסל מסברא דהרי ניחא ליה כמ"ש בראיות והוכחות [רואים מדבריו שהבין שאינו תלוי בדוקא בעשוי לקבל אלא בניהוחא בקבלה]... עכ"פ מוכח ממתניתין דקתני החוטט ולא אשמעינן רבותא טפי צינור שנחטט בו מאליה י"ל משום דמתניתין בצינור שקובעים אותה במחובר מיידי וסתם חטיטה מאליה היא באה ע"י רקבון מים והוא אחר שקבעו והפוסקים

פליגי בהא אהמרדכי וס"ל דקבעו ולבסוף חקקו כשר, ומשו"ה לא פסיקא למתניתין לומר נחטט מאליה ונקיט חטטו דפסול וה"ה לנחטט אם יהיה בתלוש... לפי הנ"ל לעשותו מנסרים משופים הוא מעיקר הדין דרוב הפוסקים יודו לחטיטה הנעשה מאליה בתלוש שפוסל, אמנם מה שצויה להגביה ראשו האחד הוא משום חומרא בעלמא, ומ"מ המחמיר יותר מזה אינו אלא מן המתמיהים, ולצאת ידי כל הספיקות יעשנה של מתכות... בשל מתכות פשיטא דלא שייך ביה רקבון... דגבי אבנים נמי שייך רקבון עכ"פ ע"י מים השוחקים אבנים ורק במתכת לא שייך רקבון [רואים שהעדיף מרזבי מתכת על אבן כי אבן נשחקת, ואולי בטון כה"ג]... וכן ראיתי בפפד"מ הצינורות המקלחים מי גשמים למקוה עשויה מעופרת, והעושה משל מתכות יזהר שלא יבואו המים להמקוה ע"י דבר המקבל טומאה... והנה מ"ש מעלתו שדעתו לעשות נקבים בהמרזבים וצינורות אין בו צורך של כלום אם עשוי באופן הנ"ל גם מ"ש שלא יגיע הצינור אל תוך המקוה ממש אלא סמוך לה רחוק ממנה ג' טפחים ויומשכו המים לתוך המקוה מהקרקע [רואים שהבין שג' טפחים אמורים גם על אדמה, דלא כהברסקער רב] - לא ידעתי בה שום תועלת ממ"נ אם יפסלו הצינורות משום כלי אין מועיל המשכה לכלי שאוב, ואם אין מקום לחשש זה א"כ למה נרחיק הצינורות מהמקוה אם לא שהם של מתכות שמקבלים טומאה וגם אינם מחוברת לקרקע, ומשום שתהיה הווייתן בטהרה רצה שיפלו המים ע"י הקרקע ולא ע"י הצינור - אלא שלזה די בכ"ש ולא בעי ג' טפחים... ומ"ש שבקרקע המקוה העשויה מבנין לבנים נתנו עליה נסרים עבים מאד כדי שלא יזובו המים בין הלבנים ויבלעו בו והנסרים משולבות אשה אל אחותה ע"י ברזלים וצויה מעלתו לעשות בהם נקבים כשפופרת הנוד... מגרע גרעי השתא שהרי מכיון שמונחים על רצפת אבנים הרי הנקבים עשויים לקבלה וה"ל כלי קבול ממש, ועוד י"ל דאיכא למיחש להמים שנכנסים לתוך הנקבים ונמשכים למטה בין הנסרים ולבנים ואולי יעשו עי"ז כזוחלין ויפסלו המקוה כולו מדינא [עוד רואים שזחילת מים לתוך הנקבים שבין הנסרים מיחשב זחילה, ואולי מכאן מקור לפוסלי הפילטר]. והשיב: אין ספק שמחשבת אדם יכולה לעשות חפץ מיטלטל לכלי, וכך יכולים באמצעות מחשבה להפוך קליפת אגוז לכלי [וגם חש"ו יכול להפוך חפץ לכלי אם עשה מעשה, כגון ילד שחקק עץ לעשותו כלי], אולם מובן שכל זה הוא דוקא כאשר יש בו איזה שימוש נוח כגון קבלת צרורות; קשה להעלות על הדעת שכיום יהיה מי שישמח מהיווצרות של שקע ברעף שנוצר בו חור, או

השפעת הגלים: מאחר ומים הם חומר שאינו נדחס כאויר, לכן הם מוליכים את האנרגיה בתוכם, בדומה לניסוי בשלש המטבעות המוחזקות חזק יחד - ומכה באחת מוליכה את התנועה לאחרונה, וכן במים - תנועת הגלים האהבה את אנרגיה וגובה אך לא תנועה קדימה, בדומה לחבל שמורעד ליצירת גלים - שאינו מתקדם אף שהאינטגרל שתחתיו משתנה; תנועת המים מורגשת באזור החלק שמניד - אדם שנכנס למים יצור תנועה בעיקר בחלק התחתון, ואילו תנועותיו עם היד יצרו גליות בחלק העליון, מאחר והתנועה שמשפיעה על אוצר ההשקה המרוחק צריכה לעבור דרך שני נקבי השקה גבוהים - לכן התנועה לכיוון מטה כמעט ולא תורגש; הזריעה יוצרת גלים מלמטה למעלה אך לא תנועה הצידה שעלולה היתה להחליף את מי אוצר ההשקה הסמוך לה.

שיטת הראב"ד: החת"ם סופר (תשובה ר"ד) לכאורה חושש לראב"ד, אך שם הוא אומר סברות להקל, ואומר שהתשב"ץ החמיר דווקא בבליעה בקירות כי הסברא היא שדווקא המים התחתונים נבלעו - ולכאורה רמז לכך שבזריעה רגילה מיא עול ומיא נפוק והמים התחתונים נשארים במקומם [מעין סברת החזו"א], וגם כתב שיש מקום להקל בגלל שחמים לא מתערבים בקרים, ואם כן המים המקוריים נשארים במקומם; דעתו של הרב ברנדייס על הענין היא כי החת"ם סופר מוכן לסמוך על סברא כל דהו בדעת הראב"ד, ומכאן שלא הצריך מאמץ יתר לצאת ידי חובת הראב"ד, וכמדומה שרעיון זה של "סברא כל דהו" הוא לדעתו גם הדבר שעומד מאחרי סברת החזו"א שביקש לומר שמקוה זריעה עדיפה לראב"ד ממקוה שהקירות שבה בולעים מים וכפי התיאור בתשב"ץ, עמדה זו יכולה גם להסביר מדוע במקום שהיה קושי, התיר החת"ם סופר מקוואות זריעה בלבד [על זאת השבתי: "מסתבר לי לומר שגם הראב"ד לא חשש לראב"ד במוחלט, שהרי פירש את המשנה דמלא בכסף ונותן - שהשאובין והכשרים יוצאים מחצה במחצה, ומה שאמרו שאובין שהמשיכוה כשרה - היינו אפילו כשהם מחצה על מחצה, ופשוט שהראב"ד לא התכוון שיש כאן חשבון מתמתי על פי נתונים הידרודינאמיים של יציאת מחצה על מחצה, כי אף ללא חשבון אינטגרלי פשוט לומר ששיעור השאובין היוצאים משתנה עם ריבויים - ע"כ שאת הראב"ד הטריד רק כיצד הדבר נראה ולא מה מכן-ויצמן יאמר עלי, וממילא הסבר החזו"א אינו רק פשרה כדי שנוכל רק לא לדרוס ברגל גסה על הראב"ד והתשב"ץ והש"ך - אלא חשש לראב"ד כצורתו, אלא שמאחר וגם התשב"ץ והש"ך חששו רק ללישנא בתרא שדי בכ"א סאין - יכול היה החזו"א שלא לפסול אוצר זריעה לאחר המילוי הראשון, ובכך לא התנגש עם הראב"ד חזיתית; עוד פנייה איתא בגליון המאסף שהרב טיקוצ'נסקי זצ"ל תיאר את המקוה "המיוחסת" שבנו שם - הרי לפני שהוסיפו מאגר כ"א סאין חידשו לסמוך על אוצר השקה כדי להרויח את הראב"ד, וגם זאת לא היה רק מפני שרק לא להתנגש עמו חזיתית אלא כי הבינו שכך הוא סובר, כי כל בר דעת המתמצא במקוואות היה אמור להניח שהתחלפות המים היא הרבה יותר מהירה מאשר פעם בכמה שנים... גם אנו כשמעוניינים לעשות את פטנט הבטון המלא - אין זאת

הערות והוספות

כסלע שחקקו בו חקק שאינו נקרא כלי; דברי החת"ם סופר מתייחסים לצינור שחיברו ואחר כך נחקק, והוא מציין שיש בזה איזו מחלוקת [לכאורה המחלוקת היא רק לענין לטבול בו עצמו ולא לענין המים הבאים דרכו, ויש להאריך בזה, ואני יכול להאריך בזה עכשיו]; הסדקים שהוא מדבר עליהם בגוף המקוה נוגעים לחילה לתוך הקרקע שנבלעים בה המים [או שהם זבים החוצה באיזו שהיא צורה] ולא על סדקים שהמים נכנסים לתוכם ונשארים שם, ואף חוזרים למקוה כאשר מרוקנים ממנו את מימיו.

מרזב שנוצר בו אי שם שקע שיכול לקבל צורות, כי באלה יש תועלת מועטה כאשר נוח לנקות אותם והם מהווים מלכודת למים שזורמים ממקום מלוכלך יותר [כך כשגשם יורד על האדמה ונאסף למאגר דרך מרזב פתוח - יש בשקעים שבמרזב תועלת וכל גומה מוסיפה מעט להשקעת אבנים וצורות, אך גשם שיורד על גג שניקו אותו - יחזור ויזדהם משאריות בגומה שצברה לכלוך עוד מהשנה שעברה, ואמנם אפשר לנקות גם את הגומה בתחילת החורף אך זה טורח גדול לדבר שתועלתו מועטה]; וברור שכל זה אינו נוגע לבטון יצוק, שהרי המקוה כולו הוא מקוה יצוק מבטון, ואין כאן מקום להאריך בזה, ודינו של מרזב בטון בנוי לענין זה הוא

מפני שבכך אנו בטוחים שלא יתחלפו מים, ואין אנו שוכחים שלמולקולות של הנוזל יש תנועה עצמית במהירות אדירה הגורמת להם לטוס ממקום למקום גם ללא הגלים הנוצרים למרות הבדלי המשקל הסגולי - אלא מפני שבכך ההתחלפות איננה מורגשת, ודי בזה כדי להרוויח את הראב"ד כצורתו [עוד דוגמאות לכך שאין כאן מתמטיקה היא בחשבון שבכלל אינו מתמטי של הכשרת מקוה שנפלו לה ג' לוגין שאובין רק ע"י מילואו ועוד, ובהכשרת מקוה שאובה שנכנסת אליה אמת המים כשרה, ובהתייחסות לשאובין המושקים לכשרים חסרים רק כגליל של מים שאובין המונח בכשרים, ולענ"ד מסתבר שחשבונות אלו אינן תלויים רק בסברא ששאובין דרבנן], וממילא יתרון רב לשיטתו של כת"ר על פני ההשקה הרגילה - לא רק בכמות התחלפות המים [שאו היא מקום לומר שאין אנו צריכים להיות יותר צדיקים מרבי הונגריה וליטא] אלא באיכות האוצר, ובזאת אנו יכולים לומר בפה מלא שחומרת הראב"ד מתקיימת כצורתה; השתא דאתנין להכי מובן מדוע יכולה להיות עדיפות לדעת הראב"ד לאוצר זריעה על פני קירות בולעים - שהרי באוצר זריעה ההתחלפות אינה ניכרת [אליבא דסברת הראב"ד של מיא עייל ומיא נפוק], משא"כ בקירות בולעים - הרי ניכרת היטב ההתחלפות כי ישנם זמנים שרק נוטל סאה, וישנם זמנים שרק נתן סאה. פשוט שניתן לומר שגם מילוי מקוה שכתליה בולעים אינה בכלל החומרא, וכך סבר הרמב"ם, אולם לראב"ד שפסל אליבא דהחזו"א - אין זה כי החזו"א חידש שבזה אין צורך להחמיר אלא כי כך הבין את הראב"ד, וחשש לו כצורתו; מ"מ אינו נכון לומר שאין לנו לחדש חידושים כי גם החת"ם סופר עצמו לא השתדל לצאת דעת הראב"ד יותר מדי, שהרי החת"ם סופר עצמו כתב שם בסוף התשובה שכך מסכים להתיר בדור זה שהחומרא עלולה להביא למכשולים גדולים, ואילו כשהיתה אפשרות הרי כתב שממשיכים מים חמים מדוד לתוך העוקות שיש בהם רוב מי גשם או שלג בארצו שהגשם והשלג מצויים - וממילא חזינן שדין הזריעה הקבועה הוא "היתר" כשאין אפשרות לאספקה קבועה של מי גשם או שלג, וממילא כיצד ניתן לומר על רבני הונגריה שלא השתדלו לצאת יותר מדי את דעת הראב"ד, ולהדיא כתב החת"ם סופר שהחמיר להמשיך מים מהנהרות יתברך ממקור הברכות. עוד תמיהה מציאותית יש לי על אלו שמתייחסים לכך שהמים החמים ממשיכים להשאיר בשכבה עליונה מעל המים הצוננים - כאילו כמעט ואין התחלפות מים, הרי מילתא דפשיטא שכשכלל אין תנועה במים ומחממים חלק מהמים [כגון כשמפעילים את הרדיאטור במקוה שמימיה נחים ללא תנועה ניכרת] - הרי החום יתפשט בכל המים אף שאין תנועה ניכרת, ומדוע להתייחס לזה כאילו המים שהתחממו עלו והמים הקרים ירדו עד שהתחממו, הרי ניתן לומר שהמים קוו וקיימי ורק אנרגית החום היא שהתפשטה, וכן הוא לגבי מים מתוקים ומלוחים - מאן יימר שהמים ינועו וייצרו שתי שכבות - אולם המים קוו וקיימי ורק המולקולות של הסידן וכדו' הן שהתפשטו, כפי הידוע לנו שלמולקולות יש מהירות התפשטות אדירה - את זאת כתבתי ללא ידע בפיזיקה, ויכול להיות שהכל שגוי מעיקרו]. הגיב הרב קורן: נראה לי שהדרך שאתה מציג את הדברים בייחס לממלא בכתף אינה ממצה את הענין; הסברא של מראית העין דווקא בנטל ביד היא הסברא שכתב הרמב"ן בהסברת שיטת הרמב"ם שהכשיר זריעה רגילה ופסל נתן סאה ונטל סאה, ולפי זה כל שלא ראינו בעינינו את מעשה הנטילה הרי זה כשר, כי החילוף אינו נראה כאן; הראב"ד לפי אחת משתי האפשרויות שלו לביאור המשנה של ממלא בכתף, פסל אפשרות שכזו גם בצורה של זריעה תדירה באופן מתמשך, ורק בחשבון יציאת מחצה הכשיר; הדעת נותנת שחומרת התשב"ץ שהחמיר בקירות מחלחלים, נובעת מתפיסה זו שפוסלת זריעה תדירה, ואם כן זו השיטה שהש"ך חשש לה; החזו"א ניסה לומר שיש יתרון לזריעה על פני חילחול, כי בזריעה נראה הדבר כאילו מיא עול ומיא נפוק; הקושי הגדול ביותר בסברא זו הוא, שסברא זו יכולה להכשיר את המקוה העליונה ולהניח כאילו מימיה לא התחלפו, אך קשה להבין כיצד זה מכשיר את המקוה התחתונה שלמראית עין אין בה כלל מי גשמים [אם לא במקום שבו יש אוצר זריעה מושק], ולכן קשה להאמין שלשיטת התשב"ץ מקוה זריעה תדירה תהיה כשרה לכתחילה, ומשום כך כמדומה שיש רואים בעמדת החזו"א "סברא כל דהו", לקיים דברי הראב"ד [השבתי: "לא הבנתי את הבעיה הרעיונית כיצד מכשירים את המקוה

התחתונה - הרי גם הראב"ד לא טען שהמים לא מתערבבים, וממילא אם הצליח להגיע לכך שהעליונה היא כשרה למרות התחלפות המים בגלל מיא עייל מיא נפוק - הרי שלא רחוקה הדרך להכשיר את המים היוצאים כמים כשרים לכל דבר, כלומר - אלו היו המים שאובים שנכנסו והוכשרו בזריעה/תערובת/השקה במים העליונים הכשרים, וחזרו וירדו מיידית למקוה התחתונה כמים שאובים שהוכשרו, במילים אחרות - הראב"ד לא הוצרך להתמודד עם הכשר התחתונה אלא עם הכשר העליונה, ולאחר שהעליונה כשרה - הרי התחתונה יוצאת מהכשר מקוה, והסברא של מיא עיל מיא נפוק לא באה לומר שכך הוא בהיבט המציאותי אלא רק בהיבט ההלכתי הבנוי גם מסברות של מיחזי וכדומה"]. לדעתי גם הרמב"ם לא החמיר אלא במוציא את המים לאלתר ובמעשה גמור דוקא באופן שנתן סאה ונטל סאה, אבל ירידת המים במקוה סמוך לאוצר לצורך ריקונו ולא לצורך ביצוע איזו החלפה של המים באוצר סמוך - אינה נראית כלל כהחלפה של מימי האוצר, ועצם העובדה שגם החזו"א וגם אחרים כלל לא הרגישו בתחלופה זו כאילו בעיה של הרמב"ם - היא עצמה האות והמופת שאין זה נראה לאדם סביר כהחלפת מים של נתן סאה ונטל סאה, אך איני רוצה להכריע בזה.

זחילה בין חלקי הבטון: הרב יששכר שרייבר שהוא המחמיר הגדול בעניין זוחלים בפילטרים וכיו"ב, אמר לי בתחילה במפורש שזה לא ייתכן בסדקים שבין המכסה לבין הקירות, כי למקום זה אין שום חשיבות [בניגוד לפילטר], אחר כך נסוג מעט, אך אמר שאין ספק שאם יש נקב כשפופרת הנאד בגוף המכסה, מובן שאי אפשר לדבר על זחילה, שהרי גם אם פני המים יעלו במקרה נדיר בשיעור עובי המכסה, הרי החלל שמעל המכסה יחשב כחלל אחד יחד עם חלל המקוה, ומובן שגם מים שיעברו דרך סדקים אחרים, יגיעו בסופו של דבר לחלל העליון של המקוה, אלא שהוא טען שאם אכן נשייר שם פתח כשפופרת הנאד - אם כן קצב החילוף של נתן כוס ונטל כוס יהיה גדול מן הקצב של נתן כפית ונטל כפית [השבת: "איני רואה מקום להניח שכאילו יש כאן בעיית זוחלין אמיתית, לא בהיבט המציאותי [שלא אמורה להיות זחילה בחומרי איטום מקצועיים שבין שני חלקי בטון שאין להם תנועה זה כנגד זה, וכ"ש אם נצליח ליצוק הכל כאחת - כפי שסובר הרב מוצאפי], ולא בהיבט ההלכתי [דמיירי ב'זחילה' שאינה ניכרת מעל מ' סאה, והיא זחילה בתוך העוקה לתוך חורי המערה שהם לגמרי טפלים למערה], וממילא דברי הרב גרוסברד לענ"ד זניחים, ועכ"פ אין לחוש לזה יותר ממה שחוששים לזחילה לתוך הקרמיקה"].

שאיבת המים מהמקוה לאוצר: עובדה הוה שפני המים במקוה ירדו בקצב של כחצי ס"מ בשש שעות למרות שרק כמה ימים לפני כן האוצרות נאטמו בסיקה ולפני האיטום התבצעה בדיקת זחילה ונמצא שהכל תקין, והסביר הרב שיתכן שהאוויר הלכוד בתוך אוצר ההשקה התקרר, והרי נפח האוויר מתכווץ ב- 1\273 עם כל ירידת מעלה, ואם בין רצפת המקוה לאוצר מפריד מכסה אוטם - הרי שהוואקום שנוצר מושך אליו את מי המקוה, והפתרון הוא לחזור את רצפת המקוה ולהחדיר בה צינורית לאויר - והקצה העליון של הצינורית יהיה מעל גובה הרצפה כדי שמי שטיפת הרצפה לא יכנסו לאוצר, ואם צריך לנקב את הפקק הסותם את כניסת המים מהמאגר לאוצר - יש ליצור פקק מסיליקון שבמרכזו צינורית, והקצה העליון של הצינורית יהיה גבוה יותר מגובה המים הזורמים בתעלה; על פי הסבר זה מובן לי מדוע קרה בעבר שנוצרה בועת אויר בתוך אוצר ההשקה - ושכשטבלו במקוה ניתזו מים ממקום החיבור של הרצפה ומכסה האוצר.

ההצעות החדשות: אני עצמי שמחתי שמחה גדולה על כך שזכיתי לברר בשאלה זו את ההלכה כראוי, ועלי להדגיש כי דווקא בגלל הניסיון להציע תוכנית זו עכשיו במקומכם הלכה למעשה, תוך משא ומתן עם מר ועם חכמים אחרים, אכן זכיתי לעמוד על נקודות שקודם לכן לא היו ברורות לי כראוי, ויש לי יסוד להניח שגם אצלך בירור משפטי התורה הוא עצמו הערך החשוב מכל, גם אם

בפועל לעיתים קשה לשכנע את הבריות בצדקת דרך מסוימת [וכלל זה שקשה לשכנע את הבריות באמת שאותה אתה מכיר, הוא אכן כלל מתסכל מאוד, ונתקלים בו בפועל בכל תחומי החיים, וזה בדוק ומנוסה]; כפי שיכולת להבין ממני, זה למעלה מארבעים שנה שיש לי ביקורת על הדרך בה בונים מקוואות עם שני אוצרות [אגב, כאשר שוחחתי עם הרב בלוי בעניין התוכנית שלי, הוא אמר מעצמו באופן חד וחלק שהעיקר אצל החזו"א היה הדאגה לכך שהמקווה תהיה נקייה, וזה לא מושג במקוואות שיש בהם שני אוצרות, ואז אמרתי לו שקיומם של שני אוצרות באופן המקובל בא לרצות רבנים מקומיים שאין להם מושג בהלכות מקוואות, והוא הסכים עם הגדרתי זו באופן מלא; במכתב כתב: 'כיום במקוואות ציבוריים יש לעשות כך לכתחילה, כי כיום לכל שומר מצוות יש רב משלו, ובציבור של בני תורה כמעט כל אחד גם רואה את עצמו חכם לעצמו, ומשום כך קשה לבנות לציבור מקוואות הבנויות על זריעה בלבד, אף על פי שלמקוואות עם שני אוצרות כמקובל, אין יתרון אמיתי, וכאשר אלה הם פני הדור - אכן נוצר מצב של חוסר ברירה, שמעתי שהרה"ג ר' ניסים קרליץ מאפשר בניית מקוואות עם שני אוצרות, אך שהוא ממליץ למעוניינים לחוש למצריכים זריעה בלבד - להתכופף בשעת הטבילה מתחת לנקב ההשקה, כך שאם באוצר יש זחילה, תהיה טבילת הטובל מתחת לגובה הזחילה, ולפני זמן אמרתי לרה"ג רבי יעקב בלוי, שעשיית שני אוצרות היא תוכנית אדריכלית שנועדה לתת לרבנים שאינם יודעים מקוואות את ההרגשה שבזה הם יוצאים כביכול ידי חובת כל הדעות, והוא חייך ואמר שאני צודק במאה אחוז]; הצעת התוכנית שלי בפני רבני המקום הייתה מנקודת מבטי הימור שסיכויי מלכתחילה לא היו גדולים במיוחד, ואף על פי כן לא נמנעתי מלנסות זאת כאשר סברתי שיש אולי איזה סיכוי קל להצלחת הרעיון, אולם אינני מתכוון לצאת במחאה על כך שהנשים יוצאות מופסדות.

מילוי מקוה בחוק הכלים השלובים: שאלתי: 'שאלוני בקשר למקוה החדשה ב... שנבנתה ליד המקוה הפעילה, האם יוכלו להזרים מים מהישנה לחדשה באמצעות מערכת צינורות בטון, או פלסטיק המקובע בבטון, כך שעליית המפלס בישנה תציף את הצינור המוליך מים - עד לבור ההשקה החדש'. השיב: "הכנסת מים למקוה אינה מצריכה קיבוע של צינורות לבטון וכיו"ב, ודי בכך שהמים עוברים שלא דרך כלי קיבול, ובשלב האחרון שלא דרך כלים המקבלים טומאה, אף באופן שבו אין משום שאיבה [כגון על גב הכלים] - ולזה די בהמשכה כלשהי; הגר"ח גרינמן שליט"א הביע בשעתו פליאה על כך שבמקוה הישנה ברכסים בנו מערכת קבועה להזנת מי גשמים [וזאת כמובן בהתאם לגישת החזו"א שמקוה זריעה כשר לכתחילה, ואין צורך למלא את מי האוצר אלא בפעם הראשונה, או אחרי שיפון], ואמר שכאשר יש צורך, אפשר לאלתר מעין מרזבים של פשוטי כלי עץ ולהוליך עליהם את המים, אך הרב זצ"ל הסביר לו שבמקום שהפעולה מבוצעת באמצעות מועצה דתית או גוף ציבורי - קשה להסתמך על אלתור; מובן שבנדון דידן שבו לא מדובר בסידור קבוע, אכן אין צורך בסידור קבוע, ואם יש צורך בקיבוע של צינורות או מרזבים שאין בהם קיבול - הרי זה רק כדי לייעל את הסידור, ובכל מקרה אין בזה חסרון הלכתי אם מקפידים על דברים אלו, אלא שלדעתי ראוי להתרחק מהבאת מים על גב כלים אף שהוא מותר מן הדין בהמשכה כלשהי, כדי לא ליתן פתחון פה למי שחושבים את עצמם ליודעי דבר, אף שבאמת אינם יודעים מה הם שו"ח; מבחינה מעשית עדיף להשתמש בתעלה פתוחה ולא בצינור סגור כדי שאם המים לא יעברו [כגון מחמת בועת אויר] - יוכלו לאבחן היכן התקיעה. השבתי: 'מאחר וטענו שבמקוה הישנה ישנן חששות זחילה - לכן האינטרס שלהם הוא להפעיל את המקוה החדשה כמה שיותר מהר, ולא להמתין לגשמי החורף, ונמצא שהאפשרויות הן או לייבא קרח מלאכותי, או לייצר זריעה מהמקוה הסמוכה; אם נרצה לחוש לפתחון פה בלתי סביר [מאחר והמקום שומם, והפעולה חד פעמית] - יהא עלינו לוותר על חשש זחילה במקוה הפעילה [אם באמת ישנו במציאות],

ולכאורה היה לי נראה להשתמש בזריעה, ובפרט שגם מערכת הזרמת המים מהגג במקוה החדשה עשויה שלא במתכונת הגג שטוח אלא בגג רעפים, ומרזבי הפלסטיק תפוסים בקושי לקירות, ולכאורה יש בהם יותר חשש מפני הדרך הארוכה שהם עוברים שבעטייה קשה לפלסם [אף שהרב אמר לפלס את הצינורות כדי שלא יהיו שערוריות, אולם פשוט שאין בכחן לפסול, ראה בב"י (ר"א ל"ו) 'יש לתמוה על הרב המחמיר הזה - דאפילו היו בו חטטין כיון שלא נעשו על דעת לקבל צרורות כשר דהיינו מתניתין דסילון שהוא צר מכאן ומכאן וכו' אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה... ומהרי"ק שהיה נוהג לעשות כאותו רב לא משום דסבר לה דדינא הכי... ולא היה נוהג לעשות כן אלא משום ירא שמים יצא ידי כולם במידי דליכא פסידא כלל, ומיהו אפשר שהוא ז"ל היה מפרש דמפני שלא נעשה לקבלה - היינו שאין דרך קבלת צרורות בכך שאינם מתעכבים באותו מקום רחב, אבל אם היו מתעכבים שם - אף על פי שלא נעשה לדעת כך 'נעשה לקבלה' מיקרי, ואפילו אם נעשה מאליו כגון שהרקיב, ובחזו"א (תנינא קל"א ג') 'ואפשר דלא קשיא להראב"ד דהא לפסול המקוה בעינן שני תנאים: שיהיו המים שאובין בכלל, ושתהא השאיבה לדעת... ולפיכך סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב באמצע אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה - היינו אף שהמים עוברים במקום הרחב לא מקרי שאוב לדעת, שלא נעשה לקבלה, ואין האדם מכוין לקבלתו; אבל הוא כלי לענין שאיבה, ולפיכך לענין לטבול בתוכו חשוב כלי, ואפילו קבעו בארץ דינו כחקקו ולבסוף קבעו, ולפיכך אין המים שבה הצינור ראויין לחבר ב' המקואות כיון שהמים שבתוכן שאוב, וכדתנן פ"ו מ"ג היה השאוב באמצע], וגם יש שקערווריות בין מרזב למרזב, כך שאינני רואה את ההפסד במילוי בזריעה מהמקוה הקימת, עד ימות הגשמים'. הוסיף הרב: על פי החזו"א לכתחילה יש להכניס את המים לאוצר הזריעה בדרך של המשכה, ואיני מתאר לעצמי שכך אכן היה הדבר במקוה ששמה מקור למילוי המקוה החדשה, וזאת כמובן בעיקר בגלל האילוצים הקשורים ללחץ המים, ומשום כך איני יכול לומר שבנקודה זו דומה המקוה החדשה למה שהיה קודם לכן. השבתי: לגבי רביה והמשכה מבואר בר"ש (מקואות ד' ד') שאין נפ"מ בין אם ההמשכה היתה לפני או לאחר התערובת ברוב כשרים...'לא שיתערבו בחצר ואח"כ ירדו למקוה... שמעינן ליה לראב"י... ממלא בכתף תשע עשרה סאה ופותקן למקוה... אלמא לא בעי שיתערבו חוץ למקוה... משמע דלא חייש בין נתקבצו בחצר של מי גשמים תחלה ואח"כ שאובין, בין שאובין תחלה ואחר כך מי גשמים דבכל ענין מטהר ברבייה ובהמשכה, וכ"פ בשו"ע (ר"א מ"ד), ולכאורה הטעם הוא שההמשכה מורידה את רמת פסול המים בין אם היא לפני התערובת ובין לאחריה, וממילא צ"ל דה"ה לגבי נדו"ד שאין נפ"מ אם ההמשכה לפני או לאחר הזריעה, ובנוסף לזה הרי המים השאובים הוכנסו דרך צינורות לתוך האוצר ששימש כמקור להצפת המים הכשרים, שהרי הוכנסו לתוך עומקו כדי להמנע מזריעה בזוחליו, כהוראת החזו"א, והרי לשיטת הראב"ד אין צורך בהמשכה על גבי קרקע בולעת [בעלי הנפש סי' ג' ואין השאובה מטהרת בהמשכה אלא או דרך קרקע או דרך צנור שקבעו ולבסוף חקקו] - וממילא די בצינורות הפלסטיק כדי להחשב המשכה, ואף שיש ראשונים המחמירים ומצריכים המשכה על קרקע הראויה לבלוע, אולם כעת לא גרע מהמקוה הקיימת שההמשכה של היתה על בטון שאינו ראוי לבלוע. השיב הרב שמה שמבואר שאין נפ"מ בין המשכה לפני או לאחר הרבייה - היינו כשהחשש הוא לג' לוגין שאובין, אולם כדי להכשיר את הזריעה לראב"ד - כתב החזו"א (ליקוטים ג' א') שלכתחילה נכון לעשות המשכה ג' טפחים ע"ג הקרקע קודם שיבואו המים למקוה. במקוה בקריית ארבע מקוה הנשים הוא בקומה שניה ומקוה הגברים בקומת קרקע, והיה צורך לרוקן את מקוה הגברים לצורך תיקון ובעיקר לניקוי האוצרות [שבדיקת משרד הבריאות מצאה בהם לכלוך], ושאלתי את הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אודות האפשרות להעביר מים מהמקוה שבקומה ב' למקוה שבקומת קרקע, בהעברת מים בהצפה ויצירת מסלול תנועה למים, כעין מה שעשית, והוא לא ראה בזה שום בעיה הלכתית; אלא שאגב כך אמרתי לו שאולי אין צורך ליצור

גלישה של המים אלא להעביר מים בדרך של "גישתא" בצינור סגור [נ"ל שכוונתו שאין צורך להציף את מי המקוה עד שיכנסו לצינור השוכב מעל גובה פני המים, אלא להשקיע את קצה הצינור הסגור בתוך המקוה, ולשאוב בקצהו כך שמים יכנסו לצינור בעלייה מועטת, ומשם יתחילו לרדת למקוה הנמוכה] - ועל כך הוא אמר שאינו רוצה לענות לי באותה הזדמנות בה לא היה לו זמן להכנס לשאלה [אם כי היה נראה לי שהיה מרוצה מהרעיון], אך הדגיש שלא אתייחס לזה כאילו היתה זאת תשובה ממשית ושעלי להתייחס לדבר כאילו לא שאלתי אותו [ומשמעות התבטאות זו היא שהוא מבקש שלא אניח מלחקור ברעיון זה]; למעשה, שאלה מסוג זה מעוררת מאלה את השאלה כיצד יגיעו המים הראשונים לתוך צינור הגישתא, אם לא בדרך של שאיבה, או על כל פנים בהווה בידי אדם, אלא שלמעשה ברור לי שהוא עצמו נזכר באותו זמן במשנה המפורשת (מקואות ו' ח') 'מטהרים את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב, כיצד מביא סלון של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים ומושכו ומשיקו אפילו כשערה דיו', אך הבין שצריך לבדוק את דברי הראשונים והאחרונים הנוגעים לשאלות הנ"ל, וזאת לא היה בידו לעשות באותו זמן; בפועל כלל לא ביצענו את הדבר כי למקוה התחתון היו שני אוצרות 'כמקובל', ולפי זכרוני ביצעו את התיקונים והניקוי בשלבים מבלי להזדקק למקוה העליון.

הגבהת הרצפה: שאלתי בדבר מקוה שחצבו בה נקב השקה המסתיים בגובה 135 ס"מ מהרצפה, וממילא הוא מעל גובה פני המים [123 ס"מ], והאפשרויות היו לקדוח מחדש את הכותל [והיו בזה קשיים טכניים רציניים] או להמשיך את המדרגה האחרונה כך שצד אחד של המקוה יהיה מוגבה, ולצד הרדיאטור תהיה רצפה נמוכה, והשיב "אינני מבין כיצד תיתכן החטאה בסדר גודל שכזה, שהרי טעות המקסימום האפשרית באופן נורמאלי, נובעת בדרך כלל מאי התחשבות בעובי הריצוף של קרקעית המקוה [כך היה בתחילה במקוה ברח' הרב עוזיאל ברכסים], או בחישוב לא נכון של השיפוע המועט שצריך להיות בתחתית המקוה, אבל חור גבוה בחמישה עשר ס"מ - מלמד על כך שהגוף שתיכנן ובנה את המקוה, צריך בדיקה לכל אורך הדרך; הגבהת הרצפה היא אמנם אפשרית מבחינה עקרונית, אך צריך להקפיד על גובה דפנות שיאפשר עליית פני המים בכעשרים ס"מ מעל קרקעית המקוה, כלומר שצריך ליצור מצב שבו גלישה של המים החוצה היא רק כאשר גובה פני המים עולה מעל 1.40 ס"מ מעל הקרקעית, ונראה לי שקשה ליצור מצב שכזה, ועל כן יש צורך לחזור ולקדוח בגובה הנכון, ולמצוא דרך לסמן את גובה פני המים בצורה נאותה, גם אם הדבר יצריך עקירה של פסיפס קיים", והסביר שהרב מינצברג עמד על כך שיהיה מרווח של לפחות עשרים ס"מ בין פני המים לבין שפת המקוה כדי למנוע זחילה החוצה אם ימלא יותר מדי, ושבשל סיבה זו טרחו רבות במקוה שברחוב הרב עוזיאל להגביהה; השבתי: יש מרחק ניכר מעל פני המים עד הגלישה החוצה כי הבור עמוק, והמרחק הקרוב הוא רק עד נקב הזריעה, וטעות זו אינה מעידה על פגם יסודי בארגון הבונה כי היתה זו קדיחה חד פעמית על ידי מי שאינו בעל מקצוע בזה, וכן עשו בפועל שקדחו נקב חדש.

איטום פסיפס: עוד שאלתי לגבי מקוה שבמקום קרמיקה השתמשו בפסיפס, וממילא ברור שאין אפשרות לאיטום היטב את כל חלחול המים, אלא שאינני יודע מדוע לחוש שהמים שיחלחלו לשם וינבעו למקוה - הם פסולים; והשיב: "גם שאלת הקרמיקה והפסיפס והאיטום היתה צריכה להלקח בחשבון בשעת התכנון, ובקרמיקה וק"ו בפסיפס לעיתים נשאים מים מתחת לקרמיקה, וכשמרוקנים את המקוה הם חוזרים ומתמצים לתוך המקוה - וזה יוצר קושי לייבש את המקוה מחשש ג' לוגין לפני מילוי, אלא שבמקוה עם השקה טובה אין זו שאלה", והוסיף שכשבמקוה בזכרון עשו פסיפס ולא היתה שם השקה אלא רק זריעה - הגר"ח גרינמן חשש שיכנסו לשם מי הספוגה,

ולכן אמר שעד שיחליפו לקרמיקה - בכל פעם לאחר שמילאו מים יש להם להגביה את פני המים עד שישיקו לאוצר הזריעה, וכן עשו; השבתי שלאחר הבירור אמרו לי שהפסיפס מודבק על קרמיקה רציפה, והרב הסכים שאין לחוש בזה.

בפעם אחרת כתבתי שאין חשש זחילה בזחילת המים בעת הטבילה לבין חרכי הקרמיקה, כשאנינה מודבקת כראוי לכתלים, שהרי דין חרכים אלו כדין 'חורי המערה' שהם בטלים למקוה, ומושקים אליה בשיעור כלשהו, וא"צ כשפוח"נ, והשיב: 'במישור המעשי פעמים הרבה האריחים הם מחסום אחרון נוסף לאיטומים שקדמו להם, וכך אם האיטום הראשון באמצעות טיח אינו מניח את הדעת - האריחים מונעים את הזחילה, אולם מאידך גיסא אם גם הם אינם מונחים בצורה מקצועית - כי אז הזחילה שמתחת להם היא כמעט בבחינת מעוות לא יוכל לתקון, כך שאיני יודע מדוע באמת התבטאת 'זחילה' - מאן דכר שמה' [מובן שאיני מתכוון להעלות על הדעת שעצם הזחילה אל מבינות לאריחים היא זחילה, אך כאמור יש לזה משמעות אם קיימת זחילה אמיתית].

בני המתגורר בזכרון יעקב סיפר שבמקווה שעשו שם בשיטת החזו"א, כלומר בזריעה בלבד, היתה חדירה של מים אל מתחת לאריחים, וכשרוקנו את המקווה זרמו מים מבינות לאריחים לתוך המקווה; כפי שזכור לי הגר"ח גרינמן שליט"א חשש במים אלו למצב שבו בין האריחים יסתתרו ג' לוגין מים שאובים [לאחר נקיון המקוה בין מים למים], והוחלט לסתור את הציפוי ולהביא בעל מקצוע היודע לבצע זאת כראוי; בתקופת הביניים היו ממלאים על פי הוראתו את המקווה הרבה מעל גובהו - כדי שמימי ישיקו למימי האוצר דרך נקב הזריעה, ואחר כך הורידו את פני המים כדי שהטובלים לא יגרמו לגלישה של מי המקוה.

טבילה בכלי מנוקב: שאלתי לגבי ניקוב כלי ואח"כ קביעתו בקרקע, והשיב שהגר"ד מינצברג זצ"ל אמר לו שעיקר הבעיה בזה היא מה גודלו של הנקב, ולכן יצטרך לנקבו ברובו; ומקור הדברים בפשטות היא במשנה בשבת (צ"ה:): 'ניקב כמוציא רימונים טהור מכלום, ואם הוקף צמיד פתיל - עד שיפחת רובו; אמר רב אסי שמעתי כלי חרס שיעורו כמוציא רימון, אמר ליה רבא שמא לא שמעת אלא במוקף צמיד פתיל, והא רבא הוא דאמר מוקף צמיד פתיל - עד שיפחת רובו? לא קשיא הא ברברבי והא בזוטרי, ופירש"י 'ברברבי' - ברובו, זוטרי - כמוציא רמון בטל ליה מכלי, והרמב"ן כתב 'פירש"י ז"ל... אין פירושו נכון... אלא ה"פ בזוטרי - רוב שהוא פחות ממוציא רמון, ברברבי - מוציא רמון ולחומרא... דרך נקב שנפחת מן הצדדין - עד שנפחת או רובו או במוציא רמון, וכשניקב בשיעור בין דרך פיו בין מן הצדדין בעי' סתימה גמורה לגמרי שיהא צמיד פתיל ואם לאו אין אותה סתימה כלום... זה כתבתי לפי מה שמצאתי בדברי רש"י ז"ל ובתוספות ז"ל, ותמהני היאך נחלקו אבות העולם וטעו בזה שהרי משניות שלמות הן בפ"ט דכלים, דתנן נקבו העשוי לאוכלין - שיעורן כזתים, העשוי למשקין - שיעורו כמשקין, העשוי לכך ולכך - מטילין אותו לחומר בצימד פתיל ובכונס משקה, מ"מ דברי בעלי התוס' עומדין שיפרשו שיעור זתים לעומד לאוכלין סתם והוסיפו בגמרא במיוחד לרמונים - מוציא רמון, ובזוטרי - רובו והוא שמייוחד לרמונים, וזה מקום הדוחק שלהן שאין כלי קטן מיוחד לרמון אחד שאפי' שנים אינו מחזיק שהרי רובו פחות ממוציא רמון, ומ"מ חבית שנקבה בכונס משקה קאמר דהא עשויה היא למשקין...'; אמנם בירושלמי איתא שהכשירו את הים של שלמה ע"י נקב כמוציא רימון, ויש לחלק ששם הרי היה מושק למעיין ולכן היה די בזה דדומה לטבילה בכלי שבתוך מקוה, וא"כ קשה מדוע הצריכו כמוציא רימון ולא היה די בכשפוח"נ [ואין לתרץ את רש"י על פי מה שכתבו תוס' בפסחים ק"ט. '...שהיו רגלי השוורים שהיה עומד עליו נקובים כמוציא רמון והיו מחוברין למעיין שתחתיהן, והא

דנקט כמוציא רמון היינו לבטל השוורים מתורת כלי שלא יקבל טומאה אבל להכשיר המים שבים סגי כשפופרת הנוד... ומורי הר"ר יחיאל פי' דצריך כאן כמוציא רמון לפי שהשוורים מפסיקין בין הים למעיין והוא ליה כהורק מכלי אל כלי כיון דמרחקי טובא וצריך שיבואו שם מים בשפע' שהרי תוס' בשבת צ"ו. חלקו להדיא על שיטת רש"י וכתבו כשיטת הרמב"ן שברברבי - כמוציא רמון, ובזוטרי - ברובו]. לנכות - יהא נוח יותר לטבול בשכיבה באמבטיה ביתית מאורכת שנוקבה והונחה על בטון, ומוזנת מאוצר מוגבה, ויהא ניתן להורידה בשכיבה באלונקה, ולאחר מכן להעבירה על גבי לוח עם גלגלים שעל האמבטיה, או להורידה ברצועות. [בהזדמנות אחרת כתב:] כפי הנראה לרב מישקובסקי זצ"ל לא הייתה קבלה מפורשת בעניין ביטול כלי [כלומר לא הייתה לו קבלה מר' מאיר קרליץ זצ"ל שממנו היו רוב קבלותיו בעניני מקווה, ואשר הוא עצמו קיבל מחותנו ר' שלמה הכהן מוילנא], ומשום כך שאל את ר' דוד מינצברג באחד מביקוריו במקווה ברחוב הרב עוזיאל בעת שבנו את המקווה, ונראה היה שר' דוד עצמו היה מסופק בענין, ולשונו הייתה שהוא לא היה מוכן להקל בפחות מאשר רובו של הכלי, וכמדומה שסיפר שעשה כך פעם אחת למעשה; במסכת שבת צ"ה סוף ע"ב לענין ביטול כלי חרס [לענין צמיד פתיל] הקשו שיש סתירה בדברי רבא בשאלת השיעור אם הוא ברובו או במוציא רמון, ותיצו (שם בתחילת צ"ו): "הא ברברבי והא בזוטרי", ופירש רש"י: "ברברבי - ברובו, זוטרי - כמוציא רמון בטל ליה מכלי". ובתוספות שם דקדקו בדבריו שבכלי קטן מצריך מוציא רמון ולא די ברובו, והם עצמם חלקו, ולכאורה לשיטת רש"י, חבית היא כלי לענין זה; בירושלמי יומא פ"ג ה"ח שאלו על הים של שלמה שהוא כלי ואי אפשר לטבול בו, ותיצו שאמת המים מושכת לו מעין עיטם, ורגלי השוורים נקובים כמוציא רמון, אבל ראשונים שאלו ששם מספיק שיעור כשפופרת הנאד, שהרי היה מחובר לאמת המים, וכתבו תוספות פסחים קט ע"ב: "והא דנקט כמוציא רמון היינו לבטל השוורים מתורת כלי שלא יקבל טומאה, אבל להכשיר המים שבים - סגי כשפופרת הנוד כדתנן בפ"ו דמקואות (משנה ה') ומטבילין בשידה תיבה ומגדל שהן נקובין כשפופרת הנוד"; וכן ברמב"ן ב"ב ס"ה: "ואיכא למימר שלא כיוון לכך אלא כדי שהמים יכנסו לה כעין עיטם בשפע והוא הדין דבנקב כשפופרת הנוד סגי, ויש אומרים דהתם שרוב המים נכנסים ונאספים לתוך הכלי צריך מוציא רמון להוציא מדין כלי לגמרי, אי נמי שלא יטמא הכלי בטומאת הנכנס לתוכו קודם טבילה", ואפשר כי לפי הדרך האחרונה שברמב"ן - לרש"י אמנם די במוציא רמון שלא יקבל טומאה, אך לא לענין שאובים [ובים של שלמה אין לחשוש לזה כי היה מחובר למעיין, ולא הוצרך שם אלא לטהרו מדין טומאה]; אלא שלגופו של ענין צריך להבין מה ענין טומאה לכאן, כי לכאורה פשוט שנעשה לשמש את הקרקע [וכמו שהאריך בזה בדעת כהן ק"א]; מסתבר שגם לשיטת הראב"ד שבכלי נקוב צריך חיבור למקווה - מכל מקום אם התחתית כולה הוסרה או עכ"פ רובה, אין כאן זכר לכלי, ואין צורך בחיבור למי מקווה אחרים [איני בתמונה בפנים, כי אפשר שדבריו הם רק בנוגע לחיבור כשפופרת הנאד, וכבר במוציא רמון הוא מודה, אך כאמור כעת לא נכנסתי לענין]; אינני יודע מהו הוא החשש שכתבת בשם הרב פוזן: "אמנם כתב שם הרב פוזן לסמוך על כך רק בנידונים דרבנן, מאחר ואי אפשר לכוון שהמקום המנוקב יהיה בתחתית בעת היציקה", ולדידי פשוט שכלי שבטל שמו בגלל נקב כמוציא רמון [או כל אחד מהכלים בשיעור], אינו מאבד את טהרתו אם במקרה החזיקו אותו בצורה לא מאוזנת, כך שנוצר איזה קיבול קטן בפניה שהוחזקה במצב נמוך, ללא כוונה להפוך זאת לבית קיבול; ולגופו של ענין: ביציקת בטון לתוך חור מתאים [מוציא רמון או רובו], וחיבורו לקרקע אני מסופק קצת בדרך הביצוע, כי אם יהיה מצב שבו ניתן יהיה לתלוש את הכלי כאשר הוא גורר איתו בטון באופן שמשאיר אותו סגור אחרי הנטילה, אם כן לכאורה זה עדיין כלי, והבטון שבחור הוא רק תיקון שמחזיר לו את הכושר לקבל טומאה, ואין זה בנין כלל [וכמדומה שגם אודות נקודה זאת כתבתי בעבר

אם כי בסגנון שונה במעט, בנוגע להגדרת כלי שיכול להנטל כאחד]. ואם כן דווקא כאשר אין משטח בטון שיצוק בתוך החבית מעל גבי התחתית - המצב עדיף, כי כאשר הבטון אינו חורג מתחום החור שבתחתית, מובן שלא ניתן לתלוש אותו יחד עם החבית, אך אם נעשתה יציקה בתוך החבית, סביר שהיא תשאף להתלש שלמה יחד עם החבית, ואמנם באופן שתיארת - לכאורה זה בגדר של חיבור ואחר כך חקקו [כי השלב של בטון על רצפת החבית הוא שלב שלישי, כאשר החיבור נעשה בשלב שני], אך לענין טבילה בתוכו - אין זה מספיק, וכמדומה שככל שהחור גדול יותר, החשש לתלישת הבטון הוא קטן יותר, וממילא יש מקום להבין את ההנחה שצריך שיפתח רובו, ולדידי, אם באנו לחשוש לדבר זה - עדיף להסיר את כל התחתית, ולצקת משטח בטון, ולהטביע בו את קצות הדפנות שנשארו אחר הסרת הדפנות [באופן מעשי יתכן וחיבור לוח שיש לרצפה, והצבת חבית חסרת תחתית על גביו, וחיבורה ואיטומה סביב באמצעות דבק אוטם, עדיפה]; כמדומה שמבחינה כימית אין הבטון או השיש מתחבר היטב לחומר פלסטי, ועל כן קיים חשש לאיטום החיבור שתיארת, וגם מבחינה פיזית, מקדמי ההתפשטות התרמיים של החומר הפלסטי והבטון הם שונים - וזה עלול לגרום להפרדות במהלך השנים, אלא שגמישותו של החומר הפלסטי יכולה לתקן את הפגם הפיסי [סודו של הבטון המזויין הוא בין השאר בכך שמקדם ההתפשטות התרמי של הברזל והבטון הם כמעט זהים]; יתכן ועדיף על כל אלה לעבוד בשיטה טרומית, ליצור רצפת בטון, ובעודנה טריה להציב על גבה חוליות עגולות תעשיתיות של בטון, המשמשות לבורות ביוב, וכך ליצור מקווה עגול דמוי בור ביוב - שניתן לרדת אליו באמצעת סולם בנוי [כיום התקן מחייב יצירה של חוליות אטומות, ובודקים אותן כדרך שבדקים מקוואות, וזאת בנוסף כמובן לשכבת איטום נוספת שיש ליצור]; **אזהרה!!!** במחשבה שניה נזכרתי שמקווה שעתידיים לטבול בה גם ילדים [בהתאם להרכב אוכלוסיית היעד] - אסור לה להתבסס על ירידה אנכית בסולם, כי ילדים עלולים לטבוע בה, והיא חייבת לכלול ירידה במדרגות עם כל הקושי הטכני שהדבר מחייב [וזה נכון לגבי כל שיטה שרוצים להשתמש בה בחבית נקובה]; **למעשה** הדרך המובחרת היא לצקת משטח בטון, מעליו להניח חבית ללא תחתית או מנוקבת בנקבים רבים, לצקת בתוך קרקעיתה בטון - כך שיתלכד עם משטח הבטון שבקרקעית אולם לא יגרום לכך שאם ישלפו את החבית - היא תעלה עם הבטון הסותם שבקרקעיתה [כי אם יש אפשרות להרים אותה והיא תעלה עם הסתימה - הרי שהיא נחשבת כעת ככלי סתום], לאטום את הסדקים שבין דופן החבית לבין הבטון שבתוכה בחומרי איטום [באופן שאין כאן חיבור חזק המאפשר להרים את החבית עם הבטון, כנ"ל] - ובכך היא עדיין תשמור על היותה 'כלי ללא תחתית' ועם זאת תהיה אטומה.

השיב הרב יעקב לוי: יתכן שגבס אינו עמיד בכל צורותיו במים, אבל זה לא ענייננו, כי הגבס הוזכר בפירוש בברייתא ובראשונים רק כחומר לערב אותו עם הסיד כדי לחזק את הסיד, אבל הסוגיא היא 'סיד' - שהוא נחשב ל'סתימא לא מעליא', ואעפ"כ ברור שסיד אוטם מים בהחלט; על כרחך שנקודת החילוק היא אחרת, וכמו שכתבתי בסיד בנקב אינו נתפס לדפנות; מי שמכשיר הנחה ע"ג סיליקון הוא רק אם הסברא העיקרית היא 'ניטלין כאחת', ולדידי פשוט שזו אינה הסברא העיקרית; משנת 'השוקת שבסלע' אינה עניין לכאן כלל וכלל, כי ברישא דמתני' 'היתה כלי וחיברה בסיד' אין מדובר שניקבה, אלא היא שלימה - ולכן היא כלי וכשרה לפרה ופסולה למקוה; וזה דבר מפורש במשנה (מקוואות ד' ה') 'השוקת שבסלע - אין ממלאין ממנה, ואין מקדשין בה... ואינה פוסלת את המקוה, היתה כלי וחברה בסיד - ממלאין בה, ומקדשין בה... ופוסלת את המקוה, ניקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהם - כשרה, וכמה יהיה בנקב - כשפוררת הנוד'; וכן במשנה המקבילה (פרה ה' ז') 'השוקת שבסלע... ניקבה מלמטן ופקקה בסמרטוט - המים שבתוכה פסולין מפני שאינן עגולים כלי'; ובמשנה זו (פרה ה' ט') 'שתי אבנים שהקיפן זו לזו ועשאן שוקת, וכן שתי ערבות, וכן השוקת שנחלקה - המים שביניהם אינן מקדשין, עשאן בסיד או בגפסים והן יכולות להנטל כאחת - המים שביניהם מקדשין' - מוכח שעשאן בסיד לבד - כשר כי הוא כלי לגבי קידוש, ואעפ"כ לגבי מקוה כלי שנקבו וסתמו בסיד בלבד - לשיטת הר"ש הרא"ש והרשב"א גם הוא כשר כי איננו כלי [ונזכור ברור שלשיטתם אין צריך חיבור בקרקע, אלא

רק שלא יהיה כלי - אם כן דיני פרה ומקוה הפוכים אבל לא לגמרי, כי בדיני פרה כלי שסתום בסיד חזר להיות כלי, ולגבי מקוה כלי שסתום בסיד - עדיין איננו כלי; מכאן מוכח, שאין לערב את המשנה בפרה בהחלט לדין מקוואות; דברתי עם הגאון ר' זלמן ולא הצלחתי לשכנע אותו, כי לו ברור שהעיקר זה המשנה בפרה, ולי ברור בהחלט שאינו כך, לפחות לשיטת הראשונים הנ"ל.

השיב הרב קורן: כלי שניקב כשפופרת הנאד או על כל פנים כמוציא רימון - אינו כלי, ואם סתמו אחר כך בסתימה שאינה מתקיימת כראוי - לא חזר אליו שם כלי לא לעניין מקוואות ולא לעניין פרה! כי סתימה בסיד כפי הנראה אינה מספקת לחור בקוטר שכזה, ואולם מסתבר שסתימה שכזאת כן מספיקה לסדקים דקים כפי שהמציאות מורה, ומשום כך השתמשו בסיד לאטום קירות של בורות. שוקת שנחלקה ואדם הניח את שני חלקיה בסמיכות או בצמידות והקיף את כולה בסיד - שם אין לסיד תפקיד של חומר סותם אלא של חומר מחבר, וגם אם נניח שבאזור התפר שבין שני החלקים יש צורך במעט חומר איטום אך אין הוא דומה כלל לסתימה של נקב כשפופרת הנאד אלא לסתימת סדק בלבד - שלזה בפשטות מספיק סיד, ופשוט שזו גם המציאות בשתי אבנים שהקיפן שהרי ברישא של המשנה מפורש אודות אותן שתי אבנים 'שעשאן שוקת' ועדיין לא הקיפה סיד - שעל כן היא פסולה אף על פי שהיא משמשת כשוקת שהיא לכאורה כלי, ואם כן שוקת זו מחזיקה מים אף על פי שאין שם חומר אוטם בין חלקיה **[או שמא יש שם חומר אוטם רך שאין לו יכולת הדבקה כלל, ואינו דומה לסיד, ולא הוצרכו להציג שם את התנאי של ניטל כאחד]**, ופשוט אם כן שכלי שאטום בדרך כלל שהיא **[שאינו בו נקב כשפופרת הנאד שנאטם בסיד, או שהסתום סותם היטב אך הוא חומר רך]** שניטל כאחד - שכשר לפרה אכן פסול למקווה. עניין ניטל כאחד הוא הקריטריון לשם כלי, והוא המבדיל בין כלי לבנין, אלא שכמובן היכולת להנטל כאחד איננה תחליף לצורך בכך שהכלי יהיה שלם ולא יצאו ממנו מים, וחיבור הסתימות לגוף הכלי **[במידה ויש כאלה]** יהיה ראוי לתכליתו, ומשום כך אף אם אמת היא שלהכשיר פרה די לנו בסתימה קלה של סיד בעוד אשר לפסול מקווה יש צורך דווקא בסתימה חזקה - לא נוכל להפוך את היוצרות ולומר שחיבור חלקי כלי זה לזה באופן שאינו מאפשר את נטילת חלקיו כאחד יתן לו שם כלי כדי לפסול את המקווה, ועל אחת כמה וכמה שלא נוכל לפסול את המקווה בחלקי כלי שרק בצירוף של תחתית סלע או בניין מהווים ביחד איזו שוקת, וחומרי האיטום שבין הסלע לבין דופן החבית **[שתחתיתה ניטלה]** כלל לא נמצאים על פני כל הקרקעית, כך שללא קרקע עולם אין כאן אפילו צורת כלי הדומה לשוקת שאינה ניטלת כאחד.

מ"מ, בודאי שיוכל לצקת שכבת בטון, ומעליה להניח את החבית ללא תחתית, ולאטום מהצדדים שבחוץ **[ולענ"ד עדיף לשקע את החבית ללא תחתית בשכבה עבה של חול המעורב במלט, ולהכניס מים]** **[או להמתין לגשם]** - כך שלבסוף הכלי יהיה שקוע בקרקע שהפכה לבטון **[שילה]**.

זריעה מעל המדרגות: בתוכנית החזו"א מקורית **[וכפי שהיה במקווה שעשה הרב בכפר]** נשאר נקב היציאה של המים שנזרעו גבוה מעל המקווה, אך כידוע במקווה ברחוב עוזיאל נהג אחרת על פי הרעיון של רבי דוד מינצברג; לימים הגה האדריכל מתכנן המקוואות ר' דב שפירא את הרעיון שאת ממימי אוצר הזריעה יעבירו אל המקווה מעל גבי המדרגות דרך זוג חורים אנכיים; יתרון השיטה הוא בכך שכאשר סוגרים את ברז הכניסה של מים חדשים לאוצר הזריעה, מפסיקה מידית זרימה מכיוון אוצר הזריעה לבור המקווה; יתרון אחר שמצא בזה לעומת תוכנית החזו"א המקורית, היה בכך שהוא ראה בשיטה זו איזו צורה של השקה, בדומה לתוכנית רבי דוד מינצברג הנ"ל למרות שבאמת אין כאן השקה אלא למים שעל גבי המדרגה, וכלפי המקווה - יש כאן רק קטפרס, ואם יש ג' לוגין מים שאובים במקווה, לא תועיל השקה שכזו מבלי שימלאו את המקווה עד גובה המדרגה

[ועל כל פנים אם השקת קטפרס מספיקה לטיהור ג' לוגין - אם כן באופן זה גם מרוויחים את החשש שמא זחילת האוצר תפסול את המקווה המושק לה], וכפי שסיפר לי ר' דב שפירא עצמו, כאשר הראה את הרעיון לרבי דוד מינצברג, הוא התלהב מאוד דווקא משיטת ההשקה שיש בה השקה של מים תחתונים למים עליונים שיש בהם עניין על פי קבלה [רבי דוד מינצברג נחשב גם למקובל גדול, וכמדומה שהוא נחשב גדול תלמידיו של הרב אשלג בעל הסולם, אלא שכפי שזכור לי, אפילו חסידי חב"ד שרוצים בדווקא השקה אנכית, לא העלו נימוק קבלי זה של מים עליונים ומים תחתונים, ואפשר שבאמת לא הגיעו במעלות הסולם לדרגתו של רבי דוד מינצברג]; רבי דוד מינצברג עמד בראש המרכז לטהרת המשפחה, והאדריכל שפירא שהיה מתכנן מקוואות גדול, היה למעשה המתכנן שעליו ממש המליץ המרכז לטהרת המשפחה, אשר על כן רבים מן המקוואות שנבנו בערך בין השנים תש"ל תש"נ נבנו בדרך זו; אני טענתי כי חור אנכי על פני המדרגה הוא מקור לכלוך שיחדור לבור הזריעה, ולפי זכרוני ר' דב שפירא לא התייחס ברצינות לטענה, אך כמדומה שאחרי זמן נוכחו לדעת שכך היא האמת, וכמדומה שמאז הפסיקו להשתמש בשיטה; למעשה במקוואות שנבנו בדרך זו עשו גם אוצר השקה אמיתי, וגם על חוסר ההגיון שבשיטה זו התרעתי בפני ר' דב שפירא, אלא שהוא טען שיש לזה יתרון כאשר מאיזו סיבה יש צורך בשיפוף באחד האוצרות.

חימום מקוה המושקת למעיין: דומני שהשקה פתוחה למעין מכשירה את מימי המקוה גם כשאינן עירוב חילופי תדיר של המימות - משמעות הדבר היא כי שוקת סלע בניין צדדית שמושקת למימי מקווה הופכת אותו למקוה שכשר בזוחלים; ניתן אם כן להזרים מי מעין בתוך איזה חלל בצד המקווה באופן שיש קשר שפופרת הנוד או השקה עליונה פתוחה ביניהם, ועם זאת בגלל אורך אזור ההשקה [כדוגמת צינור השקה ארוך] - כמעט ולא יהיה חילוף מים בין המקוה לבין אותו חלל צדדי, וכך המקווה יוכל להשאר חם תוך איבוד מינימלי של חומו [נכתב שלא בעין כל הצורך].

חום המים בשבת: יש ללמוד את גדר פושרין מנדה (כ"ב:). '...ואמר להם שומא יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין שערוות אדומות תטיל למים - אם נמוחו טמאה, אמר ריש לקיש ובפושרין, תניא נמי הכי תטיל למים ובפושרין, רשב"ג אומר ממעכתו ברוק על גבי הצפורן, וכתב הריטב"א (נדה כ"ב:) 'ממעכתו ברוק - מהא שמעינן דפושרין דיו שיהא כעין חמימות שברוק, וזה כלל גדול, ומאחר ובגמ' מיירי ברוק שעל הצפורן - הרי שלא מיירי ברוק שבחום הגוף, ואם כן 'פושרין' הוא פחות מחום הגוף, ובנוסף, מה שבמדחום כספית מודדים תחת הלשון 36.6 מעלות - אינו חום הרוק אלא חום כלי הדם, והחום של הרוק שמעל הלשון הוא פחות מ-36 מעלות. בחוט שני (הל' נדה קצ"ז סוף סע' ב', עמ' רע"ח) כתב שאין בני אדם נהנים מחמימות המים בפחות מ-36, ובשעת הדחק יש לסמוך על הקרבן נתנאל גם במים חמים, אולם מיירי בנשים, ולא ברור כיצד התייחס לטבילת גברים, ומה הגדר של 'רגיל לטבול בכל שבת' - האם בטובל מטעמי קבלה או כי כך עונת ת"ח, ובספר מילי דשמעתנא (הרב אהרן פישר) כתב בשם מוהר"ח לטבול רק במים שהפיגו צינתם, וכתב שנחלקו רבני זמננו אם לדחות את הטבילה, וכתב בבשם חו"ב שיש להשתדל שיהיו פושרים גמורים, וי"א למדוד לפי הרוק, ויש לעי', ושכמדומה שמעיקר הדין די ב-34 מעלות, ושמהגראי"ש שמע שהשיעור משתנה מאדם לאדם ומקיץ לחורף.

הזחלת מים במגב על הגג: [שאלתי: האם מותר לגרוף מי גשם על הגג, כדי לקרב מי גשם רחוקים לנקב שבו ירדו לאוצר, בעת המילוי? מדובר היה כשהמים מהגג המשיכו לרדת בקצב פחות, ורצו לגרוף מיעוט מים רחוקים יותר - שלא היו יורדים מעצמם למקוה מחמת ריחוקם, ולאחר הגריפה עוברים דרך תעלת המשכה מבטון שבסופה

צינור אזבסט ארוך (שעליהם הכריע הרב מישקובסקי זצ"ל שנחשבים כבולעים), וממלאים רק אוצר ולא את המקוה, ויתכן שבאוצר כבר היה שיעור מ' סאה הקטן; ואמרתי שנחלקו הראשונים האם הויתו בידי אדם הוא דומה לפסול שאובין, ופוסל בג' לוגין, או שאיננו כשאובין ופוסל רק ברוב, ומ"מ הפסול רק כשהמים לא היו מגיעים מעצמם למקוה, ודוקא כשהורמו מהקרקע (תוספתא מקוואות ג' ב' רבי יוסי אומר זולף בידי וברגליו שלשת לוגין למקוה - פסול, הולכין עם הקרקע - כשר, שנפסקה להלכה, ואמנם יתכן שהר"ש מפרשה על היתר לשאובין שהומשכו במיעוט המקוה ולפ"ז אין מקור שאם לא הורמו מהקרקע - אין פסול של הויתו בידי אדם, אך גם לדבריו מ"מ תועיל המשכה למיעוט מים אלו; וחדש באג"מ יו"ד א' ק"כ שיתכן שאף אם נעקרו מהקרקע אך לא התרוממו ג' טפחים מעל הקרקע, ובנידון דידן - אף אם מעט מים התרוממו מהקרקע - הוא רק מיעוט); הסיבה שרציתי לעשות כך לכתחילה ולא להמתין לעוד מי גשם - היא מפני שההמתנה חייבה להשאיר את המקוה ללא השקה, וכשמימיה אינם זוחלים לאוצר הריק רק מחמת פקק קלקר - ויש חשש רחוק שמים יעברו אותו ועלולה להיות זחילה, וכמו כן בינתיים מפסידים את החשש לספיקו של רבינו ירוחם שמא נצרכת השקה בעת הטבילה ולא רק חד פעמית] תשובה: אין שום בעיה בגריפה זו.

איטום זחילה במקוה: למלט [צמנט פורטלנד] רטוב יש תכונות כימיות הגורמות לו להתלכד עם גיר סידן חול ואבן וכו', כפי שהוא משמש בתהליך יצירת הבטון; דעת לנבון נקל, שכאשר מדובר בחרירים, מי מלט עשויים במקרים רבים להתלכד עם החומר, ולאחר התייבשות אף ליצור איטום טוב, וכך אמר בנו של ר' דוד מינצברג; דרך הזרמת תמיסת [או תערובת] המלט, יכולה להיות בדרכים שונות, וכמובן בדרגות יעילות שונות; במקוה המסויימת הזו הייתה נזילה קטנה כלפי חוץ [מדובר ביציקה תלויה בגובה בקומה שניה], וכמדומה שניסו להחדיר למקום מי מלט באמצעות מברשת סיידים [אחר כך הוא חזר וטח את הנקודה בטיח מתאים, ואחר כך כמובן הכול טוייח], אך אין לי ספק ששיטה זו ניתנת ליישום גם במקום שחריר בין אריחים בשורה השלישית מעביר מים מתחת לאריחים בשורה הראשונה, ושם נמצא חריר בבטון שדרכו זוחלים המים; החדרת מי מלט מן הצד הפנימי [כלומר מעל האריחים] היא נוחה, שכן המלט אינו מתלכד עם החרסינה, וקל לנקות את המקום לאחר הפעולה [בניגוד לחומרי איטום אחרים]. לדעתי אפשר לחשוב על פיתוח חומר כימי [או אולי הליך שיכלול עוד פעולות] שיאפשר איטום מקוואות בדרך זו בצורה יעילה ומדויקת [כאשר שאלתי אותך האם יש חדשות בעניין, כיוונתי לחדשות מסוג זה, מאחר וידיעותי אודות המלט הן מלפני כ-53 שנה]; אגב דרכם של חרירים להסתם מאליהם במשך הזמן, בעקבות הצטברות אבן מים רגילה של קומקומים [האבן שבקומקום ושנטיפים שבמערות, נוצרת בהליך כימי מעניין: הגיר אינו מסיס במים רגילים, אך הוא מסיס בחומצה פחמית, מי הגשם שהם ניטרליים מגיעים לאדמה המכילה רקובובית, וסופחים לתוכם תחמוצות פחמן, אחר כך הם ממיסים גיר וכך הם מגיעים לברזי המים, וכך הם גם מגיעים למערות הנטיפים; בקומקום הרוחח מתנדפת החומצה הפחמית, וכך מתגבשת האבן מחדש; במערת הנטיפים הטיפה התלויה באויר בקצה הנטיפ גם כן מנדפת מתוכה את החומצה הפחמית, וכך מתגבש לו גרגר שיוצר את הנטיפ]; כאשר דיברתי בסעיף הקודם על אפשרות פיתוח הליך לאיטום מקוואות - כיוונתי להליך כימי דומה להליך שתיארתי כאן; מובן שבהליך שכזה בהחדרה פנים המקוה כלפי חוץ, ניתן לפתור בעיות רבות הקשורות לזחילה מבלי ללכלך את פני החרסינה. כימיה היא המקצוע הפחות ידוע לי מכל חכמת הטבע; אם הרב צבי ענבל ירצה לעסוק בזה, אפשר שיגיע לתוצאות טובות, אך כמדומני שהתחום הכימי שהוא עוסק בו באופן ישיר - אינו התחום הזה. אני חוזר ומזכיר את אזהרת מורי ורבי, שהזחילה היא החמורה מבין כל הדברים שיש להזהר בהם במקווה [דברי הרב פוזן]: אם עושים היציקה בבת אחת הרצפה עם הכתלים - מצליחים יותר לאטום, ובאנגליה לפני כחמישים או שישים שנה היו עושים המקוואות מלבנים, והאיטום היה ע"י אספלט חם שלוש שכבות, ועד היום טובלים במקוואות האלו, ולא

ראיתי במדינות אחרות שהם מומחים בעבודת האספלט, (תשובת הרב קורן) דברי הרב פוזן עוסקים באיטום בשעת הבניה, והידיעה שכאשר בונים עדיף לצקת הכל יחד ידועה כמובן; באשר לאספלט, הכל יודעים שהוא אוטם טוב, אלא שאם הוא בא מצד פנים של המקווה או אפילו באוצר - הוא מזהם את המים; יצירת שכבת בידוד בין המים לאספלט אפשרית אם מצמידים לו רשת ברזל שעליה ניתן לתת טיח; אף שהרשת צריכה להיות מחוברת למסמרים הנעוצים בבטון - אך גם אז המקווה אינה זוחלת כי כושר האיטום של האספלט מתגבר גם על זה; דובר על כך בשעת הבניה ברכסים, אך הרב רצה לברוח מן הברזל אף שמצד הדין אינו מקבל טומאה באופן זה; אני ביקשתי לברר האם קיים חומר נוזלי ממש שכאשר הוא חודר דרך נקבוביות בטון שנוצק משכבר הימים, הוא נוטה להתלכד איתן ולאטום את הבטון.

הרב דוד צבי הופמן זצ"ל

(נלב"ע עיוהכ"פ תשע"ב)

אינו עונה ללא אישור הרב: אינני עונה ללא אישור מהרב המקומי, אולם שאלות בעניני מקוואות באופן כללי בלי שיהא נוגע למקוה ספציפית - שפיר דמי.

העוסקים עם הציבור: תמיד תמצא מי שיעורר מהומות על לא דבר ואין להתרגש מצעקות, על כן רב שכר העוסקים עם הציבור.

לא להתחכם: לכל חומרא יש קולא, כמשל הכפית שנולדה והמנורה שמתה, ולכן יש לבנות מקוה פשוטה ללא טריקים, כי כגודל התחכום כן גודל הרגישות.

הוייתו על ידי מק"ט: נגיעת בורג או אדם במים לפני תום מ' סאה - הכתב סופר מחמיר [אני לא מצאתי כה"ג בכתב סופר, וגם אינני מבין שום הבנה בחומרא זו (שילה)].

איטום מאגר: איטום המאגר שעל הגג - איני יודע מדוע לא להשתמש ביריעות איטום, אך המנחת יצחק (ה' כ"ה - מובא לקמן) החמיר בזה, והמובחר הוא לאטום את המאגר בַּמָּדָה [תערובת מלט לבן עם חול ביחס 1:1, בתוספת דבק (הדבק נקרא סיקה 107)] שמחזיק מעמד לאורך שנים ואינו מתקפל.

השקה בגובה: שימוש ב"שיניים" שבבור ההשקה כדי להפריד את חלקה התחתון מהעליון כדי להרוויח את הראב"ד של נתן סאה ונטל סאה - אינו אוחד מזה דיתכן שאין שם שיעור כדי שאשה תוכל לעמוד ולטבול בתחתונה או בעליונה [חומרת הרא"ה אמורה במים רדודים מאד כך שאי אפשר לטבול בהם אפילו בשכיבה, ולא בכה"ג], וכי ישנן דעות שמקוה על מקוה נחשבת זחילה [כדי לחוש לזחילת המים מהאוצר העליון לתחתון יש צורך בצירוף של כמה חומרות, ואין מקום לחוש לזה], אך היכן שמותקן - משאיר (ראה מש"כ בדברי הגר"מ קורן בענין זה).

מדוע ממשיכים: אין אנו סומכים רק על זריעה כדי להכשיר מקוה כי יתכן שזריעה תוך כדי זרימה אינה זריעה אלא נצרכת זריעה באשבורן [אף שיש מקום לחוש שזחלין אינם מערבים אולם כתב החזו"א שאין לחוש לזה כאשר פתח כניסת המים לאוצר נמוך מפתח היציאה], ולכן מתחילה מורידים את מי העיריה לדרגת דרבנן על ידי המשכה על משטח בולע - דלרמב"ם אף כשר כך [משטחי המשכה שלנו אינם ראויים לבלוע, אולם מעיקר הדין אין צורך בראוי לבלוע כדי להוריד את השאובין לדרגת דרבנן].

צורת המשכה: אם המים מגיעים לשוקת המשכה במאוזן: מצוי שינחתו בתוך השוקת

במרוחק מנקודת ההתחלה - ולא ישארו ג"ט המשכה, וכבר היו בזה ניסים, ואם יבואו במאונך - הם יקפצו, על כן יש להכניסם בזוית 30 או 45 מעלות [מעשה שהיה במקוה שמיד כשפתחו את המים - הזריעה החלה לנבוע - והתברר שהאינסטלטור החליט שאין צורך שהמים יכנסו לבור תחילה; ועוד מעשה במקום שהמים החלו לנבוע רק לאחר כעשרים דקות מפתיחת הברז - והתברר שלא יצקו קרקעית לבור וממילא המים חלחלו ולא נשארו בבור].

איטום בשוקת: שוקת המצופה בשכבת איטום: בדרך כלל כל בטון בולע [למעט בטון המתאים למוזאיקה], ועל כן שכבת איטום רגילה עדיין נחשבת בולעת, וכדי לוודא זאת אפשר לאטום את היציאה ולמלא בזהירות עד גובה חמשה ס"מ ולהמתין בסבלנות האם פני הלחות עולים בשכבת האיטום - אם עלו הרי היא בולעת; ביאר הגרי"ז (תמורה י"ב) ששתי הדעות בשו"ע הן האם תפקיד ההמשכה הוא כדי להחשב שהמים לא נפלו מכלי למקוה - ולפ"ז בעינן ג"ט המשכה שלא יהיה כלבוד וכאילו נפלו למקוה ממש אבל א"צ בליעה, או שתפקיד ההמשכה הוא כדי להחשב כאילו המים באו מתמצית הקרקע ונתבטל מהם שם שאובין - ולפ"ז בעינן אפשרות בליעה אך א"צ ג"ט, וממילא מכיון שאין מקום להרכיב את שתי החומרות לכן יש להצריך המשכה ג"ט אבל בעינן רק משהו של קרקע הראוי לבלוע [אמנם לשון החזו"א (מקוואות קמא ו' ט') "נראה דהא דבעינן לענין המשכה ג"ט קרקע ראוי לבלוע... (וחדש שם שהני מילי כששופך ישירות על שפת המקוה אבל כששופך לגומא והמים נבלעים והולכים לאוצר - נחשב המשכה ולא הזכיר שיעור, ועוד חידש שמים זוחלים אינם נפסלים בג' לוגין שאובין שאין כאן מקוה, וכשחוזר וגודרן חשיב המשכה וכשר)], ומ"מ אמר הגר"ק שליט"א שכפי שבקרקע יש אבנים ואין כולה בולעת - כך כאן א"צ יותר מאשר שבחלק מהשטח יהיו חריצים באיטום כדי לאפשר בליעה, ולכן אם אטמו את שוקת ההמשכה בחומר שאינו בולע יש לחרוץ בעדינות כמה חריצים לאורכה ולרוחבה של שכבת האיטום באמצעות דיסק, ואח"כ אפשר לכסות בבטון רזה [תאורטית - ביחס 1:12 כדכתב הרב מינצברג, אולם זה אינו מעשי מאחר והבטון יִשָּׁטף, לכן עושים יחס 1:6]; לענ"ד בטון כזה אינו ראוי לבלוע, ודומה הרבה יותר לאבן מאשר לקרקע, ולכן פשוט שמה שהמהרש"ג והחזו"א הכשירו המשכה על מלט היינו במלט רזה ולא בדומה לאבן, ולכן הצעתי לרב זצ"ל (בשם הרב קורן שליט"א) להניח צינור אנכי שראשו נפתח לתעלת ההמשכה, וחלקו התחתון בקרקע שתחת המקוה, והצינור ימלא בחול, ובכך כל המים יעברו על קרקע בולעת].

זחילה פנימה: מכיון שלדעת הדברי חיים זחילה לתוך בור הטבילה מחשיבה אותו כזוחלים - ולכן אנו מצפים את הפקק שבגג בבטון עדין [שיהיה ניתן לשוברו בקלות] כדי שלא תהיה אפשרות חלחול מים פנימה לאוצרות [ראה תשובת דברי יואל (י"ד ס' ע"א) שלדעתו כוונת הדברי חיים היא רק כשצריך לצרף את המים הזוחלין לשיעור מ' סאה, ואעפ"כ לכתחילה טוב ליזהר שלא יהיו שום מים זוחלין לתוך המקוה בשעת הטבילה; היו שכתבו שמלשון הדברי חיים יש לדייק שאין כוונתו לפסול זחילה לתוך המקוה אלא לפסול זחילה ממקוה למקוה].

גובה המים: היום מקובל למלא את המקוה עד גובה 120-125 ס"מ, כלומר כשני ס"מ מעל נקב ההשקה, ובמקוואות המודרניים עושים פס חרסינה בצבע שונה לסימון הגובה המקסימלי.

שפופרת הנוד: הנקב המחבר את בור הטבילה עם אוצר ההשקה [שפופרת הנוד] צריך להיות מפולס כדי שלא יהיה קטפרס [אמנם ראה במועדים וזמנים (ליקוטי הערות ס' ש"ט) "הגה"ק בעל דברי חיים זצ"ל מחמיר מאד בקטפרס, ולפי זה בחור המחבר בין מקוה למקוה צריך שיהיה ישר דוקא ולא בשיפוע דבישפוע החיבור הוא בקטפרס, ועכשיו מצאתי דבר חדש במאירי בחגיגה (כ"א: ד"ה שתי): 'וראיתי לקצת חכמי נרבונא"ה שפרשו דוקא כשהן שוין שאין אחד מהן גבוה על חברו שאם כן הרי הוא קטפרס וקטפרס אינו חבור, ולא יראה לי כן

שלא נאמר דין קטפרים אלא כשמחברן בלא נקב אלא מדי עברו עליהם, אבל נקב כשפופרת - אף בגבוה מחברו מכשיר', וכמדומני דמוכח מהמאירי שמכשיר אף שהמים מתחברים דרך קטפרס וזהו המשך המקוה והמקוה אחת, אבל קצת חכמי נרבנא אסרו - וכפי הנראה זהו שורש המחמירים בטהרה כיון שכל קדושת ישראל תלוי בו'; כפי הנראה מלשונות הראשונים - קטפרס הוא רק 'מקום זקוף יותר מדאי' (רש"י חגיגה י"ט, ועוד), אולם אינו רצוי להניח צינור וליצוק עליו את הבטון מאחר ולא כל השטח מתמלא בבטון דחוס, ועלולים להשאיר חללים, אלא רצוי לצקת יציקה מלאה ולאחר מכן לעשות חיתוך יהלום דרך הבטון, ומאחר ואי אפשר לעשותו מפולס לגמרי - לכן יש להעדיף לחתוך כאשר הצד הגבוה יותר הוא כלפי בור הטבילה: א' - כדי שיוכלו לדעת בודאות שכל הנקב מלא מים [כשרואים שמלא מים מבפנים - הצד הגבוה יותר], ב' - מאחר ויש פחות חשש קטפרס כשהמים עולים למקוה [אם כי בשיפוע מועט כזה בודאי אינו נחשב קטפרס], ג' - ומאחר וכשיש שיפוע עולה - יש פחות סיכוי שהאוצר ימשיך לטפטף; את תועלת זו ניתן להשיג גם על ידי מריחת מעט חומר מילוי בצד התחתון של צינור ההשקה [בלבד שישאר בה חלל כשפופרת הנוד].

נזילה מההשקה: נזילה מבור ההשקה יתכן ונובעת מזעזועי קרקע הנגרמים מכביש קרוב, ופתרון למניעת הטפטוף הוא לתחוב לנקב ההשקה צינורית מקלחת ולשאוב מעט מים מהבור כדי שמפלס המים שבבור ההשקה לא יעבור את הנקב. פקקי הגומי - במשך הזמן כבר אינם אוטמים היטב, ואם הוא אמור לסתום את נקב ההשקה אך אינו אטום ולחץ הטבילה מעביר מים מזו לזו - יש חשש של זחילה ממקוה למקוה ולכן לא כדאי להשתמש בו כדי למנוע זחילה [לענ"ד מאחר ולחזו"א (יו"ד קכ"ז ב') אין הוכחות שהמהרש"ק שהקיל בזה איננו צודק, אלא רק כתב שאין לזה יסוד ולא הכריע בזה לאיסור כי מ"מ המים מחוברים והם באשבורן, ומאחר ונלענ"ד שהחזו"א ראה רק את השמלה שציטט את המהרש"ק ולא את טעמו המבואר בשירי טהרה - לכן אין לחוש לזה בנדו"ד שהוא ספק זחילה שאינה ניכרת מעל מ' סאה]; וכן אם פקק סותם את פתח הזריעה - עלול הוא להשכח בעת המילוי, ואם לא יעוף כתוצאה מלחץ המים הרי שאז שתגרם הצפה מעל אוצר הזריעה או שאדם יוציא אותו כדי לאפשר את המילוי - והרי הסרת המונע על ידי אדם מחשיבה שהמים באים מכח אדם לחלק מהשיטות [החת"ס סופר הקיל בזה, ורבים העתיקו דבריו, אך ראה בשאול שאל קכ"ה שהקיל בהסרת המונע רק כשהמים אינם באים ישירות משם למקוה אלא נמשכן], ולדעות מסויימות פסול הווייתו על ידי אדם הוא כבר בג' לוגין [דעה זו מיוחסת לראב"ד, אך ראה במסקנת בעלי הנפש שער המים ג' ג'-ד' שיש לפסול הווייתו בידי אדם בג' לוגין רק כשהיו שאובים בכלי - וקמ"ל שההבאה בידים אינה נחשבת כהמשכה על גבי קרקע, וכן יש לפסול כאשר מביא בידים את רוב המים - שאז אינו נחשב כבידי שמים].

העמדת המים בכלי: מעשה במקוה שהבלנית סתמה את נקב הזריעה בכוס עגולה, והורה שאין זו הדרך הראויה להעמיד את המים שלא יטפטפו, מאחר וכאשר אשה מלאה תטבול ומפלס המים יעלה עד הנקב - נמצא שהכלי מעמיד את המים שלא יזחלו החוצה, והרי נחלקו כאשר המים יוצאים למקוה אחרת מכח הטבילה, ובפרט כאן שהמים יזחלו מעל פני המקוה ולא זחילה בתוך המקוה [לענ"ד מחלוקת החזו"א והמהרש"ק אמורה כשאין בנקב כשפוח"נ אך אם יש כשפוח"נ גם החזו"א מבואר להתיר, וא"כ המים גולשים לאחר הנקב למקום נמוך שאינם יכולים לחזור ממנו, ונמצא שכוס זו אינה מונעת זחילה למקום שאינו מעורב ואינו נחשב שהעמיד את הזחילה באמצעות מק"ט (שגם בזה לכאורה העיקר כרא"ש המתיר ודלא כר"ש שחידש ש'אין מזחילין במק"ט' היינו שאין מונעים זחילה באמצעות מק"ט, ואילו הרא"ש פירש ש'אין מזחילין' היינו שאין מכניסים מים למקוה באמצעות מק"ט), אלא שלאחר שהניחו את הכוס בנקב שוב אין בו כשפוח"נ ובזה החזו"א מחמיר (וגם בזה לענ"ד העיקר כמהרש"ק כדכתבתי במק"א שכל שהחזו"א כתב הוא שאין למהרש"ק יסוד, וסביר שראה רק את דבריו המובאים בשמלה, ולא ראה את מ"ש בשירי טהרה שכל שהצריכו כשפוח"נ הוא רק כדי להכשיר,

אולם כשיש שיעור מים די בכחוט השערה, אמנם יתכן שלאחר הנחת הכוס תו ליכא כחוט השערה); ובגדון העקרוני של אשה מלאה שבטבילתה פני המים עולים עד נקב הזריעה אין לפסול בדיעבד, אלא שכדאי לרוקן מעט מפני המים לפני הטבילה, וכן הוא במקוה של גברים כשכמה טובלים יחד, ואם הפרש הגובה בין פני המים לנקב הזריעה הוא כ- 15 ס"מ בד"כ אין בעיה.

זחילה: ירידת שני מילימטר בפני המים בתוך כמה שעות היא כלום אולם אם מישוהו נגע במים - הבדיקה כבר אינה יעילה [הנסיון מעיד שכשהמצוף הונח כשהמים היו חמים - כיוון המים מחמת התקררותם גורם ירידת מפלס מועטת טבעית; ז"ל התשב"ץ א' י"ז: "ומה שכתבת שהמקוה נשחתו כותליו ומים הנקיים יורדים בו דרך סדקיו ותמיד אתם צריכים להוסיף בו מים ע"י המשכה - כשר הדבר ושפיר דמי, ואפילו בלא המשכה כשר כל שנשאר בו מ' סאה, ומשום זחילתו אינו נפסל דאע"ג דקיי"ל דמקוה אינו מטהר בזוחלין אלא באשבורן... כבר כתב הרשב"א ז"ל שלא נאמר זה אלא בנקב רחב דכיון שזחילתו נכרת דנין אותו כזוחל ממש וצריך סתימה, אבל מקוה שנסדק או ניקב מעט עד שלא יכיל המים ונוטף מעט מעט והולך וחסר - אין זה נקרא זוחל דהא אמרינן... וארעא חלחולי מחלחלא ומטפטפת בכל שעה ונבלעין המים מעט מעט במקומן - ואפ"ה כשר... אלא ודאי לא פסלו נוטפין שעשאן זוחלין אלא בזוחל ממש שזחילתו נראית לפי שכל המים שבמקוה נדונין כזוחלין אבל מפני טפטוף מעט שאינו ניכר לעין לא מיקרי זוחל, ע"כ דבריו ודברי טעם וראוי לסמוך עליהם הלכה למעשה, וי"מ דנוטפין שעשאן זוחלין לא נפסלו אלא כשלא ישאר במקוה מ' סאה שפסק זחילתו כגון שהסדק או הנקב היא למטה אבל אם הנקב הוא למעלה וכשתפסק זחילתו ישארו במקוה מ' סאה אינו נפסל בכך אף על פי שיש צורך בריבוי המים להתפוחן כדי שיהיה הגוף מתכסה בהם - דכיון שאין צורך בהם להכשיר מקוה אינו נפסל ע"י זחילה אפילו בנקב גדול שזחילתו ניכרת"].

ביה"ש: אין לאפשר טבילה לפני תום 13 דקות מהשקיעה [הגרי"ב שליט"א חולק מאחר ואינו חושש לדעת הש"ך שאם טבלה ביום השביעי צריכה לשוב ולטבול כאשר טבלה ביה"ש וממילא שבה לביתה בלילה - שאז סמכה על כך שר"ת שהתיר לשוב בלילה מיירי אף ביום השביעי - וממילא כבר אין סיבה לקונסה].

משאבה: המשאבה הזולה ביותר כדי לשאוב אוצר למי שעושה זאת רק באופן נדיר - היא משאבה טבולה מפלסטיק ששואבת מלמטה ולא מהצד, די בקוטר צול או צול וחצי, ויש לקנות גם צינור באורך המתאים.

פילטר: הפילטר הוא בעיה מורכבת וחמורה ואף אינו עונה על הצורך שלשמו בא מאחר ובמים נשאר שומן, וכן נשארים במים שתן וחיידקים - ויש להשתדל מאד שלא יהיה פילטר, אולם במקומות שהוא מותקן יש לדאוג שהפילטר לא יופעל בעת הטבילה מאחר ובשימוש בו יש חשש של זחילת מים החוצה [כתב בספר שערי המקוואות שניתן לחבר את מערכת החשמל של הפילטר שתוכל להיות מופעלת רק כאשר תאורת המקוה כבויה, ואז בודאי שלא תהיה שאיבה בעת הטבילה], וחלק מהפילטרים גם נחשבים ככלי קיבול, ויש פילטרים שפולטים את המים המסוננים בכניסת המים לאוצר - כך שהמים המסוננים חוזרים למקוה דרך אוצר הזריעה [לענ"ד בפילטר של מי גלים אין כלל חשש, ואין להעלות על הדעת את כניסת המים לפילטר כזחילה החוצה דאינו יותר מכלי ללא בית קיבול המונח במים, והבעיות התעוררו בעקבות החשש שזחילת מים למקום אשבורן המעורב עמו בפחות מכשפה"נ נחשב כזחילה - דבר שאין לו כלל בסיס חזק, והבו דלא לוסיף עלה להחמיר גם בזחילת מים לכלי הקבוע בתוך חלל המקוה; לטענת יצרני הפילטר - החיידקים נתפסים לחלקיקים הגסים הצפים במים, וסילוקם מפחית את הזיהום באופן משמעותי].

מקוה רש"ב: במקוה של רש"ב די בנקב כמוציא רימון - שזהו החיבור האידיאלי, ומאחר וחוששים שהאשה תעמוד על הנקב ותכסה אותו - לכן עושים שני נקבים (מנחת יצחק ה' צ"ב), ויש לעשות את שני הנקבים מרוחקים זה מזה כדי שלא ניתן יהיה לעמוד על שניהם יחד [למעשה האדמו"ר

הרש"ב עשה נקבים ברוחב טפח מאחר ונקב טפח בין הבית והעליה הופך אותם ליחידה אחת כלפי טומאת כהנים, והגר"מ פוזן הסביר שהצריך טפח על טפח כדי שיחשב כמוציא רימון - ובה אין שום חשש קטפרס - וממילא נמצא שטובלת במי הגשם עצמם, אך המפקפקים טענו שלא הרויחו מאומה הן מבחינה מעשית שסוף סוף המים מתחלפים אף כשהעליונים חמים יותר, ותו שהלכלוך שוקע ומטנף את המים ביותר, והן מבחינה הלכתית שמעבר המים מזו לזו מחשיבים אותו כקטפרס שאינו מחבר אלא אדרבא נחשב כזחילה, ותו שחיבור אנכי מחשיב אותם כיחידה אחת ולא כשתים מושקות וממילא נחשב שהשאובין שבעליונה הרי הם כאילו הם גם בתחתונה - ונמצא שכאשר בתחתונה כבר אין כ"א סאה מי גשם הרי השאובין שבעליונה פוסלים את התחתונה לדעת הראב"ד דנחשבים כאילו הם מעורבים בה; משא"כ בהשקה צידית המים מתחלפים פחות מאחר ונקודת החיבור היא עליונה, ומי האוצר מתחלפים פחות מאחר ורק הלכלוך העליון הצף נכנס לאוצר, והחיבור אינו נחשב כקטפרס, והשקה צדדית נחשבת כשני מקוואות נפרדים ולא כאחד משותף - וממילא השאובין שבזו אינם נחשבים כאילו הם גם בזו].

טבילה בליל שבת: היום מתירים טבילה בליל שבת במים חמימים, אם ההדלקה עד כניסת שבת הרי המים מתקררים, נשים שנזהרות ואינן רוצות מים חמים יכולות להמתין עד סוף התור לאחר שהמים התקררו מחמת ריבוי הטובלות; מדת החום הרצויה - עד ³⁴C, המקפידות יותר באות מאוחר ואז המים קרים יותר אבל שלא תטבולנה כשהמים יותר מדי קרים כדי שתטבולנה בנינוחות, ואם אין ברירה יש לומר להן שתשתכשכנה במים ותתרגלנה לקור המים לפני הטבילה, בפחות מ- ³⁰C מעלות אין מתירים לטבול לכתחילה. למתלוננים מבני ספרד יש לומר: א' - לדעת הרב בן ציון זצ"ל אין גזירת מרחצאות עד חום ³⁷C [כחום הרוק שחז"ל התייחסו לזה כפושט לענין בדיקת ריאה, ויש לדחות שהכא מיירי בגזירת מרחצאות שהגדרת "פושט" צ"ל חום שאינו נוח לטבול בו], ב' - לדעת בני ספרד כשרוב הציבור קבלו שבת נחשב הדבר כשבת גם לענין הגזירות וממילא אין נפ"מ בין טבילה בביה"ש למאוחר יותר (ראה מ"ב רס"א כ"ח ובבה"ל אין מערבין ובשו"ת חכ"צ י"א), ג' - גם אילו הקדמת הטבילה היתה נחשבת כטבילה ביום הקודם הרי טבילה ביום השביעי אסורה גם בדיעבד לדעת הש"ך [לדעת הגר"ב שליט"א אין לחוש לש"ך, וגם הש"ך לא מיירי בבין השמשות כשחוזרת לביתה בלילה], ד' - כיצד יתכן שיש כל כך הרבה צעקות על טבילת נשים בליל שבת ואילו בעליהן טובלים במים חמים בשבת בבוקר ואף משתכשכים בהם ללא פוצה פה ומצפצף, ה' - הפגישה בגברים המאחרים לטבול או להגיע לביהכ"נ הסמוך אינה רצויה, ו' - המחמירות יכולות להגיע מאוחר יותר שאז המים אינם חמים.

חימום בשבת: בבאר משה ובשבט הלוי מתירים להפעיל את ההסקה בשבת באמצעות שיעון שבת ולטבול בשבת כאשר מכונות ההסקה נמצאות במרחק, ובארץ ההיתר אינו נפוץ ולכן אין לתרמוסטט לעבוד בשבת; בפתח תקוה מתחילים לחמם את המים מיד בזמן מוצ"ש המוקדם, ודי בזה כדי לאפשר טבילה כבר לאחר חצי שעה, ואינם מחממים בשבת לצורך מוצ"ש.

טבילת רווקות: אין לאפשר טבילת רווקות וכדו', ואף שהאחריות אינה על הבלנית אולם היא על הרבנים הקובעים את המדיניות [הגר"ב שליט"א חולק על הגישה שהאחריות על הרבנים, אלא האחריות על כל טובלת, ומה ש"רבנים" מורים לרווקות לטבול כסגולה - בודאי שאין לבלנית להתיר להן לטבול מאחר והוא פתח למכשול, אולם מי שחיה עם גבר בקביעות ומעונינת לשמור על טהרה - אין למונעה].

חציצה: צפרניים מודבקות אינן חוצצות אולם דוקא כשצבועות בלק, ולולא הלק אינן נראות טוב ועלולות לחצוץ, צפרנים שבורות הן בעיה; לצביעת שערות - אין ממשות כי הצבע המודרני הוא בעובי מיקרון, אך צ"ע כאשר שרשי השערות נראים שונים; מדבקות הורמונליות [טביליות המודבקות, ומשחררות הורמונים מעט מעט] חוצצות, טבעת נובה-רינג Novaring [למניעת הריון] היא חציצה מאחר

והיא בתוך הנרתיק ואינה בלועה ואף מפריעה לבדיקות (בשם הרב קליין) [והגר"ב שליט"א חולק דלא גרע מטבעת המיועדת להחזקת הרחם שדנו בה האחרונים שאינה חוצצת כי היא ספק בלוע ואין מקפידים ואינה מהודקת ומים יכולים לעבור דרכה].

כמה תאים על כל מקוה: אינו רצוי לבנות יותר מארבעה תאי הכנה על כל בור טבילה, ויש המקילים עד ששה תאים, מאחר ואינו ראוי שבנות ישראל תלכנה מרחק ארוך כשאינן לבושות כראוי.

מעקה במים: אינו רצוי שהמעקה יהיה בתוך המים כי אם יהיה טבול הרי שהנשים תאחזנה אותו, ואז נזדקק להכרעה שמותר לאחוז במעקה בעת הטבילה [לא הבנתי מה הבעיה שנכריע כן, שהיא הלכה רווחת בישראל כפי הנהוג לדרוך על הרצפה בעת הטבילה מאחר והמים קדמו (שו"ע קצ"ח ל')].

קוצב מים: אינו רצוי להשתמש בקוצב מים בעת מילוי המקוה כדי שיהיה פיקוח הדוק על מי מילא את המים ובאיזה אופן מילא.

רדיאטור: יש להשתמש ברדיאטור בעל צלעות שטוחות וללא רגליות - ובכך ניתן לייבש היטב ולנקות מתחתיו בקלות.

היציקה: כשיצקת את המקוה - או שגמרת את המקוה או שגמרת עם המקוה, כי היציקה עלולה להיות בית הקברות של המקוה.

הרב פפויפר

שיפור מקוה: אין חשש של הוצאת לעז בשיפור מקוה קיימת, וזה מעשים שבכל יום.

סילוק חביות מהגג: על הגג היו חביות אגירת מים ישנות שאינן בשימוש והרב ביקש לסלקן דהוה כלים ורק עלולות לעשות צרות למי הגשמים.

סתירת פתח ללא מק"ט: אין לסתום את יציאת המים המנקזת את הגג החוצה בפקק פלסטיק דהוה כלי, דנמצא שהמים זורמים לאוצר ולא החוצה גם מחמת הכלי, אלא יש לסותמו בפקק גומי או בפוליאיתילן מוקצף מוקשה [מנסיון שלי - חומר זה אינו מחזיק מעמד בקרינת השמש; ולא הבנתי מדוע הורה לאסור בפקק פלסטיק - הרי מנהג עלמא להחשיבו כאינו מק"ט שהרי מוליכין את המים לאוצרות, וכן הצינורות המשמשים להשקה - עשויים מפלסטיק ומ-PVC, ואם כוונתו לכלי קיבול - איזה קיבול יש בו?].

איטום הגג: איטום המאגר שעל הגג - בשום אופן אין להשתמש ביריעות איטום, וגם בשום מקום אין עושים כן, אלא אוטמים בחומרי איטום מעולים [ומכל מקום לא פסל בדיעבד גג כזה, וגם לא הורה לקלף את היריעות להבא (היריעות היו מודבקות היטב במקוה זו)].

כיסוי הגג: שימוש בזפת שחורה על הגג גורם להשחרת המים אלא יש להשתמש בחומר לבן [יש להוסיף שלזפת יש גמישות מסוימת, והיא בתנועה בקור ובחום, ולחומר אקרילי - יש גמישות שונה, ומריחת האקרילי על הזפת תביא בהכרח להתקלפות האקרילי (משמעה - מומחה האיטום)].

ארבעים סאה: נוקטים מקדם בטחון שפחות מקוב מי גשם אינו נחשב כמ' סאה.

השוקת - מחומר בולע: אין להשאיר את שכבת האיטום הלבנה שנמרחת בשוקת, אלא יש למרוח חומר שאיננו אטום [יש להעיר שגם הבטון הרגיל העשוי ביחס 1:5 בין המלט לחול - אינו בולע, ואינו דומה לבטון הרזה ביחס 1:12 שעליו כתב הר"ד מינצברג זצ"ל שהוא בולע, וממילא אינני רואה את העדיפות הגדולה שלו על המלט הלבן שנמרח עליו].

ייבוש השוקת: מעשה והצינור המוליך את מי הגשם לאוצר הזריעה שימש גם כצינור המוביל את מי העיריה, והרב אמר שיש להפוך אותו לשוקת פתוחה מכיון שאינך יכול להיות בטוח שבעת מילוי האוצר ממזגמים - הצינור כבר יבש ממי העיריה שזרמו בו, בין לכיוון האוצר ובין לכיוון מעלה.

אם ראש הצינור עשוי לקבלה: הרב ראה שכשהאריכו את הצינור המוליך את מי הגשם לתוך אוצר הזריעה השתמשו בצינור בעל ראש ואמר שיש לרוקן את האוצר ולחתוך את הראש [והחשיב את ראש הצינור ככלי מחשש לדעת הגר"מ ברנסדורפר זצ"ל שבית קיבול העשוי להתמלא (בגומית האיטום) הוא כלי הפוסל את המים; השיב עליו הרב קורן שכאשר הקיבול בעמידה כך שאינו יכול לקבל מאומה - אין להחשיבו ככלי, כמבואר במשנה (מקואות ז' ו') "כיצד יעשה - מטבילין ומעלה אותם דרך שוליהם", ובפרט אם במציאות צינור זה היה מוביל רק את מי הברז - לא אכפת לנו אם יעברו דרך צינור זה לפני שנכשרים בזריעה].

הסרת המונע: שכחו להוציא את הפקק הסותם את בור הזריעה ופתחו את ברז השאובים כדי למלא את המקוה, ולאחר שהפקק לא נפתח - הבלנית הוציאה אותו והמים זרמו למקוה מכחה: המקוה מותרת כמפורש בחזו"א (י"ד ק"ל י"ז) בד"ה הווינו על ידי טהרה והווינו על ידי אדם, וההבדלים בין שני הפסולים [אולי כוונתו לדברי החזו"א שם "ע"י אדם אינו פוסל אלא א"כ הגביה המים ואח"כ זרקן"; אמנם ראיתי שדברי החת"ס סופר אלו אינם מוסכמים].

איטום בפקקים: מהנסיון - פקקים אינם אוטמים היטב בעקבות בלאי או גרגר חול או לכלוכי בטון [ניתן ליצוק סיליקון לתוך כוס חד פעמית ענקית, תוך ערבוב במקל כדי שכל החללים יתמלאו, לאחר כמה ימים יש לקלף את הכוס, ולתת זמן יבוש של כחודש, ולחתוך את הקצוות שהתכווצו ויצרו צורת כלי קיבול]; כמובן שאינו ראוי להשתמש בשקית פלסטיק העוטפת את הפקק - כדי לחזק את איטומו, אלא יש למרוח שם שכבת חומר איטום המתאיבת מהר.

השאת חרסיה גלויה: אין לסיים את צינור ההשקה שני מילימטרים לפני הבור [כמו שעשה בנאי אחד כדי להרויח עוד המשכה ע"ג עובי הקרמיקה] כי אי אפשר יהיה לאטום בפקק היטב כשיצטרכו [ממילא פטנט הבנאי מופרך, כי אין נפ"מ בין קרמיקה לצינור פלסטיק - בין לדעת הרוקח שצריך קרקע בולעת ובין לדעת הראב"ד שאפשר להמשיך על סילון].

ראב"ד משולב ברי"ו: יתכן ששיטת הראב"ד בנתן סאה ונטל סאה מורכבת על שיטת רבינו ירוחם שבעינין השקה בזמן הטבילה [רי"ו חוה כ"ו ה') "שני מקואות אחד שאוב ואחד כשר ונקובים זה לזה כשפופרת הנאד ונסתם הנקב - נסתפקו המפרשים אם נשאר השאוב בהכשרו או כיון שנסתם הנקב חוזר לפסולו כבתחלה קודם שנתערב דרך הנקב עם הכשר, וי"מ דכיון דהוכשר פעם אחת שוב אינו חוזר לפסולו"] ולכן אינו פשוט לצאת דעת הראב"ד על ידי פתיחת ההשקה לרגע ופקיקתו אח"כ [כשיטת הדברי חיים, וראה בהמשך שהאג"מ חולק].

חשש החזו"א מהשקה: יתכן שחשש החזו"א מאוצר השקה היה שיתכן שהמים העומדים וצוברים לכלוך עלולים לגרום פעם אחת למאן דהו להמנע מטבילה, והרי היתרון שחשבו להשיג על ידי ההשקה [שיטת הראב"ד] אינו - כי הרי עינים רואות שתוך זמן קצר המים מתחלפים, ונמצא שלא הרויחו מאומה [שהרי החזו"א נקט שאין לפסול אם הבלן לא ניגב את קרקעית המקוה כי מיקל בשאובין דרבנן לסמוך על הניצוק והקטפרס כחיבור לבור ההשקה, ועוד אחז החזו"א שמנהגו שפיר גם לראב"ד דיש לנקוט כראב"ד בפרק א' שלא פסל נתן ונטל בזריעה אלא רק בנתן ונטל ובנתן ונטל, ושאי"צ לחשוש לראב"ד בפרק ג' הפוסל נתן ונטל גם בזריעה]; כוונת החזו"א שלא יטבלו באוצר הזריעה ולכן אין לעשות בו גם השקה, ולא כאומרים

שכוונתו היתה רק לאפוקי מחב"ד [אמנם הגר"י שרייבר הסביר שלא לעשות השקה לאוצר הזריעה מאחר והגדרת החזו"א לזריעה היא שהמים יוצאים באותו זמן שנכנסים (בזאת הפעולה דומה לממלא בכתף ונותן - המפורש להיתר, משא"כ כשהנתן ונטל נובע מכניסת מים בעת הטבילה או בעת המילוי, והנטילה היא בעת היציאה מהמים או הריקון - הפעולה איננה כחתת, ודומה לנתן ונטל, או לנתן וחילחל - שבהם החמיר הראב"ד [כנ"ל]).].

יבוש גמור: נוקטים מקדם בטחון שחייבים לייבש את המקוה לגמרי לפני הזריעה אף שברור שלא נשארו ג' לוגין שאובים, ובפרט יש להזהר לומר כן לבלניות, כי לנשים צריך לומר שחור-לבן; בעת יבוש אוצר לפני הכנסת מי הגשם - הרב השתמש במפוח בעל צינור ארוך - ששאב את אדי הלחות.

נטלא שנפלה: מן הדין נטלא שנפלה לאוצר לפני תום מילוי אינה פוסלת דאינה עשויה לקבלה [לא הבנתי את דבריו, שאם הנטלא נפלה כשיש בה ג' לוגין (שזה יותר מנפח נטלא רגילה) - מה ההיתר, הרי הנטלא בודאי עשויה לקבלה, וכשהתמלאה במים - הרי התכוונו שתתמלא, ורק השפיכה למקוה לא היתה בכוונה - וכיצד זה יועיל?, ויתכן שהמעשה היה כשנפלה נטלא ריקה והרב חשב שתזוזתה באוצר תחשב כשאיבה ושפיכת השאובין לפני שיש מ' סאה - ואינני יודע מדוע להחשיב את המים הנכנסים ויוצאים מהנטלא בעודה בתוך המים - כשאובין, הרי הם מחוברים לגמרי למקוה, ואולי כוונתו לדעת הראב"ה (תתקפ"ח) שכלי שבמים נחשב כלי קיבול כשאינו שקוע], אבל הרב עצמו היה מרוקן מייבש וממלא מכיוון שמשקיעים כל כך הרבה בכשרות המקוואות.

נזילה מההשקה: אין מה לעשות כנגד נזילה מבור ההשקה ואין לומר לבלניות שמים אלו כשרים ולא שאובין כי אז כלל לא תייבשנה, אלא יש להניח פקק בעת הניגוב עד המילוי [לא ידעתי מדוע לא חשב שמה ישכחו את הפקק, ומעשים שבכל יום ששוכחים].

ירידת המפלס: מתוך הנסיון רואים שבבורות ובאוצרות אטומים - אין כלל ירידה במפלס המים, והאידיאלי אינו גורם לירידת פני המים [למרות שישנם שתלו בכך את הירידה בפני המים], ירידת שני מילימטר בכמה שעות אינה משמעותית.

טבילה בעת השאיבה: אף שאין טובלים במקוה של גברים בעת שמשאבת הוואקום מרוקנת את המקוה אך אינו פשוט לפסול בכך כי הרי זו יציאת מים מחמת גורם חיצוני ולא מחמת קלקול במקוה, ראה בש"ך (ר"א ק"כ) [הא דג' מקוואות שהשאוב מן הצד - בעינן שהמים יחזרו למקומו כי אין מ' סאה, אולם אם היו מ' סאה - א"צ שיחזרו למקומו כי כל שהחמירו בזחילה מעל מ' סאה הוא דוקא כשיוצאים מעצמם ולא כשיוצאים מחמת האדם הטובל] המתיר לטבול במקוה בת מ' סאה שהמים יוצאים ממנה מחמת הטובל אף שלא יחזרו למקומם דאינה זחילה מחמת המקוה עצמה; אמנם אמר לי הגר"ב שליט"א שאין מכאן ראיה מכיון שהמים שנשארים במקוה הרי נשארים ואין בהם פחת ואינו דומה למשאבה שתשאב הכל [ולא רצה לגמרי להסכים עמי שכאן נחשב אף כפסול במקוה עצמה דומיא דנקב], ומ"מ החזו"א [מקוואות תנינא ט' ח'] כתב שבציור הש"ך - לא עלתה לה הטבילה.

בדיקת זחילה: כדי לוודא שאין חלחול מהאוצרות אין להניח מצופ קבוע באוצר אלא יש למלא את המים עד מעל נקב ההשקה [או הזריעה אם בודקים את שלשת הבורות בבת אחת כדי לוודא שגם הזריעה תוכל להעשות באשבורן], ואז להניח את המצופ מעל פני המים [או לסמן בעפרון את פני המים במרווח שבין חרסינה לחרסינה]; הרב נוהג להצמיד מקל בעל אורך מסויים לכותל הצמוד למדרגה הראשונה שבכל מקוה, ורושם את גובה מפלס המים, ובכך יש רישום אחיד לכל המקוואות; אם נוכחו שמיד כשמזרימים מים לאוצר הזריעה - הם פורצים למקוה - הרי זו בדיקה טובה שהאוצר איננו זוחל [ואם אינם פורצים מיד - אין זו הוכחה שהאוצר זוחל].

קטפרס במדרגות: לדעת הדברי חיים קטפרס נאמר גם ע"ג מדרגות ולכן מצריכים מ"ס עד המדרגה התחתונה וכן יש המצריכים מ' סאה ע"ג המדרגה התחתונה עבור הטובלות הנמוכות [ראיתי בשעורי שבט הלוי (קצ"ח ל"ו) שכתב ש"לא קיבלו הוראה זו, וכבר בימי הדברי חיים רבו גדולי עולם שערערו על חומרא זו", וממילא כתב ש"היום שהמקוואות מסודרות עם מדרגות חזקות אפשר לאשה נמוכה שתעמוד על אחת המדרגות בגובה המתאים"].

האוצרות בחדר נפרד: במקוואות החדשים האוצרות הם בחדר נפרד שאינו עם בורות הטבילה; אמנם, את ברז מילוי המים וברז השאיבה - יש למקם בכל אופן בתוך חדר הטבילה כדי לשפר את הנגישות של הבלניות למילוי וריקון.

מזגן על הגג: אין להניח מדחס של מזגן על הגג אף אם התושבת אינה כלי כי סוף סוף המים פוגעים במדחס ובחלקיו, וגם מפני המים הרבים שאובים הנפלטים מהמדחס בעת החימום בחורף, ואף אין להניח עליו פשוטי כלי עץ אלא יש להקיפו בבלוקים ולפתוח לו פתח ניקוז החוצה.

מניעת שאיבה: יש להשאיר תמיד פתוחה את ידית שובר הוואקום [כניסת האויר] כדי למנוע אפשרות של זחילה אם ידית השאיבה תופעל מעט באופן שאינו מורגש.

עצירת השאיבה: אם עצרו את השאיבה לאחר שהמקוה פחתה ממ' סאה - אין להוסיף מים עד מ' סאה מחשש שמשאבת הוואקום מחזירה מים שאולי הם שאובים - שהרי אולי יש חור באל-חוזר שהוא ככלי.

תחילת מועד הטבילה: ניתן להורות לרבים שאפשר לטבול עשרים דקות לאחר השקיעה [הנדון היה ביום חול], וכך נוהגים בירושלים להתפלל ערבית [ולדעת הגרי"ב שליט"א יש להורות להמתין שלשים דקות, ושבעת הדחק תשאל חכם].

גזירת מרחצאות: לגבי טבילה בליל שבת - רבים כתבו שרצוי לטבול ביה"ש במים חמים מאשר לאחר מכן, וביחוד מפורסם זאת בציבור של הגר"ע יוסף שליט"א [זצ"ל], ואמנם כתב כן גם בחוט השני [שכתב שגדר פושרין אינו תלוי ביסו"ב אלא כל שאין נהנים מרחיצה כזו (כשלשים מעלות - הגרי"ב שליט"א)] וגם בחוברת של הרב נויברט, וכן נוהגים בירושלים לפתוח את המקוואות ביה"ש.

חום המים בשבת: מעשה ואחד התלונן שאינו יכול לטבול בשבת בבוקר כי המים חמים מדי, והרי לשיטת הגר"ע יוסף שליט"א המים לא יהיו אפילו פושרים, וביקש לערות דליי צוננים למים, שאל את הרב אלישיב שליט"א [זצ"ל] ואמר לו שאם אין מקוה שאינו חם והוא רגיל לטבול כל שבת - יכול לטבול אף במים רותחים [38 מעלות], וכשהנדון כיצד להכין את המקוה - יש להכניח לחום שהוא פחות מהחום הרגיל [32 מעלות במקום 37 (יש לתמוה מה מקור מספרים אלו - הגר"מ קורן שליט"א)].

חימום מים בשבת: כשמורים לרבים - יש להורות שניתן לחמם את המים בשבת על ידי שעון שבת מאחר ואין היסו"ב [ולדעת הגרי"ב שליט"א אין להורות כך מאחר וגזירת הבלנים לא היתה מחשש לבישול המים אלא למבעיר העצים כדי להביא את המים למצב שנוח לרחוץ בהם].

חימום בשבת לצורך מוצ"ש: מותר לחמם בשבת על ידי שעון שבת כדי שיהיו מים חמים במוצאי שבת, ואמנם במקומות שאפשר להם לפתוח את המקוה מאוחר יותר - אין מחממים בשבת (בשם הרב נויברט בשם הגרש"א זצ"ל).

הקדמת קציצת הצפרניים: אין ללמד שעדיף לקצוץ את הצפרנים יום לפני הטבילה כדי שלא תדמה בנפשה שכבר קצצה, ואין להמציא פטנטים חדשים [ולדעת הגרי"ב שליט"א עדיף ללמד כך כדי שאם תשכח יהיה לה יום להזכר, ורוב השאלות הן מנשים שרגילות לקצוץ ברגע האחרון, ושכח].

סתירת שפופרת הנוד: מעשה שראיתי שבקרקעית הרשת שבמקוה הכלים מונח קרטון הסותם את נקב ההשקה, והרב נטה שלא להכריז לציבור מאחר ויתכן שמים עוברים תחת הקרטון [והגר"י ברנדייס שליט"א הוסיף שגם הקרטון עצמו מעביר מים (ולכאורה דבריו נסתרים מהא דאפילו דבר שבריתו מן המים ממעט בשפופה"נ)] ומאחר ומעמידים אותו על חזקתו.

עכבת מים בצינור: באחת המקואות הצינור המוליך את המים מהגג למאגר הורכב מחלקי צינורות פלסטיק המולחמים זה לזה, כך שנוצרו בליטות בפלסטיק מחום ההלחמה - הן בליטות החוצה והן פנימה, והצינור שבין המאגר לבורות היה תלוי באויר והיתה לו בטן כלפי מטה, והצינורות שברצפה עד האוצרות היו עשויות מצינור שרשורית שחלקו הפנימי לא היה חלק אלא טבעותיו הורגשו מעט, והרב שבר את הצינור המוליך מהגג למאגר ואמר שיבנו צינור אנכי הנכנס ישירות לגג המאגר [ובכך גם תמנע נפילת המים בדיוק על מסגרת האלומיניום של חלון הפלסטיק שמעל פתח המאגר, וכשהיא פתוחה יש לה בית קיבול, ואף לא היתה מחוברת לבנין, ובכך גם לא יצטרכו לפותחה לפני הגשמים ולסוגרה לאחר מכן - אלא יש להכניס את המים ישירות דרך חור בגג המאגר, ולסגור את פתח המאגר], ואמר שיש להכין שוקת במקום הבטן שבצינור, ושיש לפרק את הרצפה ולהחליף את צינורות השרשורית בצינורות חלקים, ושיש לרוקן את המאגר כדי שיתמלא מחדש, ואינני זוכר אם אמר שיש לרוקן את המים שכבר באוצרות [לא הבנתי מדוע החמיר כל כך בצינור השרשורית שקבוע בקרקע ו'קיבולו' המזערי אינו עשוי לקבלה; ואמר לי הרב קורן שהרב מישקובסקי אמר לו בשם החזו"א שלא לאסור את המים שכבר עברו, אולם לכתחילה יש להחליף את השרשורית או להשחיל צינור חלק דרכה; אמרתי לו שמן הסתם דברי החזו"א נאמרו בצינור שניתן לפירוק וניקוי, אולם בצינור שבקיר אין בית מיחוש, כמבואר בחזו"א (יו"ד מקואות קכ"ו ב') שעיקב המים מחמת התמעטות חלל הצינור בתוך הברז אינו כלי קיבול, כי חטט בצינור פוסל רק בניחא בקבלת הצורות, והתקבצות חול בצינור הרי מקלקלת את שטף המים, ורק במקום גלוי שיוכל לנקות את הצינור - ניאח לו בעיקב המים כדי שהמים יהיו נקיים, משא"כ בצינור הבנוי בכתלים, ובפרט שמי העיר הם מזקקים וידוע שאין נוח לנו בעיקב המים, ובלא"ה בשל מתכת בעיני חטט רביעית - שלפי דבריו אין בית מיחוש בעכבת מים כזו; השיב הרב קורן "אמנם נראים הדברים כדברך, אך איני רוצה ליטול אחריות על כך, ומאחר ובעניין מעורב גם הרב פפויפר, כדאי להציג חוות דעת מאדם ידוע יותר בתחום זה, ונראה לי מובן מאליו שאם תשאל את הרב מאיר פוזן תקבל תשובה שאין בזה כל בעיה, אך באמת בנסיבות העניין בו הצינור כבר קבור בארץ - דומני שגם הרב יששכר שרייבר לא יתנגד להלכה הפשוטה שאין בזה כל ענין של קבלה (אמנם החזו"א דיבר במפורש על מתכת, שבה אין הקיבול נחשב קיבול, אלא אם כן הוא מכיל רביעית, ואנחנו לא נדע האם פלסטיק דינו לעניין זה כצינור עץ או חרס, אבל באמת גם בצינור של עץ יש מקום לומר שאם העץ דק ואינו יכול להוסיף על החקיקה - דינו כצינור מתכת (ולא בדקתי התייחסות של הפוסקים לנקודה זו)"; פניתי לרב פוזן ואמר שלרוב הפוסקים אין לפסול בבית קיבול שבצינור כשאין מעונינים בו; והרב שרייבר אמר שהני מילי בדיעבד, אולם חלילה לבנות כך לכתחילה דאסור שיוציאו לעז על המקוה, ויש לפרק את הריצוף ולהחליף את הצינור, כי מאחר וניתן לתקן להבא - לא הוה כדיעבד; והשיב הרב קורן שלפ"ז תמיד במקואות הוה לכתחילה כלפי טבילות עתידות, אלא י"ל שכשאמרו 'לכתחילה' - היינו בעת הבניה]. לגבי הצינורות המולחמים אמר שבכל מקרה שיש בליטה פנימית - לא משתמשים. בדגמי מקואות מסוג 'שפירא' נוהגים שהצינור השוכב המנתב את מי הגשם לאוצרות מסתיים במחבר ט', שמעצם מבנהו - כשהוא שוכב מצטברים בקרקעיתו מים ורפש, והוה כבית קיבול, ואף שאינו עשוי לקבלה - אולם אין לבנות כך לכתחילה.

מילוי אוצר ע"י העודפים: במקום שלא יכלו לקרב את מקוה הכלים לגג, אלא הוצרכו לבנות מרזבים ארוכים למלאותו, והצעת שייחברו את תחילת המרזב היורד למקוה הכלים לפתח המוציא את עודפי מי המאגר, והרב התנגד כי אם יסתמכו על העודפים לעתים יתקעו ללא מים או שיצטרכו להוסיף מים, ויוסיפו מים שאובין למאגר, אלא העדיף להשתמש במים הנצברים כבריכה קטנה על

היריעות הביטומניות שעל הגג.

שיעור שפוח"נ: מעשה בצינור השקה בקוטר פנימי של 44 מ"מ [שהוא הקוטר הפנימי של צינור שני צול], וגם היה בשיפוע מועט - והרב אמר להוציא, ולקדוח חלל של כשבועים מ"מ כדי שיוכלו להכניס צינור 'מָרְיָם' בעל קוטר חיצוני של 63 מ"מ, וקוטר פנימי של יותר מחמשים מ"מ; אמרתי לו שאמרו לי שהוא הכשיר צינור שני צול, ושכך עושים ברבנויות רבות, והכחיש שאי פעם התיר זאת, אלא שיש להכניס צינור מתכת בקוטר של 50 מ"מ כדי לוודא שחלל זה קיים לכל אורך הנקב, שהרי הסטייפלר כתב שזהו שיעור הנקב [יש לדייק שהסטייפלר גם כתב שם שהוא היקף 15 ס"מ, וממילא די היה לו בקוטר של 47.8 מ"מ, וממילא מה שכתב 50 מ"מ הוא רק כדי לעגל, והנפ"מ היא כאשר קדחו נקב בבטון של 50 מ"מ (והיה זה בבטון בעובי 1.1 מטרים, והקדיחה ארכה יותר מחמש שעות) והכניסו צינור שני צול - ניתן להוציא את הצינור, ולקחת מקל עטוף בסמרטוט, ולטובלו בסיקה, ולהחדירו כמה פעמים לתוך הצינור כדי לאוטמו מבפנים - אף שעובי הסיקה ממעט במקצת את חלל הנקב; אמנם לאחר שביצעו זאת למעשה - הבטתי לתוך הנקב, וראיתי שישנם מקומות שלא כוסו בסיקה, ובפועל אמרנו שיש להרחיב את הנקב, והפועל הישמעלי קדח נקב **ברדיוס** 60 מ"מ במקום בקוטר 60 מ"מ, וגרם גם לחיתוך צינורות השאיבה].

השקה מעל הרדיאטור: מעשה שצינור ההשקה נכנס למקוה בדיוק מעל הרדיאטור, והרב אמר להזיז את הרדיאטור לכותל אחר [לא הבנתי מה פגם ראה בהשקת המים מעל הרדיאטור, כי גם אם הרדיאטור היה נחשב כתלוש - הרי המים נכנסים למקוה מנקב הזריעה שהיה במדרגות, וגם אם המים היו פוגעים ברדיאטור תלוש בכניסתם למקוה - הרי לא נכנסו למקוה מכחו אלא פגשו בו לאחר שכבר היו בחלל המקוה, דבכה"ג אינם פוסלים כי כבר נכנסו לאויר המקוה בטהרה, ראה רא"ש (כלל ל"א ז') שצריך שהכניסה לאויר המקוה תהיה בטהרה, וכתב שם שאויר כלי ככלי, וממילא די שיכנסו לאויר הכלי בטהרה].

צינור השאיבה מכוסה: מעשה שצינור משאבת הוואקום כוסה באריחים באלכסון, והרב אמר לפותחו כי מעשים רבים שהצינור שואב סמרטוטים, וכשהצינור לא ניתן לפירוק - אי אפשר להשתמש בו, ושם המקום היה מצומצם מכדי הוספת עוד צינור, וגם רדיאטור, אמנם ניתן לפתוח רק את חלקו שמעל המקוה ולהחדיר דרך הצנור הקבור עוד צינור, ודרכו ניתן לשאוב במשאבה חשמלית; מעשה במקוה שחסמו את צינור המשאבה, ואף לא השאירו גישה לגומא שבתחתית הצינור - ואמר הרב שיש לפרק את החסימה כדי לאפשר ניגוב הגומא.

תאורה: יש לדאוג לתאורה טובה מעל המקוואות, שהרי אף שעה אחת מחוץ למים דינה כיד מחוץ למים; הרב הסכים שניתן לבנות מקוואות שמפלס המים גבוה מעל הרצפה החיצונית - כדי להקל על הבלנית לראות בלי מאמץ.

טיוח מעל הבטון: מעשה שבשיפוף מקוה ישנה לא פירקו את הקרמיקה והטיח הישן, אלא טייחו מעליהם, והרב אמר שיש לפרק את הטיוח ולחשוף את הבטון, ולטיח מחדש, כי הטיח הישן מתקלף ונוצרים בו חללים המתמלאים מים, וכן הרצפה הוגבהה כך שיאלצו להשתמש בהשקה נמוכה, ולא יוכלו להגביה את מפלס המים כדי שלא יכנסו לזריעה.

אורך תעלת ההמשכה: מעשה במקוה שאורך תעלת ההמשכה ממקום יציאת מי הברז עד לכניסה לאוצרות היה כ-24 ס"מ, ואמר הרב שיש לחצוב בקיר ולהאריך את תעלת ההמשכה [ולענ"ד כשאין אפשרות לשבור ולבנות - די להציב מחסום לפני נקב הכניסה לאוצר, ובכך לגרום למים להאריך את מסלולם].

גדול עומד על גביו: חייבים לדאוג לגדול עומד על גביו, כלומר מומחה למקוואות שיראה את המקוה לפני השיפוף ויחליט מה חייבים לעשות, וכן יפקח שכך באמת עשו.

מקוה ממי מזגן: מרן הגריש"א הורה שאין לעשות מקוה ממים הנפלטים ממזגן [גם אם יסדרו שלא יהיו שאובין], וראה בחזו"א שכתב שאינו עושים מעשה במקוואות בדבר חדש שלא שמענו מרבתינו [הנידון בחזו"א היה עשיית מקוה מאדים].

שינויים במקוואות: מקובלנו מהגרי"ש זצ"ל שאין עושים שינויים מהמקובל במקוואות [השאלה היתה אפילו על פתיחת נקב צדדי בחלק התחתון של המקוה - ובכך להרויח השקה צדדית לאוצר רש"ב תחת, כלומר, בכך מונעים חשש זוחלין שיש באוצר תחתון!]

הרב א.ז. גרוסברד

המשכה על צינור המחובר לקרקע: (כסלו תשע"א, לאחר שפירטתי לו את נידון המשכה על קרקע ממש ואת הנמכת פני האוצר לצמצום תחלופת המים) א' - בנושא המשכה, הן אמת שיש מעלה גדולה בזה, וכמדומה שגם החזו"א כתב כזו אפשרות שאין בזה נו"נ, אך לענ"ד צ"ע אם לעשות את ההצעה, מחד גיסא מעיקר הדין כל המשכה על גבי קרקע חשיבא המשכה כמבואר בסעיף מ"ו, והרמ"א הביא דעת המרדכי דבעינן קרקע הראוי לבלוע וסיים 'טוב להחמיר לכתחילה', בפתחי תשובה ציין תשובת חת"ם סופר - וכמדומה שהחת"ם סופר כתב דהלכתחילה הוא בעשיה ולא שיש חשש בכשרות, אלא דלכתחילה בעשיית המקוה חוששין לצאת כמה שאפשר ידי כל הדעות, אך כמדומה שבתשב"ץ (סי' י"ז) מבואר דאף לאחר המשכה חשש לנו"נ [וראיתי בקונטרס שבסוף בעלי הנפש במהדורת בוקוואלד שמוכיח כן גם מהראב"ד עצמו], ומבחינה מעשית המשכה על גבי קרקע ממש - צוברת במשך הזמן עפר המעכיר את המים, ואף עלול ברבות הימים למעט את שיעור האוצר, א"כ יתכן שאין צריך לסטות מהמקובל עפ"י הנהגת רבותינו^ז.

אוצר השקה מרוחק: ב' - נקב האוצר השלישי, אני מבין שעתידי להסתם בפקק בתוך מפלס המים, יודעי דבר אומרים שקשה לוודא אטימות מוחלטת באופן כזה, ועכ"פ ברבות הימים ודאי צריך לחוש שלא תמיד יהא אטום כראוי, וכיון שאז אין בחיבור כשפוח"נ א"כ אם יש חדירת מים מאוצר הזריעה לחבירו הרי הוא בחשש זוחלין, וכמבואר בדברי הרב קורן שליט"א שמו"ר זצ"ל חשש בזה, ומטו כן משם החזו"א והגרי"ז זללה"ה, והרי אוצר זה מחובר למקוה בשעת טבילה, וא"כ הדרנא

הערות והוספות

שהומשכו בספק [בכולה שאובה] - נוכל לומר שבזה עכ"פ אין לחוש כלל לדעת הראב"ד [בדרך משל ניתן לתאר מקוה שאדם נתן לתוכו סאה ונטל סאה וכך עשה תשע עשרה פעמים, ואחר כך נשפכו למקוה מים שהיו במאגר עליון שאינו כלי, אך יש ספק שקול אם אותם מים הם שאובים, ולאחר מכן נטלו עוד סאה מן המים שבמקוה - שאף אם הראב"ד עצמו יאמר שהדבר פסול, אנו להלכה נצרף את ספק השאובים לשאר הראשונים שמכשירים לגמרי בנתן סאה מים ונטל סאה מים - ונכשיר את המקוה], ולפי זכרוננו, דווקא החת"ם סופר הוא זה שמבאר היטב שלענין כולה שאובה צריך דווקא המשכה על גבי קרקע שראויה לבלוע מים, ומשום כך כאשר באים לדון ברווח שבהמשכה כזו - מובן שהרווח הוא גדול.

^ז (תשובת הרב קורן) אשר לשאלת המשכה - דומה שדבריו אינם ממצים את הנקודה האמיתית שיש לדון בה, כי האמת היא שהנושא באופן זה של שידוך בין הראב"ד לבין שאלת המשכה [כלומר - אם מודה הראב"ד להתייר במים שהומשכו] לא נדון בחת"ם סופר שהזכיר, וכל הדין על המשכה שם אינו אלא לענין פסול ג' לוגין; השידוך בין המשכה לבין שאלת הראב"ד אינו בגדר של שאלה שמא לא גזרו חז"ל את גזירת נתן סאה ונטל סאה באופן של המשכה [וכפי שלא גזרו בזה את גזירת ג' לוגין], אבל מהות השידוך נובעת מן ההנחה או על כל פנים מן הדעה, שבהמשכה ניתן להכשיר גם מקוה שכולה שאובה - שלפי זה אין כאן כלל נדון של נתן סאה ונטל סאה כי המים המתווספים למקוה נדונים כמי גשמים בלתי שאובים לחלוטין, ובזה, אף אם נניח את דין המים

לחשש זחלין שכתב הרב קורן שליט"א בשם מו"ר ז"ל שזה הדבר שצריך ביותר להרחיק [אם כי לפי הגדרות החזו"א בגדר זחילה הניכרת לכאורה יש להחשיב את מקום הטבילה כמי שאינו טובל במים הזחלין], וצ"ע, וכמבואר מכתלי מכתבכם שאתם מחפשים את הדרך הבטוחה יותר להנצל אף מזחילה שאינה ניכרת; ויה"ר שחפץ ה' בידכם יצלח, בכבוד רב, א.ז. גרוסברד.

(לאחר שהשבתי שכוונת החיבור לקרקע היא רק לצינור אנכי שבתחתיתו יהיה חול הנמצא מעל אדמה, ומעליו חצץ, ואין חשש שהחול יגיע למים, וכן כתבתי שאין כלל כוונה לסתום בפקק אלא רק לעבות את תקרת אוצר ההשקה) אמת שלא הבנתי את מה שפרטתם במכתב וע"כ אין מקום להערות; במאמר המוסגר, מהגר"י רוטנברג שליט"א כמדומה ששמעתי שלא נשמע מהחזו"א דרישה לבטון רזה, אכן העיר החזו"א על המשכה על גג האוצר שלא שפיר דמי כיון שאין המשך תחתיו לקרקע, בבני ברק הוראת הרב לנדא היא בטון 1/6 או 1/7 אינני זוכר בדיוק; אינני הכתובת לחו"ד בענינים נדושים ולא בדברים שהרבה פרטים לדבר מזויות שונות, אלא בתור שוליא דבלנא יש לפעמים להצביע על איזה מקום תורפה.

מדף בטון באוצר: עכ"פ בענין צמצום האוצר על ידי גג צריך להזהר שלא יהא תפר בבטון בתוך מפלס המים - שכן תפר הוא מקום המועד לפורענות, כידוע שמקפידין על יציקה במקשה אחת של המקוה והאוצרות; בהצלחה רבה ובכבוד רב.

[בשבת שבימי השבעה על אחי זצ"ל (טבת תשע"א) שאלתי מה פגם ראה בתכניתו, ואמר שלהערכתו עדיין עלולה להיות זחילת מים בתפר שבין יציקת התקרה העבה לבין הקיר, ואף שמים לא יוכלו לצאת החוצה, אולם מ"מ יעלו וירדו בעת הטבילה בתפר שבין התקרה לקיר; בקשר להסתת מיקום האוצר טען שכיום מקובל בבני ברק שלא להשיק לאוצר הזריעה, ומ"מ לא יכול היה לפרט בדיוק מפני אבולות; בקשר לצינור האנכי אמר שבפשטות אין בזה פגם. לאחר כמה ימים קבלתי ממנו מכתב, וז"ל: [כבוד הרב שילה שליט"א, נזכה לראות בנחמה בקרוב, אינני מונח בעניינים, ואני כותב על פי הזכרון אשר איננו מוסמך. בקטע הראשון כב' מתייחס לנקודה שהזחילה היא מועטה מאד, בזה אינני רוצה לגעת, יתכן מאד שמן הדין אין צריך לפסול כזו טבילה, אך לכתחילה לא מעמידים מקוה עם חשש של זחילה אף שאינה ניכרת, עי' בתשובת המו"צ בוילנא מהר"ש כהן בספרו עצי ברושים שהחמיר בזה^ח] כוונתו לסי' נ"א, שהעצי ברושים הסביר שמה שלדעת הרשב"א יש להכשיר זחילה שאינה ניכרת אפילו בתוך מ' סאה הוא מפני שהרשב"א סובר שהתורה הכשירה טבילה באופן הרגיל, וממילא התירה טבילה במעייין גם כשהוא זוחל כי דרך מעייין לזחול, והתירה טבילה במי גשם דוקא באשבוך כי הרגילות במי גשם היא רק לאוגרם בבורות, והכשר בור של גשמים הוא אף כשאינו טוח בסיד כי גם כך הרגילות - וממילא הסיק שיש להכשיר גם זחילה בתוך מ' סאה ובלבד שלא תהיה ניכרת - כי כך הרגילות בבורות, ומה שמ"מ המים זוחלים אינו מגרע כי גם המים שנבלעו בקרקעית הבור מצטרפים למ' סאה; ואילו הגר"א שכתב שזחילה שאינה ניכרת פוסלת - היינו לדעת החולקים על הרשב"א וסוברים שזחילה מעל מ' סאה כשרה אף כשניכרת וממילא לא אזלינן בתר דרך הרגילות אלא ההיתר הוא מאחר ותמיד ישארו מ' סאה במקומם ללא זחילה, וממילא הפסול של זוחלים אמור רק כשזוחלים בתוך מ' סאה כי מ"מ המים עתידים להחסר (וס"ל שהמים שזחלו אינם מצטרפים להשלים למ' סאה) - וממילא הפסול אמור גם כשהזחילה אינה ניכרת כי סוף סוף עתידים להחסר, ומה שהתורה הכשירה בור

הערות והוספות

מבנה הרבנות בעיר ווילנא עצמה היה כפי שידוע לי מבנה שדומה לרבני שכונות, ואף כי רק אחד מן הרבנים נחשב כרב העיר - המעמד השכונתי היה די עצמאי, ואם כן מובן היטב שהזהרתו בעניין זוחלים נבעה ממה שקיבל מרבי מאיר קרליין, שקיבל מחותנו בעל עצי ברושים.

^ח(הערות הרב קורן): כאשר הרב מיישקובסקי זצ"ל התמנה לרב בכפר חסידים עסק תחילה בשאלת המקוה שהיה קיים שם ודרכי הכשרו, וגם הוסיף אחר כך שם עוד מקוה נוסף, ומי שהנחה אותו [והגיע במיוחד לכפר כדי ללמדו] היה הגאון רבי מאיר קרליין זצ"ל אחיו הגדול של החזו"א, אשר היה חתן הגאון ר' שלמה כהן מווילנא, ושימש תחתיו ברבנות באותו חלק של ווילנא שבו כיהן ר' שלמה כהן [איני יודע פרטים, אך

מים הוא רק כשטוח בסיד (וממילא כשמכשירים מקוה באשבורן יש לראות אם הברזא מטפטפת מים החוצה, כי מצד פנים אי אפשר להבחין בכך), ויש הרבה לפלפל בזה ובגדרי זחילה למעלה ממ' סאה ובאם הזחילה היא כנגד מקום הטבילה וכו', אך לא זה עסקי, וכמדומה שמו"ח שליט"א הורה לעצור יציקת מקוה אף שנגרם הפס"מ - כיון שלא היה בטחון מספיק לזחילה שאינה ניכרת, אע"פ שאם היה נדון לפסול טבילה נראה לי שלא היה פוסל, ואף יתכן שלא היה סוגר את המקוה. הנקודה השנייה הפחות מודגשת מה ההבדל בין המים האלו לכל מים החוזרים למקוה - מים החוזרים למקוה הוא יסודו של הריב"ש (רצ"ב) "נראה שאם שטח החצר שהמקוה בתוכו משופע קצת בענין שבעלות הטובל ישבו המים לאיתנם אל המקוה - מותר לטבול בו, שהרי הוא כאלו כולם בגומת המקוה שהרי מחוברין הם בו כשעור ערוב מקואות של מעלה דהיינו קליפת השום ולא נתלשו ממנו בשעת טבילה, והרי המים שחוף לגומת המקוה כאלו הם במקוה, ואף חוץ לגומת המקוה במקום שמגיעין המים יכולין להטביל כלים שגוף הנטבל יעלה בהן, ואין נקרא זוחלין אף על פי שלא ישארו המים במקוה שמטביל בו, אלא הרי הוא נקרא אשבורן כיון שמן המקוה באו ואליו הם שבים אלא שנתפחו בהכרח מחמת אדם או דבר אחר שבתוך המקוה, והרי הוא כהיה דתנן (מקואות ז' ז') מחט שהיא נתונה על מעלות המערה - היה מוליך ומביא במים, כיון שעבר עליה הגל - טהורה... המים הנתפחין חוץ לגומא מחמת טבילתו הרי הן בשעת טבילה כאלו הן במקוה שהרי ישבו אליו בסור המכריח, אבל אם שטח החצר אינו בענין שישבו המים למקוה אחר עלייתו של טובל הולכין ומתפזרין מאליהן חוץ למקוה - אסור לטבול במקוה כזה שהרי בשעת טבילה שזהו כשכל גופו יחד מתכסה במים אז המקוה חסר, ואין המים שחוצה לו מצטרפין ואף אם יהיה עובי המים יותר מכדי שעור ערוב מקואות שהרי זוחלין הם ואינן כאשבורן וידוע שאין המקוה מטהר בזוחלין אלא באשבורן, וגם שעורב מקואות צריך שהמים המערבין שני המקואות הם מערבין אותם בהשקט בעומדם במקומם הטבעי שזהו אשבורן לא בהיותם זוחלין שזהו נקרא קטפרס" [ממשנה שמחט הנתונה על מעלות המערה - היה מוליך ומביא במים, כיון שעבר עליה הגל - טהורה, בנדון ההוא אין חסרון בשיעור החיבור שכן על גבי הכתלים גובה קליפת השום מחברת, אלא שהטבילה נעשית במקום שהמים לא ישארו שם וא"כ נדון שמים אלו הם קטפרס במקום זה, ועל זה חידש הריב"ש את יסודו שכיון שמן המקוה הם באים ואליו הם שבים בסור המכריח - לא פסק מלהיות חלק מהמקוה; שונה בזה נדון דידן שכן אין שיעור חיבור שהרי זו היא כמין בור קטן הנקוב בתחתיתו כל שהוא אל המקוה, וזה יתכן ששייך לדין עוקת המערה ולא לחורי המערה וצריך חיבור כשיעור יעו"ש (משנה מקואות ו' א') "כל המעורב למקוה כמקוה: חורי המערה וסדקי המערה מטביל בהם כמה שהם, עוקת המערה אין מטבילין בה אלא אם כן היתה נקובה כשפופרת הנוד" [ובחזו"א^ט ובדין חבילי עצים

הערות והוספות

כשפה"נ", וכתב החזו"א שאין לתרץ שהמים מצטרפים כי רק בדבר קבוע בעיני כשפוח"נ כי מצאנו שאך כשמטביל כלים בתוך דלי טהור גם צריך שיהא בפיו כשפוח"נ: "ואע"ג שאין מבטל הקנים אלא מניחן לפי שעה חשיב הפסק כדתנן ואם לא טבל אין המים מעורבין [משנה מקואות ו' ב']: "דלי שהוא מלא כלים והטבילין הרי אלו טהורים ואם לא טבל אין המים מעורבין עד שיהיו מעורבין כשפופרת הנוד" - כלומר שאם הדלי עצמו אינו צריך טבילה: הרי שתו ליכא ל'מיגו דסלקא ליה טבילה - סלקא נמי לכלים שבתוכו, ובעיני כשפוח"נ בפי הדלי", ותירץ החזו"א שהמים שבין העצים נחשבים כחורי המערה שבטלים אליה ולכן א"צ כשפוח"נ: "וע"כ דהכא חשיב כחורי המערה וסדקיה דתנן דמטביל בהם כמה שהם", וממילא הסיק שהחורים

^ט לא זכיתי להבין את דבריו דבחזו"א (מקואות קמא ז' א') מבואר ש"חורין וסדקין לא חשיב ובטלן למקוה אף שאין בנקבן כשפה"נ", והחזו"א מסתפק האם מה שהחורים בטלים הוא רק "ביש במקוה מ' סאה זולת מימי החורין"; ובמקום אחר החזו"א הביא את דברי הר"ש (מקואות ז' ז') שעל מאי דתנן: "מקוה שמימיו מרודדין כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילי קנים כדי שיתפחו המים ויורד" כתב הר"ש: "לא מבעיא אבנים אלא אפילו חבילי עצים וקנים שהמים ביניהם לא חשיב הפסק ומצטרפין למ' סאה, ובלבד שלא יחלקו כל המקוה דא"כ ה"ל כמקוה שחלקו בסל וגרגונוני דהטובל שם לא עלתה לו טבילה", והקשה החזו"א (מקואות קמא ח' יד) על דברי הר"ש: "ובלבד שלא יחלקו כל המקוה דא"כ הוה ליה כמקוה שחלקו" - כיצד המים שבין העצים מצטרפים למ' סאה אם אין בהם כשפוח"נ: "צ"ע דאף אם לא חלקו כולו נמי איכא מים שאינו מתחבר עם מי המקוה

וחבילי קנים] (משנה מקואות ז' ז') "מקוה שמימיו מרודדין - כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילי קנים כדי שיתפחו המים, ויורד וטובל" שאם חלק את כל המקוה אין המים שביניהם מצטרפין, וא"כ יתכן מאד שאם יטביל שם מחט לא עלתה לה טבילה, וע"כ אין מקום זה חלק מן המקוה, והדרנא לנדון דזחילה שאינה הולכת לאיבוד אך אינה נשארת בתוך המקוה; אמנם כמדומה ששמעתי שמדברי הרמ"א שהסמך דברי הריב"ש לדיני סדק שבמקוה משמע שאף בסדק המפולש לחוץ מ"מ כל שהמים יחזרו לא חשיב זחילה, ועדיין צריך הכרע ומה נכלל בזה.

אוצר המשלב זריעה והשקה: הנושא השני, בספר מבנה המקוואות והכשרם (הוצאה רביעית תשמ"ז עמ' ל"ט) כותב על בניית מקוה עם שני אוצרות, אוצר זריעה ואוצר השקה "וכן בונים כיום בצורה זו את המקוואות בירושלים", ובעמ' נ"ד מתייחס למקוואות שבהן אוצר אחד, ובעמוד נ"ה כותב

הערות והוספות

כחוררי המערה, אבל כל הנידון באין בין הקנים כשפה"נ" - אלא שאכתי לא מצאתי מה הסברא לומר שמקום זה אינו חלק מהמקוה וזחילה לשם תחשב כזחילה החוצה.

(הערת הרב קורן): את הדברים שדן בהם הרב גרוסברד בנוגע לזחילה של מים שחוזרים אחר כך למקוה כאשר במקומם אין חיבור כראוי - לא הבנתי; מעולם לא עלה על הדעת לומר שאם יש סדקים בין אבנים בגובה המקוה, ובאופן שאין בריחה של מים דרך הסדקים החוצה - יש כאן פסול זוחלים כי לא שייך כלל לפסול משום זחילה במים העולים באופן אנכי ויורדים באופן אנכי בתוך חלל המקוה, ואין זה דומה לגל שעל המדרגה שתנועתו היא צידית וכל הטבילה שבו היא למעשה במים שאינם קוויים - שבזה יש צד חידוש; ועל כל פנים גם באופן מעשי לא שמעתי שיש מי שמחמיר שמא המים שמאחורי צינור המשאבה או הרדיאטור [באופן שאין שם חיבור כשפופרת הנאד] נחשבים כאילו זחלו אל מחוץ למקוה, ועל כן כאשר טובל אדם במקוה גליל ומעלה את גובה המים [כולל את המים שמאחורי צינור המשאבה] - יחשב הדבר כזחילה [ועל כל פנים אם רצונו להחמיר בזה, יש להחמיר בזה גם באופנים הרגילים של המקוואות הקיימים היום]; בנדון דידן מדובר באופן דומה, והגזירה שלא לשנות מאומה במקוואות - אף אם היא מוצדקת במקום אחר איננה שייכת לנדון דידן, שהרי אין אנו באים לחדש, אלא לתקן מודל שכבר נעשה בעבר על ידי האדריכל שינברגר בהסכמת האדמו"ר מסאטמר [שכתב על זה: "והיטב אשר דיבר שהוא מילתא דמסתברא שבזה האופן אין החשש קרוב כל כך שיהיה נתן סאה ונטל סאה... אמנם עכ"פ מהיות טוב בודאי עדיף לעשות באופן זה מהדרך שהיו נוהגין לעשות באופן שהוא קרוב יותר שבודאי נעשה אח"כ נתן סאה ונטל סאה"].

מצטרפים למ' סאה אף כשחלק את כל המקוה [כלומר - שרק בצד אחד יש מ' סאה, ולכן יוכל להטביל רק בצד אחד ולא בצד שמעבר למחיצה (כנ"ל)] - "וא"כ כי חולק כל המקוה נמי", והמשיך החזו"א לומר שמה שהמחיצה מחלקת אינו רק כשהיא מעבר לעבר אלא גם כשמניח את העצים באמצע [כלומר - שאינם מגיעים לשום קיר ומים מכל עבריהם אלא שנחשבת כמחיצה (אולי כוונתו לעומד; נ"ל שנדון זה אינו קשור למה שהסיק שהמים שבין העצים אינם צריכים כשפה"נ)] - "מיהו דוקא בממלא בסמוך לכותל אבל אם ממלא באמצע ומניח חלל מכאן ומכאן - הוי כדין חלקו", אמנם כתב החזו"א שמלשון הר"ש משמע שמה שהמקוה נחשבת כמחולקת הוא רק כשהמחיצה מעבר לעבר - "אבל לשון הר"ש אי אפשר לפרש על חילוק זה" - וממילא מסתבר שההגדרה המתאימה לרווח שבין בטון לבטון היא שיהא בטל למקוה, ולא הבנתי כיצד הרב גרוסברד לא דימה את הרווח שבין היציקות לחורי המקוה אלא לעוקה שהיא מקום בפני עצמה, ובפרט שכל הנדון של חבילי קנים ועצים הוא רק נדון של הגבהת המים כדי לאפשר לטבול - ועל זה דן החזו"א אם יש לצרף גם את המים שבין העצים, אולם לא עלה על דעתי שיש בזה נדון של זחילה גם על הצד שהמים שבסדקים אינם מצטרפים [וגם אינני בטוח שאפילו לפי הצד שהמים שבין העצים אינם מצטרפים - אילו יהיו מ' סאה בלעדיהם יתכן שניתן יהיה אף לטבול מחט בין העצים אף כשאין שם חיבור כשפה"נ]; ויתכן שהרב גרוסברד כתב את דבריו על פי החזו"א (מקואות תנינא ט' ב'): "בר"ש ספ"ז מבואר דמים הבלועין בין הקנים נמי מצטרפים למ' סאה ואע"ג שאין ביניהם כשפה"נ - ומשום דחשיב כחורי המערה וסדקיה, אלא שאם יחלוק כל המקוה ויהיה מים מצד זה ומצד זה אז המים שמצד השני לא יצטרפו כיון שאין ביניהם כשפה"נ, ואפשר דכל שהקנים מכותל לכותל וגם הן גבבה למעלה מן המים - אף המים שבין הקנים אינם מצטרפים ולא חשיבי כחוררי המערה, ומיהו אם יש ביניהם כשפה"נ במקום אחד שע"ז המים שמצד זה ומצד זה מצטרפים והוי חד מקוה - גם המים שבין הקנים בטילין וחשיבי

שבשנים האחרונות קובעים את החור בתוך גובה המים לקבל אוצר אחד גם לזריעה וגם להשקה.

נתן ונטל: בדין נתן ונטל הרמב"ם פסק את הדין שממלא בעליון עד שירד לתחתון [מקוואות ד' ז'] "מקוה שיש בו מ' סאה מכוונות ונתן לתוכו סאה מים שאובין ונטל אח"כ ממנו סאה - הרי זה כשר, וכן נתן סאה ונטל סאה והוא כשר עד רובו", ועי' כס"מ שהביא מדברי הרמב"ן בב"ב (ס"ה:); דהוא פסול של מראית העין, ויש חילוק אם ניטלו ביד או לא [רמב"ן: "כיון דהוה ביה ארבעים סאה שלמים כשרים היכי מפסיל תו משום שאובה? לא תיקשי דהתם כיון שנטל ממנו רובו פסול מפני מראית העין - דכיון דנטל ממים כשרין נטל, ושאובין נתן, ומיהו עד רובו תלינן לקולא ולא חיישינן", כס"מ: "אפשר לומר שטעם רבינו דמדינא שרי בכל גווי אלא דהיכא דנתן סאה ונטל סאה כי הוי רובו מיחזי להו לאינשי שניטלו הכשרים ונכנסו תחתם שאובים ויבאו להכשיר בכולם שאובים לגמרי - ולפיכך גזרו בו מפני מראית העין, אבל בהך דמקוה העליון ומקוה התחתון - כיון דלא ניטלו ביד ליכא למיחש למראית העין"], בזה יש לפלפל וכמדומה שבאחרונים יש בזה הבטים שונים, אך מה שיותר ברור הוא שכשהמים הם תמיד בעליות באותו גובה אלא שעל ידי ששופכים לתוכו מים נשפך לתחתון - זה לא נחשב נטל, וזו הזריעה שהונהגה על ידי החזו"א (עי' ליקוטים ג'); כמדומה ששמעתי בשם הסאטמר רב שהשיב על טענת החזו"א על התחלפות המים באוצר ההשקה שזה אינו נכלל בגזירה של נ"נ [אולי ראיתי בספרי הגר"מ שטרנבוך שליט"א (הוא במועדים וזמנים בליקוטי הערות בחלק ח' סי' ש"ח: "הארכנו שיש לדקדק במקוואות שיוכשרו בהשקה דוקא והבאנו לזה כמה טעמים... ובשנים האחרונות נהגו שיש בור זריעה וחור כשפופרת הנוד מאה ועשרים ס"מ מעל רצפת המקוה ומשם מגיעים המים לבור הטבילה, וכן בשעת טבילה יש השקה לבור הזריעה גופא - ויש בזה השקה וזריעה, ודברתי עם הגה"ק האדמו"ר מסאטמאר צ"ל אודות המקוואות בלי בור מיוחד להשקה וטענת מרן החזו"א צ"ל שבלאו הכי גם בהשקה לא ירויחו לצאת שיטת הראב"ד שבכל פעם מתמעטים מי השקה עד שבזמן קצר אין רוב מים כשרים - וע"ז טען שמלבד מה שיצאנו לשיטת הרמב"ם שאוסר ברובו מפני מראית העין וזה לא שייך כשמתמעט ולא נראה, גם לראב"ד אפשר שפוסל מדרבנן - כה"ג אינו פוסל, ומנה טעמים הרבה שצריך השקה דוקא, והוסיף 'הלא זהו המנהג בארץ ישראל וכמו שמעידים ותיקי עיה"ק ולמה לנו לשנות' ("), וכן מוטו משמיה דהגר"ג נדל צ"ל, ואינני יודע איזה משקל נתנו לדברים, ויתכן שאף החזו"א שטען על התחלפות המים לא היתה כוונתו לומר שזה גרע מאוצר זריעה, אלא שאין לו עדיפות; כמדומה שיש אחרונים שהפליגו להתיר שאם לא נטל ביד אלא על ידי הסרת ברזא נמי לא נחשב נטל; בכל אופן צריך לדעת למה חותרים, אם חותרים לקבל מצב שמבחינה מדעית לא הוחלפו המים - כנגד זה יש הטוענים שכל העצות אינן עומדות במבחן לאורך ימים במקומנו שהאוצרות הן ממי גשמים הקלים יותר במשקל מהמים העירוניים שהם מי מעיינות, אלא שאם זה לא צריך לענין אותנו אלא ההתייחסות הדינית להחלפה - בזה יש מבטים שונים^א, וכמו כן בנדון שלכם צריך לדעת מה עם המים

הערות והוספות

ניטלים מחלקו העליון [בנתן סאה ונטל סאה, אך עשה זאת בנחת רק בחלק העליון של המקוה] - יאמר הראב"ד שהמקוה פסול לאחר מספר נטילות [וכפי שכתב החזו"א שאין אנו יכולים לרמות את עצמנו שבזה יודה הראב"ד להכשיר], כך גם ברור לאידך גיסא שבאופן שבו הראב"ד פוסל - אין הוא פוסל אלא בחשבון המים שמתחלפים בפועל וכפי החשבון שהציג החזו"א, ובנדון דידן הרווח הוא שמדובר ב'נתן כפית ונטל כפית' במקום ב'נתן סאה ונטל סאה' -

^א (תשובת הרב קורן): אשר לשאלה מה רוצים להרוויח בזה, מובן שהדבר הראשון שרוצים להרוויח בהרחקת בור ההשקה מן המקוה עצמה הוא הנקיון, וכפי שהורה מרן החזו"א להחשיב מאד את מעלת הנקיות, אלא שאם עושים כך צריך להנמיך מעט את נקב ההשקה כדי שיהיה תמיד מלא; אולם באמת, גם כאשר אנו באים לדון בזה בשאלת הראב"ד, נראה שהצגת הדברים על ידי הרב גרוסברד אינה מדויקת, כי אנו לא באנו לדון בזה על המניעה המדעית של ההתחלפות כי לא נתנה בזה ההלכה לחכמת הפסיקה אלא דווקא למבט ההלכתי, כי כשם שברור לנו שאם מתווספים מים פושרים למקוה ואחר כך הם

שכנגד הנקב באוצר המרוחק האיך הדין מתייחס אליו אם אמנם נחוש לדעת הראב"ד שאוצר זריעה אינו היתר גורף אלא למקרה מסויים³⁷. כמו כן יש להעיר שאם מכניסים מודל חדש בבניה צריך להביא בחשבון את הטעויות שהבאים אחריכם לא יבינו שהדבר צריך להיות דוקא כך ולא יראה להם בזה שינוי, ולפעמים הוא באמת משמעותי ביותר, ועל כן אם אדם לקח על כתפיו אחריות מקומו לעשות דבר מסוים - עדיין אינו חמור כל כך כמו קבלת אישור מגבוה ולהכניס את זה לשוק, ועל כגון זה נאמר סתירת זקנים בנין אם הם רואים לנכון שלא להכניס שינויים; כמובן שאילוצים שונים מכריעים להכנס בהכרעה ולשנות, וזה אילוצו של הרב מינצברג שראה פרצה של חשש ג' לוגין לפני הכשר המקוה ועל כן נאלץ לשנות, ואף החזו"א עצמו חשש בצורת המילוי בעליון ועל כן הורה להעמיק את הכנסת השאובין לתוך האשבורן, וכמובן שזה צריך פלס מהולל לשקול את ההפסד כנגד השכר. בכבוד רב, ובקידוש ש"ש תנוחמו בכפליים.

(ט"ו בשבט תשע"א) צר לי שמתייחסים לדברי כטיעון נגדי בזמן שהקו השווה במכתבי הוא להסביר מדוע הנושא הזה גדול עלי, ובעצם הייתי צריך לשבות, אך להשלים את מה שהייתי אמור להביע אפרט ביתר ביאור כמה נקודות: א' - כשאוצר הזריעה משנה את כמות המים שבו שלפעמים מכיל אלף ליטר ולפעמים אלף ועשרים ליטר - הרי העשרים הנוספים הם יותר בבחינת נתן ונטל, ומצב זה מתקבל כשהוא מושק למקוה - ובשעה שהמקוה מלאה הוא מכיל יותר מים מבשעת הריקון³⁸ [כלומר, מסקנת החזו"א היא שגם הראב"ד מודה לדין המשנה שממלא בכתף לעליון אף שלא נשאר רוב מ' סאה מי גשם, וממילא חומרתו ללישנא א' היא במקוה שממלאים אותה לאחר שהוציאו ממנה מים או לאחר שמי הגשם חילחלו דנראה שממלא את המקוה החסרה ממים שאובים - ועלולים להכשיר מקוה העשויה כולה משאובין, אולם כשממלא בכתף והעודף מיד נשפך לבור הטבילה בלי לנוח - הרי שאינו נראה כמקוה חסרה שמילאוהו, והרמב"ם מכשיר אפילו כשהמקוה חילחלה ומילאוהו; ללישנא השניה הראב"ד הכשיר רק כשממלא בעליונה כמות של מים שאובים כפי כמות מי הגשם שהיו בה כי מתייחס לכל סאה שיוצאת כאילו היא מחצה על מחצה - ולפ"ז לא ניתן יהיה לזרוע בה יותר

הערות והוספות

בהשקפה גם מקוה הגדולה ממנו בהרבה, וכל הנדון שיש בדברי הראב"ד בזה אינו אלא במקוה אחת גדולה שהחליפו את רוב מימיה ונשאר בה מיעוט הקטן מארבעים סאה אך הוא גדול מעשרים ואחת סאה [וכל זאת שלא בעיון כל הצורך].

³⁷ והשיב הרב קורן: "לראשונה שמעתי טענה עניינית נגד הסידור של אוצר זריעה מושק [חוץ מטענת חשש זחילה] - שיש בה ריח של טענה, כי אם אכן צדק החזו"א בכך שהראב"ד וגם התשב"ץ מודים שאין להחמיר בזריעה משום שאנו אומרים שהמים שנכנסו הם המים שיצאו [אף על פי שהתשב"ץ מחמיר בנתן מים ונבלעו המים בדפנות המקוה, כי שם אין אנו אומרים שהמים שנכנסו הם המים שיצאו] - יש מקום גם לומר שזה דוקא ביציאה רצופה בזמן הכניסה של המים השאובים, אך אם פני האוצר משתנים לאחר זמן - אולי יש בזה משום נתן סאה ונטל סאה; אלא שכמובן כל זה אינו נכון כאשר בצד אוצר הזריעה קיים אוצר השקה שמימיו אינם מתחלפים כלל".

ואם כן מרוויחים אנו את הראב"ד אפילו לשיטת החזו"א שלא להכשיר לראב"ד באופן זה כאשר הכמות המתחלפת היא גדולה [ואמנם לגופו של דבר גם מבחינה מדעית ההתחלפות במקרה זה היא מועטה, כי המקוואות הן זו בצד זו ולא זו על גב זו כפי השיטה החדשה, והחיבור ביניהן הוא אכן בנקודה גבוהה, אם כי בזמן שגם המקוה מלא אין זה שייא הגובה - ובזה התחלפות המים היא מועטת ביותר על אף ההבדל שבמשקל הסגולי של מי הגשמים הקלים לעומת מי המעינות הכבדים המשמשים כמי המקוה].

³⁸ (מדברי הרב קורן במקום אחר): כמדומה שעל כל פנים אם יש שתי מקוואות שביניהן כשפופרת הנאד: כשם שהשאובים שבאחת לא פוסלים בשלושה לוגין את השניה אלא רק בחשבון שמסרו חז"ל (משנה מקוואות י"א) שיפסלו רק כשיש ג' לוגין כנגד הנקב - הוא הדין שאין הם נחשבים רוב לבטל את מי המקוה שבצד המקוה, לפיכך אם רוצים להרוויח לכו"ע בתוספת מי גשמים, צריך לעשות אוצר מצומצם, ובכל פעם להוסיף מי גשמים בשיעור של מעט יותר ממחצית נפח האוצר - שבזה פשוט שהאוצר עצמו הוא לעולם כשר ואפשר לטבול בו, וממילא הוא יכול להכשיר

ממילואה, אלא שכתב החזו"א שאין לנו לחוש לזה כי התשב"ץ והש"ך לא חששו בכה"ג מאחר וראשונים רבים הכשירו; הרב גרוסברד טען שבאוצר זריעה שגם מושק למקוה הרי שהמים עולים ויורדים בו וממילא דומה לאוצר שהוציאו ממנו ומילאוהו - שבזה גם החזו"א מודה שהראב"ד לא הכשיר]. ב' - ידוע הפולמוס להשיטה הסוברת שאין זחילה פוסלת אם ישארו מ' סאה - האם מותר לטבול במים העליונים - החזו"א במהדורות שאחר הראשונה היה נחרץ שאסור לטבול במים העליונים [וגם בזה יש לפלפל מה נכנס בגדר המים העליונים, ואולי לעשות ממ"נ בעומק הבנת הזחילה הפוסלת ועפ"ז להכשיר בנדו"ד (כלומר, שאם מחמירים בזחילה) שאינה ניכרת מוכרחים לומר שיש להקל בזחילה מעל מ' סאה, כפי שהוכחתי שכך יוצא על פי שו"ת עצי ברושים], אך כל זאת הוא כניסה לנדונים הלכתיים הקשורים לדאורייתא, ויש אימרה בשם הגר"ח מברסק' 'בשאובין כל הקולות, בזחולין כל החומרות' (אינני מבין מה מקום נותר לחוש לאחר שהאינדא חומרי האיטום הם מעולים וכלל אין חשש לחילחול, ובפרט שמיירי רק בחשש לחומרא בעלמא כפי שמקובל להחשיב זחילה שאינה ניכרת, ומה עוד שיותר מסתבר שמקום הסדקים אינו נחשב כזחילה החוצה).

חומרא בנקבי הקרמיקה: ג' - בשו"ת עצי ברושים הביא בשם הפורת יוסף הסתייגות מלעשות מרצפות [חרסינות - קאכלאך] במקוה מחשש זחילה אם המרצפות תשברנה [וממילא מצאנו מי שהחמיר בהחשבת החורים שתחת החרסינות כזחילה]⁷¹.

הרחקת הרדיאטור: ד' - אני מכיר הוראה בהתקנת הרדיאטור להרחיק את המתקן מהכותל ביותר משפוח"נ [גם מטעמי נקיון], וגם המים צפים על גביו [כלומר, אין להביא ראייה ממה שנהגו שהרדיאטור קרוב לקיר - לזה שמקומות שאין בהם כשפוח"נ אינם בכלל ההיתר של סדקי המערה כי אה"נ מורים להרחיקו, וגם כדכתב החזו"א שחבילי עצים שהמים צפים עליהם - המים שבים מצטרפים למ' סאה⁷²]. ה' - הנושא של חורי המקוה יש בו הגדרות שונות [וגם שמעתי התייחסויות רבניות למקרים מסויימים] אך הצורה הגרועה יותר היא בזמן שהגישה מבחון [כלומר, מהרצפה שתחתיה גג האוצר לתוך הסדק שבין הגג היצוק לקירות האוצר] לאותו מקום נוחה יותר מאשר מתוך המקוה, וכפי שהצטייר לי - מקרה דידן נראה כך. ו' - דוקא מפני שהזחילה לשם היא מזערית [ואינה אמורה להיות מושפעת מהטובל כמעט] - עלול להיות שמשעת הריקון עד שעת המילוי של המקוה התרוקנו שם המים, ומשעת המילוי עד הטבילה עדיין המים מטפסים⁷³. ז' - אינני ממליץ ולא נותן כיוון לשינויים, אך אם אכן הרצון לשמר מקוה חזו"א עם תוספת - יש נוסחה המתייחסת על פי דברי הדברי חיים [עם שינויים] לעשות מקוה זריעה שאינה מושקת לבור הטבילה, להגביה את המים עד לנקב אוצר השקה הפקוק בפקק המשמר את גובה המים מעל לנקב, גובה נקב ההשקה כ- 130 ס"מ מקרקעית המקוה, להשיק לרגע, לסגור את הפקק,

הערות והוספות

שיש טעם אולי להחמיר בעניין מכסה קבוע רק אם באמת גם מחמירים בעניין המרחק בין הרדיאטור לבין הקיר, וגם בין צינור השאיבה לבין הקיר; אילו למשל כתב: "חותני רגיל להחמיר בכגון דא" - החרשתי, אך מי שאינו נוהג להחמיר בזה - אינו יכול להעלות שום טענה כלפי מה שהצעתי אני, מה גם שאני מציע מתקן שאינו קבוע שהוא בודאי עדיף".

⁷² השיב הרב קורן: "פיסקה זו תמוהה מאד, ויתכן לשקול שוב אם להתכתב בנושא שבו קיים איזה חשש שהמכותב אינו מבין את המציאות שדובר עליה".

⁷¹ והשיב הרב קורן: "מה שהזכיר שבעצי ברושים הזכיר מי שמחמיר באריחים קרמיים, דומני שאינו אלא כאשר האריחים הם תחליף לטיח אוטם מים, שאז סדקים באריחים יגרמו כמובן לזחילה, ועל כל פנים אין לי שום ספק שגם במקוואות מהודרות משתמשים כיום באריחי קרמיקה, ואף על פי שהכל יודעים שיש מעט חילחול בין האריחים".

⁷³ והשיב הרב קורן: "אולם במה שכתב בענין חורי המקוה דומני שאין לדברים כל מובן בהקשר הנדון, שהרי כתב: "אני מכיר הוראה בהתקנת הרדיאטור להרחיק את המתקן מהכותל ביותר משפוח"נ [גם מטעמי נקיון], וגם המים צפים על גביו". ואם כן הודה

ולהנמיך את המים בבור הטבילה לגובה הרצוי [כמדומה שהדברי חיים הסתפק בנקב פחות משפוח"נ להשיק מים שהוכשרו בזריעה]; כמובן שזה שייך רק במקום שאין חשש לזלזול - שאל"כ עלולים לדלג על השלב הזה, וישארו עם חשש ג' לוגין במקוה. ועדיין יש להוסיף ולגרוע לפלפל ולהעמיק לבנות ולסתור להרחיב ולקצר בנדונים הנ"ל, ובהבטים נוספים, ואין אני הכתובת להביע דעה בזה.

ממומחי בניית מקוואות

חימום המים: כדאי להשתמש בחימום על ידי גאז, ובמשאבות חום המוציאות את קור המים החוצה, ואת חום האויר - לתוך המים, ובכך נחסכים כ- 50% מעלויות החימום [חברה טובה לזה היא חברת "אונן" הירושלמית, ו"וינטר מערכות" מחקים אותם לא רע]. לאחר שהועלה רעיון להשתמש לחימום המקוה ברדיאטור הפועל על חשמל רגיל, ואת המקלחות לחמם בדוד שמש בתוספת חשמל - צחק, ואמר שכמות החשמל שיצטרכו כדי לספק מקלחות של חמישים איש תוך שעותיים בערב שבת, ושחום המים יהיה רק 36 מעלות היא עצומה, ואף כשמשקיעים במערכות חימום - השקעה במערכת זולה מתבררת כיקרה ביותר; חדר ההסקה חסכוני על ידי חימום בגז ועל ידי שימוש במחליף חום; שימוש בכדור גומי כדי לשמור על לחץ מים חמים.

השקעה בתכנון ובפיקוח: כדאי מאד שאת התכנון יעשה איש מטעמי, וגם את הפיקוח יעשה איש מטעמי - ובכך יהיה תיאום וכל אחד יבין את כולם, והתכנון אכן יצא לפועל; יש להשקיע רבות בפיקוח.

אישור הפוסק: כשמקבלים הוראות מפוסק - כדאי לכותבם, ולקבל את אישורו, כי כבר מצאנו רבנים שהתנערו מאחריות לאחר שהועמדו בפני לחץ ציבורי.

אוורור החדרים: אין צורך במערכת למיזוג אויר בחדרים ובמקוה אלא די בתקרה גבוהה הפתוחה לחלון הפתוח החוצה בשילוב וונטה, ובין החדרים הניחו פתחים המכוסים ברשת פלסטיק כדי לאפשר מעבר אויר בין החדרים, גובה התקרה מחולק על ידי רשת כדי שלא לתת תחושת גובה מוגזמת.

מה להכניס למפרט: כדאי להכניס למפרט חלקים מנירוסטה - שהם עמידים יותר [ארובות, מעקות לתוך המים, מוטות המחזיקים את הוילונות, ברגים, מכסי ניקוז ברצפה], וכן כדאי להכניס למפרט אותיות פלסטיק שעל הדלתות, פאזות במראות, מפתח אחיד לכל המנעולים, אמבטיות מפלסטיק היקרות פי שלש אך עמידות לאורך זמן, מקלחון מזכוכית מחוסמת עם סגירה מגנטית.

ארון חשמל: ארון חשמל קומפקטי צר ויפה, ויש לדאוג שתהא גישה לגבר לארון החשמל בלי להפריע למהלך התקין של המקוה כדי שיוכל לטפל בתקלות בזמן אמת; יש לדאוג שהגישה לפילרים של מוני החשמל והמים תתאפשר מחוץ לבנין המקוה כדי שלא לטרוח להגיע על מנת לפתוח את הדלת בכל פעם שקוראים את המונים.

חלל תחת האוצרות: יש לאפשר חלל תחת האוצרות כדי להבחין בתחילתה של זחילה [ולענ"ד מאחר ועדיף שלא תהיה זחילה על פני שתהיה ונוכל לאתר אותה - עדיף לבנות על הקרקע, שאז בד"כ אם יש זחילה - אין היא ניכרת].

המעקות: המעקות מחוברים מעל פני המים ועשויים מנירוסטה, ואם מחוברים למדרגות - לא נורא מאחר והמדרגות נוצקו רק לאחר שיצקו את החלל וגם וידאו שאין נזילה [וכן משמע לי בחזו"א

מקוואות תנינא ד' ד'.

כניסה מוצנעת: הכניסה עשויה בצורה מוצנעת וחכמה כדי להיות המשך של שביל ציבורי עם חמיקה פנימה, אי אפשר לראות את הכניסה גם מבנינים גבוהים וסמוכים כי התקרה מוסתרת, ערוגות עגולות עם עצי פיקוס [אלא ששרשי הפיקוס מרימים את הרצפה] מונעים את הראיה מהשביל לפרוזדור הכניסה, השער החיצוני נפתח פנימה ומונע את אפשרות הראיה פנימה.

לוחות התרעה: לוחות התרעות איזה חדר מוכן, הנורית המהבהבת מסמלת את מי שהיתה מוכנה ראשונה, שליטה על התאורה והוונטות ממקומה של הבלנית כך שכיבוי האורות נעשה ממקום אחד בלבד ולא מתוך החדרים, מעל החדרים מהבהבות נורות לסיומן איזה חדר התפנה; בקרת חום המים כדי לדעת איזו מקוה מוכנה לשימוש.

נעילת החדר: אין צורך בנעילה מתוך החדר בדלת הפונה אל הטבילה, כי הנסיון מעיד שאין בזה תקלות - אלא ניתן לאפשר את הנעילה רק מצדה של הבלנית.

חדר המתנה: חדר המתנה נוח, קיר מלבני זכוכית, צמחיה מלאכותית, או שבנוי בתוך ממ"ד, עם צבע זרחני בקירות לפי תקני מקלט.

חדר כביסה: חדר כביסה המכיל מכונת כביסה ומייבש כביסה [באחת המקוואות תיקנו שאין מכבסים את הכמות האדירה אלא יש הסדר עם מכבסה שלוקחת את הכביסה שאינה נקיה ומביאה כביסה נקיה - תמורת תוספת תשלום למעוניינת במגבות, והמגבות שייכות למכבסה], ומטבחון ושירותים המיועדים לצוות.

חדרון לברכה: חדרון המיוחד לברכה לאלו הנוהגות לברך מחוץ לחלל המקוה.

ברז לרגליים, ונעליים: ברז לשטיפת הרגליים ליד בור הטבילה, ועם זאת נעלי הבית מחוטאות בתוך דלי עם אקונומיקה.

כניסה מצולמת: הכניסה מצולמת, עדיף קסך גדול המוצמד לקיר כי הנסיון מעיד שכל מוצר אלקטרוניקה הנמצא בהישג יד - מתקלקל מהר יותר; עדיף שהמצלמות לא תהיינה גלויות כדי שלא להלחץ את הנכנסות.

מודעות: מודעות על תחילת זמן הטבילה באותו יום, ו"היום טובלת מי שעשתה הפסק טהרה ביום...".

מפסקי קריאה: מפסקי הקריאה לבלנית מוגני-מים, ונמצאים ליד פתח היציאה מהחדר לבור הטבילה כי אם המפסקים היו ליד מקלחת הרי שהנשים היו מתפתות לקרוא לבלנית על כל שטות כגון כשהשמפו שלהן נגמר.

מקוה כלים: מקוה כלים נמוכה וארוכה.

ניקוז רצפתי: אפשרות לניקוז ריצפתי כדי להקל על הספוג'ה - עשוי מנירוסטה, וצר וארוך כדי שיוכלו לגרוף את המים לתוכו במגב בקלות.

ארון עזרה ראשונה: ארון עזרה ראשונה - ניתן לקבלמתנה ממכבי.

סורגים: סורגים על החלונות שבקומת הקרקע.

פיקוח על זמני העבודה: פיקוח על זמני העבודה באמצעות כרטיס.

רצפה מחוספסת: רצפה מחוספסת נגד החלקה.

מדרגות במים: וסיומות מעוגלות בעלות צבע שונה כדי שיבחינו במדרגה בתוך המים.

פני המים גבוהים: פני המים גבוהים מהרצפה כדי לאפשר לבלנית לראות היטב בלי להתאמץ; המדרגה הראשונה בתוך המים ארוכה - כדי שהמגע הראשון עם המים לא יהיה לתוך מדרגה קצרה העלולה לגרום למעידה.

קוצב מים: ניתן להשתמש בקוצב מים בעת מילוי המקוה, ולמניעת תקלות יש להנחות את הצוות שאין עוצרים את המילוי לפני סיומו, ושאינן מטבילים לפני שהמים הגיעו לגובה הפס.

פס הקישוט; הקרמיקה: ניתן לעשות את הפס המקשט את הקירות משבִּי קרמיקה - חסכוני מאד; כדאי שבחדרים הרטובים הקרמיקה תגיע עד לתקרה כדי שיהיה ניתן לשוטפו בקלות, ולהשתמש שם ברובֶה עם אפוקסי הגורמת לחוזק של זכוכית ללא שחיקה.

הרדיאטור: רדיאטור עם צלעות שטוחות וללא רגלים למניעת שאריות רטיבות, ולאפשר קלות בניקוי ובייבוש; הרדיאטור אינו מחובר לקיר בתוך פני המים כדי שלא ליצור חורים בקרמיקה למניעת זחילה.

מקום השיבִּרים: אפשרות לסגור את השיבִּרים של כל חדר בנפרד כדי שלא יצטרכו להשבית חדרים תקינים בעת תקלה בחדר אחד.

פילטר ניקוי: פילטר בכניסת המים מהעיריה כדי לנקות את המים הנכנסים - ובכך אוצר הזריעה נשאר צלול וגם ניתן להשתמש באותם מים זמן ממושך יותר; קירות תעלת ההמשכה מוגבהים כדי שהמים לא יעופו מחוץ לתעלת ההמשכה.

הוראות ליציקה

מהר' שאול תפסנות טובה ישרה וחזקה, לא להשתמש בחוט שזור אלא בברזל 6 מ"מ לקשירת הרשתות, 3 ס"מ בין הרשתות ובין הרשת לקצה, להשתמש בבטון על, לאחר יציקת הרצפה יש להמתין כחצי שעה ואז ליצוק את הקירות כדי למנוע את התרוממות הרצפה, ולא למנוע את ההתרוממות על ידי שימוש בבטון קשה כי נוצרים סדקים רבים; פירוק הטפסנות אפשר לאחר יום; אם כבר השתמשו בחוט שזור היוצא החוצה - אזי לאחר פירוק התפסנות יש לקדוח שני סנטימטר בתוך מקום יציאת החוט - ולמלא בגלנץ [כעין סיקה]; למלא מים ולהשאיר יומים לראות אם יש בריחת מים; איטום: גלנץ טיח סופר-לטקס ומלט: יחס התערובת: 1 מלט, 2 חול, 1 סיכה סופר-לטקס ביחס חצי מים חצי סופר לטקס, להכין עיסה טובה ולמרוח כמו טיח; להבריש פעמיים שלש שכבות של סיקה 107, ולהמתין שש-שבע שעות בין השכבות.

מהרב שמואל קרפ: להשתמש בחצץ דק 'עֵדֶס'; חשיבות עליונה לשימוש בויברטור הגורם לכך שלא ישארו בועות אויר בבטון, ולהביא בחשבון שהויברטור גורם לבריחת בטון מבין התפסנות ולכן יש להוסיף על כמות הבטון המוזמן, ובכך בפעמים רבות אין צורך בחומרי איטום בטיח מאחר והבטון עצמו אינו מעביר מים, ושכבתו הבולעת היא רק כמה מילימטרים - והחלחול נובע מחמת בועות האויר והסדקים; יש למנוע את הסדקים על ידי שיניחו לבטון להתייבש לאט, ולכן אין לפרק את התפסנות לפחות שלשה ימים מאחר והעץ של התפסנות גורם למניעת בריחת הלחות ובכך הבטון מתייבש לאט יותר, ויש להשקותו תדיר; הנחת עץ בתחתית התפסנות מיותרת ומזיקה מאחר ולאחר שהעץ יקבר שם וירקב - ייווצרו חללים; אינו נראה שבטון קשה יצור סדקים ודי להמתין עשר דקות לאחר יציקת הרצפה, ואז ליצוק את הכתלים; אם משתמשים בלוחות שיש להפריד בין תחתית מקוה הכלים לבין מקום ההטבלה - כדאי להשתמש בשיש קיסר שהוא גמיש יותר וכמעט

ואינו נסדק או נשבר, ודי בעובי שני ס"מ.

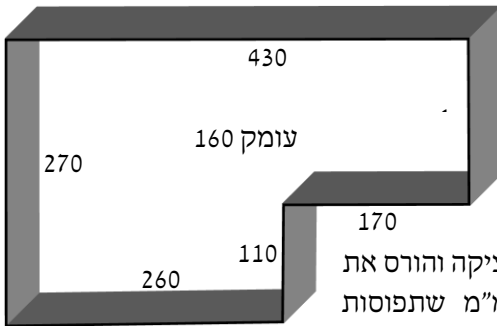
ממני: כשיוצקים צינור אנכי מלא בחול בתוך תעלת ההמשכה - יש למלאו לפני היציקה בחול כדי שלא יסתם בעת היציקה - שכבה ראשונה באדמת גינה, מעליה זיפזיף ובסוף חצץ, אם מכווצים את הצינור כדי להרויח שיכסה שטח רחב יותר - יש לחזקו היטב כדי שלא יסתובב מחמת לחץ הבטון.

מיוסי רחמים: חופר עד סלע היסוד לפני יציקת המקוה, וכשצריך - יוצק מתחילה מסד מבטון דק שעליו יצוק את המקוה; על המסד בונה ארבעה קירות מתפסנות שוכבת - שכל כותל ממוסמר לקרשים עומדים חיצוניים, כל קרש עומד מעוגן לרצפה או לאדמה החיצונית כדי שיוכל להחזיק את התפסנות שלא תתפרק; לתוך חלל המקוה מוריד קופסה ללא תחתית העשויה מארבעה כתלי תפסנות המחוברים זה לזה - שמהוים את הכותל הפנימי של המקוה, וקופסה זו יושבת על רגליות המוצאות לאחר יציקת הרצפה הפנימית ויציקת ארבעת השפיצים החיצוניים לקופסה זו ויבוש של כחצי שעה - שכעת הקופסה יושבת יציב על רצפת הבטון, וניתן להוציא את הרגליות ולמלא בבטון את מקומן; קופסה זו נקשרת בשיא גובהה לכתלים החיצוניים - מעל המקום שיגיע אליו הבטון, וכלל אין משתמשים בקשירה בתוך הבטון; בין הכותל הפנימי לחיצוני ישנן שתי רשתות ברזל 6 מ"מ, ובתחתית ישנם כמה קוצים הנעוצים עמוק באדמה ומגיעים לתוך קירות הבטון **[כדי שיחשב שהמקוה מחוברת לאדמה, ולענ"ד אין בזה צורך]**. יוצק תעלות נפרדות להמשכת מי הברז ולתעלת מי הגשמים כי מי הברז עלולים גם לשהות כמה חדשים בתעלה ללא שיתייבשו - ואז עלולים להתערב במי הגשם שממלאים את האוצר; במקוה קטנה משתמש במערבל ידני לחיסכון המשאבה, וכמות המלט מקבילה ל- 500; יחס החומרים בבטון ב' 300/ הוא 3 חצץ, 3 מלט, 2 חול, וניתן להוסיף או להפחית מים כדי לקבל בטון יבש או נוזלי; אין להשתמש בויברטור יותר מדי כדי שהמלט לא יצא עם המים וישארו רק עם חצץ, אלא יש גם לדפוק בפטיש על התפסנות מבחוץ עד שיצאו רק מים נקיים, וכשיתחילו לצאת מים בצבע בטון - להפסיק, ובעת היציקה אינו משתמש בויברטור אלא מערבב את הבטון היצוק במקל ארוך כדי שהאוויר יצא, ולאחר פירוק הטפסנות מתקבל מרקם חלק של כתלי המקוה; לאחר שלשה ימים ניתן לפרק את הטפסנות, ולהתיז 'מלט בטון' - היינו בטון דליל המכיל הרבה מלט שמתזים אותו לאחר היציקה, והוא סותם את הנקבוביות שבבטון, ואז לצפות בשתי שכבות טיח, ובשתי שכבות סיקה **[סיקה - היינו תערובת של אבקת אולטרה-סיל 507 עם בקבוק הנזל שלה, כאשר בקבוק נזל אחד מתאים לשק אחד של עשרים ק"ג, ויש לערבב היטב את התערובת המתקבלת באמצעות ראש ערבול המורכב על פטישון, ולמורחה במברשת סיידים על הבטון (ניתן למרוח את כל כתלי ורצפת המקוה כשעומדים באמצע, ולאחר שיוצאים - להשחיל את המברשת על מקל של מטאטא ולמרוח את הרצפה במקום העמידה), ולהמתין 72 שעות עד היבוש (בתנאי אוורור די בפחות זמן), ולמרוח שכבה שנייה ולהמתין שנית, יש צורך ב- 2.5 ק"ג אבקה לכיסוי כל מ"ר בטון (בשתי שכבות)]**. אינו רצוי לחצוב בתחתית אוצר קיים כדי להרוויח שמשאבה טבולה תוכל להיות מונחת נמוך יותר ובכך תוכל לשאוב טוב יותר, מאחר ועלולים לחשוף ברזל, ואז גם שכבות איטום לא תעזורנה כי מסוגלות להתקלף ואז הברזל יחליד ויתנפח ויפוצץ את הבטון; מ"מ כשהתברר לאחר יציקה שחלק מרשת הברזל חשופה - אמר לעטוף אותה ברובה סמיכה, ולאחר מכן למרוח סיקה. פקקי הגומי עלולים להתייבש, אולם פקקים העשויים מסיליקון הם גמישים ואינם מתייבשים, וניתן ליצוק שפופרת סיליקון לתוך כוס חד פעמית העשויה מקרטון וכך לקבל פקק במחיר עשרה שקלים במקום בשמונים **[כדי שהסיליקון יגיע לכל המקומות יש לערבבו במקל כשהוא בכוס; לא כדאי להשתמש בכוס פלסטית כי כמעט ואינה מאפשרת לסיליקון להתייבש; השכבה העליונה מתייבשת מהר, אולם לאחר כמה ימים יש לחתוך את הכוס ולהניח את הגוש חשוף לאויר כדי שתתייבש גם בפנים]**. תקרת מקוה אין למורחה מלמטה בחומרים אקריליים כי אינם נושמים אלא מתקלפים מחמת הרטיבות, אלא יש למרוח פוליסיד - שהוא נושם, ולא מצטברות פטריות ולחות. אקריל-

פז הוא חומר איטום טוב לגג משופע שלא מצטברים עליו מים, אולם במקום שטוח שצובר שלוליות - הוא מתקלף כשטיח, וכ"ש שאין להשתמש בו לאיטום אוצרות. כדאי לקדוח בבטון את נקב ההשקה בקוטר 70 מ"מ, ובכך יוכלו להשחיל דרכו צינור 'מרים' שקוטרו החיצוני 63 מ"מ, וקוטרו הפנימי 55 מ"מ, ולמרוח את קצהו הפנימי והחיצוני בסיקה כדי להדביקו ולאוטמו [ניתן לקנותם אצל 'רוטנברג - חומרי בנין'].

מאחד מבוני המקוואות: בורות טבילה המכילים 3 קוב - יצוקים כחלל מרובע כי אז ניתן ליצוק אותו היטב על ידי חיזוקים באלכסון מפינה לפינה - וכדאי להשתמש בלוחות חלקים בעת התפסנות ולא להשתמש בקשירות כי גורמות לזחילת מים; יצוקים בתוך החלל המרובע את המדרגות רק לאחר ודאות שאין נזילה.

יש לצקת מסגרת חיצונית, כולל רצפה וכתלים, בעובי עשרים ס"מ, שבתוכה יצקו את המסגרת החיצונית של המקוה והאוצרות, ואת הכתלים הפנימיים [בגובה 28 ס"מ יותר מבור זה]; בין יציקה זו ליציקה הפנימית מורחים חומר איטום שחור הדומה לזפת שמטרתו לא רק לאטום אלא גם לגרום להפרדה בין מבנה המקוה לבין הבורות - כך שתזוזת המבנה לא תשפיע על הבורות; אין להשתמש לצורך זה בקלקר מאחר והוא מתפורר ביציקה והורס את הבטון; ברזלי היציקות הן רשתות כפולות 6 מ"מ שתפוסות בפלסטיקים כדי לשמור על מרחק מהתפסנות; יציקת הבור



הפנימית והאוצרות עשויה מבטון 'מייקרו' שהוא דחוס ומכיל חלקיקים קטנטנים בלבד וגם חומר איטום; יצוקים את התחלת כתלי המעטפת עד שבכל מקום חלק מהבטון יעבור את התפסנות לכיוון רצפת המקוה, ולאחר זאת - בוחשים בויברטור, בסיום סיבוב אחד של כתלי המעטפת - מתחיל סיבוב שני עד שבערך חצי מגובה הכתלים מלא, ושוב ויברטור, ואז מסיימים את המעטפת ואת הרצפה ובוחשים בויברטור, דפיקות פטיש על הכתלים מסייעות לפיזור הבטון; אין להשאיר צינורות פלסטיק בתוך היציקה לצורך נקבי ההשקה כי לא יצליחו לעשות זאת כראוי, אלא יש לקדוח לאחר מכן את הצנרת הפנימית, ומשחילים צינורות ואוטמים היטב בין הצינורות לכתלים, ובפרט במקום כניסת הצינור למקוה ולאוצר; לאחר מכן יצוקים את המדרגות ביציקה מלאה ללא אבנים בלוקים או אור, ולאחר מכן - את תעלות ההמשכה; אף שרצוי להשאיר שקעים בתחתית המאגר והאוצרות כדי להקל על השאיבה אך אין למעט מעובי הבטון בשל זה, אלא בשלב האיטום יגביה מעט את הרצפה וישאיר שיפוע; קיבל מהרב וואזנר שליט"א שגם בטון נחשב חומר בולע, ולכן כשביקשתי שיהיה צינור אנכי הפתוח לתעלת ההמשכה, וכבר לא היה שייך לעשות זאת - מ"מ השאיר את חלקו העליון של הבטון בנקודה מסויימת ללא חומר איטום - כך שכשתעלת ההמשכה תהיה מעל נקודה זו - יחשב הדבר כמעבר המים מעל הקרקע, ומ"מ אין לעשות את ההמשכה מעל המים [כלומר, על תקרת האוצר] - כי זה בודאי לא נחשב שהמים עוברים מעל חומר בולע; את תעלות ההמשכה יש לעשות גבוהות מעל גובה הכתלים החיצוניים של המקוה כדי שגם אם ישכחו את ברז המילוי פתוח והמים יציפו - תעלות ההמשכה לא יתמלאו מים, כי זה לא נחשב כהמשכה, וממילא עלולים להכנס מי ברז לאוצרות בלי המשכה; יש לעשות הכל כדי שגם לאחר שנים המקוה תוכל להיות כשרה אף ללא פיקוח, ולכן אין לעשות דבר שיצטרך השגחה תמידית. ניתן להשתמש בפוליאוריאן, וכן עשו בשני מקוואות. אין להשתמש בבטון הראשון שיוצא מהמשאית - שהוא מעורב בסולר, וניכר הדבר לאחר היציקה שאין חיבור בין אבני החצץ המתפוררות, וכן אין להשתמש בבטון שרוף; אם

השתמשו בחוטי קשירה - יש לפרק את היציקה, ואם אין אפשרות - יש לחתוך עם דיסק לפחות סנטימטר לתוך הבטון [כמין צלחת עמוקה] ולסגור לפני האיטום, ואין אפשרות לקדוח ישירות את החוט שזור כי הוא לא ישר, משא"כ באם ברזל קשיח מגיע עד צדו החיצוני של הבטון - ניתן לקודחו ישר ולמלא חומר איטום; מים שיגעו בקצה של ברזל בניה - אף שעלולים לגרום לקצה להחליד - אולם לא כולו יתנפח, משא"כ אם המים יגיעו ויהיו עם המשך הברזל - ינפחוהו באמצע ועלול לסדוק את הבטון; ניתן לצקת תקרה עבה כדי לצמצם את תחלופת המים, ואף שניתן לסגור את הפתח בקלקר - אך יש לדאוג שמקום נקב ההשקה יהיה גלוי לצורך ביקורת, ולכן אין לעשות נקב בתחתית התקרה העבה כי הוא מוסתר; אין לעשות אוצר פחות מרוחב שבעים ס"מ - שהרי צריכים להכנס אליו לנקותו; לפני היציקה נכנס עם פנס ובדק היטב שהכל תקין, ואין שבבי עץ, קלקר וכדו'; כשיצקו את הגג בשיפוע אמר למרוח חומר פריים בסגנון סיקה 107, ולאחר מכן ניתן להניח יריעות ביטומניות עם סיבי זכוכית, אלא שאף שהוא חומר איטום מעולה - אולם הלכתית יש להמנע מלהשתמש בו כך מחשש שיתייבש ויקבל צורה של כלי - ולכן יש לצקת מעל היריעות בטון לפחות בעובי 5 ס"מ. כאשר הוצרך להשתמש בכלי מנוקב כמקוה - ניקבו, ולאחר מכן השקיעו בשכבת בטון שבקרקעית בור, והבטון כבר סתם את הנקב. בניסוי שערך - כל סוגי הבטון בולעים, עם וללא משפרי איטום, ולכן לא הצריך צינור הנפתח לתעלת ההמשכה [אך לענ"ד יש לדון בזה מאחר ובבטון קשה אינו נראה 'כאילו המים באו מתמצית הקרקע']. ניתן להשתמש באיטום פוליאוריאה אף ללא הארת פתח כמוציא רימון בקרקעיתו - מאחר וגם אם יפרקו את הקיר מהאיטום - הפוליאוריאה תשאר שלמה אך תיפול כשקית [ועדיין צל"ע כי סוף סוף יש להחשיבה כשק הפסול לטבול בו].

מומחה האיטום שמעיה - מומחה האיטום יש לדעת שזפת מתכוצת ומתפשטת עם שינויי הטמפרטורה, וגם חומר איטום אקרילי משתנה - אך לא באותו יחס, ולכן מריחת אקרילי על זפת מולידה את קילוף האקרילי. לחות מעל המקוה עלולה לגרום לחדירת הלחות לברזל הבניה, אם הוא קרוב לתחתית התקרה, והחלודה גורמת לברזל להתקשות ולהתחזק ובכך הבטון נבקע, ויש לחצוב מעליו, ולהעלותו למעלה, ולחתוך את החלקים החלודים ולחבר ברזלים נקיים במקומו, ולטייח, ולשים צבע סיד ולא אקרילי, ורק לאחר שנה ניתן לצבוע. סדקים בבטון יכולים להווצר מחמת הִשְפָּרָה [הוספת מים לאחר היציקה] לקויה, וכדי שלא יחדרו מים דרכם ניתן לחצוב בהם ולשים חומר גמיש שינוע עם הסדק ועם זאת יאטום. ישנן פטריות על תקרת המקוה - והן מסוכנות, וגורמות לאסטימה ושאר מחלות. הרטבת כותל עד חלקו הפנימי יכולה לנבוע מחמת השפריץ עם הקוורץ באופן לקוי, ויש לשטוף את הקיר מאבק, ולהתיז חומר 'סילר' שהוא נכנס 7 מ"מ לתוך הכותל, ומונע כניסת לחות, לאחר יבוש השכבה הראשונה - כבר לא יועיל להתיז שכבה שנייה. פוליאוריאה הוא חומר איטום מעולה, מורחים שכבת פריימר, ומעליו מתיזים אותה, והיא גמישה וחזקה ואינה נשלפת ואינה נבקעת, ואינה חדירה למים ושאר נוזלים, אפילו לא לחומצות, ואינה פולטת, ואין נדבקים בה דברים אחרים כגון ירוקת, וניתן לומר שיש לה אחריות לכל החיים [כתבתי מאמר להכשירה הלכתית, שאין בה חשש כלי, ובפרט אם משאירים בתחתיתה שטח כמוציא רימון ללא כיסוי]. חדירת מים לרצפה גורמת לפליטת הלחות דרך הכתלים, מלמטה עד גובה 70 ס"מ, ולזה לא יועיל להפעיל וונטה לאיוורור, אלא לפרק את שתי שורות המרצפות הסמוכות לכתלים, ולמרוח חומר המונע מעבר לחות, כעין סיקה, ולאחר יבוש הכתלים ניתן לסדר את הטיח והצבע.

מר' אריה סימנטוב - איטום על גג מקוה שלא באמצעות יריעות יש לעשות במריחת מסטיגום מקורי שחור [של חברת 'ביטום', ולא בחיקוי של חברות אחרות! ולא ב'רב-גמיש-משוריין' של טמבור - שהוא חומר צבע ולא איטום], כולל רולקה [עלייה מועטת בדפנות הצדדיות] של כעשרה ס"מ, ולאחר כיום יומיים של ייבוש - למרוח שכבה או שתיים של אקריל-פז לבן להגנת המסטיגום.

אוסף תשובות

ראב"ד

פרטים שונים בענייני מקוואות: (בעלי הנפש שער המים ס' א') (מהדורה א') ומקוה שיש בו ארבעים סאה שנפלו עליו אפילו כמה מים שאובין אינו נפסל דתנן היו בו ארבעים סאה ממלא בכתף ונותן בתוכו עד שיחזרו המים למראיהו, וביבמות בפרק הערל גרסינן מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות נתן סאה ונטל סאה כשר, ואמר רבי אסי אמר רבי יוחנן עד רובו, ואמרין עלה מאי עד רובו דלא נשקול רובו לישנא אחרינא דנשתייר רובו, ומסתברא כי האי לישנא ממתניתין דמקוואות מים שאובין ומי גשמים שמתערבין בחצר ובעוקה או על מעלות המערה אם רוב מן הכשר - כשר, מן הפסול - פסול, מחצה על מחצה - פסול, אימתי בזמן שמתערבין עד שלא יגיעו למקוה - פירוש דהיינו שאובה שהמשיכוה, אבל אם היו מקלחין לתוך המקוה - פי' מן הכלי מקלחין למקוה: אם יודע שנפלו לתוכו ארבעים סאה מים כשרים עד שלא ירדו לתוכו שלשה לוגין מים שאובין כשר, ואם לאו פסול - אלמא במחצה על מחצה נמי מפסלי; ואיכא למשמע נמי מהא מילתא דלעיל דאע"ג דמקוה שלם הוא אם נפלו לתוכו ארבעים סאה מים שאובין פסלוהו דהא ליכא רובא דכשרות; ועוד מהא מילתא דאמרין לעיל בענין פרת שמא ירבו נוטפין על הזוחלין והוה להו מי גשמים, והא מעיין בכל שהו מטהר ובזוחלין וכשהוא [כלומר - אפילו כשהיו] המים חיים מעורבין עם הנוטפין, ואם הנוטפין רבו על החיים או אפילו מחצה נידונין החיים אחריהן לטהר באשבורן - אלמא מפסלי במחצה כדאמרין לעיל; איכא מאן דאמר כיון דמקוה שלם הוא לא מפסיל כלל בשאובים דכמעין משוינן ליה, ואשכחן גבי מעיין דלא מפסיל במים שאובין ואפילו ברבויא, דתנן במקוואות בפרק ראשון למעלה מהן מעין שמימיו מעטים שרבו עליו מים שאובין - שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בו בכל שהו, ומקוה שלם נמי להא מילתא מדמינן ליה, ומסתברא לחומרא דשאני הכשירא דמעין מהכשירא דמקוה כדבעינן למימר קמן, אי נמי כיון דמיא קא חסרי ואזלי - כי חסרי בהו ארבעים סאה משהו קא מהנו בהו מחצה דשאובין למיפסלינהו, וה"ל כנטל סאה ונתן סאה דבעינן דנשתייר רובא דכשרים, אבל גבי מעין שרבו עליו מים שאובין - שאובין קא חסרי, מעיין לא קא חסר [כלומר - לא גזרו במעיין כי אינו עומד להתחסר שהרי ממשיך לנבוע (תורה"ב), אך גזרו במקוה כי עומדת להתחסר ולא תתקיים] [תמצית: מסתבר כלישנא בתרא דבנתן סאה ונטל סאה בעינן רובו כשרים שהרי פסלו כשמחצה שאובין ומחצה כשרים התערבו ונמשכו למקוה, ולכן יש לפסול כשמ' סאה שאובין נפלו למקוה שיש בה מ' סאה דאין רוב כשרים, וכן מהא דמים חיים שהתערבו עם מחצה נוטפים - דכבר אינו מטהר בזוחלין; י"א שמקוה שלמה אינה נפסלת בשאובין דהיא כמעין שאינו נפסל בשאובין, ומסתבר להחמיר מפני שדיני הכשר מעיין שונים מהכשר מקוה של מי גשמים, או מפני שלא פסלו מעיין ברוב שאובין כי אינו עומד להתחסר, אך פסלו מקוה במחצה שאובין כי עומדת להתחסר - ואז תהיה כנתן סאה ונטל סאה שנפסל במחצה שאובין (כך כתב במהדורה א'), אולם לאחר השגת הר"ה חזר בו והכשיר כשנשאר שיעור מקוה)]. (מהדורה ב' וג') ומקוה' שיש בו ארבעים סאה שנפלו עליו אפילו כמה מים שאובין אינו נפסל כדתנן היו בו ארבעים סאה ממלא בכתף ונותן לתוכו עד שיחזרו המים למראיהם - ומדלא קא יהיב שיעורא וקאמר שהוא נותן לתוכו עד שיחזרו

המים למראיהם ש"מ דמקוה שלם אינו נפסל אפילו בכמה מים שאובים ואפילו ברובא^{יח}; ואי קשיא לך מאי דגרסינן ביבמות בפרק הערל מקוה שיש בה ארבעים סאה מכוונות נתן סאה ונטל סאה כשר ואמר ר' אסי א"ר יוחנן עד רובו - התם משום דנתן ונטל הוא, אבל נתן ולא נטל לעולם אינו נפסל, וטעמא דמלתא משום דכתיב מעין ומקוה מים יהיה טהור, אלמא דומיא דמעין הוא, ומעין אפילו בריבויא לא מיפסיל כדכתיבנא לעיל; ואי קשיא לך הא דתנן במקואות פרק ד' מים שאובים ומי גשמים שנתערבו בחצר ובעוקה ועל מעלות המערה אם רוב מן הכשר כשר מן הפסול פסול מחצה על מחצה פסול אימתי בזמן שמתערבין עד שלא יגיעו למקוה, פי' דהיינו שאובה שהמשיכה, אבל אם היו מקלחין לתוך המקוה, פי' מן הכלי למקוה, אם ידוע שנפלו לתוכו ארבעים סאה מים כשרים עד שלא ירדו לתוכו שלשה לוגין מים שאובין כשר ואם לאו פסול, אלמא מקוה שלם נמי במחצה שאובין מפסל, ההיא לא קשיא מידי, חדא דאיכא למימר התם בדליכא שיעורא דמקוה מן הכשר קא מיירי, (מהדורה ג') ועוד אפילו תימא דאיכא שיעור מקוה מן הכשר אכתי לאו בהכשר מקוה ניהו עד דנחתי לקרקע המערה, ומשום הכי מהנו בהו רובה או מחצה דפסילין למפסלינהו, אבל היכא דאיכא

הערות והוספות

י'היו פוסלין במקוה שלם בנתן סאה ונטל סאה דאיכא למימר הוא סאה שנטל ודמיא לשאני אומר דשתי קופות ולפניהן ב' סאין, ואף על גב דאמרין התם שאני התם דאיכא למימר שאני אומר אלמא דבנתן סאה ונטל סאה ליכא למימר שאני אומר - הדין סברא אליבא דלישנא בתרא אבל אליבא דלישנא קמא דא ודא אחת היא דמסבר סבירא למימר דשאני אומר מקוה דומה לשאני אומר דקופות, ובלישנא בתרא דייקנין למימר דלא דמו אהדידי והיינו דאמרין אב"א שאני התם דאיכא למימר שאני אומר [תמצית: הראב"ד במהדורה הראשונה הסיק שמקוה של מ' סאה נפסלת בנפילת רוב שאובין מדתן ששאובין וכשרים שהתערבו ואח"כ נמשכו למקוה: אם היה מחצה מהפסול - פסול, דמשמע שמקוה שלמה נפסלת במחצה שאובין (כדעת הרשב"ם, וכן הסכמת הרשב"א במשמרת), והר"ה חלק שאין להכריע ממשנה שהגמרא לא הביאה להכרעה ביוכח אם בעינן רוב או מחצה כשרים, והמשנה שמצריכה רוב כשרים מיידי לפני שהמים ירדו למקוה, אבל מקוה שלמה אין ראייה שתפסל ברוב שאובין, ואין להקשות מדין נתן סאה ונטל סאה שכשר רק ברוב כשרים כי שם יש לתלות שהסאה שנטל היא זו שנתן - כמו התלייה בשתי קופות, ורק ללישנא בתרא אמרו שבקופות יש תליה ובנתן סאה ונטל סאה אין תליה כי אינן דומות, אבל ללישנא קמא יש לתלות גם במקוה].

יח' - ב' * - (השגות הר"ה החדשות) ומה שכתב מתחלה על ההיא דגרסינן ביבמות מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות - מצאנו הכל מתוקן ומוגה כדברינו, ומחק בהגהתו דבריו הראשונים וזכה שמחנו בדבריו [תמצית: הר"ה חלק על המהדורה הראשונה של הראב"ד שפסל ברוב שאובין שנפלו למ' סאה כשרים, והראב"ד תיקן במהדורה הבאה והביא את דברי הר"ה, וכאן הר"ה שמח שמצא שהראב"ד הסכים ותיקן כדבריו].

י'ב'. (השגות הר"ה) עוד כתב הרב [במהדורה הראשונה, שאינה זו המודפסת] על הא דגרסינן ביבמות מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות נתן סאה ונטל סאה כשר וא"ר אסי א"ר יוחנן עד רובו ואמרין עלה מאי עד רובו דלא נשקול רובו ל"א נשתייר רובו, ומסתברא כהאי לישנא ממתניתין דמקואות דתנן מים שאובים ומי גשמים שמתערבים בחצר ובעוקה וכו' ואיכא למשמע נמי מהא מלתא דלעיל דאע"ג דמקוה שלם הוא ונפלו לתוכו מ' סאה מים שאובים פסלוהו דהא ליכא רובא דכשרות, עד כאן דעת הרב; וקשיא לי טובא דאם איתא דמכרעא מתני' דמקואות לההוא לישנא דנשתייר רובו היכי דחינן לה בגמרא ואמרין לא דלא נשקול רובו - הוה לאותובי עלה ממתניתין, וכל מתניתין דלא אותובי מינה בגמרא לית לן לאותובי מינה ולהכריע לא כדברי זה ולא כדברי זה, ומתניתין דמקואות בתחלת עשיית המקוה שנינו כגון שנפלו אלו ואלו למקוה ריקן - שאם יש רוב מן הפסול או מחצה על מחצה פסול, ודייקא נמי מסיפא דמתניתין דקתני אבל אם היו מקלחים לתוך המקוה אם ידוע שנפלו לתוכו מ' סאה מים כשרים עד שלא ירדו לתוכו ג' לוגין מים שאובים כשר - זה מוכיח שבתחלת עשיית המקוה שנינו כגון שהיה ריקן מתחילה ונתמלא ע"י השאובין ומי הגשמים, והיינו דקתני אם ידוע, אבל מקוה שלם אין לנו ראייה שיפסל אפילו במ' סאה מים בשאובין כמו שאמר הרב, ועוד הא איהו דאמר מקוה שיש בו מ' סאה שנפלה לתוכו אפילו כמה מים שאובין אינה נפסל ולא נתן לדבריו שיעור והיאך חזר ואמר שהוא נפסל במ' סאה מים שאובין; ולדידן דאוקימנא מתניתין דמקואות דתנן מים שאובין ומי גשמים שמתערבין וכו' בתחלת עשיית המקוה ליכא לאותובי מינה על ההיא דאוקימנא בגמרא דלא נשקול רובו - שבדין הוא שיהיו מחצה על מחצה פוסלין בעשיית מקוה ולא

שיעור מקוה כהכשירו תו לא מהנו בו פסולין למפסלינהו כלל, דכמעין דמי כדאמרן; מיהו היכא דחסרו מיא וקמו להו על שיעור מקוה, ודאי אהנו בהו פסולין למפסליה למקוה משום דהוו להו כנתן סאה ונטל סאה דאמרין עד רובו כשר, טפי לא, והכא אם נפלו ארבעים סאה מים שאובים למקוה שלם וחסרו מיא (מהדורה ג') וקמו על ארבעים סאה אשתכח דליכא במקוה אלא מחצה דכשרים, וכל שכן אם נפלו לתוכו אחד וארבעים סאה שאובים וחסרו וקמו על ארבעים סאה דפסול דהא ליכא במקוה אפילו מחצה דכשרים, ולגבי מעין ודאי דליכא למיחש להכי כלל דכי חסרי מיא - שאובין חסר מעין לא חסר [תמצית: מקוה שיש בה מ' סאה אינה נפסלת בנפילת שאובין רבים, שהרי כשהשתנה מראה המים אמרו לרבות לה שאובין עד שתחזור למראָה; ואין להקשות מדין נתן סאה ונטל סאה שרק עד רובו - כי שם גם נטל, אבל אם רק נתן - לעולם אינו נפסל, דהפסוק דימה מקוה למעיין שאינו נפסל בריבוי שאובין; ואין להקשות מדתנן ששאובין וכשרים שהתערבו ואח"כ נמשכו למקוה: אם היה מחצה מהפסול - פסול, דמשמע שמקוה שלמה נפסלת במחצה שאובין, ד"ל שנפסלה כי לא היה שיעור מקוה בכשרים, ועוד י"ל שאף מ' סאה נפסלים במחצה שאובין מאחר ולפני שירדו לקרקע המערה אינם בהכשר מקוה, אבל כשיש שיעור מקוה בתוך המקוה אינם נפסלים בריבוי שאובין שהם כמעין; אם לאחר תוספת השאובין חסרו המים ונשארו מ' סאה - הרי שנשארו במקוה רק מחצה כשרים ונפסלה כדן נתן סאה ונטל סאה שכשר רק ברוב כשרים, וכ"ש שנפסלה כשנפלו לה רוב שאובין וחסרה ועמדה על מ' סאה כי אז אין אפילו מחצה כשרים, אך במעיין אין לחוש כי כשהמים נחסרים - השאובין נחסרו ולא המעיין].

(בעלי הנפש ג') פיסקא, בור שהוא מלא מים שאובים והאמה נכנסת לו ויוצאה הימנו לעולם בפסולו עד שיתחשב שלא נשתייר מהראשונים שלשה לוגים - נראה כי האמה הזו מי גשמים היא אבל אם היתה מן המעיין אינו צריך לחשב; פסקא זו אינה כראשונה מדקתני עד שיתחשב ולא קתני עד שיצאו מלואן כדקתני לעיל, ומשמע שהמים הצפים ויוצאים משם לא נחשב אותם כולם מן הראשונים כמו שחשבנו בפיסקא הראשונה אלא לפי חשבון המים שהיו בבור והמים היורדים בתוכו הם יוצאים, א"נ מחצה על מחצה מפני שהמים היורדים לבור באחרונה קרובים לצאת יותר מן הראשונים שהיו בבור, וכן שנינו בפ"ו היו בעלין ארבעים סאה ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן לעלין עד שירדו לתחתון ארבעים סאה, והא דאי לאכשורי לתרווייהו עליון ותחתון קא בעי, ואי ס"ד דלא נפקי כי הדדי או האי פסול או האי פסול שהרי כנתן סאה ונטל סאה דמי ואמרין עד רובו, אלא ש"מ דכי הדדי נפקי, וש"מ דלא קפדין בכה"ג אלא דלא נשקול רובו דמקוה כדתרוצא דתריץ ביבמות פרק הערל ומש"ה תרווייהו מתכשרי; וא"ת ומ"ש הכא דחשבינן למים הצפים ויוצאים לפי חשבון ובפסקא לעיל חשבינן לכל הפסולים שהם צפין ויוצאים תחלה? התם כולו כשרים ובשלשה לוגין שאובים הוא דאיפסלו להו, אבל הכא כולו פסולין ומש"ה אזלינן בהו לפי חשבון [תמצית: הכשרת בור מלא שאובין ע"י אמה כשרה שנכנסת ויוצאת היא כשיתחשב שלא נותרו ג' לוגין מהראשונים, ואם האמה היא מעיין א"צ לחשב; כאן לא חישבו את הצפים ויוצאים כאילו הם מהראשונים הפסולים כפי שחישבו לעיל בכשרה שנפלו לה ג' לוגין - אלא מחשבים לפי חשבון המים השאובין והכשרים, א"נ תולים שיצאו מחצה על מחצה כי היורדים באחרונה קרובים לצאת יותר מהראשונים, כדשנינו לגבי הממלא בכתף למקוה העליונה שהיו בה מ' סאה דממלא בעלין עד שירדו מ' סאה לתחתונה - ומאחר וודאי מכשיר את שתיהן ע"כ שתולין שהמים שירדו הם מחצה על מחצה דאל"ה אחד משניהם נפסל ע"י נתן סאה ונטל סאה ברוב פסולין, וש"מ שהקפידו בכה"ג רק שלא יהיה רוב פסולין כתרוצא דיבמות; ומה שכאן חישבו את הנכנסים ויוצאים ולעיל תלו שכל הפסולים יוצאים תחילה - כי שם הכל כשרים ונפסלו רק בג' לוגין, וכאן כולם פסולים ובעינן לפי חשבון].

(בעלי הנפש ד' ג') ודוקא שנפלו למקוה חסר אבל למקוה שלם לא, ואינו נפסל אפילו בכמה שאובין (במהדורות הראשונות): **אלא אם נפלו בו מחצה על מחצה וכל שכן אם נפלו בו רוב שאובין**

(במהדורה ג'): עד שיחסרו המים כדי שלא ישארו בו רוב הכשרו של מקוה מן הכשרים [תמצית: במהדורה הראשונה כתב שאפילו מקוה שלמה נפסלת במחצה או רוב שאובין, ובמהדורות המאוחרות חזר בו וכתב שנפסלת רק אם המים חסרו ולא נשאר בו רוב הכשר מקוה (כ"א סאין) מהכשרים; תמה הרב בוקוואלד בהגהות לנפש תדרשנו כאן שפשטות הלשון משמע שההיתר הוא ברוב הכשר מקוה (כ"א סאין) שאיננו רוב כלפי כל המים - ויש להסתפק מנין ההיתר, ולכאורה היה נראה להוסיף בכוונתו שההיתר ברוב הכשר מקוה הוא רק כשהמים התמעטו ואינם אלא מ' סאה, אולם פשטות הלשון אינה כך, ולכן י"ל כפי המבואר ברמב"ם שההיתר להמשיך מיעוט שאובין לכ"א הוא אפילו רוב שאובין, ואפילו בבת אחת, וי"ל שהוא מפני שיש כאן רובו ככולו בעשיית המקוה, אלא שצ"ע דבפשטות דעתו אינה כרמב"ם בזה; ואמנם, אף שהתשב"ץ הבין מהראב"ד כפשטות הלשון, אולם י"ל שהוא דוקא כשהמקוה נחסרת שאז מיירי שתמיד יש רוב כשרים (כנ"ל כוונתו)].

תשב"ץ

גג נמוך מועיל, ואינו נחשב שינוי: (ג' ל"ד - סיכום) יש מי שטעה להכשיר טבילה במקוה שיש בה כשיעור אלא שלא יתכסה בו האדם, וזו טעות גדולה כי הטבילה צ"ל כאחת. אין קפידא בצורת המקוה, ובלבד שבגמר טבילה תכיל מ' סאה, ואם יחסר השיעור לא עלתה לו טבילה. צריך שיתכסה כולו במים בשעת טבילה ואפילו שיעור אחד מראשו יוצאה מהמים היא מעכבת טבילתו, ולכן הצריכו הראשונים ז"ל להעמיד אשה על אשה הטובלת כדי שלא יצאו שיעור ראשה חוץ למים. אפילו במעין ר"י הצריך מ' סאה לאדם, ואפילו לאדם בינוני שהרי הצריכו מ' סאה גם במקום דארעא חלחולי מחלחלא - דמיירי במעין, אלא שהראב"ד ז"ל והרמב"ם ז"ל הצריכו במעין רק שכולו יבוא במים. שנינו שבמקוה מרודדת מניח חבילי עצים להגביהו, וה"ה אבנים, והרבותא בחבילי עצים היא דאף שהמים נכנסים לתוך העצים - דמ"מ הוה מחוברים. יש מי שאמר שאם המקוה קטנה והמים יוצאים בעת הטבילה - כשר, דמאחר והמים שבחוץ מחוברים למים שבפנים - הוה כמקוה גדולה, וי"ל דלא אמרו כן אלא בטובל בעוקה קטנה הסמוכה למקוה [כלומר, שלא אמרו כן אלא כשיש כתלים נמוכים ('עוקה קטנה' - היינו שכתליה נמוכים, לאפוקי שטח מישורי שאין לו כתלים) למקום שהמים יוצאים אליו דאז הוה כמקום אשבורן] והמים מחוברים - שאז הטובל בעוקה כאלו טובל במקוה שהמים הם מחוברים, דשנינו שג' מקואות כ' כ' כ' וטבלו בהם ביחד ונתערבו המקואות - טהורים, עוד שנינו שעירוב מקואות - בשפוח"נ, עוד שנינו שכותל שבין מקואות שנסדק לערב - אין מצטרף ללא כשפוח"נ, עוד שנינו דאין מטבילים בשידה שבים אא"כ נקובה כשפוח"נ, אבל בשק וקופה מטבילין כי המים מעורבין, וכן בחומר בקודש מוכח שטובלין בכלי שבמקוה אם הוא נקוב כשפוח"נ, עוד שנינו שמטבילים בעוקת המערה כשנקובה כשפוח"נ - ומכל הלין נראה שאין מקואות מתערבין בפחות משפוח"נ, והקשה ר"ת שנראה ממקומות רבים דהוה חיבור בפחות מכשפוח"נ דשנינו שמטהרין את המקואות העליון מן התחתון באמצעות סילון שממלאו מים ומושכו ומשיקו אפילו כשערה ודיו, וכן שנינו שמשקה טופח אינו חיבור, ומשמע דטופח להטפיח הוה חיבור, וכן מוכח שדי בקליפת השום, והר"ש חילק שכשהמים מתערבים דרך נקב או פרצה של מעלה - שיעורם כשיעור הפירצה בין לשפוח"נ ובין לקליפת השום, והמחלוקת היא במים צפים מעל הכותל ללא פירצה דלרבנן בעי קליפת השום ולר"י די בטופח להטפיח; אמנם, לענין נדוננו זולת החיבור יש גם ענין הזחילה שאין טובל במקוה זוחל [נ"ל כוונתו שבענינו לא די בחיבור המים אלא צריך שגם לא תהיה זחילה, ואין ללמוד מדבריו לפסול כשהמים נמצאים באשבורן אך זוחלין למקום שאינו מחובר כשיעור (כגון שיוצאים לאוצר דרך נקב שאין בו כשפוח"נ), כי לא בא לחדש שכשיש אשבורן בעיני נמי שיעור חיבור; וכן יש להוכיח לענ"ד מתחילת דבריו שכתב שהחידוש

שמגביהם את המים המרודדים באמצעות חבילי עצים הוא דמהני אף שהמים נכנסים לתוך העצים 'קמ"ל דאפילו בחבילי עצים שפיר דמי אף על פי שהמים נכנסין לתוך העצים - הווי מחוברין והמקוה כשר' והרי מיירי שם בחבילי עצים שאינם נקובים כשפוח"נ והם מונחים בתוך המים, שהוא ממש כנידון דידן שהמים נכנסים למקום הנמצא באשבורן אך אינו מחובר לו, דראה בר"ש שכתב שאין לחבילי העצים לחלק את המקוה לשנים דאז הווי כמקוה שחילקו בסל - שהטובל שם לא עלתה לו טבילה, ואף שהיה מקום לדחות דכניסת המים לחבילי העצים הווי ככניסתם לעוקת המערה, דלדעת הר"ש והרא"ש נקב הנמצא מעל מ' סאה נחשב כעוקת המערה שצריכה חיבור כשפוח"נ - אך אין לדחות כן כי התשב"ץ לא הגביל את ההיתר דמהני רק לחורים שבעצים שבתוך מ' סאה, ואף שהיה עוד מקום לדחות שמודים הר"ש והרא"ש בחורים שבין העצים שהם בטלים למקוה אף כשנמצאים מעל מ' סאה, וניתן היה עוד לומר שזה מה שהתשב"ץ בא לחדש במ"ש שהחידוש בחבילי עצים הוא בכך שאף שהמים נכנסין לתוך העצים הווי מחוברין - אך אינו נראה לדחות כן שהרי אז צ"ל שבמקוה שיש בה את אותם חורים דמיירי בהם המשנה שללא חיבור כשפוח"נ אינם מעורבים עם המקוה - יהיה איסור לטבול מאחר ובעת הטבילה המים בודאי נכנסים לנקבים שאינם נחשבים כמעורבים עם המקוה, ואין לדחות שנקבים אלו ממילא מלאים מים ומים לא נכנסים ויוצאים מהם - שהרי לר"ש ולרא"ש מיירי בנקבים שמעל גובה מ' סאה שבודאי אינם תמיד מלאים במים; כמובן שלשיטת הרמב"ם והשו"ע אין מכאן ראייה להתיר דמפרשים שנקבים בכתלים הם בטלים למקוה - וגם בשיעור כלשהו הווי חיבור], ואם כתלי העוקה סמוכים למקוה והמים שבשעת הטבילה יוצאים חוץ לעוקה אך עומדים באשבורן והכתלים מעכבין זחילתם - המקוה כשר, בדומה לעוקה קטנה בתוך מקוה גדול - שהטובל טהור כאילו לא היתה עוקה, דאפילו כלי נקוב כשפוח"נ במקוה - הטובל בו כשר כיון שיש שיעור מקוה בשעת גמר טבילה, ויש להוכיח מדברי יהודה הכשיר במקוה מצומצם שרגלי הראשון עדיין במים דאמרין גוד אחית וכאלו המים שבגוף הראשון ירדו למקוה דרך רגליו והווי חיבור, אבל אם רגליו כבר אינם במים - גם רבי יהודה פוסל שהרי המים חסרו בעת טבילת השני, ועולה מזה שאם פני המים עלו בעת הטבילה ויצאו לחוץ אך כתלי החדר מעכבים מלזחול - הטבילה עלתה אף שלא נשארו במקוה מ' סאה, כי יש מ' סאה בצירוף מה שיצא לחוץ, אבל אם כתלי החדר אינם מעכבים זחילת המים היוצאים לחוץ בשעת הטבילה - לא עלתה טבילה דהווי זחילה ולא אשבורן, וזו ששינוי שאין מזחילין במק"ט בנוטפין שעשאן זוחלין, ופירש הר"ש דמיירי כשנפרצה שפת המקוה ומימיו יוצאין - אסור לטבול בו אפילו יש בו מ' סאה כי כעת טובל גם במים העליונים שהם זוחלין, והרשב"א כתב שהחשש אינו משום חסרון שיעור המים אלא כי כולם נעשו זוחלין, ואף שהרא"ש ז"ל סובר שאם נשאר במקוה מ' סאה טובלים בו אף שהוא זוחל, וגם הרמב"ם מפרש אחרת את המשנה, וכן הראב"ד - אבל מי יכניס ראשו בין הרים גדולים להקל באיסורי תורה ובחיוב כרת במה שהראשונים החמירו ובמה שאפשר לתקן ולצאת ידי כל הספיקות, ואם לא נשארו מ' סאה במקוה - לכו"ע לא עלתה הטבילה דאין מצרפים את המים הצפים אפילו הם מחוברים כיון שבחוץ אין להם כתלים המעכבים מלזחול - דחיבור כזה אינו משלים למקוה, כפי שתיקנו והרחיבו וחזרו אחר מקוה רחבה בשוקת יהוא כדי לצאת ידי כל הדחקין [תמצית: אין להכשיר טבילה במקוה שאין מתכסים בו כאחת אף שיש כשיעור. אין קפידא בצורת המקוה. מאחר ואפילו שעה אחת מעכבת את הטבילה - לכן הצריכו הראשונים להעמיד אשה על הטובלת. ר"י הצריך מ' סאה לאדם גם במעיין, ולראב"ד והרמב"ם די שכולו יבוא במים. מגביהם מי מקוה מרודדת ע"י חבילי עצים או אבנים אפילו שהמים נכנסים לתוך העצים - דמ"מ הווי מחוברים. יש שהתיר טבילה במקוה קטנה שהמים יוצאים בעת הטבילה מאחר וגם לאחר שיצאו עדיין הם מחוברים למי המקוה, ויש לדחות שיותר דוקא אם המים יוצאים למקום בעל מחיצות - שאז מכיון שהמים מחוברים נחשב שטובל במקוה, כדשינוי ששלשה טובלים בשלש מקואות אם המים מתערבים בעת טבילתם, ומה שעירוב מקואות דוקא בכשפוח"נ - היינו בכותל שבין מקואות, וכן בעיני כשפוח"נ כשמטביל בשידה שבים ובכלי

שבמקוה ובעוקת המערה, אך כתב ר"ת שלעתים יש חיבור בפחות מכשפוח"נ כגון בטהרת מקוואות בהשקה אפילו כשערה, ולעתים אף די בטופח להטפיח או בקליפת השום, ולר"ש שיעור המים המתערבים דרך נקב הוא כשפוח"נ כשיעור הפירצה, וכשמתערבים דרך פירצה של מעלה הוא כקליפת השום כשיעור הפירצה, וכשצפים מעל הכותל ללא פירצה לרבנן בעי קליפת השום ולר"י די בטופח להטפיח; בנדוננו זולת החיבור בעינן גם שלא יזחול, ולכן יש להכשיר דוקא כשהמים היוצאים בשעת הטבילה עדיין נמצאים באשבורן הנוצר מכתלים סמוכים המעכבים את הזחילה, והחשיבו כאשבורן אפילו כשהטובל יצא מהמקוה והמים שעליו מחוברים דרך רגליו; נמצא שכשכתלי החדר מעכבים מלזחול - נחשב כאשבורן אף ששיעור מ' סאה הוא רק בצירוף היוצאים, וכשאינן בחוץ כתלים המעכבים את המים היוצאים מלזחול - נחשב זחילה, וכן יש להחמיר אליבא דפירוש הר"ש שמה שאין מזחילין במק"ט מיירי כשנפרצה שפת המקוה ומימיו יוצאים - דאסור לטבול אפילו יש מ' סאה כי טובל גם במים העליונים שהם זוחלין, ואליבא דהרשב"א שכולם נעשו זוחלין, ואף שלרא"ש טובלים אף בזוחלין אם נשאר מ' סאה וגם הרמב"ם והראב"ד מפרשים אחרת את המשנה - אבל מי יכניס ראשו ביניהם להקל באיסורי תורה ובחיוב כרת במה שהראשונים החמירו ושאפשר לתקן, ואם גם לא נשאר במקוה מ' סאה - הטבילה פסולה לכו"ע דהמים הצפים וזוחלים ללא עיכוב אינם מצטרפים, וחיבור כזה אינו משלים למקוה (לענ"ד כל נידון התשב"ץ הוא שבנוסף לשיעור חיבור בעינן גם אשבורן, אבל לא אתי למימר שכשיש מ' סאה באשבורן - בעינן גם שיעור חיבור למים היוצאים למקום אשבורן אחר, ולכן אינו מובן מדוע המנח"י א' קמ"ז למד מהתשב"ץ לאסור זחילת מים מהמקוה לאוצר דרך נקב כלשהו).

נודע ביהודה

צינורות המחוברים לקרקע: (תנינא יו"ד קל"ז, סיכום)

[הקדמה: איתא במשנה (מקואות ה' ה') "ונוטפים שעשאן זוחלין סומך אפילו מקל אפילו קנה אפילו זב וזבה יורד וטובל דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר כל דבר שהוא מקבל טומאה אין מזחילין בו", ופירש הר"ש (שם) דמיירי במקוה שנפרצה - ולרבי יהודה אדם טמא או מק"ט יכולים לסתום את יציאת המים, ולרבי יוסי - בעינן הוייתו על ידי טהרה ולכן טמא או מק"ט אינם יכולים לסתום את יציאת המים, ועוד כתב שיתכן שרבי יהודה שהכשיר בסתימת מקוה עשויה ושלמה יודה לפסול עשיית מקוה ע"י טמא או מק"ט; הרא"ש (תשובה כלל ל"א ז') הקשה על פירוש הר"ש ש'נוטפין שעשאן זוחלין' אינו משמע כפירושו כי לא עשאן זוחלין אלא מעצמן פרצו שפת המקוה, וגם הלשון 'אין מזחילין' אינה משמע כהר"ש, וגם אינו מובן מדוע המקוה תפסל מחמת מניעת יציאת המים באמצעות טומאה, אלא מפרש הרא"ש שבין לרבי יהודה ובין לרבי יוסי כשמי גשם התקבצו במקום אחד ומעונינים להזחיל למקוה - אי אפשר להזחיל ע"י מק"ט, אך בעוד שלרבי יהודה יכול להזחיל ע"י שזב יחזיק מקל כי מקל הוא רק פשוטי כלי עץ והמים אינם עוברים על גבי הזב הטמא - רבי יוסי אוסר להזחיל אפילו ע"י אדם טהור כי הוא מק"ט, ואמנם עלה בלבו של הרא"ש שהווייתו ע"י טהרה בעינן רק במעיין כגון עבור טבילת זב, אך במקוה לא בעינן הווייתו ע"י טהרה כי מקוה כשרה בידי אדם, וכן נראה שפירש הרמב"ם, אלא שכתב הרא"ש שאינו רשאי להקל; ועוד הוסיף הרא"ש שכשהמים נכנסין למקוה דרך סילונות של מתכת - מותר כי אינם מק"ט מאחר שנעשו להיות מונחים בקרקע תמיד, ואפילו אם צינור המתכת לא נעשה לשמש את הקרקע אלא רק לשמש פשוטי כלי עץ - מותר כי מתכת המשמש את העץ טהור, ומה שהגדולים החמירו לפסול מקוה שהמים באים אליו דרך סילונות מתכת - היינו כשהסילונות מונחים על הקרקע ואינם טמונים בקרקע וגם אינם מחוברים לקרקע, והרוצה לצאת מספק ישאיר את פי הסילון מחוץ למקוה או שישים בפי סילון המתכת סילון של חרס או של עץ שיפלו המים ממנו לאויר המקוה, כי הפסול הוא רק אם המק"ט מגיע לאויר הכלי; והוסיף הרא"ש במקואות (ה' י"א) שהר"ש פירש שמקוה שנפרץ ומימיו יוצאים אסור לטבול בו אפילו אם הנקב מעל מ' סאה כי גם המים העליונים נחשבים כזוחלים מאחר ומימיו ננערו והתחילו לצאת, ולרא"ש נכון יותר לפרש שמה שרבי יוסי פסל הוא כשהנקב מתחת למ' סאה כי שיעור המקוה נעשה ע"י מק"ט, משא"כ בנקב שמעל מ' סאה יכשיר כי סותם רק כדי

להרבות מים ואינו בכלל הויתו ע"י מק"ט, ויהיה מותר לטבול בו למרות שזוחל מלמעלה כיון שעיקר המקוה אינו זוחל; אמנם הלשון 'נוטפין שעשאן זוחלין' לא משמע כפירוש הר"ש וגם טעמו של רבי יוסי לפסול אינו מסתבר כי רק מונע מהמקוה להפסל, ועוד יש להוכיח שאין לפסול מקוה שמימיו יוצאין לחוץ מדתנן (מקואות ה' ו') שלבית הלל גודר חרדלית בכלים ומטביל דאז אינם זוחלין - אלמא שמבטלין הזחילה ע"י כלים טמאים [דתנן שהכלים לא הוטבלו כי המים הגיעו להם רק מצד אחד - אלמא דמיירי בכלים טמאים], ועוד דהרי לא שנינו שיש לטווח בטיט את הכלים שגודר בהם אף שאינם מהודקים כל כך שלא יצאו קצת מים, וכן יש להוכיח מהספרא (שמיני ט' ט') 'אי מה מעין מטהר בזוחלים אף מקוה מטהר בזוחלין ת"ל אך מעין - המעין מטהר בזוחלים והמקוה באשבורן' - דמשמע שפוסלים רק מקוה דומיא דמעין שכולו זוחל והולך, וכן יש להוכיח מדמהני (בתוספתא מקואות ד' י') לבית הלל כשיש עוגל ארבעים סאה בחרדלית אף כשהחרדלית עדיין נכנסת ויוצאת מהעוגל - שהרי מ"מ אינו טובל כדרך זחילת נהרות, וכן שנינו (מקואות ג' ג') שבור המלא שאובין נטהר מאמה הנכנסת ויוצאת לאחר שלא ישארו בו ג' לוגין - דמיירי שהחרדלית עדיין נכנסת ויוצאת; ונ"ל לפרש ש'נוטפים שעשאן זוחלין' - היינו שמולין נוטפין לגומא אחת לעשות מקוה ע"י מקל וקנה שהם פשוטי כלי עץ [והיחידוש שבמקל וקנה הוא שהיו ראויים לעשות בהם כלי קיבול], ומהני אפילו כשזב וזבה סומכין המקל, אך לא כשהזב נותן ידו או רגלו והמים עוברין דרך גופו, ולרבי יוסי אפילו אדם טהור לא יסמוך במקל כי האדם מק"ט, אא"כ נתן את המקל לפני בוא המים והמקל לא היה בידו כשהמים עברו עליו; הרמב"ם פירש פירוש נאה שזוחלים הם נהרות המושכים מהמעיינות - ודינם כמעין, והנוטפים הם טיפות טיפות הנופלות מהמעיינות דדיין כמקוה כי יורדים בהפסק - אלא שיכול לעשותן כמעין כשיסמוך אפילו מקל או קנה שהן כלים כדי שירדו המים דרכם **בלי הפסק** [ראוי שלא לקחת יתדות של ברזל שכבר השתמשו בהן לתלוש כדי לקבוע בקרקעית מקוה שיש בה נסרים המונעים שמי המקוה לא יבלעו בקרקע כי אז הוי מעמיד על ידי דבר המקבל טומאה, אלא יש לתקן יתדות לצורך חיבור לקרקע ולדפנות הבור, ואז כיון שתחלת עשיית היתדות לקובעם בקרקע וכן הוא קובעם באמת במחובר לקרקע - אינם מקבלים טומאה כלל; אמנם המחבר סתם ולא פירש דמיירי בסילון שתחילת עשייתו היתה לצורך הקרקע כפי שסיים הרא"ש 'כיון שנעשו להיות מונחים בקרקע תמיד אינן מקבלים טומאה' - אלמא דהכל הולך אחר תחלת עשייתן לשם מה נעשו; אמנם עלה בלבי שכל שהרא"ש הצריך שיהיו עשויים לשם קרקע היה רק לגבי סילונות המונחים על הקרקע ולא נתחברו לא בבנין ולא טמונים תוך הקרקע, וממילא עיקר טהרתם היא משום שמשמשים את הקרקע - בזה בעינן תחלת העשיה לשם כך, אבל בסילונות המחוברים בבנין עם הקרקע או טמונים בתוכו לא בעינן שתהא עשייתם מתחלה לשם כך, וממילא מובן מדוע הטוש"ע לא הזכירו שצריכים להיות עשויים לקרקע כי חומרת הגדולים המוזכרת ברא"ש היתה שמא הרואה שמתירים על ידי סילון של מתכת שאינו מחובר לקרקע יבא להשתמש גם בסילון שלא נעשה מתחלה לשם כך, אבל גם הגדולים לא החמירו בעשיית מקוה ע"י סילונות המחוברים לקרקע שנתבטלו עם הקרקע וטהורים בכל ענין, ונמצא שאין נפ"מ בעשויים לכך כי במשמשים את הקרקע הרי א"צ עשויים לכך ובשאינם משמשים את הקרקע הרי החמירו שלא יועיל; אמנם מה אעשה ומפורש בשבת (נ"ה:) 'של בהמה ועשאן לדלת - אף על פי שחברו לדלת וקבעו במסמרים טמא', וכ"פ הרמב"ם (כלים ח' י"ב). אם קנו את היתדות במקום שמוכרים יתדות חדשים שתחלת עשייתם שלא לשום תשימש מיוחד רק שכל מי שיצטרך יקנה ויעשה בו מה שיצטרך וקבעום במחובר לקרקע - אינן בני קבלת טומאה, ואם לקחו יתדות שכבר השתמשו בהם בתלוש ולא יעלו מקבלת טומאה גם לאחר החיבור לקרקע - יש לדון אם להקל כשחיבר בהם את הנסרים, ואני נוטה להקל שדרכי להשוות דברי הפוסקים ולמעט המחלוקת ביניהם בכל האפשר, שגוף הדין (שו"ע ר"א נ') שלא יסתום בדבר המקבל טומאה במחלוקת שנויה וסיים השו"ע שיש מי שמתיר לסתום בכל דבר, והאוסר הוא הר"ש

[ראה בהקדמה את טעמו (בנו"ב יש ט"ס דכתב 'וטעמו של הרא"ש', וצ"ל "הר"ש") ואת טעם הרא"ש המתיר], ואני אומר דגם הר"ש לא פסל בנדון דידן שמטרת הנסרים אינה להכשיר ע"י מניעת זחילה אלא רק למנוע חסרון המים על ידי בליעתם מעט מעט, ומאחר וכשר לטבילה גם ללא הנסרים כי המקוה כעת אינה חסרה, וגם בליעה מועטת זו אינה נחשבת זחילה - ממילא הנסרים אינם נחשבים שמכשירים מקוה פסולה ולא מקרי הויתו ע"י דבר טמא, כי כל שהר"ש פסל היה או בפירושו הראשון של הרא"ש דמיירי שאם יחסרו המים לא ישארו מ' סאה וממילא המים שכנגד הסדק אינם מצטרפים למ' סאה כי הם פסולים לעת עתה מחמת הזחילה - נמצא שהסתימה היא הגורמת שתוכשר המקוה שכעת היא פסולה, ולכן פוסל הר"ש דמקרי הויתו ע"י דבר טמא, ואפילו לפירושו השני של הרא"ש דמיירי שאם יחסרו המים עדיין ישארו מ' סאה - הרי הר"ש יפסול כי יחשיב את כל המקוה כזוחלת כי המים ננערים לצאת למעלה דרך הסדק, וממילא הסתימה גורמת להכשיר מקוה פסול ונחשב הויתו שלא ע"י טהרה והרא"ש מכשיר דלא מקרי הויתו ע"י דבר טמא כי אין עיקר תחלת ביאת המים לכאן ע"י דבר טמא. כל הנדון הוא רק לגבי מסמרים שהשתמשו בהם כבר לתלוש אולם אם עדיין לא השתמשו בהם הרי שמסמרים עצמם כלל אינם כלים עד שיקבעם לתשמיש כגון שישתמש בהם כמרצע (כמבואר ברמב"ם כלים ח' ב'), ואפילו אם נעשו בפירוש על דעת להשתמש בהם לתלוש עדיין אינם מק"ט. אי אפשר לומר דבר נגד החוש והשכל כי באמת גוף האדם אינו מחזיק ג' אמות בגובה על אמה על אמה באורך וברוחב, שהאדם הוא אמה על אמה עם הבגדים, ומה שהצריכו מ' סאה הוא כי בפחות מזה אין די במים לסבב כל הגוף ועל ראשו שיהיה כולו מכוסה במים מכל צדדיו, אף שעולים למעלה, וכך שיערו חכמים בארבעים סאה כל גופו מתכסה ובפחות קורטוב אין כל גופו מתכסה. (תנינא יו"ד קל"ח) ואשר שאל עוד על דבר המקוה שהמים נמשכים מן הגג ע"י צינור של מתכת ומשם למקוה, הנה אם הצינור הזה מחובר לחומה או לכותל בנין שמחובר בקרקע והצינור תחלתו נעשה לכך לחברו בקרקע - אין כאן איסור שמעולם לא קיבל הצינור טומאה כלל, אבל אם מתחלה נעשה הצינור הזה בפ"ע שלא לצורך מחובר ואח"כ נמלכו לקבעו בגג ולחברו שם - הרי הוא מקבל טומאה ואסור להמשיך דרך הצינור מים למקוה [נ"ל פשוט שכוונתו לפסול רק כשכפועל שימש לתלוש ולא אם רק נעשה לצורך תלוש, וכן ברור בתשובתו הקודמת (תנינא קל"ז) ובנו"ב (קמא צ"ד): "אמנם צריך לזהר שהנך צירים תחלת עשייתם יהיה לקבעם בדלת, אבל אם תחלת עשייתם לכלים וכבר ירדה להם טומאה - שוב אף שקבעם במחובר לקרקע במסמורות הרי הם בטומאתם ודבר הטמא אינו חוצץ", ונלענ"ד שבאמ"מ (יו"ד א' קט"ז ד') לא נחת לזה אלא פירש שהוא מק"ט כשנעשה לצורך תלוש שכתב: "אבל לקנות שפופרת עשוי שנעשה גם לתלוש - פסול בברור דהיא מק"ט" [תמצית: כשצריך מסמרי ברזל כדי לקבוע נסרים לתחתית המקוה למניעת בליעת המים - ראוי שלא לקחת מסמרים שכבר השתמשו בהם לתלוש דהוי מעמיד על ידי מק"ט, אלא יקח מסמרים שתחילת עשייתם לצורך מחובר - ואז כשיקבעם במחובר אינם מק"ט; יתכן שכל שהרא"ש הצריך שתחילת עשייתם תהיה לצורך הקרקע הוא רק בסילונות שאינם מחוברים לקרקע ולא כשמחוברים לבנין או טמונים בקרקע וממילא חומרת הגדולים המוזכרת ברא"ש היתה רק בצינור תלוש העשוי לקרקע אטו שאינו עשוי לכך אך לא הצריכו עשייתו לקרקע כשמחובר לבנין אלא שמפורש בשבת שאינו מועיל החיבור כשתחילת עשייתו לתלוש; כשקבע בקרקע מסמרים שנמכרו במקום שמוכרים מסמרים חדשים שאינם מיועדים לשימוש מסויים - אינם מק"ט, ויש לדון להקל אף כשחיבר את נסרי המקוה במסמרים שהשתמשו בהם לתלוש, שגם הר"ש שאסר לסתום במק"ט - פסל רק כשמטרת הנסרים היתה למנוע זחילה כי מכשיר בהם מקוה פסולה אך לא פסל כשמטרתם רק למנוע בליעה איטית כי המקוה כשרה לטבילה כעת גם ללא הנסרים, ובליעה מועטת זו אינה נחשבת זחילה; מסמרים שנעשו לתלוש אך עדיין לא השתמשו בהם - אינם מק"ט עד שיקבעם לתשמיש כגון שישתמש בהם כמרצע. הצריכו מ' סאה כדי שיהיה כולו מכוסה במים מכל צדדיו].

חת"ם סופר

צינורות מתכת; זריעה ממקוה למקוה: (י"ד ר"ג) לית טב מיניה לעשות מקוה ע"י מי גשמים

- דהוא כשר וישר לכ"ע בלי פקפוק [פשוט שמה שאינו בלי פקפוק הוא צינורות מתכת שסיימם עץ, ואין כוונתו שעל מקוה של גשמים אין פקפוק] ע"י סילונות של מתכת מהגגים, אך סמוך למקוה יעשה צינור של עץ חלקים בפנים בשיפוי שלא יהיה בהם גומות ושום עכבות מים; ואם יומשך הרבה עד ימלא פני תבל שלג וכפזר יכולים למלאות בכתף שלג וקרח ואח"כ כשיפשר יהיה מקוה כשר; ומה טוב אם יעשו שני חפירות סמוכות זו לזו והמחיצה שביניהם פרוצה למעלה סמוך לעליונה של מחיצה באופן שאם תהיה אחת מלאה תתמלא האחרת ע"י פרצה הנ"ל, ואז לעולם לא יחסר המזג דכיון שנתמלאה אחת מהם בהיתר ע"י מי גשמים או שלג כנ"ל - אזי ממלאים למקוה הכשרה המלאה הלז מים בכתף בכלים, וכיון שהיא כשרה במי גשמים שוב אינה נפסלת ע"י מים שאובים - וכל מה ששופכים לתוכה נעשה הכל כמקוה כשר, וכשתתמלא על כל גדותיה - תתמלא גם חברתה ע"י פרצה שביניהם; וכשתהיה גם השניה מלאה אזי אם ירצו לנקות אחת מהם - יריקו המים ממנה וינקו אותה ואח"כ ישפכו מים בכתף להמלאה עד שתתמלא הריקנית, ואחר שנתמלא הריקנית - יריקו השניה וינקו גם אותה מרפש וטיט ויחזרו לשפוך בכתף הראשונה ותתמלא גם היא ממנה, וכן לעולם, וכן עושים פה במקוה הגדולה ולעולם לא יחסר המזג, והוא עצה טובה והגונה אין בה פקפוק כלל [תמצית: עצה ללא פקפוק היא להוריד המים מהגג ע"י צינורות מתכת שסיימם מעץ - משופים ללא עכבות מים; יכולים למלא בכתף שלג וקרח - וכשיפשר יהיה כשר; טוב שיעשו שני חפירות פרוצים זה לזה בחלק העליון של המחיצה שביניהם כך שיוכלו להוסיף מים שאובין למלאה - והעודף שהוכשר יגלוש לזו שעכשיו נוקתה, וחוזר חלילה, וכן עושים פה במקוה הגדולה, והוא עצה טובה ללא פקפוק (ברור שכאן הכשירו בזריעה, ולכן לא הצריך המשכה או נקב כשפוח"נ [אג"מ י"ד א' קי"א]).

נזחלים אינם מחברים; מעיין שנפסק: (י"ד ר"ט) צ"ל שרבי יהודה המטהר ע"י רגליו של

ראשון במים לטעמיה שנזחלין מערבין, אבל לדין ליתא דהא דאינם מערבין גורם שהשיעור חסר, אמנם נראה שהרמב"ם (טומאת אוכלין ז' ה' "הניצוק אינו חיבור לטהרה... וכן הקטפרס שיש עליו משקה טופח אינו מחברן לשאר המשקין שבמדרון לא לטומאה ולא לטהרה, אבל המשקין שבאשבורן כולן חיבור לטומאה ולטהרה") סובר שקטפרס נפסל רק בטופח להטפיח אבל בשפע מים הוא חיבור, ומה שאין טובלים רק בגממית האמצעית הוא רק מפני שנזחלים אינם מערבין, ואילו קטפרס היה חיבור הרי שהמים הסמוכים לקרקע היו מחברים - שיש בהם טופח להטפיח ואינם נזחלים, אלא שהם קטפרס, ונמצא ששפע המים העליונים הם נזחלים ותחתית המים שטופח להטפיח - הם קטפרס. המהרי"ק סובר שמקוואות שנתהוו ממעיין אינם נפסלים בזחילה, וכן דעת הרמב"ם, ואילו לראב"ד אם נפסק המעיין הוה ליה כמקוה דס"ל שגם מי מעיינות שנקוו נפסלו בזחילה, ובשו"ע (ר"א י) סתם כרמב"ם, אך נ"ל שאין להקל בנפסק המעיין נגד הראב"ד; אמנם מקוה העשויה ממעיין שמקום הכניסה מהמעין נפסק אך מקום היציאה עדיין זוחל - למהרי"ק מטהר בזוחלין כי עומד בזחילתו הראשונה ולא פסק חיותו כמו בגל שנתלש, אך הש"ך (ר"א ל') השיג כי גל נתלש מכח חיות הים וגם לא נמשך למקום אחר משא"כ מעיין שנתלש - הרי פסקה חיותו וגם נמשך למקום אחר, ולענ"ד להראב"ד ההוכחה שרירה מהגל דס"ל שהפסקת הזחילה מפסיקה שם מעיין, ואילו לרמב"ם אין הוכחה כי הפסקת הזחילה אינה מפסיקה שם מעיין, וגם בדיעבד קשה לסמוך על הרמב"ם בשני דינים, אלא שכששניהם זוחלים לא צריך לחוש שיפסוק כחומרת המהרי"ק, דהרי הרמב"ם מכשיר, וגם שנינו שמטהרים את

המקוואות הקרוב מן הרחוק ופירש הר"ש שאין חוששין שמא אדם הפסיקו **[תמצית: לחכמים נזחלין אינם מערבים ולכן החשיבו שהשיעור חסר, אמנם נראה שלרמב"ם פסול קטפרס הוא רק בטופח להטפיח, אבל בשפע מים קטפרס הוא חיבור, אלא שנזחלין אינם מערבים, ונמצא שבין הבריות שפע המים העליונים הם נזחלים ותחתית המים שטופח להטפיח - הם קטפרס. לרמב"ם והמהרי"ק והשו"ע מקוואות שנתהוו ממעיין הם כמעין, ולראב"ד אם נפסק המעיין הוה כמקוה ופסול בזחילה, ולחת"ם סופר נראה שאין להקל בנפסק המעיין; מקוה שמקום הכניסה מהמעין נפסק אך מקום היציאה עדיין זוחל - למהרי"ק מטהר בזחלין כמו בגל שנתלש, והש"ך חולק, והחת"ם חיבר למחלוקת הרמב"ם והראב"ד, והחמיר לכתחילה, וגם בדיעבד קשה להקל, אלא שלא הצריך לחוש שהמעין יפסק].**

זריעה; מקוה רדודה: (י"ד רי"ב) ע"ד המקוה שניקו אותה ועמדה בלי מים כלל והיתה באר מים נובע סמוך לה ומי הבאר עמוקים הרבה ממקוה והמשיכו שאובים אל הבאר עד שנתמלא על גדותיו ונתמלאת המקוה ע"י נקב כשפופרת הנוד שפונה לבאר; הנה מקוה טהרה פה קהלתינו שנעשה עפ"י חכמי הדורות כן מעשיה: שני מקוואות סמוכים ונקובים זה לזה כשפוח"נ בעליונו, וכשמנקים אחד מהם משליכים שאובים אל חברתה עד שתתמלא עד הנקב - ומשם משקה לחברתה עד שתתמלא, ושוב מנקים חברתה וחוזרת ומתמלאת ע"י השניה כנ"ל, ולית מאן דחש למ"ש ש"ך (ר"א מ"א) שטוב להחמיר כשמילאו בזריעה מקוה שהיתה ריקה אא"כ נשאר בה כ"א סאין (שאז היתה כשרה בריבוי והמשכה לכו"ע) - וראה בכתב סופר דמיירי רק בהוספת מים על מעיין שלא היו בו מ' סאה, והעודף הלך למקום אחר, ולא מיירי בהוספת מים על מקוה כשרה, קי"ב [טוב להחמיר לכתחילה כרבינו ירוחם כשנסתם הנקב] וכמ"ש, ותמה ג"כ בנב"י ח"ב כמ"ש פר"מ ג"כ; אך אם לא היה מי הבאר עמוקים אלא מרודדים ולא היה כל גופו של אדם עולה בהם בלי הוספת שאובין - הייתי חושש לכתחלה לדעת הרא"ה בבד"ה כי דברי טעם הם, אף על גב דבמשמרת הבית דחי ליה בגילי דחטתא; ואי היה המקוה כולו שאוב והיה בא להכשירו ע"י חיבור למעיין - גם בזה מצאתי דעת הרא"ה בספר שיטה מקובצת לביצה י"ח גבי 'ושוין שמשיקין' שכתב שאין חיבור מטהר אלא מין במינו היינו מקוה למקוה ולא מקוה למעיין - שאלו באשבורן ואלו בזחלין [אף על גב דמעין מטהר נמי באשבורן - מ"מ ס"ל דהוה ליה מין בשאינו מינו, ומוכיח מ"ם שעשה שלמה ע"ש], אבל הכא בעובדא דיליה שטיהר השאובין תחלה במעיין ושוב נבעו אל המקוה - אינו ענין להנ"ל; ומ"מ נ"מ היכא שחוברו אלו יחדיו - שהמקוה מלא שאובין ורצה לחברו אל המעיין וגם המעיין איננו עמוק כי אם מרודד: איכא שתי סברות הרא"ה לאיסור - בודאי יש לצרף גם ספק רבינו ירוחם ולאסור, אבל במקוה דמעלתו לא יחוש כלל **[תמצית: המשיכו שאובין לבאר נובעת עד שהעודף נשפך למקוה ריקה באמצעות נקב כשפוח"נ - אין לחוש; כי המקוה בקהלתינו עשוי משני מקוואות סמוכין ונקובים כשפוח"נ בעליונו, ומוסיפים שאובין למקוה שעומדים לנקותה עד שהעודף ישפך לריקה הנקיה, ולית דחש לשתי חומרות הש"ך - לחוש לרי"ז ושלא לזרוע כשהעודף נשפך למקוה ריקה; אם מי הבאר מרודדין שאי אפשר לטבול ללא תוספת שאובין - יש לחוש לכתחילה כי מצטרפת חומרת הרא"ה שהם דברי טעם אף שהרשב"א דחאם, וכן יש לצרף עוד חומרא של הרא"ה שהשקה מטהרת רק מין במינו, ולכן מעין לא יכשיר מקוה; אולם כאן אינו ענין לחומרת הרא"ה כי השאובין נטהרו במעיין ושוב נבעו למקוה, אך בצירוף שלש החומרות - שמשיק מקוה מלאה שאובין למעיין מרודד - יש להחמיר כשההשקה נפסקה. מתחילה הבנתי שכוננת החת"ם סופר היתה שממלאים את הריקה בשאובין עד שתשיק למלאה - ונמצא שיש כאן השקה ללא זריעה, ובזאת מובן מדוע הוצרכו לנקב כשפוח"נ (וכן הבין האג"מ י"ד א' קי"א), אולם מדכתב דלית מאן דחש לש"ך שמיירי בזריעה במעיין עד שהעודף הולך למרחוק - משמע שמיירי במילוי המלאה עד שהעודף יגלוש לריקה וימלא אותה, דהוא זריעה ללא השקה, וכן משמע גם מהקדמתו דמיירי בזריעה לתוך הבאר - ולפ"ז הוצרכו לנקב כשפוח"נ רק כדי שיקלחו מימיו בשפע, ואולי מיירי שעושה זריעה בתוך**

המקוה העומדת לניקוי עד שהריקה תתמלא עד הנקב - ומשיקן - ואז מובן מדוע הוצרכו לכשפוח"נ ומדוע כתב "עד שתתמלא" - ואם ביאור זה נכון הרי שלא חששו שמא גובה המים יפחת והנקב כבר לא יהיה מלא ומים יזחלו מזה לזה, וגם מוכח שהחשיב זאת כזריעה ודלא כחשש חתנו של הרב שטרנבוך שפקפק בשילוב של זריעה והשקה כי אז יציאת המים אינה מיידית עם כניסתן - והוא חשש שאז אינו "ניכר שהשאובין הם שיצאו" כפי העקרון שבעטיו החזו"א כתב שזריעה מועילה גם לראב"ד. שו"ר שהחת"ם סופר תיאר את מקוה זו בתשובה אחרת (ב' ר"ג, ב' רי"ד) וברור שם דמיירי בזריעה, ולא הזכיר שם נקב כשפוח"נ ומשמע דמיירי בזריעה ללא השקה, וסיים "הוא עצה טובה והגונה אין בה פקפוק כלל" (אמנם האג"מ כתב שאינה אותה מקוה, ובס"ר"ג מיירי בזריעה, ובס"ר"ב ורי"ד מיירי בהשקה - ומכאן הוכיח ששתי השיטות כשרות לכתחילה), אלא שלא הבנתי כיצד שומרים על נקינות, שהרי המים הטריים נזרעים במקוה שכבר אינה נקייה (כי טבלו בה, וכי היא מכילה את שארית המים המשוּמשים מקדם) ועוברים למקוה הטרייה עם הלכלוך, וצ"ל שכל שהרוויחו הוא רק את מהילת הלכלוך, ומה שעשו נקב כשפוח"נ הוא או כדי שהמים יקלחו בשפע או כדי שאם יצטרכו פעם להשיק - שיוכלו לעשות זאת; בספר 'מספר הסופר' (ס' ל"ו) תירץ שמה שעשו נקב כשפוח"נ היה כדי שיוכלו להשיק את המקוה הטריה לזו שזרעו בה - דאל"ה יש לחוש שהיתה כאן השקה למקוה זוחלת, כפי שחש החזו"א, ולא חששו בכה"ג להפסקת ההשקה לאחר מכן כספיקו של רבינו ירוחם; אמנם בתשובה אחרת (ס' מ"א) כתב שפשטות דברי החת"ם סופר נראים יותר שלא לזה כוונתו, ויתכן שהנקב היה גדול רק כדי לזרז את תהליך המילוי, ומ"ש החת"ם סופר שהשיקו כשהמקוה מלאה - אינו למלאה עד קצה גובה הכתלים ואז לטרוח בחינם לשואבה, אלא כשהיא מלאה בשיעור הנצרך לטבילה].

המשכת שאובין; המשכה בקרקע שאינה בולעת; גג רעפים: (יו"ד רי"ד) בכמה קהילות

מורידים את מי הגשם מהגג ע"י צינורות נחושת שאינם מרקיבים, ובסופן נסרי עץ - כדי שיגיעו בטהרה, ונסרי העץ מכופפים כך שסיום צינור הנחושת לא יהיה באויר המקוה, לאחר שהמקוה מלאה מחממים מים ביורה ופותחים את הברז והחמין נמשכין למקוה על צינור עץ, ובכל יום שואבים ממנה מים ומוסיפים חמין במקומם, ובקהלתינו שתי עוקות מלאות ונקובות זו לזו יותר מכשפוח"נ, וכשמנקים אחת ממשיכים מים בצינורות לשניה עד שהשניה הריקה תתמלא בזריעה, וחוזר חלילה; ובקהילות קטנות קבועה גיגית נקובה כשפוח"נ [המונחת על חפירה של מי תהום - כנ"ל] וכשהמים פוחתים נדחקים לטבול בנהרות או לנסוע למקום אחר - עד ימי השלג והקרח; והנה פר"מ יצא לפקפק על מקוואות הנ"ל [נראה שהרב הנ"ל ערער על כל סוגי המקוואות הנ"ל] וליקט חומרות כל האפשרי וחשש חששות הרבה, וכבר כתבתי קונטרס לסלק פקפוקי הנוב"י מעל רוב המקוואות הנעשים ע"י כלי מנוקב כשפוח"נ ונסתם בברזא, ועוד תשובה בענין מילוי מקוה ע"י שלג, ועתה יצאתי לישע בעזה"י, וה' יעזורני לברר הלכה זו ולהעמידה על בוריה ואימא מילתא דתתקבל על לב גדול כמוהו וסיעת מרחמוהי [הר"ש הביא תוספתא שמחממין מקוה בחמין שחוממו בקומקום, והאוסרים טבילה בחמין תירצו שהתוספתא לפני גזירת המרחצאות; איתא בתענית שיש מקום שלא שכיחי טבילה בצונן - ושם ביטלו טבילה ביוה"כ, והסבירו תוס' שמה שלא המשיכו חמין הוא כי אין להכשיר בשאובין שהמשיכוהו, והקשה החת"ם סופר שניתן להוסיף חמין למ' סאה כשרים צוננים, ותירץ שהשלכת קומקום חמין למקוה צוננת לא יועיל לאשים מצוננים, וכ"ש שלא יועיל להם חמין שהמשיכוהו, וביטלו הטבילה וסמכו שאין ד"ת מק"ט, ומאחר ויש אנשים הצריכים שכל המים יהיו חמים ולא רק שכבה מהמקוה - לכן כתבו תוס' שאין אפשרות לטבילה בחמין כי כולו שאוב בהמשכה - פסול, ומקצתו בלבד חמין - אינו מועיל לאיסטניסטיים; הבנימין זאב כתב שמותר לנשים לחמם מים ולהטילם למקוה דאין חשש דגזירת מרחצאות, ויש לבאר דבריו שגזרו על טבילה בחמין רק מחשש שימלאם שאובין כמו במרחצאות שבקרקע שהיו מצויים אז, אבל עכשיו מרחצאות חמין בקרקע הם רק בחמי טבריה, והרוחץ בחמין עושה זאת בכלי דלא מיחלף במקוה]. הראב"ד פירש הך ד'נטל סאה ונתן סאה הרי זה כשר' והך ד'מקוה שיש בו ארבעים סאה

מכוונות נתן סאה ונטל סאה כשר' - בשאובין ולא במי פירות, ועלה אמר רבי יוחנן 'עד רובו', ופסק הראב"ד דלא נישקול רובא אבל מחצה על מחצה כשר; הקשה הראב"ד שבנפילת ג' לוגין לכשרים חסרים שהכשירו כשיצאו כמילואו ועוד - הרי תלו שהעליונים הכשרים דחקו את התחתונים שנפסלו לצאת, אולם כשאמת מים כשרים נכנסת ויוצאת מבור מלא שאובין התיירו בחשבון שלא נשארו ג' לוגין ע"י שחישבו שיוצאים מחצה פסולים ומחצה כשרים ולא תלו שהפסולים התחתונים יצאו כולם, ותיירן הראב"ד שרק בפסול ג' לוגין דרבנן הקילו לתלות שהתחתונים נדחקו לצאת, אבל בכולו פסולין הוצרכו לחשב שיוצאים לפי חשבון או מחצה על מחצה כי הכשרים העליונים קרובים לצאת יותר מן התחתונים הפסולין [כלומר כשהנידון דרבנן - הקילו אפילו לתלות שהתחתונים נדחקו לצאת, אולם כשהנידון דאורייתא לא יכלו לתלות שהתחתונים נדחקו לצאת והוצרכו לומר שיוצאים לפי חשבון (וממילא אין תליה) או שיצאו מחצה על מחצה (אין זו תליה אלא קביעה מציאותית של איזון בין מה שהמים העליונים הם מיעוט לבין מה שהם קרובים לצאת)]; יש להוכיח שרואים אותם כיוצאים מחצה על מחצה ממה שהתירו להכשיר את התחתון בזריעה - שהרי בסיום התהליך נמצא שמילא רק מ' סאה, ומ' סאה ירדו לתחתון [בהנחה שמדובר בעוקת מקוה שכתליה אינם יכולים להכיל יותר ממ' סאה - ומאחר ואי אפשר לטבול במקוה כזו לכן שאר הראשונים חלקו על הראב"ד כי הוכרחו להעמיד את המשנה בעוקת מקוה המכילה יותר ממ' סאה, וממילא כדי שיגלשו ממנה מ' סאה הרי שהוכרחו למלאה ביותר ממ' סאה - ומוכח שהעליונה אינה נפסלת בכניסת רוב שאובין (ובפרט שכשהמקוה מלאה בכשרים - פשוט שבתחילה יוצאים מים שכמעט כולם כשרים ורק מיעוטם שאובין - ונמצא שבודאי לא נותרו במקוה מחצה כשרים [כנ"ל]), ובודאי שבכך הכשירו את שניהם - אע"כ שרואים שיוצאים מחצה על מחצה דאל"ה הרי שנפסלה זו שבה רוב השאובין, ובמקרה זה הקפידו רק שלא יהיו רוב שאובין ולא הצריכו רוב כשרים, עכ"ל הראב"ד, וכ"כ בהשגות רז"ה (בעלי נפש שער המים אות ב') שהטעם משום 'שאני אומר הוא סאה שנתן הוא סאה שנטל' - ומ"מ מחמירים עד חציה; הקשה החת"ם סופר כיצד היה די לראב"ד במחצה על מחצה ללא רוב, והסביר שיש לתלות שהמים השאובין החדשים יצאו בשווה עם המים הכשרים כפי שהתירו לתלות בפסול דרבנן של ג' לוגין שהמים הכשרים שנפסלו בג' לוגין הם שנדחקו לצאת כשנכנסו לשם מים כשרים, ואפילו במקרה חמור יותר של בור מלא שאובין התיירו לתלות שהשאובין הקיימים יוצאים בשווה עם הכשרים שכעת נכנסים, וק"ו שיתירו לתלות שבמקרה הקל של נתן סאה ונטל סאה - שהשאובין הנכנסים צפים ויוצאים בשווה [על פי חשבון] עם הכשרים, וה"נ נוכל להתיר אפילו בזריעת שני מקוואות מזו לזו - ששתיהן יוכשרו, ולא נחמיר לומר שיצאו בשווה; ובפרט שהריטב"א כתב את התליה שהסאה שנתן היא שיצאה רק על מי פירות שאין מתערבים כ"כ, והרז"ה כתבה אפילו במים חמים שמתערבים יותר [לא ראיתי ברז"ה שהזכיר חמין], ולפ"ז אפשר שבמים שאין מתערבים שפיר כגון חמין בצונן יש להקל עוד יותר ולתלות שרק הצפים העליונים יצאו ולא התחתונים [כלומר - ואפילו א"צ מחצה], ומאחר ולכל הפוסקים הך דנטל סאה אינו אמור במים - נוכל לומר שרק בצונן בצונן החמירו לחוש לראב"ד ולא בחמין בחמין [נראה דצ"ל 'חמין בצונן' - מהד' בוקוואלד, עיי"ש בקונטרסו על שיטת הראב"ד בהערה 4 שמה שהחת"ם סופר לא דן כיצד ניתן להכשיר הכשר באמצעות אוצר זריעה הוא מפני שבארצו הגשמים והשלגים היו מצויים, וגם לא החליפו מים בתדירות גבוהה - ולכן השאובין לא הספיקו להגיע למחצית לפני שנתמלאו בכשרים; לדעת הרב ברנדייס מזה שהחת"ם סופר הסתמך על סברא כל דהו זו מוכח שלא הצריך מאמץ יתר לצאת דעת הראב"ד, ויסוד זה מבואר בדברי הרב בוקוואלד בקונטרסו על שיטת הראב"ד בסוף מהדורתו לבעלי הנפש]; גם לרמב"ם דין נתן סאה ונטל סאה אמור בשאובין אבל משמעות דבריו (מקואות ד' ו') "מקוה שיש בו מ' סאה מים שאינן שאובין ושאינו בכד ושפך לתוכו כל היום כולו - כשר, ולא עוד אלא מקוה עליון שיש בו מ' סאה מים כשרין

והיה ממלא בכלי ונותן לתוכו עד שירבו המים וירדו למקוה התחתון מ' סאה - הרי התחתון כשר") שפירש שלא נתן רק מ' סאה מכוונות אלא בשפך לעליון כל היום כי המים נזרעו ולא נפסלו אפילו מדרבנן, והסביר הרמב"ן שחומרת הרמב"ם בנתן סאה ונטל סאה ברובו היא משום מראית העין כי ניטל ביד משא"כ בזריעה אף שנתן ביד אך לא נטל ביד - דיאמרו שרק הכשרים ניטלו, ודוחק, ומלשון רמב"ן משמע קצת דוקא בנטל ונותן אבל אם נפלו מאליהם אעפ"י שניטל בידים או בהיפוך כל שלא שלטו בו ידי אדם פעמיים לא גזרו; התשב"ץ כתב שיש לחוש לראב"ד ולטייה את כתלי מקוה שבולעים את מימיה ורגילים להוסיף לה שאובין דה"ל כנתן סאה ונטל סאה, ובפרט שיש טפי לחוש שדוקא הכשרים התחתונים הם שנבלעו בכותל המקוה, משא"כ בזריעה חשש זה איננו די"ל שרק העליונים יצאו ולא התחתונים, וכל שכן בשהכניס מים חמים, ומדלא תלה את הפסול גם ברמב"ם - משמע שהבין שיכשיר כי אינו נטל ביד; המקוואות שלנו מלאים בכשרים הרבה יותר מכשיעור, ואין שופכים להם שאובין בידים אלא מחממין מים ביורה קבועה שנעשתה לקרקע ונקובה יותר משפוח"נ, ובהסרת הברזא הכלי בטל והוסר המונע מהמים להשפך לתעלת המשכה העשויה מנסרים ארוכה יותר מג' טפחים [אין זה הויתו ביד אדם כי רק מסיר המונע (לכאורה מדהוצרך להגיע לטעם זה ש"מ שהמשכה אינה מועילה לפסול של הויתו ביד אדם)]; אף שבכל יום נוטלים מהמים ומשאירים מ' סאה - אין לפסול משום נתן סאה ונטל סאה שהרי לרוב הפוסקים כשר לעולם, ולרמב"ם אפשר שלא גזרו כשאינו נותן ביד, ולראב"ד הוא דוקא כשחסרים חציים לפי חשבון [לכאורה מוכח שכוונתו שנשארים כ"א סאה, שהרי כתב שמשאירים רק מ' סאה - ובודאי שמעורבים בהם שאובין] - וזה לא יתכן כי הגשמים והשלגים ממלאים את העוקה לפני שנחסר חציים לפי חשבון, ועוד, אפשר שהראב"ד מודה בחמין לצונן כי הם צפים; כל זה כשממלא שאובין, וק"ו במקוואות דידן שממלא מים שלא היו בכלי, ואפילו באו מכלי הרי נמשכו ג' טפחים בסילון הכשרה להמשכה, וחומרת היראים להצריך קרקע בולעת אינה מבוארת היטב: כתב המרדכי שכשאיין מ' סאה והמשיך מים מבחוץ - כשר דשאובין שהמשיכה כולה טהורה, וכתב הרא"ם ששמע שאין נפ"מ באם המשיך על קרקע או על אבנים אך אינו נראה לו כי כל שהתירו הוא כשהמשיכו על דבר שראוי לבלוע שאז נתבטלו אגב קרקע - וכשזוחלת לגומא נעשית כאילו באו מתמצית הקרקע, אבל כשהמשיך על אבנים או נסרים שאינם ראויים לבלוע אין לדונם שבאו מתמצית הקרקע כי אינם יכולים לבלוע מתמצית - ולא התבטל מהם שם שאובים, וכ"כ ברוקח דשאיבה שהמשיכה כולה טהורה, ונראה שדעת הרי"ף והשאלתות דבעינן רביה והמשכה; ומה שהרא"ם פסק שהמשכה על אבנים ונסרים אינה המשכה - פליגי עליה בשאלתות ופסקו שהמשכה על צינור שקבעו ולבסוף חקקו כשרה (עכ"ל המרדכי), ויש לתמוה מדוע הב"י לא זכר זאת, וגם לרמ"א זו רק חומרא; אמנם המעיין ברוקח [שע"ז] "כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן שאיבה שהמשיכה כולה טהורה - היינו בקרקע המשיכה בארץ להבלע נתבטלו אגב קרקע, וכשנמשכו לגומא נעשות כאלו באות מלחוחית הקרקע, אבל לא על גבי רצפת אבנים ודפין - לא נתבטלה תורת השאיבה, וק"ל משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי ואיהו קאמר מטהרת ברבייה ובהמשכה" יראה שסובר שרבנן וראב"י לא נחלקו שאם המשיכה כולה על קרקע שראוי לבלוע - כשר, ומה שהסתפקו אף בצינור שאינו ראוי לבלוע הוא מפני שהצריכו המשכה ורבייה, והדבר מובן שאף ששאובים הפוסלים מה"ת לא יתבטלו אלא ע"י קרקע שראוי לבלוע אך כשהשאובין מתבטלים ברוב כשרים ורק מדרבנן הצריכו המשכה - די ברצפה או צינור, וכן המרדכי בשם הרא"ם הצריך קרקע ראוי לבלוע אך התיר כולו שאובין שהומשכו [בחת"ס סופר איתא 'והתיר אפילו כלי שאוב', ונ"ל דהוה ט"ס וצ"ל כמש"כ], והרי"ף והשאלתות התירו רק ברביה והמשכה אולם לא הצריכו קרקע ראוי לבלוע, וכן משמע מדברי הרא"ם דשמע הלממ"ס שדי בהמשכת אבנים, וחלק על קבלה

זו - ופשוט דמיירי בכולו שאובין שהומשכו דאילו ברבייה והמשכה אינו יכול להיות הלממ"ס בדבר שהוא דרבנן, והרא"מ לא קיבל זה אלא הצריך ביטול שם שאובים ע"י זריעה בקרקע הראוי לבלוע; היות ואיננו נוהגים לסמוך על מקוה כולו שאוב ע"י המשכה, וברובו כשר לכו"ע א"צ קרקע הראויה לבלוע - לכן לא חשו לזה רבנן, וכ"ש בנדו"ד שקרוב לודאי שאפילו החמין הם כשרים כי לא באו מכלי - פשוט שדי בהמשכה על סילון המחובר מנסרים כחומרת המהרי"ק (סוף סי' נ"ו) סברת המהרי"ק היתה לחוש מהיות טוב למי שפירש דהא דתנן (מקוואות ד' ג') 'החוטט בצנור לקבל צורות בשל עץ כל שהוא... היו צורות מתחלחלים בתוכו פוסלים את המקוה' - פירושו שמאחר והצורות והמים שהרקיבו את העץ הפכוהו לראוי לקבלה שוב פוסל המקוה, ופירש שמאחר וכל צינור עלול לכך - נחשב כאילו נעשה בכוונה; אמנם בבעלי הנפש סבר שקבלת הצורות שלא ירדו עם המים אינה נחשבת לקבלה, ופירוש המשנה שהצינור מקבל את הטיט מהגג כדי שיחזור ויטיח בו גגו, ולפ"ז אין לחוש לא בצינור שבאדמה כי אינו עשוי לקבל טיט, וגם לא בסילון של גגות כי לא שכיח רקבון, ואף שאם יעשה כן יפסל אך אינו כמתכוון לכך, וחומרא בעלמא הוא, ובסילונות של נחושת כלל אין חשש, ובפרט אם בסופו יקבעו צינור של נסרים מחוברים ולא יקבעום בחבושי ברזל דאפשר דמק"ט כי הכל הולך אחר המעמיד, ואת נסרי העץ שבסוף סילונות המתכת יכופפו בסופן כמין ארכובה כדי שיציאת צינור המתכת לא תראה אויר מי המקוה דהוה כאילו באו מהמתכת המק"ט למי המקוה להדיא. במדינתנו כל הגגות מכוסים ברעפי עץ משופים שאין בהם עכבת מים כלל, ובפפד"מ כל הגגות משופים רעפי אבן חלקים, אך המכוסים ברעפים יפה כתב פאר רום מעלתו שלפעמים יש בהם עכבת מים, והרוצה לחוש להגהת מרדכי הנ"ל שהוא כעשוי לכך וגם יחמיר שלא להחשיב את ההמשכה על הסילון כהמשכה שמא השאובין באו טרם רוב מקוה כשר - ישתדל לעשות גג כנ"ל [מטויח ללא רעפים (כנ"ל כוונתו)], אבל מאחר ובבעלי הנפש (שער המים ג' פסקא ה') כתב שרעפים אינם עשויים לשאיבה כלל ["שאיין פוסל את המקוה עד שיהא בכלי בית קבול מים... למדנו שהקרמידין שלנו שמכסין בהם את הגגין אין עושין שאובין כלל כלל"] - כדאי לסמוך על זה. הארכתני ללמד זכות על המקומות שטובלים במקוואות כאלו בלי שום דוחק אף שיש שם מקוואות הסמוכים לנהרות שבקלות יכלו להמשיך לה מים מהמעייין ולא חשו לזה גאונים קדמונים, ופשוט שהמחמיר יתברך ממקור הברכות, אלא שבדור הזה החומרא עלולה להביא למכשולים גדולים - ולכן אילו הייתי נמנה עם אותה חבורה [שרצתה לאסור] - הייתי מסכים להתיר, ועי"ז ישמעו הנגידים לפזר ממון הרבה לתקן הכל על צד היותר טוב, כגון תקונים ברעפי הגג ובסילונות, והמחמיר יחמיר לעצמו, ובכגון דא בהפרת התורה תתקיים התורה [תמצית: בקהילתנו שתי עוקות שממשיכים מים לאחת כדי שיצרכו בה וימלאו את השניה, וחוזר חלילה; אף שהראב"ד הצריך רוב כשרים אולם כשמילא מ' סאה שאובין במ' סאה כשרים תולה שיוצאים בשוה כי הנכנסים קלים לצאת, כפי שמצאנו שאר תליות בדרבנן, ובזריעת חמין בצונן נוכל להקל שהחמין יצאו אפילו כשהשאובין רוב כי נאמר שחששו לראב"ד רק בצונן בצונן; לרמב"ם מותר לזרוע ללא הגבלה דאין מראית העין כאשר ידי אדם לא שלטו פעמים, אך התשב"ץ בדעת הראב"ד אסר להוסיף שאובין כשהתכלים בלעו שמא המים הכשרים נבלעו, אולם בנוטל סאה תולים שהעליונים יצאו, וכ"ש כשחמין; משאירים במקוה רק מ' סאה וממשיכים לה בסילון נסרים חמין שחוממו ביורה נקובה הקבועה בקרקע, והסרת המונע אינה הווייתו ע"י אדם - ויש להכשיר לרוב הפוסקים המכשירים נתן סאה ונטל סאה, וגם לרמב"ם כי אינו נוטל ביד, וגם לראב"ד - כי בד"כ יש בעוקות רוב מי גשם בכל ימות השנה, ובפרט שהחמין באו מכלי מחובר וגם נמשכו; יש להתיר אף שההמשכה אינה על קרקע בולעת כי בליעה נצרכה רק לראשונים שהתירו כשהמשיכו את כל השאובין - שאז מתבטלים משם שאובין ע"י הזריעה בקרקע, אולם למאי דמצרכין רוב כשרים - די בהמשכה על צינור, וכ"ש בנדו"ד שקרוב שהחמין אינם שאובין; עדיף להמשיך על צינור העשוי מנסרים מחוברים

כי אין בו נקבים הנוצרים מרקבון כי למהרי"ק נחשב כראוי וכעשוי לקבלה, או על מרזב נחושת - דאינו מתנקב, ובסופו יניחו עץ מכופף - דאינו מק"ט; הגאונים לא חשו להמשיך מי נהר למקואות אף כשסמוכים לנהרות, והמחמיר לעצמו יתברך; ניתן לכסות הגג ברעפי עץ משופים או ברעפי אבן].

מקוואות ממי גשמים: (סיכום דברי החת"ם סופר) החת"ם סופר (יו"ד ר"ג, ר"ב, ר"ד) כתב שהמחמיר לעצמו להשתמש במקוואות הסמוכים לנהרות שבקלות יכולים להמשיך להם מים מהמעייין - יתברך, אלא שבדורנו שיש לחוש למכשולים - יש ללמד זכות על הטובלים במקוואות העשויים ממי גשמים ללא דוחק, ובכך הנגידיים יפזרו ממון לתקן על הצד היו"ט את רעפי הגג והסילונות, וככה"ג אמרו שבהפרת התורה תתקיים התורה, ובתשובות אלו החת"ם סופר מבסס את ההיתר להשתמש ברעפים, ובצינורות היורדים מהגג, ובהוספת חמין מכילי מחובר, ובהמשכה שלא על קרקע הראויה לבלוע, ובזריעה תמידית מעוקה אחת לאחרת. ניתן למלא בכתף שלג וקרח וכשיופשרו תהיה מקוה כשרה, או שינקזו את מי הגשמים מהגגות המכוסים ברעפי עץ או אבן חלקים ללא עכבת מים בהסתמך על הראב"ד שרעפים אינם עשויים לשאיבה כלל, וכשר וישר לכו"ע בלי פקפוק להוליך את מי גשם מהגג ע"י סילונות מתכת, וסיום צינור המתכת בסמוך למקוה יהיה ע"י צינור עץ חלק ללא גומות ועכבות מים. לאחר שהמקוה מלאה מים כשרים כשיעור ויותר הרבה מוסיפים לה מים חמים שחוממו ביורה הקבועה לקרקע ונעשתה לקרקע ונקובה כשפוח"נ - ובפתיחת הברזא המים החמים נמשכים למקוה ג' טפחים על סילון נסרים; בכל יום שואבים מים מהמקוה ומשאירים בה מ' סאה שעליהם מוסיפים את המים החמים, והמקוואות אינם נפסלים כי לרוב הפוסקים נתן סאה ונטל סאה כשר לעולם, וגם לרמב"ם יש להתיר דאפשר שלא גזרו כשאינו נותן את השאובין ביד, ואפילו לראב"ד יש להכשיר כי אצלנו הגשמים והשלגים ממלאים את העוקה לפני שנחסר חציים לפי חשבון [נ"ל כוונתו שתמיד נשארים כ"א סאין], ובפרט י"ל שהראב"ד יודה להתיר כי ניתן לתלות שהמים החמים הם הצפים - ואותם הוא מוציא; כל זה כשממלא שאובין, וק"ו במקוואות דידן שהמים שממלא לא היו בכלי, ואפילו באו מכלי הרי נמשכו ג' טפחים.

במקוה הגדולה בקהלתנו שנעשתה על פי חכמי הדורות ישנן שתי חפירות הסמוכות זו לזו, ומנוקבות בחלק העליון של המחיצה בנקב יותר מכשפוח"נ: בס' ר"ג ור"ב מתאר שלאחר שמילאו את הראשונה במי גשם או שלג וקרח ממלאים אותה בשאובין בכתף - והעודף גולש וממלא את השניה הריקה, ואינה נפסלת ע"י השאובין דהכל נעשה כמקוה כשר, וכשמנקה את הראשונה - ממלא את השניה בשאובין בכתף והעודף גולש לראשונה, וחוזר חלילה, וכתב שזו עצה הגונה אין בה פקפוק [וברור בדבריו שמפסל המים נמוך מהנקב, וכשמוסיף שאובין המפסל עולה עד שמשקה לחברתה], ובס' ר"ד כתב שהזריעה נעשית בהמשכת מים בצינורות למלאה עד שהעודף יגלוש לריקה - וזה עדיף על מה שעושים בקהילות קטנות כשאין להם שתי עוקות אלא רק גיגית נקובה כשפוח"נ [על מי תהום או על בסיס של מי שלג או קרח (כנ"ל)], וכשהמים פוחתים נוסעים למקום אחר או שנדחקים לטבול בנהרות עד ששוב יוכלו למלא שלג וקרח.

הראב"ד העמיד את דין ממלא בכתף כשהכנים מ' סאה למ' סאה ורואים את היוצאים כמחצה על מחצה, ותולין שהשאובין העליונים קרובים לצאת יותר מהכשרים [וממלא התחתונים נשארים כשרים, ומכשירים], וה"נ נוכל להכשיר זריעת שני מקוואות מזו לזו - ששתיהן יוכשרו, ולא נחמיר לומר שיצאו בשוה, ואפשר שבמים שאין מתערבים שפיר כגון חמין בצונן יש להקל עוד יותר ולתלות שרק הצפים העליונים יצאו ולא התחתונים [כלומר - ואפילו א"צ מחצה], ומאחר ולכל הפוסקים הך דנטל סאה אינו

אמור במים - נוכל לומר שרק בצונן בצונן החמירו לחוש לראב"ד ולא בחמין בצונן [כתב הרב בוקוואלד שמה שהחת"ם סופר לא דן כיצד ניתן להכשיר הכשר באמצעות אוצר זריעה הוא מפני שבארצו הגשמים והשלגים היו מצויים, וגם לא החליפו מים בתדירות גבוהה - ולכן השאובין לא הספיקו להגיע למחצית לפני שנתמלאו בכשרים]; התשב"ץ חשש לראב"ד כשהכתלים בולעים ומוסיפים שאובין, ובפרט שיש חשש שהכשרים התחתונים הם שנבלעו בכותל המקוה, אולם בזריעה חשש זה איננו די"ל שרק העליונים יצאו ולא התחתונים, וכל שכן כשהכנים מים חמים.

[החת"ם סופר בתשובה רי"ד לכאורה חושש לראב"ד, אך שם הוא אומר סברות להקל, ואומר שהתשב"ץ החמיר דווקא בבליעה בקירות - כי הסברה היא שדווקא המים התחתונים נבלעו ולכאורה רמז לכך שבזריעה רגילה מיא עול ומיא נפוק והמים התחתונים נשארים במקומם (מעין סברת החזו"א), וגם כתב שיש מקום להקל בגלל שחמים לא מתערבים בקרים, ואם כן המים המקוריים נשארים במקומם; דעתו של הרב ברנדייס על העניין היא כי החת"ם מוכן לסמוך על סברה כל דהו בדעת הראב"ד, ומכאן שלא הצריך מאמץ יתר לצאת ידי חובת הראב"ד, וכמדומה שרעיון זה של "סברה כל דהו" הוא לדעתו גם הדבר שעומד מאחורי סברת החזו"א שביקש לומר שמקוה זריעה עדיפה לראב"ד ממקוה שהקירות שבה בולעים מים, וכפי התיאור בתשב"ץ; עמדה זו יכולה גם להסביר מדוע במקום שהיה קושי, התיר החת"ם סופר מקוואות זריעה בלבד].

פקק מנחוש; העמדת הזחילה ע"י מק"ט: (יו"ד רי"ח, שנת תקצ"ו [1836]) מקוה של מי גשמים שבגיגית הטמונה בקרקע, ונקובה בשוליה להוציא משם המים לנקותה, והברזא מנחוש, אם יש לחוש להווייה בטהרה דלר"ש אסור להעמיד המים במק"ט, וכ"פ בשו"ע (ר"א נ'), והרא"ש מכשיר, וכן דעת הי"א; לדעת הראב"ד (כלים ט' ג') כל שאינו משמש בפני עצמו אינו מטמא אפילו יש לו שם בפני עצמו, אך לרמב"ם הוא מק"ט כיון שיש לו שם בפני עצמו; לדעת הרא"ש (מקואות י"ב) העשוי לשמש קרקע - טהור, וכן הוא בברזא זו, אך בשו"ע (ר"א מ"ח) לא הזכיר 'עשוי לשמש בקרקע' אלא הצריך שיהיה ממש מחובר בקרקע, ותמה פרו"מ שראיות הרא"ש הן נכונים דמיירי בכלים שצורתן מוכחת שעשויים תמיד לשמש קרקע כגון דלת, אלא שיתכן שהשו"ע הבין שכלים אלו תמיד הם בקרקע, ואולי יצא לו זה מהאדאביק - שצורתו אינה מוכחת שעשוי לקרקע, וחיבורו עתה לקרקע אינו מועיל דהוה ליה חקקו ולבסוף קבעו. נכון לסמוך על שיטת הרא"ש שמניעת יציאת המים אינה הויה ע"י מק"ט דשיטתו מחוורת, אלא שהמחבר כתבה רק בשם י"א; אף דקרא מסייע לשיטת הר"ש דקאי נמי אמי גשמים שבבור מקוה מים, אבל לרא"ש קרא ומתניתא מסייע ליה, דס"ל דעיקר קרא במהוה גשמים ע"י טהרה ומתניתין מיירי נמי במביא מים למקוה ולא מיירי שהזב מביא מים אלא שמחזיק בידו או ברגלו את המקל שהוא פשוט כלי עץ; ואף שאין לנו לסמוך להקל לכתחלה לעכב יציאת המים ע"י מק"ט אך נלע"ד פשוט כי אין הברזא הלז מקבל טומאה, שהרי כלי מתכות מטמא או משום כלי קבול או משום כלי תכשיט, אבל ברזא הנ"ל אינו כלי תשמיש בפ"ע - ומה לי שמו עליו או לא, ע"כ נלע"ד דהווייתו של מקוה בטהרה [תמצית: אף דיש לחוש לכתחילה לדעת השו"ע שעשה עיקר משיטת הר"ש שאסור למנוע זחילה ע"י מק"ט, אולם מעיקר הדין העיקר כרא"ש המתיר, ומ"מ יש להתיר להעמיד הזחילה בברזא של נחושת מאחר ואינה מק"ט כי היא עשויה לשמש בקרקע - ודי בזה לשיטת הרא"ש, ואף שהשו"ע הצריך שיהיה ממש מחובר בקרקע, אולם כלל אינה מק"ט שהרי כלי מתכות מטמא או משום כלי תכשיט - ורק בכלי תכשיט כתב הרמב"ם שהוא מק"ט כיון שיש לו שם בפני עצמו, אך לראב"ד כל שאינו משמש בפני עצמו אינו מטמא אפילו יש לו שם בפני עצמו, והברזא הנ"ל אינה כלי תשמיש בפ"ע - ומה לי שמו עליו או לא].

צמח צדק

מועילה המשכה לחומרת הראב"ד: (יו"ד קע"ד) מקוה שבו קצת גידי מעיין אך מימיו מתייבשין בעת השרב - לע"ד יש תיקון לזה ע"ד המבואר בש"ע סי' ר"א סעיף מ"ז בשם תשובת הרא"ש (כלל ל"א י"א): "מעין נובע ונתיבש בקיין והיה בור רחוק ממנו קצת כמו חמשה בתים, ומלאוהו מים מכונסין ונתמלא המקוה מתחת הקרקע מאותן מים מכונסין - זה נראה לי להכשיר כיון שלא המשיכו המים לתוכו אלא אגב קרקע נמשך לתוכו דרך גידי הארץ, וראיה מהא דאמר שמואל... נהרא מכיפיה מיברין, פירוש... וכשירדין גשמים ואויר העולם מתלחלח ונעשה רטוב - גם מקור הנהר ותוצאות מימיו מקבלין שפע מלחלוחית האויר ומוציאין מים בשפע והנהר מתגבר והולך ורובה מעצמו ולא הכל ממי הגשמים, ומותר לטבול בנהרות אף על פי שיש בנהר עשר ידות מים ממה שהיה בתחילה, ולא חיישינן שמא רבו הנוטפין על הזוחלין... לפי שרוב תגבורת המים הוא ממקום נביעתו... ואף בעת החום והשרב שגדיהם נצמטים ואין במימיהם מספיק למלאות הבאר - מכל מקום לא אפס לחלוחית הגידים ומים נשאר בהם אלא שהן מועטין ואין מספיקין למלאות הבאר, מכל מקום כשבאין עליהם מים הן ממי הגשמים הן ממים שנשפכו לתוך הבאר האחרת - נתלחלו גידי האדמה ממים שנשפכו לתוך הבאר ההוא והוסיפו מעצמם, נמצא שנטהרה אותה שאיבה ברבייה והמשכה, ועוד שהוא דבר ידוע שאי אפשר שלא ישארו אותם הגידים בלא מים כלל, וכיון שיש בהם קצת מים יש עליהם כל תורת מעין, ושנינו בפ"ק דמקואות: מעין שמימיו מועטין שרבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין לטהר בכל שהוא. מההיא משנה שמעין דמעין נובע שבו מים כל שהוא - יכול למלאות בכתף וליתן לתוכו עד שיהא ראוי לטבילה, הלכך לא נפסל המקוה במים שאובין שנכנסו דרך גידי האדמה לתוכו", ואף את"ל דמקוה זו אין דינה כמעין כי י"ל שהכתלים רק בוצצין ממנה - הנה לכאורה עכ"פ כשיראו שהמקוה מתמעטת והיא רק מ' סאה או יותר מעט אזי ישפכו לתוכה שאובין הרבה כדין האמור במשנה פ"ו דמקואות היו בו ארבעים סאה ממלא בכתף ונותן לעליון כו', ואף אם באנו לחוש לחומרת התשב"ץ ח"א סס"י י"ז לחוש לדעת הראב"ד - ע"ז י"ל לא לשפוך לתוכו בכתף ממש כי אם ע"ד תשובת הרא"ש הנ"ל שבש"ע סעיף מ"ז, והמשכה זו עדיף משאר המשכה, וכיון שהמשכה זו באה להמקוה בעוד שיש בה מ' סאה, א"כ י"ל אף להראב"ד כשר בכה"ג אף אם יתמעטו אח"כ מים מהמקוה, ולא דמי לשאובין ממש דשם הוא שמחמיר הראב"ד אף כשהיו מ' סאה כשרין דהא הכא איכא עכ"פ צירוף מאן דאמר שאובה שהמשיכוהו כולה טהורה, וגם לדידן עכ"פ סגי ברבייה והמשכה, וא"כ י"ל בהמשכה לתוך מ' סאה אינו נפסל לעולם אף להראב"ד, ומה גם שהמשכה זו עדיף טובא משאר המשכה דהנה בהמשנה פ"ד דמקואות מ"ד מים שאובים ומי גשמים שנתערבו כו' אימתי בזמן שמתערבים עד שלא יגיעו למקוה ופר"ש דקסבר המשכה אינה מטהרת כלל אפילו שלשת לוגין לבסוף ודלא כרבי אליעזר בן יעקב, וכן בפ"י הרא"ש שם אף על גב דפ"י דמתניתין ר"א בן יעקב היא מ"מ ראב"י שבגמרא דפ"ק דתמורה ד"ב הוסיף קולא על דין המשנה, עכ"פ לפי מתניתין המשכה לא מהני אף שיש רוב מן הכשר - מ"מ המשכה ע"י תערובות מהני ע"י רוב והמשכה מפני שזהו המשכה טובה יותר, א"כ כש"כ נדון המשכה שבתשובת הרא"ש שהמים נמשכים דרך גידי הארץ משך ערך חמשה בתים שהוא ודאי משך שלשים אמה ויותר - א"כ אפ"ל מלבד שהמשכה טובה יותר כיון שנמשך דרך גידי הארץ דעדיף טובא מהמשכה שעל גבי הארץ, אך עוד זאת דאפ"ל שיש כאן רבייה ג"כ שהמים הנמשכין מתערבין עם לחלוחית המים שיש בתוך הארץ, דהא אמרין בגמרא חגיגה כ"ג. דהא ארעא כולא חלחולי מחלחלא ופרש"י והמים הנובעין כאן באין מנהר גדול, ובברכות פרק הרואה דף נ"ט ע"א גבי ועל הרעמים - ענני חלחולי מחלחלא, ואיתא הפירוש שם חלולין קצת, ועיין בערוך ערך חל בפ"ק דשבת, הביא עוד מקומות שנזכר חלחול והפ"י שיש חללים - א"כ הא דארעא חלחולי

מחלחלא היינו בכל הארץ יש חללים קטנים שבהם יש מים... וכיון שיש דעות דשאיבה שהמשיכוה כולה טהורה כמ"ש בתשו' הריב"ש סי' קכ"ה, א"כ היה מקום לומר דבהמשכה כזו כנדון דתשו' הרא"ש יש לסמוך ע"ז לכ"ע, אך עכ"פ להסיר חששא דהתשב"ץ ח"א סס"י י"ז ודאי יש לסמוך על המשכה כזו **[תמצית: תיקון שלמקוה המתייבשת בעת ייבוש גידי המעיין קיץ הוא כבתשובת הרא"ש בשפיכת שאובין למקום אחר, וגידי המעיין הלחים יתחילו לנבוע את מימיהם, וימלאו את המקוה; עוד ניתן לשפוך אליה שאובין לפני שפחתה ממ' סאה כדי הממלא בכתף ונותן לעליון, ואף לפי חומרת התשב"ץ לחוש לראב"ד עדיין ניתן לא לשפוך לתוכו בכתף ממש אלא להמשיך לתוכו כבתשובת הרא"ש, והמשכה זו עדיף משאר המשכה שמאחר ובאה למקוה בעוד שיש בה מ' סאה י"ל שאף להראב"ד כשר אף אם יתמעטו אח"כ מי המקוה, והראב"ד החמיר רק בשאובין ממש הנכנסים למקוה אף כשנכנסו לפני שהתמעטו ממ' סאה שהרי יש לצרף את הסוברים ששאובה שהמשיכוה כולה טהורה, וגם לדין די ברבייה והמשכה, וא"כ י"ל בהמשכה לתוך מ' סאה אינו נפסל לעולם אף להראב"ד, וכ"ש אם ימשיכו דרך גידי הארץ ממקום מרוחק, ויתכן שאז גם תהיה רבייה מחמת ריבוי לחלוחית הארץ].**

דברי חיים

קטפרס אינו תלוי בזרימה אלא בעמידה במדרון: (י"ד ב' פ"ח, שנת תר"א [1851])... לפענ"ד

גם הרמב"ם ז"ל **[מקואות ח' ח']** 'ג' גומות שבנחל התחתונה והעליונה של כ' סאה והאמצעית של מ', ושטף של גשמים עובר בתוך הנחל - אף על פי שהוא נכנס לתוכן ויוצא מתוכן אין זה עירוב ואין מטבילין אלא באמצעית, שאין המים הנזחלין מערבין אא"כ עמדו' **[כעמדו']** כוונתו מקום קטפרס, והוא שכתב 'אא"כ שיעמדו' הוא על דרך שכתב בפירוש המשניות (טהרות ח' ח'), וז"ל: "קטפרס הוא השטח שאינו שוה לפני הקרקע אלא קצהו האחד גבוה והשני נמוך כמו כבש, ואם היתה עריבה באופן זה והיתה בה לחלוחית משקין ושלש חתיכות של בצק טמא באותו השפוע וכולן כביצה - אינן מצטרפות זו לזו כדי שיטמאו אותו המשקה שתחתיהן ויטמאו את העריבה, ואם היו שתי חתיכות מצטרפות... וענין משקה עומד שתהא רטיבות עומדת תחת הבצק ולא תהא במדרון" - אלמא דמה שהוא קטפרס קרי זוחל ומה שהוא בשטח השוה קרי עומד, ולכן כאן במקואות כוונתו שאין המים מתערבין עד שיעמדו - היינו שלא בקטפרס... גם דעת הרמב"ם ז"ל דקטפרס אינו חיבור אפילו בעומד בלא זוחלין... אם כל המקוה נתערבה בודאי אמרינן לכולי עלמא קטפרס חיבור וכמו דאמרינן בע"ז (ע"ב:) 'שפחסנו צלוחיתו'... עד שפחס היין שבשולי המשפך שנתחבר ממש יין שבמשפך ליין נסך **[פירש האו"ז (ד' פסקי ע"ז רטו) 'שנתמלא בורו עד שהגיע היין וטפח בשולי הגרגותני']** ... משום הכי היכי דהמים נוגעים כל העליונים בתחתונים ורק שמפסיק איזה נסרים שאינם כלים - הרי הם ממש אחד ולא צריכי לגוד אסיק ולא לקטפרס, מה שאין כן אם רחוקים המה ורק נתחברו על ידי קטפרס בודאי אינו חיבור **[בתשובה אחרת לא כתב להקל בזה, ויישב בלהורות נתן (ג' ס"ג ד') שמה שהתיר בהפסק נסרים הוא כשהמים נכנסים דרך הנסרים - שאז דומה למקוה שחילקו בסל שלרמ"א מועיל כשבאחד הצדדים יש מ' סאה (כדעת הראב"ה), והצריכו גם כשפוח"נ בין הנסרים כדי לחוש לדעת החכ"צ החולק על הראב"ה, אולם הפסק רצפה נחשב הפסק לדעת הדברי חיים];** מה שהתירו הגאונים מיירי בודאי שלא היו המים רחוקים, דאם המה נמוכים הרבה בלאו הכי פסולים דהוי זוחלין, אלא ודאי שהמה סמוכים זה לזה וכמו שעושים במקומות שטובלין בארגז תלוי בחבלין שמשלשלין הארגז עד סמוך למים שלא יהיה זוחל - ובכהאי גוונא הוי חיבור, אבל בנידון דידן שהמים נמוכים הרבה וכל חיותן על ידי חיבור בניצוק ודאי אינו חיבור לכולי עלמא ואפילו רבי יהודה לית ליה גוד אסיק... ולדינא לפענ"ד אסור לעשות מקוה על אופן זה אך אם ירצה כבודו להכשיר השאובין מקודם שיהיו באים שלא ע"י אדם ובהמשכה - אם יש צורך גדול יוכל לעשותו... קטפרס הוא מקום שיפוע שאם יתן עליו

מים ירד, אבל לא זה הסיבה שאינו חיבור בעבור שהוא נוזל, ולומר דאם התחבולו לפעול שיהיה עומד
הוי חיבור - א"כ למה משקין שבמקל אינם טהורים לחכמים מפני שהוא קטפרס הא בקל יוכל
להתחבול שלא יזלו בהשקתן למקוה... דהטעם הוא כל שאינו חיבור בטבעו שטח שוה אינו חיבור...
דמים הניתן על מים שבבור הרי נחו ואינם זוחלין ורק בטבעו הם נחים - הרי נחברו מים במים בשטח
השוה, אבל מים שנתחברו על ידי ניצוק ורק על ידי תחבולה ומכריח הוא עומד באויר בסור המכריחו
יפול למטה - בודאי לא הוי רק כמו שעומד באויר... סוף דבר מקוה זו פסולה מן התורה לפענ"ד... ורק
אם יהיה על כל פנים שאובה שהמשיכה כולה דהוא כשר מן התורה כמעט לכולי עלמא - אז כשירה...
**[תמצית: הרמב"ם כתב "אין המים הנזחלין מערבין אא"כ עמדו", ולפענ"ד כוונתו שמה שהוא בשטח מדרוני מחשב
קטפרס אפילו אם בפועל אין כאן זחילה, דכל שאינו חיבור בטבעו שטח שוה - אינו חיבור, כדמוכח מדבריו בטהרות
"קטפרס הוא השטח שאינו שוה לפני הקרקע אלא קצהו האחד גבוה והשני נמוך כמו כבש, ואם היתה עריבה באופן זה
והיתה בה לחלוחית משקין ושלוש חתיכות של בצק טמא באותו השפוע וכולן כביצה - אינן מצטרפות זו לזו כדי
שיטמאו אותו המשקה שתחתיהן ויטמא את העריבה", אבל מים שנתחברו על ידי ניצוק ורק על ידי תחבולה ומכריח
הוא עומד באויר בסור המכריחו יפול למטה - בודאי לא הוי רק כמו שעומד באויר, ולדינא אסור לעשות מקוה באופן
שהאוצר נמוך ממקום הטבילה, ומקוה זו פסולה מן התורה לפענ"ד, ואם יש צורך גדול ניתן להתיר אם מכשיר את
השאובין לפני שיבואו, או שתהיה עכ"פ שאובה שהמשיכה כולה דכשר מן התורה כמעט לכולי עלמא. ראיתי בחוברת
של חב"ד שטענותיו של הדברי חיים אינן שייכות במקוה העשויה לפי האדמו"ר הרשב"י, דמודה הדברי חיים כשהמים
הגבוהים אינם ניצוקים דרך צינור אלא ממש נחים על המים התחתונים, ובפרט כשהפתחים בגודל טפח ההופכים את
הבור ליחידה אחת ממש עם המקוה, ונ"ל שדקדקו כן מדברי הדברי חיים "דמים הניתן על מים שבבור הרי נחו ואינם
זוחלין ורק בטבעו הם נחים - הרי נחברו מים במים בשטח השוה, אבל מים שנתחברו על ידי ניצוק ורק על ידי תחבולה
ומכריח הוא עומד באויר בסור המכריחו יפול למטה - בודאי לא הוי רק כמו שעומד באויר"]**

חשש קטפרס במדרגות: (יו"ד ב' צ"ז)... לפי תמונת התיבה ששלחתם אלי [תיבת עץ שנקבים
בשוליה, ואשר אחת מדפנותיה אינה ישרה אלא עשויה כמדרגות כדי להתלבש על מדרגות המקוה, ובכך יוכלו לחמם
את המים שתיבה זו ביתר קלות] והשליבות המה בשיפוע שמונחים על שליבות המקוה שהוא בשיפוע
וידוע דקטפרס אינו חיבור לדבר שהוא מן התורה וכמבואר בר"ש ז"ל (מקואות ו' ח') וכן הסכימו רוב
ראשונים ואחרונים, ולכן אם המקוה הוא באופן הזה פסולה להר"ש ז"ל ולרוב ראשונים ואחרונים
הגם שיש מקום לפלפל... והנה בודאי רוב פעמים אין במים מ' סאה והוי מקוה חסירה ופסולה מן
התורה, וגם באה בידי אדם דלרוב הפוסקים דאורייתא - ובדאורייתא קטפרס אינו חיבור, ולכן בודאי
אם הוא בזה האופן היא פסולה ודאיתא... ראיתי במכתבם שאין לפי דעתכם חשש קטפרס ביש מ'
סאה, וזה אינו כלל לדינא, דבקטפרס אפילו מ' סאה שהמה מחוברים על ידי קטפרס אין לטבול בהם
וכמבואר בתוספתא בהדיא מובא בר"ש (מקואות ד' ד-ה'), ורק לחד תירוץ בתוס' גיטין יש מכשירין...
אבל לא קיימא לן כן, ובאמת אין לטבול על המדרגות שבמקוה... ח"ו לטבול זולת אם יש מ' סאה
חוץ הקטפרס והשיפוע ולטבול שלא במקום הקטפרס, והנה לפי אומדנא אין בתיבה הקטנה מ' סאה
זולת הקטפרס, ואך אפילו אם היה כעת מ' סאה - הלא דבר זה שכיח שיתמעט ויש פסול דאורייתא,
ואפילו אם תעשו נקב למעלה שיהיה חיבור בלא קטפרס מכל מקום גוף השליבות הוי קטפרס ואינו
חיבור זולת במ' סאה בעיגול זולת הקטפרס השיפוע, וגם עוד מכשולות רבות שיוכל לבוא... הלא
תוכלו להתחבול בתחבולה על פי אומנים בקיאים אשר כעת שיהיה המקוה שלימה מחוברת להמעין
היטב ולטבול על נסר רחב תוך המעין הנקרא שלחן, וזה יהיה מנוקב או יהיה של אבן ומנוקב ושיהיה
יותר ממ' סאה זולת השיפוע וכאשר בכל קהילות ישראל יתקנו באופן לחמם המים ולא יתרבו

ההוצאות כל כך, ותוכלו לעשות המקוה שיהיה כשר בלא שום פקפוק ושאלה כלל כי כן ראוי ונכון לקהילה ועדה חשובה כ"ב לעשות על צד היותר טוב... שהרי בעניני משא ומתן אדם בוחר דרך הבטוח ביותר מכל שכן בעסק המצות, נהי שכשר ראוי לעשות על צד הבטוח יותר [תמצית: לגבי טבילה במקוה ששמו בו תיבת עץ שנקבים בשוליה, ואשר אחת מדפנותיה אינה ישרה אלא עשויה כמדורות כדי להתלבש על מדורות המקוה - ובכך יוכלו לחמם את המים שתיבה זו ביתר קלות - יש לפסול שהרי קטפרס אינו חיבור לדבר שהוא מן התורה, והרי ברוב פעמים אין במים מ' סאה והוי מקוה חסירה ופסולה מן התורה אלמלא המים שבאים דרך המדורות, וגם באה בידי אדם דלרוב הפוסקים דאורייתא - ובדאורייתא קטפרס אינו חיבור, ויש לפסול קטפרס אף כשיש מ' סאה, ובאמת אין לטבול על המדורות שבמקוה, ואף כשטובלת שלא במקום הקטפרס, ולפי אומדנא אין בתיבה הקטנה מ' סאה זולת הקטפרס, ואפילו אם היה כעת מ' סאה יש לחוש ששבוא הזמן יתמעט ויש פסול דאורייתא, ולו יועיל נקב למעלה שיהיה חיבור בלא קטפרס שהרי גוף השליבות הוי קטפרס ואינו חיבור זולת במ' סאה בעיגול זולת הקטפרס השיפוע, וראוי ונכון לעשות על צד היותר טוב שהרי בעניני משא ומתן אדם בוחר דרך הבטוח ביותר מכל שכן בעסק המצות].

(ח'מ א' ל"ז) ...ולכן הדבר ברור דלהרמב"ם והראב"ד והרמב"ן ז"ל מקוה זו פסולה, ולהרמב"ם יוכל להיות דהטעם משום מראית עין כדברי הרמב"ן ז"ל, אבל להראב"ד לפי הנראה מפשט דבריו משמע שהוא מדאורייתא אך מש"ס יבמות הנ"ל נראה להדיא שהוא דרבנן ואף על כל פנים שאינו מפני מראית עין רק פסול ממש כמו שיראה המעיין בדבריו; והנה לדינא רובא דרובא מכשירים וכן פסקו הב"י ורמ"א ז"ל בשולחן ערוך, אך הש"ך הביא בשם הרשב"ץ ז"ל להחמיר ובאמת נכון להחמיר דהאיך שייך לטבול נשים במקוה שפסולה בודאי לדעת הרמב"ם והראב"ד והרמב"ן ז"ל ובודאי מקוה זו פסולה, ורק שיעשו נקב בהמקוה ולחברו ע"י קנה [לא כתב כאן שיהיה בו כשפוח"נ, או שבכוונה כתב כן כי מיירי רק בשאובין שמן הדין די בכחות השערה, או שכוונתו לכשפוח"נ] להבאר שבו נאספים המים שלדעת י"ש על כל פנים ארבעים סאה מי גשמים בבור - ובהכי סגי כמבואר במשנה מטהרין התחתון מהעליון, והגם שיש פוסקים דצריך להיות החיבור תמיד כמבואר בשו"ע - על זה יש לסמוך בכהאי גוונא להקל, על כל פנים בכל פעם שיראו שניטל הרוב יכשירו כנ"ל [תמצית: יתכן שטעם פסול נתן סאה ונטל סאה להרמב"ם הוא מפני מראית העין, ולראב"ד אינו מפני מראית העין אלא פסול ממש מדרבנן, רוב הפוסקים מכשירים והש"ך הביא להחמיר, וכן נכון להחמיר כי איך שייך שתטבולנה במקוה שפסולה לכמה ראשונים, ויעשו נקב שיחברנה לבאר שיש בו מ' סאה מי גשמים, ויחברו בכל פעם שיראו שניטל הרוב, ויש לסמוך להקל שאין צריך חיבור בעת הטבילה].

חומרת הראב"ד היא מן הדין: (חלק ב' מקאוות כ') לפענ"ד הראב"ד לשיטתו דבכל איסורי תורה

קמא קמא בטל ואפילו בנ"ט משום שנהפך ההיתר לאיסור, ואפילו נתרבה האיסור עד שנתן טעם - מצטרף לבטל האיסור ובנפל לאח"כ... וא"כ לפי"ז כ"ש לענין מקוה דקיל טפי בודאי דהוה ליה נהפך המ"פ למים והוי כזרועין ולא יפסלו לאחר כך אפילו ברבו מ"פ דקמא קמא בטל אפילו מדרבנן - מכ"ש שאר איסורין דמותרין לשיטתו אפילו מדרבנן - א"ו מדאמרין ביבמות דלא כשר אלא רובו ש"מ דלא אמרין סברא דזריעה, ורק לענין מקוה לא נהפך להיתר כלל דלא דמי לאיסורין דבטל שם האיסור מיניה, אבל לענין מקוה - האיסור וההיתר כאיתיה דמי... ומש"ה לא מהני רק רוב מי מקוה, אבל כל שנתעורר רוב שאובין - עוררין השאובין דמקודם וכמו גבי טומאה, ורק עד רובא כשר; ולא קשה על הראב"ד ז"ל מהך מתניתין דמקוה שלם ממלא בכתף בעליון ויורד לתחתון ששניהם כשרים - דהתם משום דהוי עד חציו כמ"ש הראב"ד להדיא בספר בעה"נ... אך מחמת שרוב הפוסקים פליגי על הראב"ד והרמב"ם ז"ל בזה - לכן נראה להקל כוותיהו, אך לכתחלה יש להחמיר לצאת דעת הראב"ד

והרמב"ם ז"ל כאשר כתב התשב"ץ ז"ל ומביאו הש"ך ז"ל; והנה לפי"ז י"ל דכ"ש אם השיק מים שאובין למקוה דקי"ל דכשר בהשקה וכמו שמבואר במשנה מטהרין התחתון מהעליון - מ"מ אם נפסק ההשקה פסול, דהא ק"ו אם בנתחבר מ' סאה שאובים ונתערבו יחד ס"ל להראב"ד ז"ל דאם נחסר משהו מים פסולים - דנחסרו גם מהכשרים, מכ"ש אם נחסרו כל הכשרים כגון שנפסק דבר המשיקם - בודאי שפסול [יש לדחות שבנתן סאה ונטל סאה אין יותר בסיס כשר, משא"כ בהשקה לאוצר כשר יש בסיס כשר, וכ"כ המהרש"ג, וגם הד"ח עצמו כתב בחו"מ שיש לחוש לראב"ד אבל א"צ לחוש להשקה שנפסקה]... ולכן לפ"ד התשב"ץ שמחמיר לכתחלה כדברי הראב"ד ז"ל - בודאי שחוששין לדבריו ז"ל [תמצית: חומרת הראב"ד אינה נובעת רק מחשש מראית העין אלא היא מן הדין, שהרי לשיטתו דתמיד אמרין קמא קמא בטל לא היה לגמרא להחמיר שנתן סאה ונטל סאה הוא רק עד רובו, ומדהחמירו ש"מ שרוב השאובין מעוררים את השאובין דמקודם, ואין להקשות מהמשנה של ממלא בכתף ונותן דהראב"ד העמידה דכשר רק עד חציו, ולכתחילה יש להחמיר כשיטתו, ומזה נובע שיש להחמיר בנפסקה ההשקה כי אם פוסל כשנחסרו משהו מים פסולים - חסרו גם מהכשרים - כ"ש כשההשקה נפסקה וממילא נחסרו כל הכשרים].

זחילה לתוך המקוה: (דברי חיים מקואות ה') אפילו היה זוחל לתוך בור או מערה ועומד מתוכו ואינו יוצא לחוץ מהמערה והבור - נקרא זוחל בשעת זחילתו לתוכו; (והסביר) כ"כ להדיא בתשובת הריב"ש סי' רצ"ב, וז"ל שם 'ואין נקרא זוחלין אעפ"י שלא ישארו המ' סאה במקוה שמטביל בו, אלא הרי הוא נקרא אשבורן כיון שמן המקום באו ואליו הם שבים אלא שנפחתו בהכרח מחמת אדם או דבר אחד שבתוך המקוה, והרי הוא כהאי דתנן פ"י דמקואות מחט שהיא נתונה על מעלות המערה, היה מוליך ומביא במים - כיון שעבר עליה הגל טהורה, וכן נמי ע"כ לא פליג רבא עליה דרבי יהודה בההוא דאם היו רגליו של ראשון נוגעות במים אלא משום דס"ל דטופח להטפיח לא הוי חיבור בעיבור המקואות, הא אם הוי חיבור היה השני טהור כי היו מים שעל הראשון מצטרפין כיון שעדיין הם מחוברים למקוה וסופם לירד שם, ולא מקרי זוחלין כיון שמשם יצאו ואליו הם שבים' - אלמא דאפילו בזוחל רק למקוה ושם עומד מקרי זוחלין, ורק באם ע"י כח אדם שהסירו ממקום הקילוח בחוץ וכשיסיר המכריח ישובו המים לאחוריהם לא נקרא זוחל יעו"ש, ויעויין בש"ך ס"ק ל' מפורש בהדיא כן, ועיין בר"ש דלא משמע כן [תמצית: גם זחילה לתוך בור ועומד שם ואינו יוצא לחוץ - נחשבת זחילה, וכ"כ הריב"ש דכתב שהמים שעל הראשון אינם זוחלים מאחר וישבו למקוה, ובר"ש לא משמע כן]. כתב בספר יסוד יוסף (תשובות ומכתבים) שנראה שכוונת הדברי חיים לר"ש (מקואות ה' ו') שהסביר שמה שלב"ש מטבילין בחרדלית הוא מפני דס"ל קטפרס חיבור ונוטפין מטהרין בזוחלין, והוסיף שיתכן שיש אצל החרדלית פרסת בהמה שהמים עומדים בה ומחוברת לחרדלית כשפוח"נ - וממילא כוונתו שאז אינם זוחלין, ופשוט שאין שיעור מקוה במקום הפרסה וצריך לצירוף המים שבשיפוע ההר, ולשון מטבילין בחרדלית משמע שמטבילין במים שבשיפוע ההר ולא במים שבפרסה, ואין לומר שבפרסה עצמה יש מ' סאה הרי שגם בית הלל היו מודים שמטבילין בה, אלא ברור שכוונת הר"ש שע"י הפרסה - גם המים שבהר אינם זוחלין, דס"ל שהמים העומדים למטה מחשיבים שגם המים שעל ההר אינם בתורת זוחלין.

עמק שאלה

טעמי פסול 'שאובין': (הרב מרדכי דוב טברסקי [חתן הדברי חיים, תרס"ג], יו"ד מ"ח) אבאר בקיצור דעת הראשונים בפסול שאובין: יש בזה שלשה עניני פסולין: א' - מצד שנעשה שאובין בכלי, ואפילו אתי ממילא לתוך הכלי נפסלו מן התורה - והוא מבואר בבעלי הנפש, ולגירסת הב"י זו דעת הראב"ד

עצמו, וכן מוכח להדיא מפסקי הרא"ש (מקואות י"א) שדחה את דעת ר"י שכולו שאוב מדרבנן מהא דקתני היה הצינור מקלח לתוך המקוה והמכתשת נתונה בצדו - פסול, וסיים הרא"ש דמדפסלינן כשאין רוב במקוה מוכח דפסול מדאורייתא - והרי שם מיירי בצינור המקלח לתוך המקוה, משמע שמקלח מעצמו והמים אטו ממילא, אלא שהספק אם נפלו מהצינור למקוה או מהמכתשת שהיא כלי - מוכח דאפילו באתי ממילא לתוך הכלי הוי שאובין מה"ת; ב' - מצד תפיסת ידי אדם - והוא דעת הראב"ד דכלי לא כתיב בתורה אלא שיהיה בידי שמים, וכל דאתי ממילא למקוה ידידי שמים הוא מכשר מן התורה אע"ג דאתי דרך כלי - ואפילו הוא כל המקוה, ומדרבנן הוא דגזור, ובהמשכה כולה כשר, ועיקר הפסול מן התורה הוא שלא תהיה תפיסת ידי אדם - ואז פסול אפילו שלא על ידי כלי כלל, והוכיח זה מהא דסגוס ומכמה ראיות, וכ"כ תשובת הרמב"ן (רל"א, מובאת בב"י); ג' - דעת הר"ש דפסול שאובין הוא משום הויה על ידי טהרה, ולכן כתב הר"ן (שבועות ב' אליבא דהר"ש) דכלי גללים ואבנים - אפילו כולו שאוב פוסל רק מדרבנן, ואף שנתמלא ונשפך ע"י אדם ואדם הוי מק"ט - דבהויה ע"י מק"ט אינו פוסל רק כשבא מתוך דבר המקבל טומאה למקוה להדיא, וכאן לא בא להדיא מתוך ידי למקוה אלא מתוך כלי שאינו מק"ט, ואף שהוא כחו בידי אדם - זה לא אכפת לן לענין הויה ע"י טהרה. אין לדקדק בסתירה בין תשובות ר"ג ור"ב בחת"ם סופר שכתב שהמים נכנסו ישירות למלאה, לבין תשובה ר"ד שכתב שנמשכו למלאה - שאין חיוב לדקדק כן בדברי האחרונים, ואין החיוב לדקדק אלא בדברי הראשונים שהם נגדנו כמלאכים, ולגבי האחרונים אמרין שדיברה תורה כלשון בני אדם, ואם כת"ר הבין ודקדק כן - אפריון אמטייה. אם השאובין ילכו בדרך המשכה - י"ל שמודה רבינו ירוחם דשאובה כולה הוא דרבנן וכו' ע"י יודו דכיון שהוכשרה אינה חוזרת לפסולה, ובכך אין להקשות מהמשנה דג' מקוואות די"ל בשאובין דרבנן כאוקימתת הראב"ד, וכן לגבי המשנה דנותן בכתף י"ל דלכו"ע אין חוזר לפסולו דכיון דנמשך לתחתונה, ואפשר שזהו טעמו של החת"ם סופר בסי' רי"ד דנקט לשון המשכה; ומה ששופך לתוך המקוה עד שיוורד למקוה השניה הוי דרך המשכה כשיש בעובי הכותל שיעור המשכה דודאי לא נחמיר עוד לצאת גם דעת המרדכי דבעינן ראויה לבלוע, ולענין לצאת ידי דעת הראב"ד נכין לעשות הנאסאס באופן שתהיה המשכה למקוה.

(י"ד מ"ט) כשסומכים על דעת הש"ך בשאובין שהמשיכוהו והם רוב על מי המעיין בעינין לפחות המשכה ע"ג קרקע, ולכן יעשו תיבה פרוצה וימלאוה טיט גבוה ג' או ד' טפחים, ויעשו בו חריץ - ובה המים ימשכו ע"ג קרקע. מאחר והרשב"א בתשובה כתב דיש להחמיר כרשב"ם והראב"ד דבעינן רוב כשרים על פני השאובין - לכן צריך לראות שמי מעיין רבים יכנסו למקוה עד שלא יצטרכו להוסיף רוב שאובין. מאד צריך להזהר שלא תהיה אפילו זחילה שאינה ניכרת דאף שהשו"ע פסק דבעינן שתהא ניכרת זחילתן אולם בתשובת הרא"ש הביא דעת הפוסלים בזחילה מועטת, וזה חשש דאורייתא, ובמקוה צריך לצאת אפילו דעת יחיד כמ"ש התשב"ץ, כ"ש שיש חקירה גדולה אם זחילה ניכרת היא שתהיה ניכרת להדיא במקוה או שתהא ניכרת מחוץ למקוה [ואף שהתשב"ץ כתב שלסוברים דבעינן זחילה ניכרת - לא חיישינן שניקב למטה ונוטף - דיש לחלק דבנדוד יש נקב וצריך לסותמו, וגם יתכן שהוא סובר שזחילה היא רק כשניכר בתוך המקוה], ולכן צריך שבכל פעם שהמים נכנסים למקוה אדם כשר ימדוד המים, ולאחר שעה או שעתיים יחזור למדוד אם נחסרו משיעורן.

המאסף

המקוה האשכנזית בירושלים: (תרס"ד [1904], הרב יחיאל מיכל טוקאצ'נסקי) א' - כיצד עשוי המקוה המשמש את הקהילה האשכנזית בירושלים... וכשבא להכשיר מקוה הטבילה פותחים את

נקב השפופרת ויבאו מים כשרים מאוצר הזריעה למקוה הטבילה, וכאשר יגיעו המים עד השפופרת סותמין אותו ומוסיפין מים שאובים במקוה הטבילה [היינו שאוצר זה הוא של זריעה ללא השקה, ורואים שלא חששו שמים יזחלו ממקוה הטבילה לאוצר דרך הנקב הסתום] עד שיהיה בגובה המים זרת ממעלה להטבור, וכשרוצים להחליף שוב את המים של הטבילה מוסיפים מים שאובים לאוצר הזריעה עד שתהיה שוב מלאה, ופותח שוב את השפופרת [נראה שלא חששו להווייתו בידי אדם בפתיחת הפקק, ובהמשך המאמר - הכותב התייחס לנדון זה] וחוזר חלילה, וכך מחליפים המים כמעט בכל שבעה ימים. ב' - מדות אוצר הזריעה: $1.2 \times 1.2 \times 1.8$ [היינו שאוצר הזריעה מכיל כ- 2.6 קוב] ובזה ארבעה שיעורים של מקוה... ומקוה הטבילה 1.2×1.3 בגובה 0.8 עד נקב השפופרת, ועוד 0.4 מעל הנקב [היינו שמקוה הטבילה מכיל כ- 1.24 קוב עד הנקב, וכ- 1.86 קוב כשהיא מלאה עד גובה 1.2 מטר]. ג' - מה שאין נוהגים בהשקה הוא מפני שאינם רוצים לסתום את נקב ההשקה מפני החשש לספיקו של רבינו ירוחם, וגם אינם מעוניינים להשאיר את נקב ההשקה פתוח מפני לכלוך המים ומפני הפסד החימום ומחשש שהוא יסתם במשך הזמן, אלא ששיטת רבינו ירוחם קשה מאד כפי הנראה מהמשנה (מקוואות ו' ג' "שלשה מקוואות בזה כ' סאה ובזה כ' סאה מים שאובין והשאוב מן הצד, וירדו שלשה וטבלו בהן ונתערבו - המקוואות טהורין והטובלים טהורים") שההשקה מכשירה גם לאחר שההשקה כלתה, ואמנם הש"ך הביא את דעה זו וסיים שטוב להחמיר לכתחילה, ובספר גידולי טהרה (מקוואות י') יישב את דעה זו והביא רבים שסוברים כך, וסיים שאינו יודע מקום להקל בזה. ה' - ומראש נתקשיתי מה מועיל מה שאנו מכשירים את מקוה הטבילה מאוצר הזריעה - עדיין כשאנו פותחים את השפופרת הרי קילוח הראשון של המים בא מכאן אדם הפותח, והרי זו תפיסת ידי אדם... ולפי זאת ניהא שהמים היורדים בקלוח הראשון גם אם הם ג' לוגים - נתכשרו תיכף ומיד על ידי השקה כי עובי הקילוח הוא כשפופרת הנוד, ולענין קטפרס נצטרך לומר כמ"ש תו"ט (מקוואות ו' ח'): "משמע מדברי התוס' גיטין ט"ז. דכשהמים סופן לירד ודאי וליפול למקוה - הו' קטפרס חבור, ומה"ט אפילו גוד אסיק נמי איכא למימר במקום שהוא בכה"ג כיון שהעלין ראוי ודאי לירד אמרינן גוד אסיק, ודו"ק", אולם לענ"ד יותר טוב היה לעשות הנקב קטן שיהיה ברור לנו שאין ג' לוגין בקילוח הראשון, ואף שיהיה הנקב פחות משפופרת הנוד גם אין קפידא דאחרי שאנו מכשירים את מקוה הטבילה מאוצר הזריעה - תו לא צריכין רוחב שפופרת הנוד, דפירצה שדרך בו יעברו מים כשרים למקוה לא בעינן דוקא שתהיה כשפופרת הנוד כי שיעור זה אינו אלא להשקה וחבור, ואם לא יהיה ג' לוגין בקילוח הראשון שוב ליכא תפיסת אדם דאנן פסקינן כחכמים שגם בתחילה פוסל דוקא ג' לוגין. ו' - הרבה הצטערו הרבנים על שאין ביכלתם להכשיר את המקוה בימי הקיץ גם לשיטת הראב"ד... ולשיטה זו הרי כשהחליף פעמיים את המקוה אי אפשר להכשירה עוד דבפעם השלישית ליכא תו לפי החשבון רוב שיעור של מי גשמים, ולפי מנהגינו שהננו נוהגים להוסיף מים שאובים לאוצר הזריעה ולתת ממנה למקוה הטבילה - הרי הכשרתה שלא על פי שיטת הראב"ד; ובשנת תר"ס מצאנו תרופה גם לזה: אחרי עמל ומדידות ראינו שיש מקום לקרן זוית אחת בבית המקוה שאפשר לחפור בו בעומק חפירה כשיעור מקוה ומכוונה לעומקה של מקוה הטבילה, ואז עשינו החפירה בנפח קוב שתחזיק שיעור מקוה בשופי, ועומקה כנגד עומקה של מקוה הטבילה, ונקב חלול כשפופרת הנוד עובר מהחפירה למקוה, והנקב הזה בתוך החפירה הוא למעלה סמוך לתקרתה, היינו בגובה המטר, ואל תוך החפירה יבואו מי גשמים דרך צינור של חרס והמים שבתוך החפירה לא ימשכו אלא להשקה, והם תמיד על עמדם, ונקב השפופרת פתחו שערי לא יסגר ולא יסתם, ונמצאו מי מקוה הטבילה מחוברים תמיד למי הגשמים של החפירה על ידי שפופרת הנוד הפתוח בכל עת וזמן, ואף שבאופן הזה שוב היינו יכולים למלא מקוה הטבילה במים שאובים אף

לשיטת רבינו ירוחם מאחר שמתחברים למי גשמים על ידי שפופרת הנוד הפתוח תמיד - בכל זאת אין אנו משנים מנהגנו הקודם, והננו ממלאים את מקוה הטבילה מאוצר הזריעה פן יארע באיזה זמן איזה פסול בחפירה או שיהיה בה סדק ויהיו מימיה זוחלין או שתחסר לפעמים משיעורה או שאולי יסתם השפופרת הנוד באיזה מקרה - לפיכך אנו אוחדים מעשינו הראשונים להכשירה מאוצר הזריעה, וגם השפופרת הנוד פתוח לחפירה, והוא על צד היותר טוב. ז' - ופעם אחת במשך שנתיים אנו מחליפים ביום של גשם גם את מי אוצר ההשקה לא רק מצד הנקיות אלא גם מטעם אשר במשך פעמים רבות שמחליפים את המים ממקוה הטבילה יש לחוש שוב לשיטת הראב"ד כי בכל פעם שמרוקנים את מקוה הטבילה יחסרון מעט מים מהחפירה בגובה נקב השפופרת הפתוח, וכשתתמלא מקוה הטבילה במימיה יתמלא חסרון החפירה ממים האלה, ויכול להיות שבמשך של שנתיים שלש יהיה שוב החשש לדעת הראב"ד - כי על כן דרוש להחליף גם את אוצר ההשקה במשך הזמן. ח' - ומטעם הרבנים הגאונים שליט"א נמנו משגיחים מיוחדים על המקואות והנם ת"ח העוסקים בזה לשם מצוה, ואין רשות לבלן לפתוח את שפופרת הנוד מאוצר הזריעה עד שיבא אחד מהמומנים על זאת, והמשגיח הבא רואה אם לא נשאר מים ולחלוחית במקוה הטבילה, ושלא ישאר בתוכה כלי קיבול, וכדו', והוא עומד מעת פתיחת השפופרת הנוד עד שיבואו המים למקוה הטבילה שיעור גדול של מקוה, ואז נותן רשות לבלן להוסיף מים שאובים במקוה הטבילה שתהיה ראויה לטבול בה. ט' - ואנו האשכנזים נוהגים היום לחמם את מקוה הטבילה בכל יום מטעם שהחולשה ירדה לעולם, והכל חולין אצל צינה, אלא בהחמום בע"ש מדקדקין שיהיו המים בלילה רק פושרין. י' - בשנים האחרונות נבנו בתי מקואות גם בשכונות אחדות מחוץ לחומת עיר הקדש, ושם היתה להם יכולת לעשות בור גדול סמוך למקוה הטבילה שיהיה מיוחד למים כשרים ושיקבל בקרבו מי גשמים בשיעור בערך חמשים מקואות [היינו כ- 32.5 קוב], ובכותל המפסיק בין הבור למקוה נעשה נקב, ובכל פעם שמריקים את מקוה הטבילה פותחים את נקב השפופרת עד שיכנסו מים כשרים מהבור למקוה בשיעור מקוה בשופי, ובאופן זה לא הצריכו לעשות עוד מקוה שתהיה סמוכה למקוה הטבילה [נראית כוונתו שכבר אינם צריכים אוצר זריעה], ולא צריכי תו לאוצר השקה [תמצית: האשכנזים בירושלים מכשירים מקוה ע"י זריעה ללא השקה, ולאחר הזרמת מ' סאה סותמים את הנקב ומוסיפים מים שאובים לבור הטבילה; ב' - אוצר הזריעה מכיל כ- 2.6 קוב שהם כארבעה שיעורי מקוה, ובור הטבילה מכיל כ- 1.24 קוב עד הנקב, וכ- 1.86 קוב כשהיא מלאה עד גובה 1.2 מטר; ג' - בתחילה לא השתמשו באוצר השקה כי השארת הנקב פתוח עלולה לגרום ללכלוך המים ולהפסד החימום, ומחשש שיסתם, וסתירתו אינה רצויה מפני ספיקו של רבינו ירוחם, ואף ששיטתו קשה אולם היו שחששו לה; ה' - פתיחת הפקק שסותם את אוצר הזריעה ובכך הכנסת קילוח המים - נחשבת תפיסת ידי אדם, אלא שכשעובי הקילוח הוא כשפופרת הנוד הרי שהמים היורדים בתחילה מיד מושקים לאוצר, ומועיל אף שהוא קטפרס כיון שסוף העליון ודאי לירד, אך עדיף היה שהנקב היה קטן שבקילוח הראשון לא יהיו ג' לוגין כי תפיסת אדם בתחילה פוסלת דוקא בג' לוגין, ומועיל אף שאין בנקב רוחב כשפופרת הנוד מאחר והכשר המקוה הוא ע"י זריעה ולא ע"י השקה; ו' - מאחר והיו מעוניינים להכשיר את המקוה גם בקיץ גם לשיטת הראב"ד, ולכן הוסיפו אוצר השקה בנפח קוב המושק לבור הטבילה בגובה האוצר ע"י נקב כשפופרת הנוד הפתוח תמיד, ואוצר ההשקה ניזון רק ממי גשמים הבאים דרך צינור חרס; אף לאחר שהותקן אוצר השקה לא סמכו רק על הכשר ההשקה למים שאובים, אלא המשיכו להכשיר את המקוה ע"י זריעה שמא החפירה תיפסל או שסדק יגרום לה לחזול, או שתחסר משיעורה או שהנקב יסתם ז' - ביום גשם פעם בשנתיים מחליפים את מי אוצר ההשקה גם מצד הנקיות וגם כי מריבוי החלפות בור הטבילה יש לחוש שבמשך שנתיים שלש מי אוצר ההשקה הוחלפו במים מבור הטבילה, כתוצאה של ירידת המפלס מגובה הנקב הפתוח; ח' - מונו משגיחים הרואים אם לא נשארה לחלוחית בבור הטבילה, ולא נשאר כלי קיבול, והוא מאשר לבלן

להוסיף מים מאוצר הזריעה, וגם מורה מתי כבר ניתן להוסיף שאובין; ט' - האשכנזים מחממים את בור הטבילה כי חולשה ירדה לעולם, ובע"ש מדקדקים שבלילה יהיו רק פושרין; י' - כשבנו מקוואות חדשים מחוץ לחומה הוסיפו מאגר גדול בשיעור חמשים מקוואות המקבל מימיו מהרחובות והחצרות, ומזרימים ממנו מים בשיעור מקוה בשופי בכל פעם שמרוקנים את בור הטבילה, ובכך לא הוצרכו יותר לזריעה והשקה (מוכח ממאמר זה שהם לא עשו דבר ללא סיבה, כי את אוצר הזריעה הצריכו למרות ההשקה רק מחשש שמא האוצר יזחל [לא הבנתי מה תעזור להם הזריעה] או שמיימי יתמעטו או שהנקב יסתם, את ההשקה הצריכו למרות הזריעה רק מחשש לראב"ד, אולם זאת עשו כי היו בטוחים שבאמצעות אוצר ההשקה הם מרויחים את הראב"ד [וגם זאת לא הבנתי מה עלה על דעתם, הלא גם ללא חשבון אינטגרלי פשוט שמי הגשם פוחתים בו במהירות - הרי מפורש שם שהנקב שבין אוצר ההשקה לבור הטבילה היה תמיד פתוח, וגובהו היה מטר - כלומר מתחת לגובה פני המים כך שכולו היה טבול במים, ואך שתקרתו היתה נמוכה בגובה מטר (לא הבנתי כיצד הצליחו לחפור חפירה סגורה) וממילא לא היו בו מים מעל גובה הנקב - אולם הנקב לא היה כקליפת השום אלא כשפוח"נ כך שהרבה מים הוחלפו בו בכל פעם; וגם לא הבנתי מדוע לא עשוהו בגובה כקליפת השום (ומאד רחב כך שלא יסתם כולו) אליבא דהרב בלוי שכקליפת השום אינו חייב להיות רואה פני השמים אלא די ברואה את התקרה]; ובמקוואות החדשים שעשו מאגר מי גשם המכיל חמשים שיעורי מקוה ומקבל את מימיו מרחובותיה וחצרותיה של ירושלים [ומשום מה לא חששו שהמים עברו דרך כלים] הרי כבר לא הוצרכו לעשות אוצרות השקה וזריעה [לא הבנתי מדוע לא מילאו רק כ"א סאין תוך הסתמכות על רביה והמשכה, והרב בוקוואלד הסביר שחששו לדעת הגידולי טהרה שכשרבו השאובין בהמשכה המקוה אינה כשרה, או מפני שיתכן שהרמב"ם והשו"ע התיירו רק כשהשאובין נכנסו באופן של קמא קמא בטיל ולא בשפיכה, או מפני שקשה לקיים המשכה ללא פקפוק שהרי בעינן קרקע בולעת] - ואם כן לא הבנתי מדוע לנו לעשות כל כך הרבה אוצרות ופטנטים שאנו יודעים שאין בהם צורך אמיתי ולא די באוצר זריעה עליון, שהרי הבטון דידן אינו פתאום זוחל זחילה ניכרת, וגם הנקב אינו נסתם ללא מקרה חריג ביותר, ואת הראב"ד הרי לא נרויח גם עם אוצר השקה; עוד רואים שהם לא חששו לעשות דברים חדשים; עוד מפורש שם שהתייחסו לשיעור של 650 ליטר כשיעור מקוה, ושיעור של קוב היה מוגדר כשיעור מקוה בשופי, אך אעפ"כ אין זה מעיד שהיו להם עצבים חזקים כי מכל מקום לקחו מקדמי בטחון].

שאל שאל

השגות על מבנה המקוואות של החת"ס: (סי' קכ"ה, שאל בן אלעזר בראך, תרע"א [1911]) החת"ס סופר כתב ארבעה טעמים מדוע שיטת חימום המקוה על ידי חימום המים בכלי מנוקב המחובר לקרקע והמשכתם למקוה לאחר שהוצאו חלק ממימיה - אינה פוסלת גם לשיטת הראב"ד, ויש לתמוה על כל הטעמים, א' - מ"ש שהמים הכשרים שבמקוה אינם פוחתים ממחצה ~ יש לתמוה שאפילו אם בכל יום מחליפים רק שישית מהמים הרי לאחר ארבעה ימים שיעור הכשרים פחת ממחצה [48.2%] ואיך יתכן שתמיד יהיה רוב מי גשמים ושלגים, וכששאלתי את נכדו של החת"ס סופר השיב שצ"ל שהיו שם הרבה מים כשרים אך אין לשונו של זקנו הקדוש משמע כן וצ"ע, ולענ"ד זה לא היה מועיל כי אז היו צריכים להרבות גם בכמות השאובין החמים [דוחה האדמו"ר ממאקאווא (ספר היובל לחת"ס סופר ט') שבנדון זה החת"ס סופר הלך לקולא לפי הדעה שאזלינן בתר החשבון הכשרים והשאובין ולא בתר מחצה על מחצה, וגם לא הוסיפו הרבה שאובין אלא רק הפיגו את הצניה]; ב' - מ"ש שהמים אינם שאובים כי היורה נקובה ~ יש לתמוה שהרי המים נשאבו לפני שהוכנסו ליורה, וגם לדעת החת"ס סופר יש לתמוה שהרי כשמחממים את המים בשעה שהברזא סתומה הרי נחשב שחוממו בכלי [דוחה האדמו"ר ממאקאווא שאם היורה היתה נקובה לפני שנקבעה - הרי הוה ליה כקבעו והדר חקקו דאינו פוסל]; ג' - מ"ש שאפשר שהראב"ד יודה במים חמים דיש לתלות שהם יוצאים ראשונה ~ יש לתמוה שהרי בקהלת

הברזא ממש מעל חלל המקוה ותולים בו צינור אנכי עד תחתית המקוה כדי שהחמין ישפכו לתחתית המקוה ובנוסף גם מערבבים במקל כדי שהמים יתערבבו היטב, וגם מתערבבים ע"י הטבילה עצמה - וכיצד יתלו שרק השאובין יוצאים, ובפרט כשהשאיבה נעשית במשאבה ששואבת מתחתית המקוה; ד' - מ"ש שהמים באים בהמשכה ~ יש לתמוה שהרי הראב"ד מצריך רוב בידי שמים ופוסל בהמשכה, אך גם אם נתפוס כדעת המכשירים בהמשכה - הרי היורה סמוכה למקוה ואין המשכה אלא המים רק עוברים בצינור אנכי התלוי באויר. ה' - גם מ"ש שהסרת הברזא היא רק הסרת המונע ואיננה הווייתו בידי אדם ~ י"ל שמועיל רק כשהמים עכ"פ נמשכו לאחר פתיחת הברזא ולא כשזורמים ישירות למקוה. מ"ש החת"ם סופר שהוא מקוה כשרה לכו"ע - נראה שכוונתו שכשרה בודאי לדעת ש"פ ולדעת הרמב"ם שחשש רק משום מראית העין, אולם לדעת הראב"ד אינו כשר בודאי אלא רק יתכן שהראב"ד מודה במים חמים שצפים. יש להבין מדוע לא תיקנו למלא את הריקה בשאובין ולהשיקה לכשרה - שבזה בודאי גם הראב"ד מודה, ואז שיעור התערובת בפועל היה מועט ובפרט שיוכלו להוסיף מי גשמים - וצ"ל שחששו שמא ישכחו להשיק וימצא שטובלים בשאובין ממש, ועדיין קשה מדוע לא תיקנו שלאחר שמילאו בזריעה את המקוה הריקה - הן תתחברנה בהשקה קבועה שאז כשרות גם לרמב"ם, וי"ל שחששו שלא יוכלו לחמם היטב מחמת ההשקה הקבועה למים הצוננים, ועדיין יש לתמוה מדוע לא תיקנו שפעמיים בשבוע ישיקו אותן זו לזו שלא בשעת הטבילה שהרי העיד החת"ם סופר שלית מאן דחייש לחששו של רבינו ירוחם, וגם הדברי חיים עצמו כתב שאף שנכון להחמיר כראב"ד ולכן צריכים השקה - אולם כלפי חשש הראב"ד די להשיק אפילו שלא בעת הטבילה ולכן ישיקו רק כשיראו שניטל רוב מי הגשמים, ואף שבהל' מקואות כתב שלראב"ד בעינין השקה בעת הטבילה - י"ל שכלפי זה סמך שלרמב"ם אין צורך בזה, וכן גם משמעות החת"ם סופר, וההבנה בזה היא שכששופך שאובין למקוה יטעו שהוא נצרך למים אלו, אולם כשממלא בזריעה ורק משיק - לא יטעו שהוצרך לשאובין. לענ"ד יש לבנות חפירה שלישית שתמיד תהיה מלאה במי גשמים, ולא יטבלו בה לעולם וגם לא יקחו ממנה מים לעולם, והיא תושק לבור הטבילה - ומה טוב שישקוה גם בעת הטבילה, אך אם אי אפשר - עכ"פ ישקוה כפעם בפעם ויצאו עכ"פ לדעת הרמב"ם, וטוב שאוצר זה יכיל כמה שיעורי מקוה, וכשירדו גשמים ימלאו בהם את בור הטבילה; ראיתי שפשוט לגדולי האחרונים שלראב"ד אינה מועילה השקה שלא בעת הטבילה - ולולא דבריהם הוה אמינא שמועילה, כי מה שתפסו שטעמו של הראב"ד אינו מפני מראית העין אלא כי מצריך רובו בידי שמים - אינו מחייב שיפסול גם כשזרע רוב שאובין במ' סאה כשרים כדי למלא בעודף מקוה ריקה כי הזריעה מטהרת את הפסול של בידי אדם, וכל שנחלק עם הרמב"ם היה אם יש לחוש משום מראית העין כשיצאו מעצמם או רק כשנטל ביד, וי"ל שהניחו כן דכתב הראב"ד "אבל נתן ולא נטל לעולם כשר דכתיב מקוה מים יהיה טהור", ומסתבר שכוונתו לדרש דתו"כ "מנין שאם טמא יטהרנו ת"ל מקוה מים יהיה טהור" - וי"ל שאף שהביא לזה פסוק אינו אלא אסמכתא שהרי ביבמות הוכיחו מנתן סאה ונטל סאה ברובו לדין רובו בדרבנן, ועוד - הראב"ד עצמו העמיד את דין המשנה שמילא בכתף מ' סאה לתוך מ' סאה וההיתר הוא כי תולים שבפועל ירדו מחצה במחצה, ויש להסביר את כוונת הראב"ד שהוצרך ל'פסוק דלא תימא שהפסול בנתן סאה ונטל סאה הוא דבעינן רובו בידי שמים ואז היינו פוסלים גם כשנתן רוב שאובין למיעוט כשרים ולא נטל - קמ"ל דנתן ולא נטל טהור מקרא, וממילא מוכח שלמרות שהרוב שאובין - עדיין נחשב כבידי שמים [דלא כגידולי טהרה], וגם אין לחוש לטעות מאחר ואינו נוטל, וממילא כשפסלו נתן סאה ונטל סאה ברובו - הפסול אינו משום הווייתו שלא בידי שמים אלא רק מפני מראית העין, ונמצא שדין זה נלמד

מטהרת מים טמאים, וא"כ פשוט שמועילה ההשקה גם שלא בעת הטבילה, ומ"מ לדינא בודאי שיש להקל בהשקה שהרי בין אם נאמר שמודה בזה הראב"ד ובין אם נאמר שאינו מודה בזה - מ"מ כך הורו הדברי חיים והחת"ם סופר [\[תמצית: לתמוה על הסברי החת"ם סופר מדוע מרויחים את הראב"ד: א' - קצב הוספת מי הגשם אינו מדביק את התחלפות שאובין, ב' - המים נשאבו לפני שהוכנסו ליורה הנקובה, וגם שם סגירת הברזא מבטלת את הנקב, ג' - התליה שהחמין יוצאים תחילה לא קיימת כשמכניסים אותם לעומק בור הטבילה ובפרט כשמערבבים את המים, ובפרט ששואבים מהחלק התחתון, ד' - המשכה אינה מועילה לראב"ד, וגם למתירים - הרי אצלנו אין המשכה אלא המים נכנסים ישירות לצינור אנכי; מ"ש שהסרת הברזא אינה הווייתו בידי אדם הוא רק בהמשכה ולא כמו אצלנו שנכנסים ישירות למקוה; מ"ש שכשרה לכו"ע אינו בהכרח גם לראב"ד; מסתבר שלא תיקנו השקה רגעית שמא ישכחו להשיק ונמצא שטובלים בשאובין, ולא תיקנו השקה קבועה כדי שלא יצטנו, והמובחר להשיק כשיראו שניטלו רוב הכשרים - כפעמיים בשבוע, וניתן לסמוך בנדון זה על המתירים בהשקה שלא בעת הטבילה \(כהוראת הדברי חיים והחת"ם סופר, ואפילו אם נאמר שהראב"ד אינו מודה דמהני\) כי כששופך שאובין לאוצר ולא ישירות למקוה - לא יטעו שנצרך להם; טוב יותר לבנות אוצר השקה גדול שיושק לבור הטבילה עכ"פ כפעם בפעם; לולא דברי האחרונים ה"א מועילה השקה רגעית לראב"ד, כי יתכן שהזריעה מועילה שיחשב בידי שמים כי כבר אינו בידי אדם, ונשאר רק חשש מראית העין כשהשאובין יצאו מצמצם \(ובזה הרמב"ם חשש רק כשנטל ביד\) - ולזה מועילה השקה רגעית\].](#)

מהרש"ג

המשכה לחשש נתן סאה ונטל סאה; מאגר מושק לרגע לאוצר; השקה לראב"ד:

(י"ד ס"ב, ס"ה, שנת תרע"ג [1913]) השואל רצה להתיר לדעת הרמב"ם והראב"ד כשהמים באים לאוצר ומהאוצר לבור הטבילה על ידי המשכה שהרי יד אדם לא שלטה בהם, והסביר המהרש"ג שהיתר זה מבואר בבאורי הגר"א בשם הכ"מ - אך זה בשיטת הרמב"ם שהפסול מראית העין כדכתב הרמב"ן, אולם הדרך החיים כתב שלדעת הראב"ד הפסול הוא מדינא ולא משום מראית העין - ולפ"ז ראוי היה לפסול אפילו בזריעה, ואף שאיני יודע כיצד תתישב המשנה דממלא בכתף אולם יש לשמוע לדברי חיים שאמר לחוש לראב"ד, ולכן היה נכון להכין מאגר קבוע שאין בו שאובין וגם לא יוציאו ממנה מים ומשמשת רק להשקה לאוצר הזריעה כשחוששים שיש בו רוב שאובין "ישיקו אז המים שבחפירה השניה בחיבור כשפוח"נ [\[לחפירה זו הג"ר\]](#) [\[רואים שהיה פשוט לו היתר להשיק לאוצר הזריעה ולא כתב שישיקו לבור הטבילה\]](#), ובדברי חיים כתב שדי בהשקה לרגע, ומאחר והחשש הוא רק לנתן סאה ונטל סאה, שהיא חומרא גדולה - אין צורך לחוש לספיקו של רבינו ירוחם, ועצה זו עדיפה על מילוי בור הטבילה בשאובין והשקתה לאוצר מאחר וכאן יש תרתי למעליותא שגם אוצר הזריעה כשר לרוב הפוסקים ואף אם נחוש לראב"ד - הרי השיק את אוצר הזריעה למאגר, משא"כ בהשקת בור הטבילה השאוב למאגר הרי בתחילתו הוא שאוב גמור, וגם יש בו יותר חשש מראית העין שהרי טובלים בשאובין עצמם שנטהרו בחיבור כשפוח"נ, וגם יש לחוש שישכחו להשיק את השאובין לכשרים - דהנסיון מעיד שבדבר שצריך לדקדק לעולם והוא דבר העומד לדורות - יש לחוש שפעם אחת ישכחו כי לא כל הזמנים שווים, אולם אין לחוש לזה בהשקת מאגר מי גשם לאוצר הזריעה כי גם אם ישכחו פעם אחת להשיקם אין בזה נזק כי לרוב הפוסקים נתן סאה ונטל סאה בשאובין כשר; אף שיש להשיג על היתרו של החת"ם סופר אולם נראה שטעם ההיתר היה שחשש נתן סאה ונטל סאה בשאובין הוא דעת יחיד, ואף מקשים עליו קושיות חזקות שקשה ליישבן, ואפילו השו"ע לא חשש לדעה זו, וחששו לזה רק כדי שלא ילמדו להקל במקום אחר שלא לחוש לגדולים. (י"ד ס"ו) מה טוב

שהחפירה השלישית תהיה מחוברת למקוה אף בשעת הטבילה, ובודאי שאין חשש זחילה במעבר מים ממקוה למקוה המחוברות כשפוח"ג, אלא שניתן להתיר אפילו אם החיבור הוא רק לרגע אחד; מ"ש מעכ"ת שלראב"ד אינה מועילה השקה שנפסלה מקל וחומר מדאינו מועיל לו נתן סאה ונטל סאה כשאין רוב מי גשמים - זהו ק"ו פריכא כי בנתן סאה ונטל סאה אינו פוגע במ' סאה מים כשרים משא"כ כשמשיק בור שאוב לכשר הרי נתחברו למקוה כשר ושפיר י"ל שנשארו לעולם בהכשרם **[תמצית:]** אם פסול דנתן סאה ונטל סאה הוא מפני מראית העין - יש להתיר כשהמים באים בהמשכה, אולם אם הוא מדינא - ראוי לפסול, ויש לחוש לדברי חיים שהבין שהראב"ד פוסל מדינא אף שאינו מובן כיצד הסביר את המשנה של ממלא בכתף, ולכן אף שיש להתיר למלא את בור הטבילה בשאובין ולהשיקו למאגר מי גשם - ואז אין לפקוק אותו לאחר שהכשירוהו מחשש שמה משך הזמן יקרה מקרה שישכחו לפתוח את ההשקה, אולם טוב יותר למלא את המקוה בזריעה, ואת אוצר הזריעה להכשיר על ידי חיבור רגעי למאגר מי גשם המושק אליו, ואין לחוש שפעם אחת ישכחו להשיקו כי מדינא נתן סאה ונטל סאה כשר, אמנם מה טוב אם החפירה השלישית תהיה מושקת למקוה גם בעת הטבילה ולא רק בהשקה לרגע; גם לראב"ד מועילה השקה להכשיר שאובין ועדיפא מנתן סאה ונטל סאה].

קרח מלאכותי: (יו"ד ס"ב) מקוה שאוב שהגליד - טהור, והש"ך פירש שמותר לטבול בו; מעכ"ת חושש בקרח מלאכותי משום הווייתו ע"י מק"ט וע"י אדם, ולדידי אין לחוש שהרי מתירים להכשיר מקוה ע"י שפיכת יין או חלב לשאובין שנשארו כדי שישתנו ולא חוששים משום תפיסת יד אדם - כי אף שהשינוי הוא מכח אדם אולם שינוי זה אינו פוסל, הדבר המכשיר הוא החזרה למראה מים - והיא נעשית מאיליה, כמו כן עשיית הקרח היא ע"י אדם אולם ההכשר הוא בידי שמים; ומה שחששו משום שכשהמים קפאו בכלים הרי הם ככלים המק"ט והקפאה אינה מוציאה מידי טומאה ושאובין - לא שמעתי שקפאת מ' סאה בקרקע לא תועיל להכשירם כי כשנעשו קרח הרי בטל מהם שם משקה **[תמצית:]** אין לחוש בהכשרת מקוה שאוב בקרח מלאכותי מאחר ואף שהשתנה על ידי אדם אולם לא השינוי הוא שמכשיר את המקוה אלא הפשרתו - והיא נעשתה מאיליה, וההקפאה מוציאה מידי שאובין כי בטל מהם שם משקה].

מלט נחשב בולע: (יו"ד ס"ה) מלט **[צצמנט]** בולע הרבה יותר מאבנים, וישנם רעפים של מלט שמכסים בהם הגגות והגשם אינו יורד מהם באותה מהירות כמו מרעפים של ישנים - כי הרעפים בולעים הגשמים, והדיין שכתבת בשמו שמלט אינו בולע - יתכן שהוא בטלן ואינו עסקן בדברים, ופשוט לדעתי שכלי מלט שנאסר על ידי בליעת איסור - אין לו תקנה בהגעלה או לא בליבון הואיל ובלע הרבה... **(סי' ס"ו)** מ"ש מעכ"ת שלענין המשכה בעיני ראוי לבלוע - היינו בליעה מהירה כעין קרקע הבולעת מיד, ולפי"ז מעכ"ת פקפק שאפשר שמלט אינו בולע במהרה כמו קרקע - וא"כ נחשב שאינו ראוי לבלוע - לדעתי מלט בולע כמו קרקע שהרי הוא מין קרקע אלא שהוא כקרקע קשה, ובודאי שאין לחלק בין קרקע רכה לקשה הבולעת בכבדות, דא"כ נתת דברך לשיעורין, אלא ודאי שבקרקע לא חילקו אף שיש הבדל בין בליעת קרקעות שבמקומות שונים - וכל ששם קרקע עליו נחשב שראוי לבלוע, ומסתבר שכשהצריכו שתהא ראויה לבלוע מיעטו רק אבנים - ששם אחר עליהם, ולכן כתבתי שמאחר ומלט אינו אבן הוי בכלל קרקע הראויה לבלוע, וראיה מהחוש שהגשם מאתר לירד מרעפי מלט יותר מרעפים אחרים - וע"כ הוא מפני שהרעפים בולעים, ויש לסמוך על סברות אלו להקל כיון דעיקר דינא דבעינן קרקע הראויה לבלוע לענין המשכה אינו אלא חומרא **[תמצית:]** מלט בולע הרבה יותר מאבנים, ואין צורך בבליעה מיידית כעין קרקע אלא די בבליעה כקרקע קשה, ומסתבר שכשהצריכו שתהא ראויה לבלוע

מיעטו רק אבנים - שישם אחר עליהם, ומלט אינו אבן שהרי הגשם מאחר לרדת מרעפי מלט כי הם בולעים, ויש לסמוך על סברות אלו להקל כי מה שהצריכו המשכה על קרקע בולעת אינו אלא חומרא].

חזון איש

המשכה על מים: (חזו"א מקואות קמא ב' ג') ואפשר דהכא לא חשיב המשכה למאי דאיתא בשו"ע סי' ר"א להצריך ריחוק ג"ט קרקע ראוי לבלוע, ואפשר דמים לא חשיב כראוי לבלוע, א"נ איירי בליכא ריחוק ג"ט.

זריעה בזוחלין: (חזו"א קמא ג' ב') ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ"ס, מכאן מוכח ג"כ כפר"ש ברישא דמתני שהשאובין מתטהרין בזוחלין, דאל"כ כששופך לעליון בזמן שהוא מלא והן זוחלין - אינן חיבור למקוה, והוי כשופך על הארץ ויורד לתוך המקוה... ואין לומר דהכא ה"ט דאיירי בשופך בזעם ואנו בטוחין דרוב השאובין יורדין לפנין ודוחין את מי המקוה לחוץ, דהכא משמע אף שאין בעליון רק מ"ס מצומצמות... אחרי כותבי ראיתי שהר"ש לא החליט הדבר ס"ל שאפשר לפרש מתני במעמיק הסילון עד שנעשה אשבורן, ומיהו קשה לפ"ז למה נקט תחתון ועליון... ומיהו לענין השקה אין קטפרס חיבור.

זחילה וקטפרס בהטבלה על מעלות המערה: (חזו"א מקואות קמא ג' י"א) במש"כ סק"י בהא דתנן ספ"ז במחט שע"ג מעלת המערה, אפשר דלא חשיב זוחלין כיון שניתן במים כח המרוץ ע"ג המעלה בדחית האדם - ברגע זו חשיב אשבורן, אע"ג דהכח הזה יפסק מיד וישובו המים למקוה והמעלה תיבש - מ"מ כל זמן שהמים נגרין מן המקוה ע"ג המעלה - אין המים קטפרס אלא אשבורן; ואין לומר דחשיב קטפרס במה שהן נגרין מן המקוה ע"ג המעלה - זה אינו כיון שאין המים יוצאין לחוץ הו"ל זוחל ממקום למקום ולא חשיב זוחלין, ועוד י"ל דגלים אורחא דמקוה והיינו רבית וחשיב כמקוה עצמו, והיינו דאשמועינן מתני, ועי' מש"כ סי' ח' ס"ק י"ד (לכאורה צ"ל ח' י"א) [תמצית: התירו לעשות גל ולהטביל מחט שעל מעלות המערה, ואינו נחשב זוחלין כי כח המרוץ שנתן האדם במים מחשיב אשבורן (היינו הזרמת המים עד מעל המעלה - נחשבת שהאשבורן מגיע עד לשם, וממילא אין כאן זחילה מחוץ למקוה); טיפוס המים מהמקוה עד מעל המעלה אינו נחשב כקטפרס שגורם שמים אלו לא יתחברו למי המקוה - כי מאחר ונחשב שהכל אשבורן - למרות הפרש הגבהים היא רק כזחילה ממקום למקום באותו אשבורן (וקצת צ"ע כוונתו 'ולא חשיב זוחלין' - מאחר והנידון הוא שלא יחשב קטפרס אלא אשבורן); עוד י"ל שעשיית הגל היא הדרך במקוה, והמקום שאליו מגיעים הגלים נחשבים כמקוה עצמו ולא כקטפרס].

זחילה בים: (חזו"א מקואות קמא ח' י"א) דקאי וקיימא, משמע דאין ים הגדול זוחל, ולפ"ז אף לר"מ דאמר בפ"ה דמקואות דכל הימים כמקוה - מ"מ טובלין בהן שהן אשבורן [ואפשר דוקא ים הגדול, ומה שאמרו אבל שאר נהרות - ה"ה שאר ימים, וצ"ע]; ומה שדנו אי כשר בזוחלין - היינו אם משך הימנו אמת המים ועשאו זוחלין; אבל בתו שבת ק"ט א' משמע שהן זוחלין תמיד, ולמאן דפסיל זוחלין אין טובלין בים עד שיגדור הימנו מקום שיהי אשבורן וצ"ע, ובר"מ מבואר דכל הימים אשבורן והנגרין מהן הן זוחלין [תמצית: משמע שהים הגדול אינו זוחל, ולפ"ז לדעת ר"מ המוסיף שלא רק הים הגדול אלא ה"ה כל הימים הם כמקוה - כוונתו שטובלים בהם כי הם אשבורן; כל הדיון אם הימים הם כזוחלין הוא רק לגבי אמת המים שמשך מהים ועשאו זוחלין (היינו - עשה את המים שבאמה כזוחלין, ואין כוונתו שבשל יציאת המים מהים דרך האמה - כל הים נחשב כזוחל), וכן מבואר בר"מ שהים הוא אשבורן, והניגרין ממנו הם זוחלין; אבל בתוס' משמע שהים זוחל תמיד, ולפ"ז למ"ד הפוסל בזוחלין שבים - טבילה בים היא רק במקום שהוא אשבורן, וצ"ע].

כלי נקוב המחובר לארץ: (מקואות תנינא ב' י"ג) ונראה דכלי נקוב כשפה"נ שחברה לארץ - כל שלא סתם הנקב אף שנסתם הנקב בלחיצת הכלי לארץ לא הוי עלי שם כלי והוי כבנין של עצים, ואפי' אם סתם הנקב והסיד מחבר לארץ שאם יטול הכלי אין הסיד והגפסים עולה עמו - לא חשיב כלי, ועוד יש לדון כיון דהמים מחוברים לארץ כשפה"נ - אף אם יש שם כלי על כל הגיגית - ניהוי ככלי שבמקוה המחבר למי המקוה שטובלין בתוך הכלי... י"ל דז"א דלא נאמר אלא ביש מ"ס חוץ לכלל, אבל אין המים שבכלים משלימין אף שלא נעשו שאובין שלא נעקרו המים מן המקוה, כמש"כ ב"י בשם ת"ה [הערת הגר"מ קורן: קטע זה בדברי החזו"א שהוא בגדר "ונראה" מבטא אצלו הנחה של מושכל פשוט, שאינו חוזר ממנו בשום שלב, ודווקא הנחה זו משליכה על כל הקטעים הבאים, שבהם הנידון הוא בעיקר עניין הצורך שהמקווה יהיה מחובר, אך בכולם נתן לחיבור שדרך הנקב מקום בפני עצמו (ואין אלו כל הקטעים שנגע בהם בשאלה)] [תמצית: כלי נקוב כשפה"נ שחברו לארץ ולא סתם הנקב - אינו כלי אף שהנקב נסתם בלחיצתו לארץ, ואפילו סתם הנקב כך שהסיד מחובר לארץ - אינו כלי אם כשיטול הכלי - הסיד וגפסים לא יעלה עמו].

קבעו ואח"כ חקקו: (חזו"א מקואות תנינא ו' י"ד) הנו"ב שם פרט הדינים העולים, ויש מהם שמקום לנטות, מש"כ להחמיר בקבעו ולבסוף חקקו נגד הראשונים ז"ל גם הגר"א ז"ל הניח דבריהם בצ"ע, וכן הגרע"א ז"ל החמיר, ומ"מ כיון דהראשונים ז"ל הקילו - הסומך עליהם יש לו על מי לסמוך וכמש"כ הח"ס ז"ל ס"י קצ"ח, ועי' מש"כ ס"א ס"ק י"ג ביישוב הסוגיא. שם באות ו' כ' דטובלין בכלי נקוב שסתם הנקב בסיד ובנין אע"ג שלא חברו לארץ, ונראה דזה פסול מה"ת דבעינן מ"ס בקרקע והכא המים תלושים, ובת"כ פסלינן בור שבספינה אע"ג שאין הספינה כלי וכמו שאמרו שבת פ"ג ב', ואע"ג דלכאורה מבואר כן בר"מ לפי ב"י מ"מ קשה להקל באיסור דאורייתא דבר שאינו מתקבל, וגם דברי הר"מ לא נתפרשו בבירור שאין מבואר כונתו ז"ל באר היטב אלא שאנו מדמין, וגם פי' ב"י בתוספ' קשה מאד שלא הוזכר כלל החילוק בין קבעו בארץ ללא קבעו, וגם בד"א חוזר ארישא, והגר"א ז"ל כ' להגיה הרבה, ולכן עלינו ללמוד דברי רבותינו המפורשים, ולא מצינו להקל לטבול בחור שבעשת התלוש אף שאין על חור זה תורת כלי, ואפשר שדברי הר"מ בסיד ובבנין - היינו שהכלי מתחבר לארץ דרך נקב זה - וזה מקרי בנין, שאין בנין בכלים אלא בקרקע, ונקט הר"מ שני מיני קביעות: אם קבע עצם החבית בארץ - ואז אף אם סתם בנקב שלא בבנין - שלא נתחבר הסיד והגפסים לארץ במקום הנקב - חשיב מחובר, או שסתם הנקב דרך בנין ששפך הסיד דרך הנקב על הארץ ונתחבר החבית לארץ דרך הנקב ועי"ז נסתם הנקב, ובזה נתפרש טעמו של ד"ז, שאם נפרש דבכלי תלוש איירי - אין מובן מה יועיל שסתמו בצורות שיצא מתורת כלי יותר משהיה הנקב פתוח, ומה שייך שהכלי יצא מתורת כלי לתורת בנין [תמצית: הסומך על הראשונים שהקילו בקבעו ואח"כ חקקו - יש לו על מי לסמוך אף שהנו"ב ורעק"א החמירו, והגר"א נשאר בצ"ע; קשה להקל באיסור דאורייתא של כלי שסתם את נקבו בסיד ובנין ולא חיברו לארץ אף שכ"כ הרמב"ם - שהרי מה התועלת בסתימת צורות יותר משהיה פתוח אם הוא בתלוש, וגם דבריו לא נתפרשו היטב, ואפשר שכוונתו שהכלי התחבר לארץ דרך נקב זה, וממילא אם קבע את החבית בארץ נחשב כמחוברת אף אם סתם את הנקב שלא בבנין (כלומר, שהסיד וגפסים שבנקב לא התחברו לארץ), או שסתם את הנקב דרך בנין (כלומר, ששפך את הסיד דרך הנקב על הארץ)].

לזרוע באשבורן ולא בזוחלין; **מלט דינו כקרקע:** (חזו"א מקואות ליקוטים ג' א') אין בזה שום פקפוק דאפילו אם מי העיר שאובין הן מתכשרין בבואן לאוצר המים כדין המשנה פ"ו מ"ח, היה

בעליון מ' סאה ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן בעליון עד שירדו לתחתון מ' סאה. והנקב המקלח למקוה צריך להיות גבוה מהנקב המקלח מי העיר לאוצר המים כדי שיבואו מי העיר לאוצר המים במקום אשבורן, שאם נקב המקוה נמוך נמצאו מי העיר זוחלין תיכף למקוה. ואין להקל בכולו שאוב ע"י זריעתן במים זוחלין אף שהזוחלין צפין על מ' סאה אשבורן, ואמנם אם מי העיר נמשכין ע"ג קרקע ג"ט והוי כולו בהמשכה יש לצדד להקל... אבל לכתחילה נכון שהמים הבאים יזרעו באשבורן ואם פי הצנור של מי העיר גבוה מנקב המקוה יש לתקן לפי הצנור ברוך שפי הברך יהיה למטה מנקב המקוה; וגם לעשות המשכה על הקרקע ג"ט קודם שיבואו המים למקוה, וצנור של מלט הנהוג דינו כקרקע שטבעו לבלוע המים [תמצית: כדי שהשאובין יזרעו באשבורן נקב כניסתם לאוצר צ"ל גבוה מנקב יציאתם למקוה, וכשנקב הכניסה גבוה - יש להכניס דרך ברוך; אין להקל בזחילת הנזרעין אפילו כשמתחת לנקב היציאה יש מ' סאה באשבורן אם כל המים שאובין, ואם כל המים נמשכו ע"ג קרקע ג"ט יש לצדד להקל, ולכתחילה נכון שאף שאובין שהומשכו יזרעו באשבורן; צינור של מלט הנהוג דינו כקרקע כי טבעו לבלוע המים].

הש"ך החמיר רק כשנראה שהחליף בשאובין: (חזו"א מקואות ליקוטים ג' ב') ולענין חומרת התשב"ץ שהביא הש"ך (ר"א ס"ג) לחוש לדעת הראב"ד [בנתן ונטל] דמפרש הא דאמר (יבמות פ"ב.) נתן סאה ונטל סאה לענין מים שאובין - נראה דלא החמיר אלא בנתן ונטל או במקוה שמימיו מתמעטין ומשלימין אותו בשאובין - דנראה כאילו החליפו את הכשרין בשאובין וכמ"ש הכ"מ (ד' ז') בשם הרמב"ן (ב"ב ס"ו) לפרש דעת הר"מ שגם הוא ז"ל פוסל נתן סאה ונטל סאה ומ"מ העתיק דין המשנה 'היה בעליון מ' סאה ובתחתון אין כלום ממלא בכתף כו', ומשום דבממלא בכתף לא ניכר שנוטל הכשרין; ואפשר לדעת הר"מ דוקא נתן ונטל אבל נתן ולא נטל כשר אף שמי המקוה נבלעין בקרקע ומתמעטין, אבל הראב"ד בספר בעה"נ פוסל גם בנבלעין, ולעולם צריך רוב כשרים בזמן שאין מ' סאה כשרין, ולכן הזכיר התשב"ץ דברי הראב"ד ולא דברי הר"מ [תמצית: נראה שחומרת הש"ך כראב"ד היא רק כשניכר שנוטל הכשרים, כבנתן ונטל וכן בהתמעט ונתן - דנראה שהחליף הכשרים בשאובין, ולא בממלא בכתף דנטילת הכשרים אינה ניכרת; נתן והתמעט - אפשר שהרמב"ם יכשיר, והראב"ד הצריך או רוב או מ' סאה כשרים].

להחמיר כראב"ד רק בנתן ונטל ובהתמעט ונתן ולא בזריעה: (חזו"א מקואות ליקוטים ג' א') ונראה דאף לדעת הראב"ד דפוסל במקוה שמימיו נבלעין ומשלימין אותו בשאובין עד שיהא רוב כשרין ולא מחצה על מחצה - מ"מ בממלא בכתף במקוה השלם ויורד לריקני מודה, דהא מעיקר הדין מתכשרין השאובין כשנזרעו במקוה שלם, אלא במקום דנראה כנטל הכשרין פסול מדרבנן, וזה דוקא בנתן השאובין במקוה ואח"כ נוטל מן המקוה או אח"כ נבלעין בקרקע, אבל בשופך שאובין למלא ויוצאין נראה כאילו השאובין יוצאין וכשר, וזה מוכח ממתניתין דתנן ממלא בכתף, וזה יש לפרש בדברי הראב"ד כמ"ש כ' בריש שער המים שהסכים שם לפסול מחצה על מחצה, וע"כ צ"ל דנותן בעליון עד שירד לתחתון מ' סאה שאני שאין ניכר שנחסרו הכשרים; אבל במש"כ הר"א בפ"ג בנוסח אחר מבואר דגם בנתן בעליון וירדו לתחתון בעינן מחצה כשרים, וכשנותן מ' סאה אמרינן דבכל אחד מהן מחצה כשרים ומחצה פסולים - ונראה דבזה לא חשו התשב"ץ והש"ך להחמיר כיון דדעת תוס' יבמות דהא דאמר 'עד רובו' היינו במי פירות, אבל מים שאובין אפילו רובן שאובין כשר, וכ"ד הר"ש, והרא"ש בהל' מקואות האריך להוכיח כן, ואף הר"מ דפוסל נתן סאה ונטל סאה בשאובין - נראה דדוקא בנוטל פוסל וכמ"ש הרמב"ן, אבל בממלא בכתף בעליון וירד לתחתון אף ברוב שאובין מכשיר, דאי דוקא במחצה על מחצה הו"ל לפרש דהא סתמא אי אפשר לצמצם וכיון שהעדיף משהו על מ"ס הרי איכא רוב שאובין - אלא ודאי גם ברוב שאובין כשר; וכ"ה ע"כ דעת הראב"ד בריש שער המים שהרי דעתו דמחצה על מחצה פסול [בנתן ונטל וכן בהתמעט ונטל], וא"כ ע"כ לומר דממלא בכתף

בעליון עדיף, וא"כ אף ברוב שאובין נמי, ואין לנו להחמיר אלא במה שהזכירו רבותינו התשב"ץ והש"ך להחמיר, אבל בממלא בכתף ונותן בעליון וירד בתחתון שלא נחו השאובין כלל לא מצינו שהחמירו אחרי שדעת הראב"ד עצמו אינה מוחלטת בזה להחמיר, וזו גם דעת החת"ם סופר שבס"ד טרח לישב לצאת דעת הראב"ד בזמן שנוטלין המים הקרים מן המקוה ונותנין חמין כנגד מה שנטלו ממנו, ובס"י רי"ג כתב בפשיטות לנהוג למלא בכתף במקוה המלא עד שירד מ' סאה בריקני שבצדו **[תמצית: הראב"ד הצריך רוב כשרים כשהתמעט והשלים אבל התיר זריעה, כי פסלו נתן ונטל וכן נתן ונבלעו רק כי נראה שניטלו הכשרים, אבל בזריעה אינו ניכר שהכשרים נחסרו אלא שהשאובין יצאו; אמנם בנוסח אחר בפרק ג' הצריך מחצה כשרים גם בזריעה, והיתר המשנה הוא רק כשנתן מ' סאה - דתולים שבכל אחד מעורב מחצה - אך בזה לא חשו התשב"ץ והש"ך להחמיר כי לדעת תוס' ר"ש ורא"ש לא החמירו בשאובין בנתן סאה ונטל סאה, והרמב"ם הפוסל גם ברוב שאובין - נראה שרק בנטל ולא בממלא בכתף וירד לתחתון, ובהכרח גם לראב"ד זריעה עדיפה שהרי בריש שער המים פסל מחצה על מחצה בנתן ונטל וכן בהתמעט ונטל, ואם זריעה עדיפה - יש להתיר גם כשהשאובין רוב, ויש להחמיר רק בנתן ונטל וכן בהתמעט ונתן שהזכירו התשב"ץ והש"ך, אבל בזריעה שהשאובין לא נחו לא החמירו כי גם דעת הראב"ד אינה מוחלטת להחמיר, וגם החת"ם סופר ישב לצאת לראב"ד כשנטל קרים מהמקוה ונתן חמין שאובין ועם זה הנהיג זריעה למקוה המלא עד שיתמלא הריק שבצדו **(סיכום: יש להחמיר לראב"ד להצריך רוב כשרים רק בנתן ונטל ובהתמעט ונתן - שהזכירו הש"ך והראב"ד, אבל בזריעה שהשאובין יוצאים מיד יש להקל אף ברוב שאובין כי כמה ראשונים אסרו רק במי פירות, וגם לרמב"ם שאסר בשאובין - נראה שבזריעה מותר, וגם מסתימת הראב"ד בפרק א' מוכח שהתיר זריעה ברוב שאובין דאינו נראה שניטלו הכשרים אלא שהשאובין יצאו, אף שבפרק ג' הצריך תליה במחצה כשרים גם בזריעה, וכן מוכח שהחת"ם סופר חשב לראב"ד בנתן ונטל ולא בזריעה)]**.**

אין יתרון בהשקת אוצר הזריעה ואין רווח גם בהוספת אוצר השקה כי מימיו

מתחלפים: (חזו"א מקואות ליקוטים ג' ד') והעושים הנקב נמוך בשביל שתהא השקה מי המקוה עם מי אוצר המים בשעת טבילה כדי לצאת דעת הראב"ד - עושין שטר מזויף מתוכו, שאם באנו לחוש לדברי הראב"ד בנ"א (בנוסח אחר, בפרק ג') דאף בממלא בעליון צריך רוב כשרים - כבר נפסל אוצר המים בימים אחדים, ומה תוסיף ההשקה. ויש עושין שלשה בורות: אחד מהן מקוה טהרה ושנים אוצרות של מי גשמים ואחד מהן משמש למלא את מקוה טהרה שמקלחין לתוכו מי העיר עד שממלא את מקוה טהרה, ואוצר השני אין מקלחין לתוכו מים לעולם רק הוא משמש השקה למקוה טהרה בשעת טבילה - וגם בזה אין יוצאין דעת הראב"ד דבשעה שמוציאין את המים מהמקוה על הרוב נקב ההשקה פתוח ויוציאין המים מהאוצר שלמעלה מן הנקב ונשארו המים באוצר רק עד הנקב, וכשחוזרין למלא המקוה ממלאין עד למעלה מן הנקב כדי לעשות השקה כשפוח"נ, וא"כ נכנסין השאובין לאוצר ערך ד' ה' ס"מ, ואם גובה המים באוצר 120 - בחליפת מי המקוה כ"ד פעמים כבר ניתנו מים שאובין לאוצר כמלואו וכבר נפסל האוצר לדעת הראב"ד, ולא עוד אלא שהמים שבמקוה מוגבהין בשעת טבילה וטבע המים שבאוצר ושבמקוה להשתוות ע"י הנקב שביניהם, וא"כ נכנסין השאובין לאוצר - ובצירוף השאובין הקודמין ממחר האוצר להיות רובו שאובין בפחות מכ"ד טבילות, ואף אם ידקדקו לפקוק את הנקב טרם שזוחלין את המים מן המקוה, ושלא לפתחו עד שהמים במקוה יהיו למעלה מן הנקב - אכתי לא יצאנו מהעובדא דהשאובין נכנסין בשעת טבילה לאוצר, ואף אם יהיה המוגבה בקצב של שני ס"מ - יהיה בס' טבילות 120 ס"מ מים שאובין כמלואו של האוצר **[תמצית: אוצר זריעה המשלב השקה כדי להרוויח את הראב"ד הוא שטר מזויף מתוכו, דאילו חששו לדבריו בפ"ג שגם בזריעה צריך מחצה כשרים - האוצר נפסל בימים אחדים וההשקה אינה מוסיפה; גם אוצרות נפרדים לזריעה**

ולהשקה אינם מועילים לראב"ד כי בעת ריקון המקוה יוצאים המים שמעל נקב ההשקה, וכשממלאים את המקוה - נכנסים מימיו להשקה ובכמה פעמים כבר ניתנו שאובין לאוצר כמלואו ונפסל לראב"ד (כלומר שנפסל גם לדבריו בריש שער המים שהצריך מחצה כשרים בנתן ונטל ולא רק לחומריו בפרק ג' להצריך מחצה כשרים גם בזריעה), ומקדים להפסל גם מחמת התחלפות המים שמחמת הגבהתם בשעת הטבילה, ופקיקת האוצר בעת ריקון ומילוי המקוה - לא תועיל להתחלפות המים בעת הטבילה (סיכום: באוצר משולב זריעה והשקה לא מרויחים את הראב"ד דפרק ג', וגם לא באוצרות נפרדים לזריעה והשקה, שהרי מי האוצר מתחלפים בעת ריקון ומילוי המקוה, ובעת הטבילות).

באוצר השקה נפרד מפסידים בנקיון ועוד חששות: (חזו"א מקואות ליקוטים ג' ה') ולעומת זה שלא הרויחו כלום בהשקה זו יש כאן הרבה מן ההפסד: א' - שע"י השקה זו המים שבאוצר מתקלקלין שהרי המים שבאוצר אין מחליפין אותן ומי המקוה המזוהמין מתערבין באוצר, והרי אנו משתדלין על הנקיון וההידור כראוי לעושי מצוה ואיך נפסידם בידים; ב' - ולא עוד אלא כפי שנודע לי יש שהבלן שופך נפט או שאר מי חמצן לתוך האוצר לבטל את סרחון המים שבאוצר, ובהמשך הזמן מתרבה הנפט על המים; ג' - וגם הביאו עובדא שבלן אחד החליף את מי האוצר ומצא את האוצר שאובין; ד' - ולא עוד אלא שלפעמים משיקין שני מקואות באוצר אחד, ויש שבשעת טבילה באחד מהן נוטל הבלן הפקק מן נקב ההשקה של השני כדי למלא מקוה השני, ונמצאו המים שבראשון זוחלין בשעת טבילה [דלפעמים המים שבמקוה עדיין לא הגיעו עד הנקב והמים היוצאין ממקוה הראשון הזוחלין למקוה השני דרך האוצר אינן חוזרין למקוה הראשון והוא זחילה לחוץ ממש] והבלן אינו מרגיש בפסול זה [תמצית: בהשקה באוצר שאינו גם זריעה מפסידים את נקיון המים, ויש שהבלן שופך חומר ניקוי לאוצר שמתרבה על המים, ובלן אחד החליף את מי האוצר בשאובין, ויש שהמקוה זוחלת בעת הטבילה למקוה אחרת שמושקת לאותו אוצר].

החמירו שנתן כ"א ונטל כ"א נחשבת כרוב שאובין: (חזו"א מקואות ליקוטים ג' ו') ברש"י (יבמות פ"ב:) משמע דכל שנתן כ' סאה שאובין ונטל כ' סאה מקרי מחצה על מחצה, ואם נתן כ"א סאה שאובין ונטל כ"א מקרי רוב שאובין דמחמירין לחשוב את הניטלין כאילו הן כולן כשרין ולא לפי חשבון, וא"כ דברי הרא"ש מבוארים דיש לפסול את העליון כאילו הוא כולו שאוב, וכי נתן כ"א סאה לעליון כבר נפסל ואינו מטהר השאובין הבאין אח"כ, ולענין התחתון ג"כ יש לחשוב לחומרא דבכ"א סאין הראשונים היו תערובות שאובין כמו שהוא באמת, ואחרי כ"א סאין שנפסל המקוה הראשון כאילו רובו שאוב יש לחשוב כל הבאין אח"כ כשאובין, ושניהם פסולין; ואמנם הראב"ד בנוסח אחר (בפרק ג') לא ס"ל כן אלא חשבינן זה שנוטל כמחצה על מחצה, ולשון הרא"ש נמי משמע משום שנותן יותר ממ' סאה, ונראה כוונת הרא"ש דמעט מים נשארו על עובי הכתלים וכדי שירדו מ' סאה לתחתון ע"כ נותן בעליון מעט יותר ממ"ס, ועוד דהעליון בהוה אינו מלא וגדוש, ועד שיתחילו המים לצאת משתהה מעט; ובטוש"ע (רא"ב כ"ד) סתם כפרש"י, ואפשר דאין הרא"ש חולק אפרש"י אלא דלא היה יכול להקשות על הרמב"ם דאפשר לפרש דחשבינן היוצאים מחצה על מחצה וכמו שפי' הראב"ד, ולכן סתם בטוש"ע להחמיר [תמצית: ברש"י משמע שנתן כ' ונטל כ' נחשב מחצה על מחצה, אבל נתן כ"א ונטל כ"א נחשב רוב שאובין שמה כל הניטלין היו כשרים ונשארו מיעוט כשרים, וא"כ דברי הרא"ש מבוארים שבנתנית כ"א - העליון נפסל ככולו שאוב ולא יוכל לטהר להבא, וגם התחתון נפסל שמה לאחר שכ"א סאין ירדו לעליון - ירדו מהעליון לתחתון רק שאובין, וביחד עם השאובין שירדו לפני כן לתחתון - פוסלין גם את התחתון; לראב"ד מחשיבים את שנוטל כמחצה על מחצה; לשון הרא"ש משמע שנותן יותר ממ' סאה, ונראית כוונתו שהצריך ליתן יותר ממ' סאה לעליון כדי שירדו מ' סאה לתחתון כי נשארו מים על הכתלים, וכי העליון אינו מלא; בטוש"ע החמיר כרש"י, דאפשר שהרא"ש אינו חולק על רש"י].

זחילה שאינה ניכרת: (חזו"א מקואות ליקוטים ד' ד') ולענין בליעה בקרקע נראה לפי דעת הרא"ש שאינו מענין הזחילה כלל, ולא חשיב כל המים זוחלין ע"ז, ואף אם הבליעה הרבה מ"מ כל המים חשיב אשבורן, דלא גרע מנקב, ואף לדעת הרשב"א כל שאין העין רואה את תנועת המים ליציאתן לתוך הכתלים חשיב זחילה שאינה ניכרת, והלכך יש להכשיר מקוה שמימיה נבלעים ואף אם מתייבש כלו בזמן קצר כל שאין הזחילה ניכרת, ונראה דגם בנקב כשר לדעת הרשב"א כל שאין ניכר איזה תנועה במים, ואף אם יסתכל כמקום הנקב יראה איזו יציאה, דאל"כ לא יתכן זחילה שאינה ניכרת אלא בנקב דק מאוד.

זחילה ממקוה למקוה: (חזו"א ליקוטים ו' ב') ונמצינו למידן דב' מקואות זה אצל זה וביניהם כשפה"נ - אם נתן חמין לתוך אחד והוגבהו המים והן זוחלין לחברו כדי להשתוות בגובה המים - טובלין במקוה הזוחל בשעת זחילתו דכיון דהן מחוברין המים הזוחלין הוו כזוחלין במקוה ממקום למקום, ועדיף ממים שעל גבי מעלה, ואי לא תימא הכי אי אפשר לטבול בהן אף בזמן שגובה המים שוה שבשעה שהאדם טובל המים מוגבהין ונעשו זוחלין, ותנן פ"ו מ"ז עירוב מקואות כשפה"נ; ואמנם יש לעיין כשהנקב שביניהם פחות מכשפה"נ אי מקרי זוחלין, ואם חשיבי זוחלין אי אפשר לטבול בהן עד שישתוו את הנקב, ובתשובות בית שלמה יו"ד סי' נ"א כתב דכל שהמים בשניהם למעלה מן הנקב לא בעינן כשפה"נ דלא מקרו זחילה בעומק המים אף שאין כאן שיעור של עירוב מקואות, ואין לדברים אלו יסוד בגמרא ובפוסקים, ומש"כ להוכיח מהא דדנו בשיעור עירוב מקואות להכשיר את החסר ולא דנו בהכשר המלא דכיון דאינו עירוב אי אפשר לטבול במלא משום זוחלין - אין זה הכרע, די"ל דהא בהא תליא וממילא משתמע, ומ"מ אין הדבר מוכרע לאיסור דאפשר כיון דסוף סוף יש חילוק בכל המים והן אשבורן - מה שהמים במקוה אחד גבוהים לא מקרי זוחלין; היה ביניהם נקב כשפה"נ והמים למטה מן הנקב וכשהאדם טובל והמים מוגבהין מגיעין להנקב והמים נזחלין למקוה השני - פסול דאין נצוק מקוה, ואילו טבל מחט בנצוק זה לא עלתה טבילה - וא"כ הו"ל זוחלין, ולא דמי למוליך המים על המעלה דהתם בעליתן על המעלה לא מקרי זוחלין - כיון שיש כנגדן כותל המעכבן מלצאת חשיב רוחב המקוה עד הכותל החיצון, וכששבים מהמעלה למקוה לא חשיב זוחלין כיון ששבין למקוה, ואין שעה אחת שאינן חיבור למקוה וכשרין לטבול בהן מחטין, אבל נצוק הנפסל - הרי המים יצאו מן המקוה ונפסלו, א"כ המים שמן הנקב ולמעלה זוחלין, מיהו זה דוקא כשהנקב קטן והמים היוצאין עושין כיפה, אבל אם הנקב גדול והמים נגררין על הכותל הו"ל קטפרס וחשיב כזוחל ממקום למקום במקוה, וצ"ע, והלכך אף שיש ביניהן נקבים למטה מן המים וטבל והוגבהו המים והמים זוחלין מנקב העליון - פסול דהוי להו זוחלין תמצית: שני מקואות המושקים כשפה"נ והוסיף חמין לאחד והמים זוחלין לאחר - טובלין בזוחל דהוה כזחילה ממקום למקום, דאל"ה לא היו יכולים לטבול אף ללא זחילה מפני המים הזוחלין בעת שהוגבהו בטבילה, והרי שנינו שעירוב מקואות בשפה"נ; אם הנקב פחות משפה"נ - אם נחשב זוחלין אי אפשר לטבול ללא סתימת הנקב, וכתב הבית שלמה שכשהנקב בעומק המים אינה זחילה, ואין לזה יסוד בגמרא ופוסקים, ואין להוכיח מדדנו בשיעור העירוב לגבי הכשרת החסר ולא דנו בהכשר המלא - די"ל דהא בהא תליא, אלא שאינו מוכרע לאיסור כי כל המים באשבורן והפרש הגבהים אינו נחשב זחילה; היה נקב כשפה"נ מעל מפלס המים והמים פורצים מזה לזה בעת הטבילה - פסול דכפי שאי אפשר להטביל מחט בניצוק דאינו חבור כך נחשב שהמים זוחלין, וגרע מהמים שעל המעלה שהכותל שכנגדם מחשיב שהמקוה עד שם, וכשחוזרים - חוזרים למקוה, אבל בניצוק אינם חוזרים, ואינו מועיל שיש עוד נקבים למטה מן המים, ואם הנקב גדול והמים זוחלים על הכותל ואין עושים כיפה - חשיב קטפרס והוא כזוחל ממקום למקום במקוה,

וצ"ע (סיכום): מים הזוחלין ממקוה למקוה המושקת כשפוח"נ אינה זחילה, בין כשזוחלין מחמת שמוסיפים לאחת, ובין מחמת ההגבהה בעת הטבילה, דעירוב מקואות בשפוח"נ; אם הנקב פחות משפוח"נ - לבית שלמה אינה זחילה כשהנקב בעומק המים, ואין לזה יסוד, ואינו מוכרע לאיסור שיצטרכו לסתום בעת הטבילה כי כל המים באשבורן; אם הנקב כשפוח"נ אבל מעל המפלס - המים הפורצים דרכו בעת הטבילה הם ניצוק שאינו מחבר דאינם חוזרים למקוה, ואינו מועיל שיהיו עוד נקבים נמוכים, ואם המים זוחלים על הכותל חשיב קטפרס כזוחל באותו מקוה, וצ"ע).

המשכה בתעלה המושקת למקוה; די במקצתו מחובר לקרקע; סתם צינורות: (חזו"א

ליקוטים ז' ט') ומיהו אין לסמוך על זה במים נופלים להדיא מן הצנור לאוצר, דיש בזה חשש הויה ע"י דבר המק"ט, אבל כפי שנוהגין לעשות המשכה ג"ט ע"ג קרקע קודם שהגיע לאוצר - אין כאן משום הויה ע"י טהרה אף במים עוברין ע"ג דבר המק"ט [ולענין הויה ע"י טהרה א"צ ג"ט ולא קרקע ראויה לבלוע], ואמנם אם המשכה אינה ע"ג רצפה אלא במחילה שתחת הרצפה הפתוחה לאוצר ע"י חור שבכותל האוצר - יש מקום לומר דלא הויה המשכה שהרי אם ימלא את האוצר מים על כל גדותיו - תמלא גם המחילה מים ותהא כשרה לטבול בה מחטין וצינורות, אשתכח דהמחילה והאוצר חד הוא, וכשהמים נופלים מן הצנור למחילה היינו נפילה להדיא לאוצר, ואמנם בחזו"א מקואות קמא סי' ב' סק"ג, תנינא סי' ז' סק"ד, כתבנו דכל דיש באוצר מ"ס קדם שיגיעו המים לחור הכותל המוליך למחילה מקרי המשכה... אם הצנור מחוברין ראשיו לבנין, או שהן טמונים בקרקע, אף דאמצע הצנור ע"ג קרקע - נראה דהוי כמחובר, ומסתבר דגם ראשו אחד מחובר דינו כמחובר, והלכך לדידן הצנורות דנעשו סתם - הן כנעשו מתחלה לשמש את הקרקע, דאין אצלנו שימוש צנורות בתלוש, אלא כולן מתחברין ראשיהן בבנין.

ניגוב הרצפה: (חזו"א יו"ד קכ"ה ב'-ג') לענין לטהר ג' לוגין שאובין סגי בקטפרס, ואפשר אף בניצוק... ובהנדון ממלאים המקוה מאוצר המים האצור בו מ' סאה לעולם, וא"כ המים הבאים למקוה הם מקושרין לאוצר המים שהוא מקוה שלם ומטהרין את השאובין שברצפה; ומיהו לכתחלה נהגו לנגב שלא ישארו מים ברצפה כלל, וישראל קדושים הם ומנהגן תורה... וכל זה אם המים הבאים למקוה אינם באים ממקוה כשר אבל אם יש מקוה כשר בצד המקוה הריקני ושופכין מים למלא והמים יורדין מהמלא לריקן דרך הנקב אשר בכותל המפסיק אפילו אם היה במקוה הריקן ג' לוגין מים שאובין מכלי אחד - כשר, דמים שאובים שנתחברו למקוה כשר - נטהרו אפילו החיבור נעשה ע"י קטפרס, ולפיכך העושה המקוה ג' גממיות זו בצד זו, ואחת עושין מי גשמים והוא אוצר את המים תמיד, וכשרוצין למלא הריקן מכניסין לאוצר מים מצנורות המקלחים מי העיר עד שימלא האוצר את המקוה, הם נצולין ממכשול שמא יפגעו הבלנים וישאירו ג' לוגין במקוה כשמנקין אותו, או שהגירו מים החמין קודם שהיה שיעור מקוה, אולם כל זה דיעבד, אבל חלילה לסמוך על זה לכתחילה, וצריך להזהיר מאד לייבש המקוה בעת הנקיון ולהזהר שלא להכניס החמין למקוה קודם שיש במקוה מ' סאה.

ג"ט וקרקע בולעת (חזו"א יו"ד קכ"ה ג') ונוהגין לדקדק שיבואו מים החמין דרך המשכה ג"ט על חרס הראוי לבלוע - וזה משמרת שלא יפסלו החמין בג' לוגין, וכן המים העירוניים הבאים לאוצר המים - יבוא ע"י המשכה ג"ט [אינו נראה לי שכוונתו לחלוק על דברי הגרי"ז שמ"ד ג"ט אינו סובר קרקע בולעת, וכן איפכא, אלא שלא נחת לזה].

המים נכנסים לעומק (חזו"א יו"ד קכ"ה ג') וגם מעמיקין להם הצנור שיבואו בעומק האוצר שאין שם שום נקב בזוחלים ויטהרו המים במקוה אשבורן [אולי לכן אמר לי הרב שווארץ מאלעד שהגר"ק שליט"א

לחזק מאד שהצינור יגיע לעומק האוצר, אלא שלענ"ד אין כוונת החזו"א שבדוקא יכניסו את הצינור לעומק הבור, אלא שיהיה מתחת למפלס היציאה].

חטט בצינור ללא גישה - אינו נחשב כלי קיבול (חזו"א י"ד מקואות קכ"ו ב') לפעמים במקום קביעות הברז מתמעט חלל הצנור ע"י תיק הברז, ויש עיכוב המים במקום הזה - ונראה דלא חשיב כלי קיבול בשביל זה דחטט בסילון אינו פוסל אלא בניחא ליה בקבלתו כדי לקבל צרורות, אבל כאן לא ניחא ליה שיתקבצו חול וצרורות בצנור שזה מקלקל את שטף המים, ובמקום גלוי ניחא ליה בעיכוב הצרורות כדי שיהיו המים נקיים ואת הצנור ינקה בידי כל פעם, אבל כאן שהצינור בנוי בכתלים ואי אפשר לו לנקות - אם יתוספו הצרורות יכבידו על שטף המים, וגם אצלנו המים העירונים הבאים לאוצר הם מזוקקים, והעיקר דהדבר ידוע שאין לנו שום ניחותא בהאי עיכוב, ובלא"ה אין כאן דין חטט דבשל מתכת בעינן רביעית כמ"כ לעיל [תמצית: עיכוב המים מחמת התמעטות חלל הצנור בתוך הברז אינו כלי קיבול, כי חטט בצינור פוסל רק בניחא בקבלת הצרורות, והתקבצות חול בצינור הרי מקלקלת את שטף המים, ורק במקום גלוי שיוכל לנקות את הצינור - ניחא לו בעיכוב המים כדי שהמים יהיו נקיים, משא"כ בצינור הבנוי בכתלים, ובפרט שמי העיר הם מזוקקים וידוע שאין נוח לנו בעיכוב המים, ובלא"ה בשל מתכת בעינן חטט רביעית - שלפי דבריו אין בית מיחוש בעכבת מים כזו].

ההבדלים בין הוויתו ע"י מק"ט לבין הוויתו בידי אדם (חזו"א י"ד ק"ל י"ז) דין הוויתו ע"י טהרה ודין פסול ע"י אדם הם שני דברים נפרדים ואין דיניהם שוים, הויה ע"י טהרה הוא דאורייתא, וע"י אדם הוא דרבנן; הויה ע"י טהרה אינו פוסל אלא בנופלים המים להדיא מדבר המק"ט למקוה, אבל בהפסק אפילו אויר אינו פוסל, וע"י אדם פוסל אף בזורק המים מרחוק דרך אויר למקוה; הויה ע"י טהרה אינו פוסל אלא ברוב המקוה וע"י אדם פוסל בג"ל; הויה ע"י טהרה במיעוטו מצטרף להשלים מ' סאה, וע"י אדם פחות מג' לוגין אינו מצטרף להשלים מ' סאה; הויה ע"י טהרה אינו מעכב בהפסיק אויר או קרקע כ"ש, וע"י אדם אם משך המים על הארץ בעינן ג"ט, ואף אי איכא ג"ט פוסל ברוב המקוה; דין הויה ע"י טהרה הוא אף אם לא נעקרו המים מן הארץ כגון שהאמה שוטף לבור ונתן עלי ירקות על שפת הבור, וע"י אדם אינו פוסל אלא א"כ הגביה המים ואח"כ זרקן, אבל שובר הקנקן והמים יורדים למקום או כופה הקנקן ומוליך בידו מים שעל שפת הבור וגוררם לבור, והא דתנן דבר שהוא מק"ט אין מזחילין בו - הוא מדין הויה ע"י טהרה ואין כאן פסול ע"י אדם דהרי שרינן בשובר וכופה, אבל משום הויה ע"י טהרה איכא כיון דעתה מהוה את המקום בדבר המק"ט, אבל שובר וכופה כבר פסק מעשיו ואח"כ מתהוה המקוה, וכן הא דתנן ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון - לא מקרי הויה שלא בטהרה שמעשיו כלים טרם שירדו המים למקום, ואף אם שופך האדם להדיא למקוה בכלי גללים - הוי כשובר וכופה, שבשעה שהמים באים אינו מסייע בביאתו, וכדתנן דשובר את הכלים שבבור; מן האמור נלמד דשרי למשקל ברזא שבמקום העליון כדי שיבואו המים למקוה התחתון שבצדו ואין כאן לא משום הויה ע"י דבר המק"ט ולא משום ע"י אדם, הויה שלא בטהרה ליכא שבשעת ביאת המים אינו מסייע, ומעשיו כבר פסקו, וע"י אדם ליכא כיון שלא הגביה המים, והיינו ממש שובר וכופה דתנן; ואם יש שפופרת של מתכת בכותל שתוחבין בה הברזא - צריך שיהיה השפופרת נעשה בתחלה לשמש את הקרקע, או שיהיה הנקב כשפה"נ וכשינתמלא התחתון יהיו המים משיקים כשפה"נ; היה שופך המים למקוה בפלומפ, אף אם אין כלי בפלומפ יש כאן משום ע"י אדם, ואף אם שופך על שפת המקוה ברחוק ג"ט - הו"ל כולו בהמשכה, ואם אי אפשר באופן אחר והרבים ודאי יכשלו - יש לסמוך על המתירים כולו בהמשכה, ועל דעת הראב"ד דאפילו לפוסלים כולו

בהמשכה - ע"י אדם בהמשכה כשר [ואם המים באין ממעין או ממקוה - יש לצרף דעה הר"א מורדן דחשיב חיבור], ולכל הפוסקים אין כאן רק פסול דרבנן, ופעמים שצריך לתקן מקוה כשר דאוריתא אף שודאי פסול מדרבנן כדי להציל את הרבים מאיסור דאוריתא, אלא שבזה צריך לשקול שלא יצא השכר בהפסד [תמצית: הויתו ע"י טהרה פוסל מדאורייתא, ורק כשהמים נופלים להדיא מהמק"ט למקוה ללא הפסק אויר, ורק ברוב המקוה, ובמיעוטו מצטרף למ' סאה, וכשיש הפסק אויר או קרקע כ"ש - אינו פוסל, ופוסל אף אם המים לא נעקרו מהארץ; פסול דע"י אדם הוא דרבנן, ופוסל אף בזרק המים מרחוק דרך האויר, ופוסל אפילו בג' לוגין, ופחות מג' לוגין אינו משלים למ' סאה, ואם משך המים על הארץ בעיני ג"ט, ואף כשיש ג"ט פוסל רק ברוב המקוה, ופוסל רק כשהגביה המים ואח"כ זרקן ולא כשמוליכם לבור; מה שאין מזחילין במק"ט הוא מדין הויה בטהרה; הא דממלא בכתף אינו פסול משום הויתו שלא בטהרה כי מעשיו כלים לפני ירידת המים לבור, וכן פתיחת הברז בבור העליון והמים באים לתחתון אינה הויה במק"ט דהמק"ט אינו מסייע בעת ביאת המים, ומעשיו כבר פסקו, וגם אינה הויתו ע"י אדם כי לא הגביה המים; פקק התחוב בשופרת מתכת - צריך שיעשה בתחילה לשמש הקרקע או שיכשירו בהשקה; שפיכת המים למקוה במשאבה - נחשב הויתו ע"י אדם, ואם שופך על שפת המקוה ברחוק ג"ט - הוה כולו בהמשכה, ויש לסמוך על המתירים כולו בהמשכה אם אי אפשר באופן אחר והרבים ודאי יכשלו, והראב"ד מכשיר ע"י אדם בהמשכה אפילו לפוסלים כולו בהמשכה, ומ"מ לכו"ע הוה פסול דרבנן בלבד, ופעמים שצריך לתקן מקוה הפסולה מדרבנן כדי להציל את הרבים מאיסור דאורייתא, וצריך לשקול שלא יצא השכר בהפסד].

משנת רבי אהרן

זריעה בזוחלין: (א' יו"ד כ"ו, לרבי אהרן קוטלר, שנת תש"י [1950]) יש להתיר לכתחילה להזרים שאובין לאוצר כך שהעודף יגלוש למקוה עם חלק ממי הגשם, ואין להחשיב את הסילון הנכנס כזוחלין שאינם מערבים; שנינו שהכשירו מקוה חסרה בזריעה אף שמדובר שהיתה מלאה על גדותיה ובהכרח גם הכשרים יצאו, שהרי לדעת הראב"ד ההיתר מבוסס על יציאת מחצה על מחצה, ואף שבדין מכניסים שאובין רבים כך שכמעט ולא נשארים מי גשם - אך מפורש ברמב"ם שיכול להוסיף שאובין כל היום אף שמתחלפים, והטעם שתמיד ישארו מ' סאה - ואין נפ"מ ממה מורכבים; המשנה לא התנתה דבעינן המשכה, ורק בנתן סאה ונטל סאה הועילה המשכה במחצה שאובין, אך בפסולה מעיקרא בעינן רוב כשרים והמשכה; גם הזריעה שמחמת דחיקת המים החדשים אינה זחילה הפוסלת דכל מקצת מים שנכנסו הוא סיבה בפ"ע לזחילה, וכל מקצת מים הופכים לזוחלין רק מקצת מהמים שבפנים, ועדיין רוב המים אינם ראויים לזחול, משא"כ זחילה שמחמת נקב בכותל או כשהמים על מדרון, ובזריעה דידן המקצה הראשון אינו מחסר ממ' סאה, דלא כזריעת המשנה המחסרת ממ' סאה את מה שהחל לזחול; יש להוכיח שזחילה מחמת המים הנכנסים אינה פוסלת שהרי מכשירים מקוה שנפסלה והוכשרה באמצעות אמת המים שנכנסת ויוצאת אף שהאמה ממשיכה להכנס ולצאת וגורמת לכל המים לזחול, ועוד ראייה מדמתירים לטבול בגממית האמצעית אף שהחרדלית נכנסת ויוצאת ממנה, וכל שנחלקו הר"ש והרא"ש הוא אם המים שמעל הנקב מתכשרים ע"י שמצורפים לשיעור ולכן הר"ש העמיד שטובל מתחת לגובה הנקב, ומ"מ לא נחלקו שהמים שתחת הנקב אינם זוחלין כי היו נשארים במקומם לולא דחיקת המים החדשים. להסבר הריב"ש שזחילה פוסלת מחמת שקטפרס אינו חיבור - ברור שהמים שעד הנקב לא נחשבים זוחלין, וגם המים שיוצאים מחמת המים הנכנסים לא שייכים לדין זה, וגם להסבר המרדכי שזחילה פוסלת מחמת חסרון קיווי - ברור שיש שם מקוה על מים שהיו נשארים במקומם לולא נדחפו החוצה. דין הזריעה שבמשנה מועיל אף שהשאובין שנכנסו גורמים מיד למקצת הכשרים להיות זוחלין ונמצא שאין מ'

סאה היכולים להכשיר - די"ל שהשאובין הוכשרו מיד בנגיעתם במקוה לפני שפעלו על הכשרים, וזריעה דידן עדיפא כי יש יותר ממ' סאה והנכנסים נכנסים למטה או לאמצע המקוה [יש להעיר שהוא לשיטתו שאין לחוש לחומרת הראב"ד, ושכך עשו בפרשבורג, ולא נחת לומר שהחת"ם סופר עצמו חשב לראב"ד וטען שמרויחים את שיטתו ע"י תליה שהשאובין שנכנסים קרובים לצאת, ולפ"ז פשוט שיש להשתדל שפתח כניסת השאובין לאוצר הזריעה יהיה במקום עליון, ואף שכדי לחוש שהנזחלין לא מערבים יש להנמיכו מתחת לפתח היציאה מהאוצר למקוה - אולם עדיין יש לפתח הכניסה להפתח לאוצר מעל מ' סאה], ואינם זוחלין, ובפרט שכשהשאובין נכנסים לאמצע האוצר הרי המים העליונים קרובים לצאת, וממילא היוצאים מעורבים מרוב כשרים, ויש כאן רביה והמשכה דניתן להתייחס למעבר המים באוצר כלהמשכה, דמאחר ואין ביניהן חיבור כשפוח"נ הרי שהן כמקואות שונות ומעבר המים בזו נחשב כהמשכה לגבי זו, ובפרט שהמים עוברים גם בצינורות ובנקב שבכותל, ומאחר ומעיקר הדין די בהשקה חד פעמית הרי שניתן לחזור על התהליך כמה פעמים כי לאחר שהמקוה תוכשר ברביה והמשכה - תכשיר גם את האוצר באמצעות השקה זמנית, והוא יכשיר את המילוי הבא של המקוה. עוד גורם להכשיר את המקוה הוא המים הטופחים שבצינורות ובכתלים שמחברים את מי האוצר למקוה, ושיעור טופח להטפיח הוא גדול יותר מכחוט השערה הנצרך להשקת שאובין, ומים טופחים אלו אינם זוחלין כי יתייבשו במקומם, וכבר נתבאר שאין נפ"מ בזחילת השאובין הצריכים הכשר. לאחר שקילוח המים כבר יצא מנקב האוצר כבר אין בו כשיעור כשפוח"נ אולם מאחר ויש בו כקליפת השום - אפשר שדי בזה כי לאחר שהמים נמצאים באויר כבר אין בהם הפסק מחיצה, ומאחר וחיבור קיים כל זמן שהמקוה זוחלת בעת המילוי - הרי שזחילה זו נחשבת כזחילה בתוך המקוה שאינה פוסלת, ואף שהמים לא יוכלו לחזור לאוצר מ"מ נחשב כזחילה באותו מקוה כפי שטיהרו את המחט שעל מעלות המערה כשבא עליה הגל אף שהמים שיירדו בחזרה למקוה לא ישובו אל המעלה; אם דנים הכל כמקוה אחת תו לא שייך פסול שאובין כי נמצא שיש כאן מ' סאה כשרים שאינם נפסלים בשאובין, ויש לדון בזה. גם פסול דהווייתו ע"י מק"ט אינו שייך לאחר שיש מקוה כשרה, ולכן אם הוסיף מים למקוה כשרה - מותר לטבול בהם. מותר להשתמש בפקק גומי המעמיד את מי המקוה כי גומי אינו מק"ט, וגם נעשה מתחילה לשמש עם הקרקע, ובפרט שהוא פשוטי כלי גומי שאינם רחבים וגם אין עשויין למדרס, והגומי עומד ללא הברזל שבו שאינו אפילו בית יד, ואפילו אם יעשו ממנו כלי קיבול צע"ג אם יהא דינו כעץ, ויש לדון שפקק כלל אינו כלי, ואף שהחת"ם סופר (י"ד רי"ח) חשב לדעת השו"ע שעשה עיקר משיטת הר"ש הפוסל בהעמדת זחילה ע"י מק"ט אף שעשה עיקר משיטת הרא"ש המתיר - מ"מ הסיק שברזא מנחושת הסותמת את נקב המקוה אינה מק"ט לכו"ע כי אינה כלי תשמיש בפ"ע ולא תכשית. ברוב המקומות נהגו שלא לחוש לחומרת הראב"ד בנתן סאה ונטל סאה דכמעט כל הראשונים והפוסקים חולקים עליו, ובפרט שזה רק חשב בדרבנן, וגם יש סניף מהמתירים כולו בהמשכה, ומוכח מהחת"ם סופר שבמקוה שבפרשבורג לא חששו לראב"ד אף לכתחילה, והרב בפרשבורג לפני החת"ם סופר היה רבי משולם איגרא גאון הגאונים וחסיד שבחסידיים [תמצית: מותר לכתחילה להכשיר מקוה על ידי זריעת השאובין באוצר המכיל הרבה מי גשמים, והעודף יגלוש למקוה, ודין עדיף מהכשר זריעה דהמשנה דממלא בכתף - כי שם זרעו בתוך מ' סאה מצומצמים, ומידית חלק מהכשרים זחלו למקוה הריקה, וגם שם לא היתה המשכה; אין לחוש משום דזוחלין אינם מערבים כי זחילה שמחמת דחיקת המים החדשים אינה זחילה, דאין חשב שקטפרס אינו חיבור ושאינו קיווי, ורוב המים אינם מתעוררים לזחול, וראיה מדהתירו לטבול במקוה שאמת המים מחליפה את מימיה, ובגממית האמצעית שחדלית נכנסת ויוצאת ממנה; היתר המשנה הוא אף שמידית חלק מהכשרים הופכים לזוחלין ואינם מצטרפים למ' סאה - די"ל שהשאובין הוכשרו בנגיעתם במקוה לפני

שפעלו על הכשרים, וזריעה דין עדיפא דיש יותר מ' סאה, והשאובין נכנסים לאמצע האוצר ואינם זוחלין; מאחר והשאובין נכנסים לאמצע המקוה - היוצאים מעורבים ברוב כשרים, ויש כאן רביה והמשכה דניתן להתייחס למעבר המים באוצר כלהמשכה ממקוה למקוה שאינה מושקת כשפוח"נ; לאחר שהמקוה תוכשר ברביה והמשכה, הרי שתכשר את האוצר בהשקה לרגע, ויוכלו לחזור על התהליך. גם המים הטופחים שבצינורות ובכתלים מחברים את מי האוצר למקוה, ואינם זוחלים כי יתיבשו במקומם. כשהמים באויר אין הפסק מחיצה ודי במה שיש בהם כקליפת השום, וזחילת המים נחשבת כזחילה בתוך המקוה; יתכן שחיבור האוצר למקוה מחשיב שיש כאן מ' סאה - ואינם נפסלים בשאובין. גם פסול דהווייתו ע"י מק"ט אינו שייך לאחר שיש מקוה כשרה. מותר להשתמש בפקק גומי המעמיד את מי המקוה. ברוב המקומות נהגו שלא לחוש לחומרת הראב"ד].

שיעור מקוה

תיאור מקוואות ירושלים: (הגר"ח נאה זצ"ל, תשי"א [1951], עמ' קס"ה, הנחיות לבנין מקוואות) מתאר את המקוה שכתב דודו גאב"ד חב"ד על פי בקשתו של הגרי"ח זוננפלד, וכתב שהגרי"ח זוננפלד קרא את הדברים בעיון היטב ושלחם לחו"ל לשואלים ממנו. תמצית הדברים הוא שאת המים הורידו מגג המצופה באבנים חלקות שאין בהם עכבת מים או ברעפים דרך צינורות חרס המונחים ראשו של זה בזה - העליון קבוע בגג והתחתון נפתח לאוצר הזריעה שמתמלא בכמה שיעורי מקוה, ועודף המים גולש וממלא את אוצר ההשקה; האוצרות מכוסים בתקרת בטון ומשאירים פתחים לצורך כניסה, הפתחים בתקרה סמוכים לחורי ההשקה כדי שיוכלו להוציא דרכם את הברזא העשויה פשוטי עץ חלקים שהרי דרכה לתפוח וקשה להוציאה; לאחר מילוי מי הגשם סותמים את הנקב שבין אוצר הזריעה לאוצר ההשקה בברזת עץ המצופה בפקולי קנבוס - עד לאחר כשנה שנתיים שיחליפו את המים; מילוי המקוה נעשה על ידי שפיכת שאובין לבריכה הבנויה על תקרת אוצר הזריעה, ממנה המים נמשכים ג' טפחים על קרקע שראויה לבלוע עד שנכנסים לאוצר הזריעה - והעודף גולש לבור הטבילה עד שמפלס המים יעלה על הנקב שביניהם, ואז סותמים את נקב זה עד המילוי הבא; לפני הטבילות פותחים את הנקב הסותם את אוצר ההשקה וסותמים אותו לאחר הטבילות, ובזאת אינו דומה למ"ש הרב טיקוצ'נסקי בהמאסף שאוצר ההשקה פתוח תמיד ולא רק בעת הטבילות.

התועלת שבאוצר ההשקה: [החזו"א צידד שאין תועלת באוצר ההשקה אלא רק נזק, והגר"ח נאה חולק] החזו"א כתב שאוצר ההשקה ממנה להיות רובו שאובין בפחות מכ"ד טבילות [ט"ס זצ"ל הורקות], ואף אם ידקדקו לפקוק את הנקב לפני הריקון הרי בעת הטבילות השאובין נכנסים לאוצר, והגר"ח נאה כתב שרואים שהגר"ש סלנט וחכמי ירושלים לא חששו לזה שהרי כתבו שרק לאחר שנתיים שלש יהיה שוב חשש לדעת הראב"ד, ומוכח שסברו שכניסת השאובין לאוצר ההשקה בנחת דרך הנקב ללא זרם חזק אינה גורמת לעירוב השאובין במי הגשם, וממילא בעת ריקון בור הטבילה - בעיקר השאובין יצאו מהאוצר כך שרק לאחר שנתיים שלש יהיו רוב שאובין באוצר, ובפרט שניתן לפקוק את הנקב בעת הריקון כדכתב החזו"א, ואף לא חששו להגבהת המים בעת הטבילות כי המים אין ממהרים להדחק ולהכנס בזמן מועט של הטבילה לאוצר שמלא מים מעל הנקב, והטבילה תסתיים לפני שהמים יכנסו - וניתן לברר זאת בנקל ע"י הסתכלות באוצר בעת הטבילה דרך הפתח שבתקרתו, ומ"מ בודאי הוא תיקון לזמן מועט, ואפשר שהוא תיקון אף לכל ימות הקיץ, ואף ספק תיקון כדאי בדבר שאין בו הפסד; מה שהחזו"א חשש שמי האוצר יזדהמו - עניינו רואות שמי המקוה אינם מזדהמים, והרי מחליפים אותם בתמידות, ויש מקומות שמחליפים אותם אף בכל יום, וגם האוצר אינו מזדהם בזמן הקצר שהנקב פתוח בעת הטבילות; מה שהחזו"א חשש שהבלן ישפוך נפט לבטל

סרחון המים והנפט עלול להתרבות על המים - היא ידיעה מוטעית או תקלה חד פעמית אצל בלן אחד, והרי הנפט הצף על המים היה אמור לצאת מהאוצר בעת ריקון המקוה; מה שהחזו"א חשש שמא הבלן יחליף את האוצר בשאובין - אצלנו הרבנים משגיחים על הבלנים ואין לבלן רשות לעשות דבר ללא המפקח, וגם הבלנים רובם ככולם יראי ה' ונאמנים, וגם אם דבר כזה קרה - הרי בודאי לא חזר על כך, וגם לא קלקל את כשרות המקוה שהרי התמלאה מהזריעה, ופשוט שכשיש רק אוצר השקה משגיחים על הבלן.

רעפים: גגות בית הטבילה וחדריה, רובם מרוצפים אבנים חלקות אין בהם שום עכבות מים כל שהוא, ויש מרצפין אותם ברעפים קאראמידען וגם בהם אין שום חשש כמ"ש בעלי השו"ע סעי' ל"ז ["רעפים שמכסין בהן הגגות - אף על פי שיש בהן גומות וחקקים אינן פוסלין המקוה לפי שלא נעשו לקבל בהם"], והגם שהרב"י הביא זה שם בשם הרשב"א ז"ל ["כתוב בשער המים שבסוף תורת הבית (ש"ה בית המים עמ' מ"ח)... לא חקק באמצען חקק לקבל צרורות - אינו פוסל את המקוה, לפיכך רעפים שמכסים בהם את הגגות אף על פי שיש בהן גומות וחקקים אינם פוסלים את המקוה לפי שלא נעשו לקבל בהם, עכ"ל"], אמנם התשב"ץ ח"ב סי' נ"ו כתב כן בשם הראב"ד ז"ל בספר בעה"נ והרמב"ם בפי' המשנה וגם דעתו מסכמת לזה בפשיטות יעו"ש ["וכ' הראב"ד ז"ל בס' בעלי הנפש ז"ל: ומכל אלו למדנו שהקרמדין שלנו שמכסין בהם את הגגות אין עושין שאובין כלל, וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ' המשנה, וכן הרשב"א ז"ל כתב בלשון הזה בשער המים והרעפים שמכסים בהם את הגגות אף על פי שלפעמים יש בהם חטטין שיכולין לקבל צרורות ועפרורית אינן פוסלין את המקוה לפי שאין אותן חטטין נעשין במתכוין לקבל את הצרורות ואת העפרורית, ואחר שנתבאר זה מה לי רעפים וקרדימין או צנור של עץ... ולדעת הרשב"א ז"ל אין כאן בית מיחוש כלל אפילו בשל עץ אפילו יש חטטין כל שהוא כיון שנעשו שלא במתכוין, ודבר זה פשוט הוא להתייר"], ולא מצאנו חולק בזה.

מספר הסופר

שיטת הראבד; כיצד להשיק: (הרב יצחק צבי סופר, תשכ"א [1961]) (סימן מ"א) הראב"ד בריש שער המים הוכיח שרוב שאובין במקוה שיש בה מ' סאה כשרים - אינו פוסל אותה, דתנן (מקואות ד' ג') לגבי שינוי מראה שממלא בכתף ונותן לתוכו עד שיחזרו מראיהן למראה המים, וטעם הדבר דכתיב מקוה מים יהיה טהור, והקשה שבנתן סאה ונטל סאה הכשירו רק עד רובו ונחלקו אם רוב מהכשר או שלא יהיה רוב מהפסול, ומ"מ לא התיירו ביותר ממחצה, ועוד תנן (מקואות ד' ד') ששאובין ומי גשמים שנתערבו... אם רוב מהכשר - כשר, מחצה למחצה פסול - אלמא שנפסל אפילו במחצה על מחצה, וכתב שמכאן משמע שאף שהיא מקוה שלמה - אם נפלו לתוכה מ' סאה שאובין פסלוה דליכא רוב כשרים, ושוב כתב שיש מ"ד שמקוה שלמה אינה נפסלת ברוב שאובין שמשוינן לה כמעין שאינו נפסל בריבוי שאובין - והרי הפסוק השווה מעיין לבור מקוה מים, והסביר שמה שמעיין אינו נפסל הוא כי תמיד יש בו כלשהו מי מעיין - ודי בזה להכשירו, משא"כ כשהיתה מקוה של מ' סאה כשרים ונפלו לה מ' סאה שאובין ונחסר מעט מהתערובת - מ"מ הרי שחסר גם מהכשרים ואין רוב כשרים, כפי שביבמות הצריכו רוב כשרים; נמצינו למדים מדבריו א' - אם יש מ' סאה כשרים - אינם נפסלים דנחשב כמעין, ב' - אם נתן סאה ונטל סאה ויש רוב כשרים - מיעוט השאובין בטלים, ונקטינן דבעינן רוב כשרים, ג' - כשיש מ' סאה כשרים במקוה ונפלו לה מ' סאה שאובין אך לאחר מכן נחסרו מימיו מאליהן - אמרינן דהחסרון שווה ונחסרו גם הכשרים ונפסלו דמאחר ונחסרו גם מהמ' סאה כשרים דלא קרינא ביה מקוה מים יהיה טהור, אמנם הראב"ד בשער המים פרק ג' כתב ששינוי בפרק ו' שממלא בכתף עד שירדו מ' סאה לתחתון שאין בו כלום - והא ודאי מכשיר את שניהם, וש"מ דלא

קפדין רק דלא נשקול רובו דמקוה ולכן הכשירו את שניהם, ואמנם לכאורה כדי שלא תהיה סתירה י"ל שהמשניות חלוקות. הד"ח בחידושיו הסיק שלראב"ד אינה מועילה השקה רגעית אלא בעינן השקה בעת הטבילה, אמנם קשה לשמור שלא ישארו בבור מ' סאה ללא חסרון, וגם החזו"א כתב שאוצר השקה אינו פתרון לחשש נתן סאה ונטל סאה - לכן נלענ"ד שאם משתדלים בכל כוחינו שלא נבוא לחשש נתן סאה ונטל סאה - נסבב את בור הטבילה בכמה אוצרות השקה, ונשתמש זמן קצוב בזו ואח"כ בזו וחוזר חלילה, ובחז"ל שהגשמים מצויים כל השנה נוכל להמשיך בכל פעם מי גשמים לאוצרות - ואז נצא מכל חשש. נתן סאה ונטל סאה הוא רק פסול דרבנן, ואף שהדברי חיים מצדד שלראב"ד הוא דאורייתא אולם לא בריא ליה זאת, ובתשובה אחרת (א' חו"מ ל"ז) כתב שמסוגיא דיבמות מוכח דהוה רק פסול דרבנן [ולכן הדבר ברור דלהרמב"ם והראב"ד והרמב"ן ז"ל מקוה זו פסולה, ולהרמב"ם יוכל להיות דהטעם משום מראית עין כדברי הרמב"ן ז"ל, אבל להראב"ד לפי הנראה מפשט דבריו משמע שהוא מדאורייתא, אך מש"ס יבמות הנ"ל נראה להדיא שהוא דרבנן - ואך על כל פנים שאינו מפני מראית עין רק פסול ממש כמו שיראה המעיין בדבריו] - וממילא מועילה השקה כחוט השערה כדכתב הש"ך (ר"א קי"ז "לטעמייהו אזלי (הטור והרא"ש המצריכים כשפוח"נ גם לפסול שאובין) דס"ל לעיל כולו שאוב פסול מדאורייתא, ולפ"ז היכא דהמקוה היתה רוב כשרה ומקצתה שאובה כגון שנפלו לתוכו ג' לוגין מים שאובים סגי לכ"ע בכשערה... לכל חד כדאית ליה לפסול דרבנן בכשערה ולדאורי' כשפופרת הנוד"), וממילא מה שמחמירים במקואות דידן להצריך נקב כשפוח"נ הוא רק כי מחזיקים בשיטת הדברי חיים שלרא"ש בעינן כשפוח"נ בתחילת ההשקה אפילו בשאובה הקלה, ומה שהכשירו בכחוט השערה הוא בסוף ההשקה, אמנם הגידולי טהרה כתב שלמעשה אין מכשירים בכחוט השערה בסוף ההשקה - אך לענ"ד נראה שזה דוקא במקוה חסרה או בהוויתו ע"י מק"ט דהוי פסול דאורייתא, משא"כ בפסול שאובין ששיטת הרא"ש להצריך כשפוח"נ בתחילת ההשקה היא חומרא - ולשאר הדעות די בכשערה - יהיה מותר כחוט השערה בסוף ההשקה, ולכן כדי לצמצם את התחלפות המים יסתמו את נקב ההשקה בפקק, וינקבו באמצעו נקב בקוטר סנטימטר או פחות כדי שיוכלו לראות דרכו ולוודא שלא נסתם, ויסירו את הפקק עד תום המילוי וההשקה הראשונה, ולאחר מכן יסתמו את הנקב בפקק המנוקב, ובכך יצאנו מידי חשש - לרא"ש אפילו אם הנקב יסתם לאחר מכן, וגם לרבינו ירוחם המצריך השקה בעת הטבילה גם אין חשש שהרי במקואות דידן החשש הוא רק לפסול דרבנן - וממילא די בכחוט השערה בתחילת ההשקה, ובכך הרווחנו שהמים אינן מתחלפים כל כך [תמצית: נמצינו למדים מהראב"ד א' - אם יש מ' סאה כשרים אינם נפסלים כי נחשב כמעין, ב' - נתן סאה ונטל סאה ויש רוב כשרים - מיעוט השאובין בטלים, ג' - כשיש מ' סאה כשרים שנפלו להם מ' סאה שאובין ואח"כ נחסרו - אמרין שהחסרון בשוה וממילא נפסלו הכשרים כי יש רק מחצה, וכדי שלא יסתור למשנה דממלא בכתף י"ל שהמשניות חלוקות; הד"ח הסיק שלראב"ד בעינן השקה בעת הטבילה, אך אוצר השקה אינו פתרון מספק, ולכן יש לסובב המקוה בכמה אוצרות השקה כדי שתמיד יהיו רוב מי גשם; מאחר ופסול נתן סאה ונטל סאה הוא מדרבנן לכן יש להתיר השקה כחוט השערה - שרק הרא"ש מחמיר בתחילת ההשקה דבעינן בשאובין כשפוח"נ, וכדי לחשוש לשיטתו יפקקו את נקב ההשקה בפקק מנוקב בנקב קטן המאפשר לראות שאינו נסתם, ובכך בעת המילוי יהיה מושק כשפוח"נ, ולאחר תום המילוי יפקקו וישאירו כחוט השערה - ויעיל בין לרא"ש ובין לרבינו ירוחם, וכך הרווחנו שהמים אינן מתחלפים כל כך].

דברי יואל

ההשקה מעבר לזריעה: (י"ד סי' ס"ו) גם אפשר לעשות נקב כשפופרת הנוד בין שני הבורות - דהיינו בור הזריעה ובור ההשקה.

אין חשש בעשיית מקוה מהודרת ליד פחות מהודרת; מהיות טוב כדאי לעבות את

תקרת האוצר: (י"ד ס' ס"ח) כי עבור שאי אפשר להחמיר כ"כ עבור ההמון אין להפסיד את המהדרים ונזהרים שלא לבקש קולות, והכל יודעין שמה שהוא מדריגה ראשונה בעיני העוה"ז איננו מדריגה ראשונה בזהירות התוה"ק כי המה שני עינים... מצאתי שם שני מקואות במקום אחד על אופן הנ"ל שהמהדרין לא הלכו אלא אמקוה אחת שהיתה מוכשרת יותר אך לא היתה נקיה כל כך עבור ההמון, והיה שם באותו הבית גם מקוה אחרת שהיתה נקיה יותר בתכלית הנקיון אך הוצרכו לסמוך שם על איזה קולא שלא רצו המהדרין לסמוך על זה... שראה זה לדבר מוזר שבאותו בית המרחץ ימצאו מקואות שהכשירן אינו שוה - בעיני איני רואה זה לדבר זר כ"כ, ובהרבה עינים כבר רגילין בכאלה, ובכל ערי ישראל במדינתנו היה בבית מטבחים אחד בשר גלאט כשר וסתם כשר שאינו גלאט. מסתברא שבזה האופן [תקרה עבה לאוצר ההשקה] אין החשש קרוב כ"כ שיהיה נתן סאה ונטל סאה, אבל אעפ"כ לא אוכל לידע אם היא רפואה מוחלטת שיהיה ברור שלא יהיה נתן סאה ונטל סאה, אמנם עכ"פ מהיות טוב בודאי עדיף לעשות באופן זה מהדרך שהיו נוהגין לעשות באופן שהוא קרוב יותר שבודאי נעשה אח"כ נתן סאה ונטל סאה... אבל זה ודאי שגם המקוה שעושין על ידי השקה טוב לעשות הציור שכתב כ"מ נ"י שהוא עכ"פ עדיף משאר אופני ההשקה שראיתי עד עכשיו.

לעשות אוצר קבוע; הפקק ברצפה עלול שלא לאטום; בארה"ב רוב המצויים אצל

מקואות אינם מומחין: (י"ד ס"ט) במקוה שכתב [כהרש"ב] שעדיין יש בו חשש נתן סאה ונטל סאה - אינו מוסכם לכל הפוסקים, ובמקום שאי אפשר יש לסמוך על הפוסקים להכשיר בכה"ג, אבל איני יודע למה לא יעשו בגשמים ובורות שהוא עצה"ו"ט, גם הוא בנקל יותר כי בגשמים אם עושים פעם אחת אוצר על הגשמים מלבד הבורות - מתמלא לעולם האוצר מעצמו עם מי גשמים, ובכל פעם שרוצים להחליף המים - מוכן ועומד המי גשמים הכשרים.

...והלכו אל הבלן בטענה מדוע לא עשה כהבטחתו להשאיר להם המים במקוה עד הבוקר, והתנצל לפניו שאינו חייב בדבר כי השאיר המים כהבטחתו, אלא שלא ידע שהסטופר [פקק ברצפה המיועד לניקוז המים] נתקלקל וזב המים, ובשאר הלילות שאין המים שם אלא זמן קצר עד אחר הטבילה אינו ניכר כ"כ, אבל עכשיו שנשאר כן כל הלילה זב המים עד גמירא, ונתן אל לבו תיכף לילך לעשות סטופר חדש שיהיה מתוקן, מהמקרה הזה יוכל לראות מה שעלול להתהוות על ידי סטופר... ומ"ש רוב מצויין אצל מקואות מומחין הן - תמה אני הלא עינים הרואות במדינה זו שהוא בעוה"ר ההיפך.

חלוקת אוצר ההשקה: (י"ד ע') ויש לכם שני ספיקות, האחד אם יהיה בור ההשקה פתוח תמיד

בשעת הטבילה יען שתעשו טבלא באמצע הבור ויהיו מ סאה תחת הטבלא ששם אינם מתחלפים כ"כ, וזהו קצת תיקון עבור החשש של נתן סאה ונטל סאה כי המים שעל הטבלא מחוברים ע"י השקה כשפופרת הנוד למים שתחת הטבלא... בבור השקה שאם פתוח הנקב בשעת טבילה יש חשש נטל סאה ונתן סאה - בזה היא קצת תקנה מה שהטבלא באמצע, כי המים שתחת הטבלא אינם מתחלפים כ"כ, ואם המים שתחת הטבלא הם כשרים נטהרים המים שעל הטבלא בהשקה למים שתחת הטבלא [תמצית: יש קצת תיקון לחשש נתן סאה ונטל סאה כשמחלקים את אוצר ההשקה בטבלא המנוקבת כשפוח"נ].

בקשת תואנה מעידה על חסרון נאמנות; הקולות מקלקלות: גם בפעסט שהיו הרבה

חפשים בעיר ועשו איזה מקואות קטנות שהיו ביחידות עם האמבטי בחדר מיוחד לצורך אשה אחת עבור המפונקות שמקפידות להיות ביחידות מתחלה ועד סוף במים חדשים, והוחלפו כל המקואות בכל יום ע"י ת"ח הבקי בהלכה זו שהיה עומד שם, והאשה המקפדת כ"כ היתה צריכה להקדים להיות

בראשונה - וכל הקודם זכה אבל לא החמירו להחליף עוד המים שבמקוה פעם שנית בלילה, יותר - אין להתיר בשביל המפונקות האלה, ובאמת כי המקפדת כ"כ להיות נמנעת מלטבול עבור שהיתה שמה אשה אחת אך תואנה היא מבקשת כי הלא הולכים כולם בסווימינג-פול [ברית שחיה] הנעשה בבריכה של שאובין והולכים שם אנשים ונשים וטף למאות ביחד ולפעמים אף באלפים ואין משגיח אם אין ביניהם איש או אשה חולה ומזוהם וכדומה ר"ל, וכאן במקוה שאשה אחת שהיתה שם היתה אחר נקיון גמור בתכלית כי ההכרח שיהיה נקיון גמור קודם שהולכות לטבילה עבור חשש חציצה, גם האשה העומדת על הטבילה תוכל לידע אם בריאה היא כי אין המדובר אלא מאשה אחת - ולמה יהיה הקפידא בזה כ"כ לוותר עי"ז על יסוד הטהרה לבנות ישראל, ואם ככה מצבה לעבור על איסור חמור כ"כ בשביל עילה כל דהו כזה - בלא"ה אינה נאמנת על וספרה לה כי בספירת נקיים וכל הלכותיהם יש בהם טירחא יתירתא, וכמה ענינים של פחד וכדומה אשר בלי ספק יש בזה קושי יותר מלילך למקוה אשר שם היתה אשה אחת אחר נקיון גמור, גם יש לה ברירה לטרוח ולהקדים, אלא שענין הספירה הוא דברים שבצנעא ואין יודעים מה נעשה עמה ואם לא היתה הספירה כדין בלא"ה אין הטבילה שוה מאומה. והמבחיין במצב העולם יראה כי רוב הפירצות והפרת הדת ירדה לעולם ע"י רוב הקולות שנעשו כדי לתקן את הפורצים שאינם צייתים באופן אחר, והסוף הוא שהפורצים לא נתקנו אלא אדרבא נתברו הפירצות מחמת רוב הקולות והיתרים שעבירה גוררת עבירה ונתקלקל הכל עד שבא לידי שכחת התורה [תמצית: הנמנעת מלטבול מחשש לחסרון נקיון - רק מחפשת תואנה, והיא אינה נאמנת על וספרה לה; הקולות כדי לקרב את הפורצים - אינן מתקנות אלא הורסות].

שלא יזחל פנימה - דוקא כשצריך לצרפם: (י"ד סי' ע"א) בפירוש הוא בדברי חיים שאף אם אינו יוצא לחוץ אלא זוחל לתוכו הוי זוחלין, אך לפענ"ד אין כוונתו ז"ל אלא היכא שצריך לצרף את המים הזוחלין לשיעור מ' סאה, לא כשיש מ' סאה ושיעור טבילה מלבד המים הזוחלין ואין צורך לצרפם, אך אף על פי כן לכתחילה טוב ליזהר שלא יהיו שום מים זוחלין לתוך המקוה בשעת הטבילה, אבל מעיקר הדין נראה לפענ"ד דכשר בכה"ג [תמצית: חומרת הד"ח שלא יזחל פנימה - דוקא כשצריך לצרפם למ' סאה, וטוב ליזהר].

צינור מתכת ובסופו עץ; קרח מלאכותי; חשש לעז: (י"ד סי' ע"ג) דאם עושין הצינורות כולו של עץ יש חשש להגהות מרדכי שחשש לגומות, ואם עושין כולו של מתכת יש חשש קבלת טומאה, אבל אם הוא של מתכת ובסופו של עץ - מסולקים כל החששות ולית טב מיניה... מקוה של מאשין-איז בוודאי שאין להכשיר... מ"ש לחוש ללעז דקמאי - עי' פר"ח (תצ"ו י"ב) שהחליט דהיכא דאיכא פלוגתא בדבר אעפ"י שהוא סברת יחידאה - אית לן לתיקוני כסברת אותו היחיד [שמא בי"ד עתיד לקבוע הלכה כמותו], דטפי אית לן למיחש ללעז דידן מלמיחש ללעז לקמאי, יעוי"ש שהאריך והביא מכמה ראשונים ז"ל, ומכ"ש בנ"ד דאיכא רוב מחמירין... ובעיקר דין הוצאת לעז פלוגתא דרבוותא דכמה פוסקים ראשונים ואחרונים סברי כשיטת המהרנ"ח דלא שייך הוצאת לעז אלא בענייני אישות שיש שם הוצאת לעז של ממזרות לא במקום שהבנים כשרים וכן בשאר איסורים... ודעת כמה פוסקים דבכל מילי שייך הוצאת לעז, והביאו ג"כ ראיות לדבריהם, אבל גם לשיטתם אינו אלא כשהיתה הלכה קבועה להקל ובאים לשנות, אבל במה שנעשה לפעמים דרך מקרה הכל מודים דכל היד המרבה לתקן משובחת ושבח הוא לחכמים להרבות בתיקונים בכל עת יותר ויותר, וכמה דברים אנו מקילין אף במקומות כשהוא שעת הדחק כמו במעין כ"ש, וכדומה - הכי נימא דאם נעשה איזה קולא מחמת שעת הדחק יהיה אסור לתקן אח"כ מחמת הוצאת לעז אף כשיעבור הדחק ותהיה אפשרות לתקן ברווחא - זה ודאי אינו... הרי שצוה לכתחילה לעשות מקוה בקיץ על ידי קרח, ומה

שאחר כך בחורף יוציאו כל המים יען שאז אפשר לעשות מתוקן יותר לכל הדעות - ולא עלה על דעתו לחוש ללעז על הטבילה **[תמצית: המובחר הוא צינור מתכת - שלא יתהוו בו גומות, ובסופו עץ - שלא יקבל טומאה; אין להכשיר קרח מלאכותי; אין לחוש ללעז אפילו כשחוששים לסברת יחיד דלעז דין עדיף, ומעיקר הדין חשש הוצאת הלעז היא דוקא בפסולי אישות, וגם למחמירים הוא כשהיתה הלכה קבועה להקל ולא במה שנעשה במקרה כגון שבקיץ הקילו בקרח ובחורף הצריכו גשמים - ושבח לחכמים להרבות תיקונים]**.

זחילה ממקוה למקוה: (י"ד ע"ה) הדברי חיים (ב' י"ד צ"ג) כתב שממקוה למקוה אינו זוחלין כשאינו קטפרס, וכוונתו שכשהתחברו בהשקה מועילה נחשבים כמקוה אחת וממילא זחילה מזה לזה אינה מזיקה כמו בזחילה ממקום למקום באותו מקוה, כמתניתין דמחט שעל מעלות המערה ועבר עליה הגל, למרות שהנזחלין אינם מערבים והשקה אינה מועילה בשעת הזחילה; לכן צריך להשיגח שלאחר השקת המקואות - שהמים ינוחו מזחילתם, שההשקה נעשית בעת שהמים שקטים ללא זחילה, ולאחר השקה בהשקט דינו כמקוה אחת וכבר לא יזיק שבעת הטבילה המים נגבהין וזוחלין מזה לזה, דהוה כזוחל במקוה אחת ממקום למקום, אבל אם החיבור נעשה בקטפרס - אינו חיבור ואינו כמקוה אחת, וממילא זחילת המים ממקוה למקוה תחשב זחילה; הד"ח (ב' ס' צ"ז) החמיר גם בשליבות משום קטפרס, ואינו מובן כי כתב בעצמו (ס' פ"ח) שכשהם סמוכים ממש ולא רחוקים - הם כפחסות צלוחיתו ולא כקטפרס **[תמצית: כוונת הדברי חיים שכשמקואות מושקים כדן - הם כמקוה אחת, וזחילת המים מזו לזו היא כזחילה ממקום למקום בתוך אותה מקוה, אולם אם החיבור הוא בקטפרס הרי שאינו חיבור, וממילא זחילת המים מזו לזו כתוצאה מהגבהתם בעת הטבילה - נחשבת זחילה; לאחר שהמקואות הושקו בהשקט - הם כמקוה אחת וזחילה מזו לזו אינה מזיקה, ולכן יש להשיגח שהמים ינוחו לאחר ההשקה; אינו מובן כיצד הדברי חיים החמיר בשליבות משום קטפרס כשבצממו היקל כשהם סמוכים ממש - דהוה כפחסות צלוחיתו]**.

במקוה רש"ב - אין חשש ניצוק: (י"ד ס' פ') מ"ש לחוש במקוה ע"ג מקום מטעם ניצוק שאסרו בד"ח ובעמק שאלה - זה אינו, דהם לא אסרו אלא כשהמקואות רחוקים זה מזה ואינם מחוברים אלא ע"י סילון ההולך מזה לזה, אבל אם הם סמוכים יחד ואינו מפסיק אלא דופן הצימטנט - אינו בכלל ניצוק... אך זה ודאי שאין לעשות דופן כזה מחובר עם שארי הדפנות שבצדדי המקוה באופן שלא יהיה באפשרי לטלטלו ולהגביהו משם לעולם, שברבות הימים יוכל להיות שם קלקול גדול ולא יהיה נראה לשום אדם, אך יהיה נעשה באופן שיהיה רק מונח על איזה בליטות שהם נעשים בדופני המקוה שבצדדים ויהיה באפשרי לטלטלו ולהגביהו בכל פעם. ופ"א כשהוכרחתי במקום אחד לעשות מקוה ע"ג מקוה - צייתי עוד לעשות דופן זה מהרבה חתיכות, כי כשהוא בחתיכה אחת הוא גדול וכבד מאד והוא דבר קשה להגביהו בכל פעם ומונע ההשגחה, משא"כ כשהוא בכמה חתיכות, וגם צייתי לעשות בכל חתיכה וחתיכה נקב רחב משפוח"נ שאם ח"ו יסתם נקב אחד לפי שעה יוכשר ע"י הנקבים האחרים **[תמצית: חשש ניצוק של הד"ח הוא כשרחוקים ומחברים רק בצינור ולא כשרק דופן בטון מפרידה; יש לאפשר גישה לצורך נקיון הבור התחתון ולכן יפסיקו בחתיכות קטנות המונחות על בליטות מהדופן, וינקבו כולן כשפוח"נ]**.

חדושי הגרי"ז

בעיני המשכה על חומר בולע - רק בשיעור משהו: (תמורה י"ב) בדין המשכה יש מחלוקת כמבואר ב"ד (ר"א מ"ו) ד"א המשכה מועלת על גבי קרקע או על גבי נהר וי"א ברמ"א שם דאין

המשכה מועלת אלא על גבי קרקע הראוי לבלוע בה... וטעמא כיון שראוין להבליע נתבטלו אגב קרקע וכשזוחלת לגומא נעשית כאילו באו מתמצית הקרקע כי נתבטל מהם שם שאובין; והיה ביו"ד שם עוד שיעור המשכה זו אין פחות מג' טפחים, ומבואר שם בגר"א בשם ריב"ש דפחות מכאן כליבוד דמי, וצ"ל דבאמת שתי המחלוקות תלויות שיש מחלוקת בפסול מים שאובין אם מן התורה חל פסלות על המים באופן שכל המקוה היה מים שאובין, וא"כ אי נימא דבאופן שכל המקוה היה מים שאובין, וא"כ אי נימא דמים שאובין הוא פסול מן התורה - אם כן נהי דמצד הפסלות דמים שאובים יש לומר דכיון שלא נפל למקוה מכלי אינו פוסל... אבל אם מים שאובים בעצם הוא פסול מן התורה - אם כן איך מהני המשכה הא מכל מקום המים בעצמם הם מים שאובים, וזו היא שיטת המרדכי הנ"ל דלכן בעינן שיפול למקום שראוי לבלוע דאז הוי כאילו באו מתמצית הקרקע ונתבטל מהם שם מים שאובים, וממילא לשיטה זו אינו תלוי בשלשה טפחים דהוי כליבוד ודי בכ"ש... וע"כ הא דהמשכה מועיל משום דחשיב דלא נפלו מהכלי למקוה וע"כ שפיר שייך דניבעי שיעור דג' טפחים שלא יהא כליבוד והוי כאילו נפל לתוך המקוה ממש, ויוצא לפי דברינו דאם יהיה בתוך הקרקע הראוי לבלוע משהו לפני המקוה, ותוך ג' טפחים היה בתוך צנור או קרקע שאינו ראוי לבלוע - הא המשכה זו כשרה לכל השיטות, דלהשיטות שצריך דוקא לא פחות מג' טפחים א"כ הא היה רחוק ג' טפחים בתוך הצינור ולדידהו מהני אפילו אינו בקרקע הראוי לבלוע, ולהשיטות דבעינן קרקע הראוי לבלוע א"כ היה קרקע שראוי לבלוע, ומה שלא היה ג' טפחים הא כתבנו דלדידהו לא צריך ג' טפחים כיון שהיה בתוך קרקע הראוי לבלוע נתבטל מהם שם מים שאובין **[תמצית: לדעות שהמשכה מועילה על קרקע או נהר או על קרקע הראויה לבלוע - הטעם משום שנתבטלו אגב קרקע, ובזחילה לגומא נעשה כאילו באו מתמצית הקרקע ונתבטל מהם שם מים שאובים, וממילא לשיטה זו אינו תלוי בשלשה טפחים אלא די בכ"ש; ולדעות ששיעור המשכה ג' טפחים דפחות מכאן כליבוד דמי - וחשיב דלא נפלו מהכלי למקוה, וע"כ שפיר שייך דניבעי שיעור דג' טפחים שלא יהא כליבוד והוי כאילו נפל לתוך המקוה ממש; ונמצא שאם לפני המקוה יהיה משהו הראוי לבלוע, ותוך ג' טפחים היה בצנור או בקרקע שאינו ראוי לבלוע - ההמשכה כשרה לכל השיטות]**.

חשב האפוד

פרטים בהכנת מקוה; ההשקה מעבר לזריעה: (א' ק"נ, הרב פדאוה) א' - וכיום אין זה עוד בגדר חששא, כי דבר זה ידוע ומפורסם שבתי חרושת מייצרים כמויות ענקיות של חוטים ומוטי ברזל לצורך בנין באיזען בטון, ואין שום ספק שאין לוקחין לצורך בנין אלא המוטות והמוטין שנעשו לשם זה, ואם כן ההיתר היום פשוט בתכלית הפשטות... אכן יש עוד חששא שמקוה העשויה מאיזען בטון אפשר להגביה את כל המקוה, דהיינו הכתלים עם הרצפה, ואם כן יש על מקוה כזה חשש שהיא כלי... ותמצית הדברים שסוף סוף אין זה אלא בנין... הבאים לחוש למקוה של צימענט שהוא כלי חששו לצימענט בלא ברזל ג"כ, ולפי מה שהכריעו חכמי הדורות וכן נקבע המנהג שאין חוששין לזה ובונים מקוואות מצימענט - אין שום חששא גם אם נותנים ברזל לתוך הצימענט, כי גם זה כמו זה בנין גמור, ואין בו שום צד כלי... שלא אמר הצ"צ דבריו אלא בכגון תיבה של עץ, שהעץ הוא נפרד ואינו מחובר עם הקרקע, על כן יש לומר שאם אפשר שינטל כאחד הרי זו טבילה בכלי, אבל בצימענט שהוא מין אדמה ויוצקין אותו כשהוא נוזל... בכגון זה לא החמיר הצ"צ, כי בכגון זה אין לומר שיש לראות המקוה כמו כלי בתוך הקרקע. ב' - ולפי דעת בעל שיעורי תורה האצבע היא שני סנטימטר והסך הכל הוא שלש מאות ושנים וחמשים ליטר, ועוד תשע מאות ושבעה וארבעים חלקי אלף מליטר, אמנם דעת החזון איש... שש מאות ותשעה ושמנים ליטר, המנהג הפשוט הוא בכל המקומות לקבוע שיעור

המקוה לאלף ליטר. ג' - ולפי זה שיעור האצבע שחמש מהן בטפח הוא שני צענטימטר, ומזה יוצא לנו אשר שיעור שפופרת הנוד הוא ארבעה צענטימטר... לפי הרמב"ם אין כופלים את האצבע הסמוכה לאגודל, אלא לוקחים אצבע זו והסמוכה לה - והיינו כשפופרת הנוד... שמי שהוא בעל נפש ירבה בשיעורין, ובכן יש לעשות כנקב לכל הפחות חמשה צענטימטר, ואפילו יותר. ד' - המנהג המקובל הוא לעשות גובה המים מאה ועשרים צענטימטר בערך, גם נוהגים לעשות המדרגה התחתונה רחבה ד' טפחים. ה' - ולכאורה לפי ההסבר הזה, דהא דבעינן קרקע הראויה לבלוע הוא משום דנימא שהמים הם כמו שנבלעו בקרקע ונתמצו, ועי"ז הם בטלים אגב קרקע ובטל שם שאובים מיניהו - יש מקום לומר דבעינן דוקא ראוי לבלוע דוגמת קרקע, וצימענט - אע"פ שמטבעו לבלוע מים אין בליעתו דוגמת כח הבליעה של קרקע, גם יש מקום לומר כיון דע"י מה שהקרקע ראויה לבלוע אנו צריכים לומר שהמים בטלים אגב קרקע, א"כ הקפידא דוקא קרקע או מונח על הקרקע, משא"כ גג שאינו ראוי לבלוע ואין עליו דין המשכה, אפילו אם הניח מעט עפר על הגג - אין לומר... דהני פוסקים דס"ל דבעינן קרקע הראויה לבלוע - לא אמרו דבריהם אלא להכשיר שאיבה שהמשיכה כולה, כי אז ההמשכה באה להכשיר פסול דאורייתא, ולזה בעינן שיתבטלו המים על גבי קרקע, אבל כגון אנן דלא מכשרינן בהמשכה אלא א"כ רבו מים כשרים - ליכא מאן דבעי על גבי קרקע הראויה לבלוע, ע"כ לא חשו לה, עכת"ד החת"ס סופר... וא"כ כש"כ במקוה שאין בו מים שאובים, ואפילו יש הם מתכשרים בכמה אנפין, הן בזריעה הן בהשקה, וההמשכה אינה אלא הידור על גבי הידור - שאין להצריך שתהיה ההמשכה ע"ג קרקע הראויה לבלוע, ואם מוסיפים לעשות גם ההידור הזה שתהיה ההמשכה ע"ג מקום הראוי לבלוע - עכ"פ דיו שיקח לזה צימענט, אשר סוף סוף עיינו הרואות שצימנט בולע מים, וגם דיו שיהיה הצימנט הזה הראוי לבלוע נתון על גבי בנין, ולא דוקא על קרקע עולם, שוב מצאתי גם בחזון איש (יו"ד קכ"ג סוף או"ח א) דפשיטא ליה דצימנט [מלט] דינו כקרקע הראויה לבלוע, וראיתי במקום אחד בירושלים שעשו עוקה של צימענט על יד המקוה, והיתה העוקה הזו מלאה חצץ והיינו שברי אבנים קטנים, ודרך אותה עוקה הומשכו המים למקוה, וכמדומה שהדבר נעשה על פי הוראת הגאון מו"ה זאב מינצברג ז"ל, והיה ההסבר שהמים נכנסים תוך חלקי האבנים וזה כמו קרקע הבולעת, ובזה ההמשכה על צד ההידור משני צדדים או משום הצימנט או משום חלקי האבנים, אמנם ההידור הזה צריך תשומת לב שלא יצא ממנו חורבה, וכמו שהעירני חכם אחד, כי אם יעשו אותה עוקה בתלוש ורק אח"כ יחברו אוחה בקרקע, ויעשו שם בית קיבול לצורך אותם חלקי האבנים, יהיה נהפך ההידור הזה לפסול גמור של שאובים, ובכה"ג יעשו הצימענט שעליו ממשיכים המים למקוה חלק בלי שום בית קיבול, ואם אז אי אפשר להשים חלקי אבנים, יעשו בלי חלקי אבנים... עוד חזינן דהמשכה לענין שאובים אינה פחותה מג טפחים כדאיתא בסעי' מ"ה, והמשכה לענין הויתן בטהרה סגי בכל שהוא, כדאיתא בסעי' מ"ח דדבר המקבל טומאה אינו פוסל אא"כ המים נופלים ממנו להדיא לתוך המקוה... ואף החולקים על המרדכי ואינם מצריכים קרקע הראויה לבלוע, אבל עכ"פ קרקע מצריכים לשם זה, או גג וכו', וממילא מצריכים ג טפחים, אבל לענין הויתן בטהרה לא מצינו שיהיה נקרא בזה שם פסול על המים, אלא שהמים צריכים לבא לתוך המקוה בדרך של טהרה, ועל כן לא בעינן בזה הני תנאים של המשכה. ו' - לענין מה שפרו"מ [פאר רום מעלתו] רוצה לעשות שני בורות להשקה, והיינו שמקוה הטבילה יהיה מושק לאוצר של מי גשמים, והאוצר הזה יהיה מושק לאוצר שני של מי גשמים העומד בצדו... ופרו"מ אינו רוצה לעשות לשם זה אוצר עמוק של מי גשמים וטס מנוקב באמצע, כי הוא חושש לדעת הדברי חיים שיש במקוה על גבי מקוה משום קטפרס, ואע"פ שהד"ח אינו מחמיר אלא במקום שההשקה באה להכשיר מקוה מפסול מה"ת, ולא

כן בנ"ד שאין ההשקה אלא להידור, מ"מ רוצה פרו"מ להדר המקוה גם בחומרא זו... וזה ודאי טוב ויפה, אבל פרו"מ מוסיף עוד תחבולה, והיינו שהמקוה יהיה מושק לאוצר הגשמים בנקב כשפופרת הנוד, אבל אוצר הגשמים יהיה מושק להאוצר השני רק ע"י פירצה בגובה הכותל על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד... ועל זה יש קצת לפקפק, כי יש לחוש כי האוצר השני יסדק במשך הזמן ולא ידעו, והמים יפלו שם, ונמצא האוצר האחד זוחל בשעת טבילה להאוצר הב', ואמנם דעת פרו"מ שהיא חששא רחוקה, ובפרט שאף אם יהיה כך אין זו אלא זחילה למעלה ממ סאה, שאין הרמ"א חושש לה אלא לכתחלה, וגם דעת הש"ך שאין לחוש לזחילה שהיא מחמת האדם הטובל, ולדעתי גם חששא רחוקה אין הפסד אם נחוש לה, גם ראיתי מדקדקים אשר בכלל לא רצו להניח מקום במקוה אשר אפשר שיתהווה שם איזה קלקול ולא יהיה נגלה תיכף, והא דזחילה למעלה ממ' סאה כשרה בדיעבד - הנה נתן סאה ונטל סאה בשאובים אין הרמ"א מזכיר כלל, ובכל זאת דעת הש"ך לחוש לזה לכתחילה, וזחילה למעלה ממ סאה חמיר לן יותר, שכן הרמ"א חושש לזה - ולמה נחמיר בנתן סאה ונטל סאה, ולעומת זאת נניח מקום חששא לבא לידי זחילה למעלה ממ סאה ולא נדע; גם הא דכתב הש"ך שאין לחוש לזחילה שבאה מחמת הטובל - הנה הש"ך בעצמו מביא שם שלדעת מהרי"ק יש להקפיד גם על זה, על כן לדעתי טוב יותר לעשות השקה גמורה בנקב כשפופרת הנוד בין האוצרות, אלא שיעשו הנקב למטה בחלק התחתון של הכותל, כך שאם יתהווה סדק יהיה תיכף ניכר, כי יפול שטח מים של שני האוצרות גם יחד, והועלנו גם לענין נתן סאה ונטל סאה, כי בחלק התחתון של האוצרות אין כל כך תנועה במים, ויתכן שאין המים מתחלפים שם ע"י נקב כשפופרת הנוד יותר ממה שמתחלפים בגובה ע"י כקליפת השום ברוחב כשפופרת הנוד; מו"ה מאיר פוזנא נ"י חזר והסביר לי שאם יעשו נקב להשקה בעומק האוצרות יהיה קשה לשים שם סתימה כדי להריק אוצר אחד ולהניח את השני מלא, בזמן שיהיה צורך בכך, ובכן הסכמתי אתו שאפשר לעשות ההשקה ע"י פירצה בכותל המפסיק, אלא שתהיה פרצה זו עמוקה קצת כדי שאם יתהווה סדק באוצר שני והמים יפלו יהיה תיכף ניכר באוצר הראשון. ז' - עוד דורש פרו"מ לברר אם מותר לרצף המקוה ברעפים [חריטה] שיש באחוריהם גומות, והגומות כאלו נעשו שיכנס בהם טיט הבנין וידבקו היטב על הכותל, והנה בשו"ע איתא רעפים שמכסין בהן הגגות אע"פ שיש בהם גומות וחקקים - אינן פוסלין המקוה לפי שלא נעשו לקבל בהם עכ"ל, ובנד"ד אין צורך לבא לזה כי הרעפים האלה פניהם חלקים, ואחוריהם שבהם נמצאות הגומות נדבקים אל הקיר, ואין באים כלל במגע עם המים, וגם אין לפקפק שמא הני גומות יש להן דין בית קיבול מצד שעשויות לקבל את הטיט, וא"כ פסולים הני רעפים מטעם קבלת טומאה, כי הגומות האלה אינן עשויות לקבלה, אלא עשויות שהטיט ידביק על ידיהן את הרעפים להכותל, ועוד כי הגומות האלה עשויות למלאות עולמית ואין להם דין בית קיבול, ועוד שהרי הרעפים נעשים לשמש עם הקרקע וגם מחוברים לקרקע, ובכגון זה אין דין קבלת טומאה לכו"ע, ועוד אם ניתן להם דין קבלת טומאה מצד הגומות - הלא אין כלי חרס מקבל טומאה אלא מצד בית קיבולו ולא מצד האחר... למעשה אין צורך בזה, כי אפילו היו הרעפים האלה משמשים בתלוש - אין עליהם שום צד קבלת טומאה כמו דאינא בתוספתא, הביאה הר"ש, דכל המשמש כפוי בכלי חרס - טהור, ופסקה הרמב"ם [תמצית: א' - חוטי הברזל המשמשים לבניה נעשו לשם זה, ואינו כלי כי אי אפשר להרים את היציקה עם הרצפה, ובפרט אין חשש בבטון הנשפך נוזלי; ב' - לגר"ח נאה השיעור הוא 352 ליטר ולחזו"א 689 ליטר, והמנהג לקבוע את השיעור לאלף ליטר. ג' - למדות החזו"א - שיעור שפוח"נ הוא ארבעה ס"מ, ובעל נפש יעשה לפחות חמשה ס"מ. ד' - המנהג שפני המים בגובה 120 ס"מ ושרוחב המדרגה התחתונה ד' טפחים. ה' - יש מקום לומר שמאחר ובטון אינו בולע כקרקע - לא יועיל אף שהוא בולע מים מאחר ואינו בולע כקרקע, וגם לא ניתן לומר שמים

שעל בטון בטלים אליו, אמנם מאחר ואיננו מכשירים שאובה שהמשיכוה כולה אלא רק רביה - א"צ ראויה לבלוע, וכ"ש כשיש זריעה והשקה; חצץ בעוקה מדמה לקרקע, אך יש להזהר שעוקת החצץ לא תוכן בתלוש; עוד חזינן ששיעור המשכה לשאובים הוא ג' טפחים, ולענין הווייתו בטהרה די בכ"ש כי צריך רק שלא יפלו להדיא. ו' - אינו רצוי להשיק לאוצר המושק מעל הקיר קלפת השום מאחר וסידוק באוצר המרוחק לא יהיה מורגש ופני המים עלולים לרדת בו בלי משים והמים יזחלו אליו מחמת הטובלת, וראוי לחוש לזה אף שהזחילה מעל מ' סאה וגם היא מחמת הטובלת - ק"ו מדחששו לנתן סאה ונטל סאה כהש"ך אף שהרמ"א לא חשש לזה - כ"ש שיחושו לזחילה מעל מ' סאה שהרמ"א חשש, ולזחילה מחמת הטובלת שהמהרי"ק מחמיר; אלא ישיק בנקב כשפוח"נ בגובה שהזחילה תהיה ניכרת, ולא נמוך כי אז לא יוכלו לסותמו היטב כשיצטרכו, ויש מדקדקים שלא להניח מקום שאפשר שיתהוו ממנו קלקול שלא יתגלה תיכף. ז' - מותר להשתמש בחרסיות אף כשיש להן בית קיבול לטיח שהרי המים אינם נוגעים בבית הקיבול, וגם כי הבית קיבול רק מיועד שהטיח ידיבק על ידן את האריח לכותל, וגם עשויות למלאות עולמית, וגם עשויות לשמש עם הקרקע, וגם מחוברות לקרקע - ובכה"ג אינו מק"ט, וכלי חרס מק"ט רק מצד בית קיבול, והיה מותר אפילו אם היו משמשים בתלוש דכל המשמש כפוי בכלי חרס - טהור].

בצל החכמה

אין להשיק מעל המדרגות: (ג' ס', הרב בצלאל שטרן) דין מקוה ע"ג מקוה שבתחתונה מים כשרים ובעליונה שאובים, ודין מים שע"ג השליבות אי חשיבי קטפרס. ג' - עוד נלענ"ד דלהמבואר בתשובות דברי חיים (ב' צ"ז) - כפי שפירשו הרבה אחרונים בכוונתו - שהשליבות הוי קטפרס ולכן המים שעל גבי המדרגות אינם מצטרפים אל המים שבקרקעית המקוה להשלימם למ' סאה אלא בעינן שיהיו מ' סאה על פני שטח קרקעית המקוה חוץ מהמים שע"ג המדרגות, עש"ה, נלענ"ד שיש לעשות נקב ההשקה שבין בור הטבילה לבור ההשקה באותו חלק מן הכותל המפריד בין בור ההשקה ובין שטח קרקעית המקוה כי אז מוכשרים המ' סאה מים שאובים שע"ג שטח קרקעית המקוה ע"י השקה והם כשרים לטבול בהם, שאם יעשה נקב ההשקה בחלק הכותל שבין בור ההשקה ובין המדרגות שבבור הטבילה - נמצא לא הוכשרו ע"י השקה זו רק המים שע"ג אותה מדרגה שנקב ההשקה היא למעלה ממנה, ואותם מים הרי אינם חיבור עם המים שע"ג שטח קרקעית המקוה המקום דקטפרס אינו חיבור, ונמצא לא הוכשרו המים שע"ג שטח קרקעית המקוה לפי"מ דקיי"ל בשו"ע (י"ד ר"א ס') דקטפרס אינו חיבור אפילו למקוה שיש בה מ' סאה ע"ש, וה"נ נהי שיש מ' סאה מים כשרים בבור ההשקה ומים שעל גבי אחת מהמדרגות שבבור טבילה מחוברים אליהם - אין הם מכשירים בקטפרס מים השאובים שעל גבי שטח קרקעית המקוה ששם עומדת האשה הטובלת; ואם כי י"ל דכיון שמרן הד"ח לא כתב דינו רק לענין מקוה חסר וגם בזה רבים נתקשו בהבנת דבריו - הבו דלא להוסיף עליה להשוות המים שע"ג המדרגות קטפרס גם לענין השקת שאובים דקיל, עי' שו"ע (י"ד ר"א נ"ג), מ"מ עיין בשמלה (שם ס"ק צ"ח) שמוכיח להחמיר בשאובים כמו בחסר, על כן לענ"ד כי אלו המחמירים שלא לצרף המים שע"ג המדרגות למ"ס עפ"י דה"ח הנ"ל - גם בנד"ד טוב שיזהרו לכתחילה לעשות נקב ההשקה על דרך שכתבתי אם לא כשיש איזו מניעה לכך. ד' - א... ו"כמש"כ דהמים שע"ג השליבות מצטרפין לשיעור מ"ס, נמצא דבריו שבס"ק י' סותרין למש"כ בס"ק ש"ח ובהם מקום לטעות, ואפשר דס"ל דדוקא שליבות שבתביה הוי קטפרס ולא המדרגות שבבנין כל מקוה, אבל בתשובה שניה שבד"ח (צ"ז) נראה דעל מדרגות שבמקוה קאי, וכן נוהגים להחמיר בכל מדרגות המקוה שלא לצרף מים שע"ג לשיעור מקוה על יסוד תשובת דב"ח הנ"ל; העולה להלכה: א' - אין לבנות מקוה ע"ג מקוה שבתחתונה מי גשמים ובעליונה מי ברז והם מתערבים ע"י נקב כשפופרת הנוד שברצפת העליונה

וטובלין בעליונה; ב' - להמחמירים להצריך מ' סאה על פני שטח רצפת המקוה חוץ מהמים שע"ג המדרגות - ידקדקו לעשות נקב ההשקה בכותל המפריד בין בור ההשקה ובין שטח קרקעית המקוה. **אין להושיט יד מעל למדרגה:** (ס' ס"א) דין טבילה כשמקצת גופה במים שע"ג המדרגות. א' - ...היה נלענ"ד בס"ד שגם אם יש מ' סאה מים ע"ג שטח קרקעית המקוה בלבד, יש עדיין להזהר כי בשעת הטבילה תהיה כל גופה מכוסה במ' סאה שע"ג שטח קרקעית המקוה ולא יהא מקצת גופה יוצא חוץ ממים שע"ג שטח זה, דהיינו שלא תכוף ראשה ולא תושיט ידה למים שהם ע"ג המדרגות, שאם תכוף ראשה או תושיט ידה לשם נמצא ראשה או ידה טבולים במים שע"ג המדרגות שאין שם מ' סאה - והם הרי אינן חייבור עם המ' סאה מים שע"ג שטח קרקעית המקוה מטעם קטרפס, ונמצא לא טבילה כל גופה במ' סאה מים, ולא מהני לה טבילה להמבואר בשו"ע (י"ד ר"א ס') דאפילו כשיש מ' סאה מים כשרים במקוה לא מהני קטרפס להכשיר על ידו מקוה חסרה ע"ש... העולה להלכה: א' - המצריכים מ' סאה ע"ג שטח קרקעית המקוה מבלי לצרף המים שע"ג המדרגות - ראוי לדקדק כי בשעת טבילה יהיה כל גופה מכוסה במ' סאה שע"ג שטח קרקעית המקוה, ולא יהיה חלק מגופה יוצא לתוך המים שע"ג המדרגות.

חשש פסול בשימוש בפילטר: (ד' צ"ח) דין מסננת הנקרא פילטר להשתמש בו לניקוי מי המקוה. א' - ואשר בקשני להודיעו חו"ד העניה בדבר מסננת הנקראת פילטר שמשתמשין בה לניקוי מי בריכות שחיה - אם מותר להשתמש בה גם לניקוי מי מקוה, או שיש לפוסלה משום שאובין וחשש זוחלין, לענ"ד פשוט בס"ד דתרווייהו פסולי איתניהו ביה, ואם כי מבואר ברמ"א (י"ד ר"א נ') שאם המים יוצאין מעט וחוזרין למקוה לא מקרי זחילה ע"ש - פשוט דהיינו דוקא כשהמים היוצאין חוזרין למקוה מאליהם מיד אחר שפסק כח הדוחף שעל ידו יצאו לחוץ כמבואר בתשובת ריב"ש (רצ"ב) שממנו מקור להלכה זו, לא כן בנדון הפילטר שלפנינו - שהמים היוצאים מן המקוה אל הפילטר אינם חוזרים משם מעצמם, רק אחר שינוקו המים שם הם מוחזרים אל המקוה ע"י כח חשמלי דוחף, וכיון שכן אין החזרה זו מוציאתם מידי פסול זוחלין, ונחשבו זוחלין בעת יציאתם לחוץ, והטבילה פסולה באותה שעה; ב' - אדרבה עפ"י הדברים שכתבתי פשוט לענ"ד כי ע"י החזרת המים למקוה יש חשש זוחלין נוסף על פסול זוחלין שבשעת יציאת המים, והוא עפ"י המבואר בספר דברי חיים (מקואות ה') דגם בזוחל לתוך הבור או המערה ואינו יוצא לחוץ מהמערה - הבור נקרא זוחל בשעת זחילתו לתוכן ע"כ ע"ש [אמנם ראה תשובת דברי יואל (י"ד ס' ע"א) שלדעתו כוונת הדברי חיים היא רק כשצריך לצרף את המים הזוחלין לשיעור מ' סאה, ואעפ"י ככתחילה טוב ליזהר שלא יהיו שום מים זוחלין לתוך המקוה בשעת הטבילה], ועיי' לחם ושמלה (לחם ס"ק ט"ו) בשם ספר מי השילוח שדעתו להתיר זחילה לתוך המקוה, ומ"מ סיים שם בסוגריים כי נראה דהרא"ש חקאן לא ס"ל הכי ע"ש... נמצא כשהמים יוצאים מן המקוה אל הפילטר הרי הם נחשבים זוחלין לכו"ע, וכאשר הם מוחזרים מן הפילטר אליה שייך בהם פסול זוחלין לדעת מרן הדברי חיים והמחזיקים בשיטתו, שבודאי יש לחוש לדבריהם; ג' - גם פשוט כי בעת שבאו המים אל הפילטר שהוא כלי - נעשו המים שאובים, ואם אינו חוזר ומשיקם אחר שהוחזרו אל עוקת הטבילה עכ"פ לרגע אחד הרי הם נשארים בפסולם לכו"ע, דהיינו אפילו לדעת השו"ע (ר"א נ"ב) שכתב שאפילו הושק רק לרגע נשאר לעולם בהכשרו, וכמבואר שם בפ"ת (ס"ק ל"ז) בשם הנוב"י, וכ"כ גם החת"ם סופר (י"ד רי"ב) להקל דלית דחש לחומרת הרבינו ירוחם ע"ש - א"כ בנד"ד נשארו המים בפסולם לכו"ע כיון שנעשו שאובים אחר ההשקה, וגם אם חוזר ומשיקם אחר שחזרו מן הפילטר אל עוקת הטבילה עכ"פ הוחזרו כל המים אל המקוה כשהם שאובים בלי המשכה **[תמצית: אין לבנות מקוה ע"ג מקוה שבתחתונה מי גשמים ובעליונה מי ברז והם מתערבים ע"י נקב כשפוח"נ שברצפה; לדברי חיים שהשליכות**

הן קטפרס - בעינן מ' סאה מעל הקרקעית כי המים שעליהן אין משלימים למ' סאה עם המים שמעל הקרקעית, ולפ"ז טוב לכתחילה למקם את נקב ההשקה מעל הקרקעית ולא מעל המדרגות כדי שיוכשרו גם המים שמעל הקרקעית, וכן נוהגים להחמיר בכל מדרגות המקוה שלא לצרף מים שע"ג לשיעור מקוה; גם אם יש מ' סאה מים ע"ג שטח קרקעית המקוה יש להזהר שבשעת הטבילה לא תושיט ידה למדרגות שחוץ לשטח הקרקעית המקוה כי הם כקטפרס שאינו חיבור למ' סאה שמעל שטח הקרקעית. יש לפסול את השימוש בפילטר הן מחמת שאובין והן מחמת זחילה, ומה שמבואר שמים שחוזרים למקוה אינם נחשבים זוחלים הוא כשחוזרים מאליהם מיד לאחר שפסק הכח הדוחף החוצה, משא"כ בשימוש בפילטר הרי המים חוזרים רק לאחר שכח חשמלי ידחפם בחזרה לאחר הסינון, וממילא יש גם לפסול מחמת זחילת המים לתוך המקוה כדעת הדברי חיים; עוד פשוט שהפילטר הופך את המים הנכנסים אליו לשאובים, ואף שיש שכתבו שאין לחוש לחומרת הרבינו ירוחם - אולם כאן הרי לא הושקו אפילו רגע אחד לאחר שנשאבו, וגם אם יחזור להשיקם לאחר השאיבה - הרי שנחשבים כשאובין שהמשיכוה ללא רוב מי גשם].

אגרות משה

מעלות ההשקה והזריעה: (יו"ד א' קי"ב) הרוצים לחוש לראב"ד יוסיפו אוצר השקה, לחזו"א אין מרויחים את הראב"ד ע"י אוצר השקה לאחר הטבילות הראשונות וביארתי שלראב"ד השקה עדיפה מנותן לתוך המקוה, ומועילה אף כשהשאובים הנטהרים הם רוב (דלא כהרא"ש); אוצר הזריעה נצרך כדי לצאת שיטת רבינו ירוחם הסובר שהשקה אינה מועילה לאחר שנפסקה ההשקה; הראב"ד אינו יכול לסבור כרבינו ירוחם ורבינו ירוחם אינו יכול לסבור כראב"ד; אין חיוב לחוש לדעת יחיד וכשר בזריעה לבד ובהשקה לבד אבל עכ"פ יש מעלה בשני אוצרות; אין מעלה באוצר שלישי כדי לעשות השקה רגעית והוא רק הפסד ממון [תמצית: באוצר השקה מרויחים את שיטת הראב"ד, דהשקה עדיפה מנותן לתוך המקוה; בזריעה יוצאים לשיטת רבינו ירוחם; הראב"ד אינו יכול לסבור כרבינו ירוחם, וכן להיפך; כשר בזריעה לבד או בהשקה לבד אבל עכ"פ יש מעלה בשני אוצרות לחוש לדעות יחידות אלו].

נקב יציאה גבוה: (יו"ד א' קי"ג) כשיש נקב גבוה באוצר ויתכן שבעת שממשיכים לתוך המקוה - נזחלים מים החוצה דרך הנקב: אין חשש של אין מים הנזחלין מערבין כי השאובים כבר הוכשרו תחת הנקב ולא נפסלו במה שבאו למקוה שטובלין בעת שהתחיל לזחול; אפילו אם הנקב נמוך ונמצא שזוחלין הכשירו את השאובין - לע"ד מכשירין, ולא רק במיעוט שאובין שנכשר בקטפרס אלא אף ברוב שאובין שלר"ש לא נכשר בקטפרס - כאן מועיל שהחבור הוא חבור ממש שהשאובים נכנסו ממש לזוחלים ולא ע"י קטפרס והוכשרו כי זחילה אינה פסול במקוה אלא פסול לטבול ורשאי לתקן פסול זה לאחר מכן; בנד"ד א"צ לזה משום שהוא רק כמעוט שאובין שהרי השאובים נפלו לכשרים כשהיו יותר ממ' סאה - ואין בזה שום חשש, וא"צ להריק המים ולגרום הפסד גדול בחנם [תמצית: כשיתכן שהמים שנזרעו נזחלים למקוה - אין חשש כי כבר הוכשרו תחת הנקב, ומה שבאים למקוה בעת הזחילה אתי מכשיר את המקוה ואפילו ברוב שאובים מאחר והשאובים נכנסו ממש לזוחלים והוכשרו כי זחילה אינה פסול במקוה אלא פסול לטבול, ורשאי לתקנו אח"כ, כ"ש כשרק מעוט שאובין נפלו לכשרים כשהיו יותר ממ' סאה].

סתימה בטס מתכת מתברג: (יו"ד א' קט"ז) בשו"ע הגר"ז התיר להכין מקוה מכלי נקוב למטה אף שראוי לשימוש כשעומד על קרקע כיון שבעצמו אינו מקבל, ונחלקו הראשונים אם בשולים צריך נקב המטהרו או כשפופרת הנוד או כלשהו; הרמב"ם הצריך שיסתום את הנקב בסיד ובבנין או שיקבענו בקרקע שכלי גומר את הבנין כי ס"ל שצריך ביטול הכלי והר"ש והרא"ש מכשירים בנקב פתוח אף בלא חברו בארץ כי סוברים שהוא כלי רק שכשר למקוה מחמת שהקרקע מעמידה את

המים; לטעם ביטול הכלי שרי אם יהיה עוד נקב ויסתממה במתכת, אבל לטעם שכשר מחמת שהקרקע מעמידה את המים - נמצא שהמתכת מעמידה הכלי למ"ד דאזלין בתר המעמיד. כשהמתכת נעשתה מתחילה לקבעה בקרקע אינו מעמיד במק"ט. עוד יש לצרף שמשמע שהרמב"ם לא פסק כר"מ שהולכים אחר המעמיד [הפקק], וגם כי הכלי מחזיק ארבעים סאה בלח שטהור בכלי עץ, ולכן מותר לסתום הנקבים האחרים במתכות. כל זה כשסותם בקביעות בטס ברזל שאינו מק"ט כי לא היה כלי לפני שנקבע, אבל כשסותמו שלא בקביעות על ידי הברגה כדי שיוכל לפותחו לצורך הניקוי - אפשר שיש לטס דין כלי מתכות שמטמא, וגם חיבור שנעשה להסירו אינו חבור, אך יכולים לחברו בצירים שלעולם יהיה קבוע בתיבת המקוה אף כשיוציאו ההברגה - אך יתכן שאם הפקק לא יהיה מוברג לא יועיל למנוע זחילת מים, וגם צריכים לעשות מטס ברזל חדש שלא היה כלי בתלוש, ועצתי שיסתמו בעץ שעליו כריכה מקנבוס [ולא מפשתן] או במטלניות שרוחבן אינו ג' אצבעות [תמצית: מותר להכין מקוה מכלי נקוב ונחלקו בשיעור הנקב המטהרו; הרמב"ם הצריך ביטול הכלי ולכן שיסתום הנקב או שיקבענו בקרקע, והר"ש והרא"ש אינם מצריכים שיסתום הנקב כי הקרקע מעמידה את המים, ולפי טעם זה לא יועיל שיהיה עוד נקב הסתום בפקק מתכת למ"ד דאזלין בתר המעמיד, אך כשנעשתה מתחילה לקבעה בקרקע אינו מעמיד במק"ט, ויש לצרף שלרמב"ם אין הולכים אחר המעמיד, ואת מה שהכלי מחזיק ארבעים סאה בלח שטהור בכלי עץ; אם סותמו שלא בקביעות על ידי הברגה - אפשר שיש לטס דין כלי מתכות שמטמא, אך יכולים לחברו בצירים שלעולם יהיה קבוע בתיבת המקוה אף כשיוציאו ההברגה, אלא שאם לא יוברג לא יהיה אטום, וצריך לעשות מטס חדש שלא היה כלי בתלוש - אך יתכן שאם הפקק לא יהיה מוברג לא יועיל למנוע זחילת מים, וגם צריכים לעשות מטס ברזל חדש שלא היה כלי בתלוש, והעצה לסתום בעץ שעליו כריכה מבגד שאינו מק"ט].

צינור מתכת מהבאר למקוה: (יו"ד א' קט"ז) פשוט שמותר בצינור המחובר לקרקע או לבנין וכ"ש כשטמון בקרקע, וגם נעשה מתחלה מברזל חדש לדעת קביעתו בקרקע או בבנין המקוה שהוא מחובר - שהרי הצינור אינו מק"ט מאחר שנעשה לקרקע והוא מחובר כמפורש בדגמ"ד (ר"א סעי' מ"ח) והאריך בנו"ב (תנינא קל"ז), אבל לקנות צינור העשוי גם לתלוש - פסול בברור שהוא מק"ט [מתוך דבריו משמע שהבין שכשנעשה תלוש - נפסל אף אם לא שימש בפועל לתלוש, וממקור הדין ברא"ש ובנו"ב מוכח שכוונת הנו"ב רק כשבפועל שימש לתלוש ולא כשרק נעשה לכך, ראה במש"כ על הנו"ב] [תמצית: צינור העשוי לתלוש הוא מק"ט, ואם נעשה מברזל חדש לדעת קביעתו בקרקע או בבנין, וגם הוא מחובר לקרקע או לבנין וכ"ש כשטמון בקרקע - אינו מק"ט].

להכשיר לרמב"ם כשהנטילה מופרדת מהנתינה; המשכה מכשירה לגמרי, ויש להתירה גם לראב"ד; המשכה זו כשרה גם על צינור: (יו"ד א' קי"ט) בענין נתן ונטל בשאובין... אבל יותר נכון כתירון הכ"מ והב"י דמחזי לאינשי ברובו וחציו - שניטלו הכשרים ונכנסו תחתיו השאובין ויבואו להתיר שאובין לגמרי. ולטעם זה אפשר שיש לחוש אף בנשאר הרבה יותר משיעור מקוה אם כפי החשבון ניטלו הכשרים ולא נשארו רוב מ' סאה מכשרים ונכנסו השאובים תחתם... אך יש לדון בדבר חדש לטעם הכ"מ דלא שייך לאסור מפני מראית העין אלא בנותן ונטל תיכף כגון שרוצה להחליף המים - שיטעו מזה להכשיר שאובין מאחר דגם הכא נשארו השאובין ולא ידעו שגם השאובין הוכשרו מטעם זריעה, אבל אם נתן היום והוכשרו גם למעשה ולאחר זמן נטל משם סך המים שנתן אין שייך לחוש למראית העין - כיון דכבר יצא עליהו שם מים כשרים ככל מי המקוה במה יטעו לפוסלם אחר זמן, ורק בנותן ונטל שמחליף המים יש לחוש שמא יטעו לפוסלם ריהטא ולא ידעו שנתכשרו, וזהו לע"ד סברא נכונה אך לא מצאתי ראיה לזה [נראה שכוונת האג"מ לומר שבאוצר השקה רגיל יוצאים ידי שיטת הרמב"ם בנתן סאה ונטל סאה מאחר והמקוה שמשה לטבילות בין הנתינה לנטילה,

וחומרת הרמב"ם היא רק בנטילה שמיד לאחר הנתינה - שאז ניכר שמעוניין להחליף את המים, ועלולים להכשיר מקוה שכולו שאוב; לכאורה הרב שרייבר דיבר על עצם חלות הזריעה לראב"ד - שמותנית בתליה שמץ עיל ומיא נפוק, כלומר שיוכלו לתלות שהמים השאובין שנכנסו הם שיצאו, וממילא בעיקר המים הכשרים נשארו באוצר, ומכשירים את המים שנכנסים ויוצאים, והני מילי כששתי הפעולות מתרחשות כאחת, שאז נוכל לתלות שהשאובין (שהוכשרו בינתיים) הם שיצאו, ונשארו עם מחצה מים כשרים - שזהו התנאי היסודי לראב"ד, עכ"פ לדעת החת"ם סופר והנמשכים אחריו, ונמצא שלדעתו עדיף לבנות את פתח יציאת המים מהזריעה מעל גובה פני המים כדי שפעולות המילוי והריקון של האוצר תעשנה כאחת; ואילו האג"מ דן בעצם חשש מראית העין שאין לחוש לו כאשר בין הנתינה לנטילה המים תפקדו כמקוה כשרה, שאז מאן יפסלנו. ונמצא שלסברת האג"מ יש לפקפק שבזריעה הנהוגה בעשרות השנים האחרונות, שהמים ניגרים למקוה מעל גובה פני המים, לא יצאנו מחשש מראית העין; אמנם סביר שגם הוא מודה שהמשכת המים לפני הכניסה לאוצר מועילה כדי שלא נחוש לזה למעשה; עוד יתכן לומר שגם האג"מ לא התכוין לפקפק על הזריעה הנהוגה שהרי זה ממש דין המשנה של ממלא בכתף, אלא כוונתו רק לאפוקי כשמכניס דלי למקוה, ומוציא דלי - שאז מראית העין היא שהוא מחליף את המים, משא"כ כשמבצע פעולת זריעה והעודף גולש מאיליו - אינו נראה כמחליף את המים, ולפ"ז אין לפקפק על הזריעה הנהוגה גם לדעת האג"מ]. יש לחלק דבנתן ונטל הוא מצד בטול ברוב ולכן כשלא נשאר אח"כ רוב - פסול, אבל בהמשכה מאחר שחזינן שלכתחלה מותר להמשיך ולהכשיר ברוב אף ששאובין פוסלין בג' לוגין הרי בעצם הם כשרין בלא דין בטול, דאם היה מדין בטול היה אסור לעשות כן לכתחלה, אלא צריך לומר דבהמשכה הם בעצם כשרין ואף אם הכל דרבנן מ"מ חזינן שלא העמידו פסול דשאובין בהמשכה ולכן לא אסרו בג' לוגין דלא נחשבו שאובין רק ברובו אסרו איסור חדש כדי שלא יבואו להקל באיסור שאובין או מטעם אחר, ונמצא די"ט סאה דכשרין בהמשכה הם כשרים ממש להצטרף מצד עצמן ולא מצד דין בטול ברוב, ולכן אף להראב"ד יש להכשיר בנתן ע"י המשכה ונטל ואח"כ נתן עוד הפעם בהמשכה אפילו לעולם, ולא דמי לנתן ונטל שלא בהמשכה שרק מצד דין בטול כשר... ולכן אני מסכים לדעתך בזה שאם תעשה שיבואו מים החמין למקוה ע"י המשכה כדין בדבר שאינו מק"ט יוכשר לכל הדעות אף להראב"ד, ובלא המשכה אין לעשות לכתחלה שלא בשעת הדחק דיש לחוש להראב"ד כדאיתא בש"ך; וגם לשיטת הרמב"ם אפשר שיש קצת חשש אף שיש סברות שלהרמב"ם אין כאן חשש כדלעיל אבל אין לנו ראייה ע"ז, אבל בהמשכה אין לחוש כלל; ואף שההמשכה יהיה ע"ג דף אין לחוש בעובדא דידן למה שכתב הרמ"א שטוב להחמיר לכתחלה שימשיכו ע"ג מקום הראוי לבלוע בה, דכיון דרק לחומרא בעלמא אנו מחמירין כאן לחוש לדעת הרמב"ם והראב"ד דמדינא איפסק דלא כותיהו רק שחוששין לדבריהם והם עצמם סוברים דהמשכה כשרה ע"ג דף וצינור שאינו כלי (עיין ברמב"ם מקואות ד' ח', ובבעלי הנפש שער המים סי' ג') מפורש בדבריהם שהוויא המשכה, וכל זה הוא רק לכתחלה שלא בשעה"ד אבל בשעת הדחק אין לחוש לכל זה, וח"ו לבטל בנות ישראל מפו"ר אלא יש לסמוך על רוב הפוסקים וכפסק השו"ע שנתן ונטל כשר בשאובין לעולם [תמצית: הסביר הכס"מ שלדעת הרמב"ם כשנתן ונטל ברובו וחציו החשש הוא שנראה שהכשרים ניטלו ותחתם נכנסו שאובין, ועלולים להתיר בכולו שאובין, ולפ"ז אפשר שיש לחוש אם לפי החשבון נשארו פחות מכ"א סאין כשרים אף אם בפועל נשארו הרבה יותר ממ' סאה, אך לטעם דמראית העין שמא יכשירו בכולו שאובין יש לדון ששייך לאסור רק כשנותן ונטל תיכף, כגון שרוצה להחליף המים, ולא ידעו שהשאובין שנשארו הוכשרו בזריעה, אולם אם נתן שאובין, והמקוה הוכשרה למעשה, ולאחר זמן נטל - אין לחוש למראית העין כי יצא עליהם שם כשרים ולא יטעו לפוסלם, אך לא מצאתי לזה ראייה] נלענ"ד דלא אתי לפקפק על הזריעה הנהוגה, דהיא מפורשת במשנה דממלא בכתף, ושם יציאת המים אינה נראית כהחלפתם אלא כגלישת העודף ממילא]. המשכת שאובין מועילה לראב"ד, ומה שהראב"ד החמיר בנתן ונטל - הוא מפני ששם

ההיתר מצד ביטול ברוב, אבל שאובין שהומשכו הם כשרים ממש אף ללא דין ביטול ברוב, דאל"ה לא היו מתירים לכתחילה להמשיך ג' לוגין ולהכשיר, ומה שאסרו שאובין שהומשכו ברוב המקוה הוא איסור חדש שלא יבואו להקל בשאובין או מטעם אחר; את המשכה זו יש להתיר אף ע"ג דף ואין לחוש לחומרת הרמ"א להצריך מקום הראוי לבלוע, כי מאחר והחשש הוא לדעת הראב"ד והרמב"ם - הרי בדבריהם מפורש להכשיר המשכה על סילון או צינור שאינו כלי; בשעת הדחק יש להתיר אף ללא המשכה כרוב הפוסקים וכפסק השו"ע, וח"ו לבטל בנות ישראל מפ"ו, אולם שלא בשעת הדחק יש לחוש לראב"ד, ואפשר שיש קצת חשש גם לשיטת הרמב"ם (דאין לנו ראייה לסברות דלעיל).

(אגרות משה יו"ד א' ק"כ) מי פירות פסולים ואינם מעלים ואינם פוסלים דאינו בשם מקוה - דמי פירות אינם נקוים, וגם אינם בשם מים - ולכן אינם נפסלים בשאוב; פסול של מים שאובין הוא בין מחמת שנעשה ע"י אדם ולא בידי שמים - והוא דין במקוה שצריך להיות בידי שמים, ולזה מועיל שכשר ברובו - דרובו מכריע לדון על המקוה ככשרה, והפסול גם משום שהוא שאוב ותלוש מן הקרקע - שהוא דין במים, ולזה קשה כיצד מועיל ביטול ברוב למים שאובין ע"י מקוה חסרה שעדיין אין בה הכשר מקוה, וצ"ל שנסתלק מהם שם שאובין כשנזדעזעו בכשרים, וזריעה עושה להם שם מחובר, והוא ק"ו מדמועילה השקה המטהרת מדין זריעה דנחשב כמחובר וכ"ש דכשנתערבו ממש במים מרובים המחוברים - נחשבים גם הם כמחוברים; ביארתי שבהמשכה נשאר רק פסול דע"י אדם ולא דשאובין, ולכן מובנת שיטת הרמב"ם ושו"ע (ר"א מ"ד) שכשמילא בכתף פחות מכ' סאין שאובין לרובו מי גשם, והמשיך בצינור למקום אחר - כשרה דהוה רביה והמשכה. בשלמא לרא"ש קרח אינו נפסל בשאיבה דאי אפשר לטבול בו ולכן לא נעשה בשם שאובין, אולם גם אינו פוסל שלג בשאיבה אף שמכשיר לטבול בו כי מחשיבו מקוה, וי"ל שבעקרון שאובין היו צריכים להתבטל לקרקע המקוה כמו בהמשכה, אלא שמאחר ובא לשם בפסול - לא הסתלק ממנו שם שאובין במקום זה, וסובר הרא"ש דהיינו במים שמאחר והם נוזליים - נצרכים לכינוס כתלי המקוה, וא"כ הכינוס והמקוה הם אחד שע"י המקוה הוא מכונס - ולכן מאחר והכינוס נעשה בשאובין לא יוכשר בחיבור זה אא"כ ימשך למקום אחר, אבל לשלג א"צ כינוס כתלים כי מכונס בעצמו, וממילא הכינוס והקרקע הם דברים נפרדים, דהכינוס הוא מצד עצמו והקרקע היא כי צריך שיהא בקרקע, ולכן אף שכינוס השלג נפסל כי נעשה בכלים - מ"מ הקרקע מבטלו כאילו נמשך למקום אחר כי לא הקרקע עשתה את הכינוס ולא איבדה את יכולת הכינוס, ואף אין כינוס השלג נפסל מצד שלא בידי שמים מאחר וכינוס השלג היה בידי שמים והאדם לא עשה בעצם הכינוס כלום אף כשמילאו בכלים והביאו למקום אחר, ומעשה האדם היה רק להוציאו מהכלים ולהניחו על הקרקע - וזה אינו עשיית המקוה אלא רק הכשרו, שכשר בידי אדם כהנחת היד בעת שמטהרין העליון מן התחתון. כאשר שאב מים ושפכם למקוה ע"י המשכה - פסול דנעשה ע"י אדם דלולא שאיבתו והגבתו מהקרקע לא היה בא לפה, וההמשכה רק סילקה שם שאובין ע"י הקרקע, ואילו אם לא הגביה מהקרקע אלא משך המים בידי והוליך מהנהר למקוה עם הקרקע - כשר, דמאחר ותמיד היה מחובר לקרקע - הולכתו אינה אלא מסייע שכשר במקוה, ואפילו אם הגביה מהקרקע פחות מג' טפחים, וההמשכה מסלקת את החסרון דנעשה ע"י מק"ט, וע"ז כתב הט"ז (ר"א כ"ח) בשם הראב"ד שאף שההמשכה מכשירה אפילו כולו בידי אדם, אבל תועיל רק לסלק את פסול היותו בידי אדם ולא את הפסול שהמים התקבלו בכלי או שהגביה בידי. לדעת הראב"ד נעשה בידי אדם יש גם פסול שאובין ופוסל בג' לוגין (אולי כוונתו לשער המים א' ואם איתא דשאובה שהמשיכו כולה מטבילין בה, הרי מקוה זו נעשה בתחילה בידי אדם, ואם גזרו על שלשת לוגין מים שאובין שיפסלו את המקוה כל שכן שיש להם לגזור על המשוכה כולה שלא יטבילו בה משום גזירת ידי אדם, אלא ש"מ דבעינן רובא בידי שמים, וכי משלים עליה מיעוטא בהמשכה - כשר, ולא גזרו על המיעוט שיפסול את הרוב אלא

בזמן שנתנו שם בידים, אבל בהמשכה לא גזרו), ולהג"ה בראב"ד מאחר ולא הוזכר כלי בקרא הרי שללא כלי יש רק פסול דשלא בידי שמים ולא פסול דשאובין, וכן סובר הרז"ה (השגות הרז"ה על בעלי הנפש שער המים ב' אות ד'), ולכן כתב שאנשי מידבא לא הגביהו השלג אלא גרוהו ע"ג קרקע, ולכן גם אינו נחשב תפיסת יד אדם, והצריכו רביה והמשכה רק כשבאו מכלי, ומטעם תפיסת יד אדם ולא מטעם שאובין, ומועיל אפילו הומשכו במשך כל השטח מהכלי למקוה, אבל כשהמשיך מנהר למקוה או ממקום למקום ולא באו מכלי - דיו בהמשכה לבד וא"צ רבייה, ויפה כתב הב"י שהמשכה בכולה כשרה אף מפסול דע"י אדם, דלא כט"ז; נמצא שכשהולכין מ' סאה שלג וקרח ע"י הקרקע - לכו"ע יכול להפשירים ע"י נתינת מים רותחים עליהם בידים ובכלים, ואם הביאו השלג בידים ובכלים - להראב"ד יכול להפשירן במים רותחין דאחר שיופשר יוכשר גם מפסול דע"י אדם, וגם לדעת ר"י יכול להכשיר בהפשרה במים רותחין י"ט סאה, אמנם לרז"ה וב"י אליבא דראב"ד אין תקנה אפילו ע"י טס ברזל, ואינו נכון מה שהיו שהכשירו רק בטס ברזל, ולכן הלכה למעשה בשעת הדחק כבמקומותינו יוליכו מ' סאה שלג עם הקרקע, ואם אפשר יפשירים בטסי ברזל לחוש לחת"ס סופר, ואם אינו בנקל ימשיכו י"ט סאה רותחין, ואם אינו נקל ימשיכו אף הרבה יותר, ואם הוא קשה - אף יתנו הרותחין בכלים דהעיקר לדינא דלא כהחת"ס סופר, ואם א"א להוליך השלג עם הקרקע - יביאו גם בכלים דהעיקר דלא כרז"ה וב"י בשם הראב"ד, ויפשירו כדלעיל. עיין בתפארת ישראל (מקואות ז' ג') שכתב ששינוי מראה במקוה פוסל רק מדרבנן דמתחזי כטובל במי פירות וכן משמע קצת לשון התיו"ט, והוא תמוה דודאי מדאורייתא הוא כמפורש בזבחים דף ע"ט דאמר רבא אמור רבנן בטעמא ואמור רבנן ברובא ואמור רבנן בחזותא וכתבו התוס' התם מדלא נקט בששים משמע דמדאורייתא איירי וא"כ גם דין חזותא ודאי מדאורייתא הוא ואולי כוונתו בנשתנה רק למראה אחר ולא למראה יין הוא מדרבנן, אך מסתבר דג"ז הוא מדאורייתא, וגם הרמב"ם לא הזכיר שהוא מדרבנן, ולכן אין לדחות דהתם בדרבנן הקלו ולא בשלג דגם התם הוא דאורייתא והיא ראייה מוכרחת וזה ברור לע"ד, ובעניותי לא מצאתי לשון זה שהביא התיו"ט בשם ב"י בשם הראב"ד לא בב"י ולא בספר בעה"נ [אמנם אני מצאתי את הלשון, דכתב הבעלי הנפש (שער המים ב' משנה א'): 'ואם תאמר תרדין שסחטן אמאי פוסלין? התם בשינוי מראה פוסלין אותו ולא משום שאובין, וטעמא דמלתא משום דמאן דחזי ליה סבר עושין מקוה של כל משקין דסבר כולה מקוה מי תרדין הוא', והב"י כתב בשם הראב"ד: 'שאר משקין בשינוי מראה הוא דפסלי משום דמתחזי כמקוה של שאר משקין'] **[תמצית:]** מי פירות אינם מעלים ואינם פוסלים ואינם נפסלים בשאיבה דאינם מים; פסול שאובין הוא גם פסול במקוה שנעשית ע"י אדם ולא בידי שמים, וכלפי זה מועיל רוב לדון שהמקוה כשרה, וגם פסול במים שנתלשו מהקרקע; הזריעה במחובר עושה שם מחובר ומסלקת שם שאובין אף במקוה חסרה אם יש בכשרים רוב, ק"ו מטהרה ע"י השקה שאינם מעורבים יחד; ההמשכה מכשירה לגמרי מפסול שאובין (דאל"ה היו אוסרים לבטל ג' לוגין ברוב דאין מבטלין איסור לכתחילה, כמבואר באג"מ יו"ד קי"ט) כי ההמשכה מבטלת לקרקע, ולולא המשכה השאובין לא היו מתבטלים כי לא הסתלק מהם שם שאובין במקום זה מאחר ובאו לכאן בפסול, דכינוס המים ויצירת המקוה באו כאחת, ולאחר שהומשכו נשאר רק הפסול של נעשה ע"י אדם דלולא השאיבה המים לא היו מגיעים למקוה, ולכן מובנים המכשירים למלא בכתף י"ט סאין שאובין לרוב כשרים, ולהמשיכם למקום אחר, אבל שלג מכונס בעצמו אף לולא הכתלים, ולכן אף שכינוס השלג נעשה בכלים - מ"מ הקרקע מבטלו כאילו נמשך למקום אחר, וגם אינו נפסל מצד שלא בידי שמים כי היה בידי שמים וכינוסו אינו נחשב מעשה האדם למרות שהביאו בכלים למקום אחר, ורק ההוצאה מהכלים והנחתו על הקרקע היתה מעשה אדם אלא שאינו עשיית המקוה אלא רק הכשרו, וכשר בידי אדם; הפסול של נעשה בידי אדם אינו קיים כאשר רק הולך או משך את המים בידי או ברגליו מהנהר למקוה עם הקרקע ללא הגבהה ג"ט מהקרקע, דמאחר ותמיד המים היו מחוברים לקרקע - הולכתם נחשבת רק כמסייע, וכ"כ הט"ז בשם

הראב"ד שהמשכה מסלקת רק את פסול דהויתו בידי אדם אך לא אם התקבלו בכלי או שהוגבהו בידי. לראב"ד נעשה בידי אדם פסול גם בג' לוגין כשאובין, והרז"ה השיג שאין פסול דשאובין אלא רק פסול דשלא בידי שמים ולכן אנשי מידבא יכלו לגרור את השלג ע"ג קרקע, ומועיל בכל המקוה וא"צ רוב, ואינו נחשב תפיסת יד אדם, ואילו אם נשאבו בכלי הצריכו גם רוב בגלל תפיסת יד האדם ולא בגלל השאיבה, ויפה כתב הב"י שהמשכה בכולה מכשירה מפסול דע"י אדם, דלא כט"ז; נמצא שכשהולך שלג וקרח ע"י הקרקע - אינם שאובין, ויכול להפשירם ע"י נתינת מים רותחים בכלים, ואם הביאום בידיים ובכלים - לראב"ד יכול להפשירן ברותחין כי ההפשה תכשיר גם מפסול דע"י אדם, לר"י יכול להפשיר במיעוט מים רותחין, לרז"ה ששלג דינו כמים אין תקנה להפשיר שלג שנשאב אפילו בטס ברזל, ואינו מובן מדוע החת"ם סופר חילק בין הפשרה במים לבין בטס; למעשה בשעת הדחק יולינו מ' סאה שלג עם הקרקע, ואם אפשר יפשירם בטס ברזל לחוש לחת"ם סופר, ואם אינו בנקל ימשיכו י"ט סאה רותחין, ואם אינו נקל ימשיכו אף רוב רותחין, ואם קשה - אף יתנו הרותחין בכלים דהעיקר דלא כהחת"ם סופר, ואם א"א להוליך השלג עם הקרקע - יביאו גם בכלים דהעיקר דלא כרז"ה, ויפשירו כדלעיל. בתפארת ישראל כתב ששינוי מראה במקוה פוסל רק מדרבנן דמתחזי כטובל במי פירות וכ"כ בבעלי הנפש ובב"י, האגרות משה לא מצא זאת בב"י ובבעה"נ וסבר ששינוי מראה פוסל מן התורה, דאמור רבנן בחזותא הוא מדאורייתא (אני מצאתי לשונות אלו בב"י ובבעה"נ). (ראב"ד שער המים סוף ס' ד') "ואלו מצטרפין לשיעור מקוה: השלג והברד והכפור והגלד... וכולם משתערין בכמות שהם חוץ מן השלג שהוא צריך למעך את חללו עד שיהא כמו הכפור - וכל אלו אפילו מדדן בכלי ונתנן למקוה, ולא לעשות מהם מקוה לכתחלה אלא שהם מצטרפים לשיעור מקוה, שהרי שנינו 'ואלו מעלין ולא פוסלין השלג והכפור' וכו', ומסתברא דבעינן רוב מים כשרים", והוסיף הב"י (ר"א ל'): "מבואר בדבריו שאם עשה כל המקוה מהם פסול אפילו בשלג אי מדדו בכלי, ומשום שאוב".

ראב"ד: (י"ד ב' צ"ד) שייך להחמיר מצד הדין דהראב"ד דנתן סאה ונטל סאה ע"י שיעשו עוד מקוה של מי גשמים להשיק לו דרך נקב כשפופרת הנוד, דבשביל חשש נתן סאה ונטל סאה די בהשקה רגע אחד, ואף אם לא יתקן אין לפוסלה אפילו לשעה כי רק לחומרא בעלמא יש לצאת גם שיטת הראב"ד כדמשמע בש"ך (ס"ג) בשם הרשב"ץ, ואף שלא נפסול יש לעשות עוד אוצר השקה [תמצית: לשיטת הראב"ד יש לחוש רק לחומרא, ולכן די בהשקה רגע אחד (דלומר - אין צורך לחוש לחששו של רבינו ירוחם כלפי חומרת הראב"ד), וגם לולא ההשקה אין לפסול אפילו לשעה].

איטום ע"י יריעות: (י"ד ב' צ"ה) איטום מקוה על ידי יריעות נייר בשוליים ובכתלים שלאחר מכן מחברים אותם באש - דינו כדין נסרי עץ שאם קבעו נסרים רבים בחפירת הבור - כשרה, ואם כל הכותל עשוי מטבלה אחת יש לאסור, כמו באבנים שחבור אבנים הרבה לא מיקרי כלי (רמ"א ר"א ז'), וכוונתו כשנעשו בחבור לגג או בחפירה ולא מיירי כשנעשה בתלוש שהוא כלי גמור אף לאחר שיתחבר לקרקע; דיוק לשונו ברישא שיש לפסול רק כשהכל עשוי אבן אחת ולפ"ז בארבע אבנים או נסרים, אחד לכל כותל - יש להתיר, אבל דיוק לשונו בסיפא שדוקא חבור אבנים הרבה אינו כלי - ולכן יש להחמיר כדיוק לשון הסיפא, ואולי הטעם שכן הדרך לעשות גם כלי, או שכיון שנתחברו זה לזה היטב נתבטל חשיבות החבור לקרקע או כי אבן גדולה העשויה להיות כותל שלם נעשית להיות חלק חשוב מכדי שיהיה פסול למקוה, וכן לגבי טבלאות ונסרים הגדולים ככל הכותל שהוא חלק חשוב מהתיבה אף שעדיין לא היתה בתיבה פסול למקוה, וכן מדויקת לשון הרשב"א (ס' ת"ת), ומש"כ במנחת יצחק (ה' כ"ה, מובא לקמן) שהיא כמו אמבטי גדולה שאינה מחוברת לקרקע - אינו מובן לי כי ודאי כשעושין אותה בחפירת הבור כל טבלא תיכף חוברה לקרקע ככל המקוואות שבהרבה ערים שהיו נעשים מנסרים, ולכן אם יהיה מטבלאות הרבה אין בזה שום חשש [תמצית: כשכל כותל המקוה נעשה מאבן אחת - הוי כלי אולם חיבורי אבנים רבות אינו כלי, ויש להחמיר שבכל כותל בעיני כמה אבנים ולא די אבן

אחת לכל כותל (שכך עושים כלים או כי נתבטלה חשיבות החבור לקרקע או כי אבן גדולה נעשית חלק חשוב מכלי), וכן כשכל הכותל עשוי מטבלת עץ אחת הוא כלי אך נסרים רבים - מותר, וכן י"ל לגבי יריעות איטום המחוברות באש בשולי ובכתלי המקוה ואינו נחשב כאמבטי גדולה כי כל יריעה תיכף מחוברת].

זחילה שאינה ניכרת: (י"ד ג' ס"ג) ואם אפשר להם לתקן שני בורות של מי גשמים אשר לאחד יבואו מימי העיר ויוכשרו בזריעה ומשם יבואו להמקוה שטובלין בה ולהשני תהיה השקה אף לזמן משהו - היה זה מעלה גדולה לצאת גם שיטת הראב"ד ושיטת רבינו ירוחם לע"ד, אבל זה אינו לעיכובא דרוב רבותינו הראשונים אין סוברים כמותם; לכתחלה יש לתקן שאף זחילה שאינה ניכרת לא תהיה [תמצית: בור אחד לזריעה ואחד להשקה לזמן משהו הוא מעלה לצאת ידי הראב"ד וידי רבינו ירוחם - אך אינו לעיכובא כי רוב הראשונים אין סוברים כמותם; יש לתקן שלא תהיה אף זחילה שאינה ניכרת].

מנחת יצחק

ההשקה מחוברת לזריעה: (א' קמ"ז) בכמה מקומות עשו עפ"י הוראות גדולי התורה שני עוקות של מי גשמים חוץ העוקה שטובלין בה, האחת אשר בתוכה ירדו המים מהוואסערלייטונג ונכשרים בתוכה וממנה מתמלא המקוה שטובלין בה, והשניה תהיה סגורה תמיד שלא תפתח לשום צורך בעולם, ובה נקב כשפופ"ה להשיק אליה העוקה שממנה הולכין המים לבית הטבילה [תמצית: בכמה מקומות עשו אוצר השקה שלעולם אין פותחים אותו, ומשיקים אותו לאוצר הזריעה].

חיפוי הכתלים בחרסינה שיש לה גומות: (ג' צ') אין לחוש בחיפוי כתלים בחרסינה משום כלי קיבול, וגם לא משום קבלת טומאה, אמנם יש מקום לדון לגבי חרסינה המחפה את הרצפה מדין טבילה על כלים, והסיק שיש צדדים רבים להתיר [ובחלק ה' תשובה צ"א הביא שכתב לו האדמו"ר מסאטמר שהוטבו דברי המנח"י בעיניו, אולם לענין למעשה מאחר ויש אבנים שאין עליהם רושם של הסוחרים - א"צ להכנס בפקפוקים, והמנח"י עצמו ב' כ"ג ציין לשבח שהחמירו במנצ'סטר להשתמש באריחים ללא בית קיבול, והביא את דברי המהרש"ם ח' א' תשובה ב' שהביא את השואל בשם הסד"ט להגאון מראדזין, שגם להרמב"ם דס"ל דבית קבול העשוי למלאות לאו שמיה קיבול - היינו רק אם כבר מלאוהו, אבל קודם שמלאוהו גם להרמב"ם שמיה קיבול, וא"כ אם נשאר נקב ריק דינו כצינור שחטט בו גומא, דכל המים העוברים ע"ג דינם כשאובין, והסיק המהרש"ם להקל בצירוף כמה צירופים (וראה לקמן את דברי חשב האפוד א' ק"נ שאין כלל חשש)].

כיסוי הגג ברעפים: (ג' צ"א) סתימת כלי מועילה אף אם היה כלי גמור כמו נטילת שפתותיה; יש לצרף להיתר את מה שרוב הרעפים אינם עשויים לקבל מסמרים, ושקבלת כלי חרס היא ברביעית, ושהרעפים נעשים לשמש בקביעות למחובר לקרקע - ואף שבכל אלו יש צדדים להחמיר אבל הכל חזי להצטרף שאינו יותר מגומא שבצינור שמועילה לה סתימה, וכן נראה להתיר גם לגבי הוויתור על ידי טהרה, ובפרט כשממשיכים אח"כ ע"ג דבר שאינו מקבל טומאה, ובנוסף הרי הנקב מכוסה והמים יורדים רק על החלקים שמחוץ למקום הנקב, אמנם אם אין בזה הוצאה מרובה נכון להחליפם ברעפים שאין להם בית קיבול כי מיירי כשסתמו את הרעפים רק לאחר שכבר נתנו על הגג ויתכן שלאחר החיבור אין מועיל לבטלם מתורת כלי, וגם שמא האומן לא סתם את כל בתי הקיבול היטב, והעד שהשגיח עליו אולי לא השגיח יפה, וגם במשך הזמן הסתימות עלולות ליפול, וגם מאחר ורק מעט רעפים מחוברים במסמרים וגם אותם ניתן לסתור ללא מעשה אומן - אולי אינו נחשב כמחובר לקרקע, וכשאי אפשר אין לחוש מאחר ולאחר מכן ממשיכים את המים, ואם משתמש ברעפים אלו - יש למסמר כל רעף; נחלקו הראשונים והאחרונים האם בחדש שנעשה בסתמא להשתמשות

הקונה - אזלינן בתר כוונת הקונה, והנו"ב מיקל והחת"ם סופר מחמיר, ויש להקל רק אם רובם נעשו לקובעם בקרקע, אך ברעפים לא התברר אם קביעתם נחשבת קביעות גמורה; עוד קולא יש בחדשים שאינם מקבלים טומאה עד ההשתמשות, אולם אם נחשיב את ההשתמשות ברעפים כתלוש הרי נמצא שהוברר שהשתמשותם לתלוש [לענ"ד משמע שברעפים שדן עליהם השואל היה בית קיבול למסמרים, משא"כ ברעפים שלנו יש חור מפולש שאינו בית קיבול, אלא שיש חריטה של שם המפעל אך היא אינה עשויה לקבלה; לא ידעתי מה הנידון של מק"ט ברעפים שהרי פשוטי כלי חרס אינם מק"ט (ר"ש כלים ב' ג'), ומן הסתם כוונתו לרעפי עץ, כמו במקומו של החת"ם סופר (ב' יו"ד רי"ד)] **[תמצית: סתימת כלי מועילה לבטלו מכלי קיבול; יש להתיר להוליך מים על רעפים בצירוף שרובם אינם מקבלים מסמרים, וקבלת כלי חרס ברביעית ושנעשים לשמש קרקע, ולא גרע מגומא בצניור דמהני סתימה, ויש להתיר גם להוות עליהם מקוה ובפרט כשאח"כ ממשיכים על שאינו מק"ט, ועוד שהרי המים אינם עוברים על הנקב; אם אין הוצאה מרובה נכון להחליפם ברעפים ללא בית קיבול כי סתימתם היתה רק לאחר החיבור לגג, ושלא אינם סתומים היטב, ויתכן שהרעפים אינם נחשבים כמחוברים ע"י המסמרים, ואם ממשיכים אין לחוש כשאי אפשר, אלא שימסמר כל רעף; כשקונה חדש - לנו"ב אזלינן בתר כוונת הקונה והחת"ם סופר מחמיר, ויש להקל כשרובם נעשו לקובעם בקרקע, אך אינו ברור אם רעפים נחשבים קבועים; אף שניתן להקל שחדשים אינם מק"ט עד ההשתמשות אך יתכן שהשימוש ברעפים הא כתלוש].**

יריעות איטום: (ה' כ"ה) יריעות האיטום שהתקמטו מהשמש ונוצרו בתי קיבול אינו אוסר שהרי קבעו ואח"כ חקקו, וגם לא נעשה לקבלה [והמהרי"ק שמשמע שפסול אם היה נחקק בכוונה אף לאחר שנקבע ואף שלא נעשה לקבלה הוא דלא כפסק השו"ע ורוב הפוסקים], ואינם גרועים מלווחים ללא דופן שגם ההגהת מרדכי ס"ל להקל ואין להחמיר כלל; אם נעשה לפני הקביעות בגג אף שלא על מנת לקבל - יש לחוש לכתחילה למחמירים, וכ"ש בצירוף דברי הראב"ד והגר"א כשנעשה בכוונה, והחת"ם סופר כתב שרוב הפוסקים פוסלים בחטיטה הנעשית מאליה בתלוש אם נוח לו בעצירת הצורות, אבל כשאי אפשר - מעיקר הדין יש להקל על ידי המשכה על גבי קרקע הראויה לבלוע ג' טפחים. מה שלבעלים לא ניחא עתה בחטיטה משום שגורמת פסול למקוה אינו נחשב שלא ניחא להם מכיון שבעלמא כה"ג ניחא להו פסלינן להמקוה, וברע"ב הגדיר "אם באת להכשיר היה נוח לו". כשתוחב צינורות של חרס רחב בקצר ונוצר מעט עיכוב במקום הרחב - הוא כנעשה ממילא שלא רק שלא נעשה לקבלה אלא לא נעשה לשם עיכוב כלל רק ממילא מחמת שאי אפשר לחברם באופן אחר, ועוד שבדאי שאין עיכוב כדי רביעית כפי הנצרך בחרס, וכ"ש שהחיבור נעשה לאחר שנקבע לגג שאז הוי בכלל קבעו ולבסוף חקקו וגם אם נעשה החקיקות והקביעות בבת אחת שדינו - כקבעו ולבסוף חקקו שבדאי אין לחוש להחמיר, ובצירוף המשכה שלשה טפחים ע"ג קרקע בודאי מועיל. יש לתקן שלא תהיה אפשרות לחסום את הצינורות כדי שמי הגשם לא יכנסו כשאינם נצרכים - כי בעת הסגירה הצינור נעשה כלי, ולאחר מכן המים השאובים באים למקוה [האם כוונתו רק כשהצנור תלוש?]. אינו שייך להמשיך על גומי שהרי אינו קרקע הראויה לבלוע וגם יש חשש שגומי נחשב מק"ט. גם במתכת יש להקל כאשר מחוברת לקרקע **[בצירוף הפרטים הנצרכים לדין זה]** אולם פקפקו בזה למעשה ומכ"ש שרחוק שיהיה נעשה בכל הדקדוקים, ולכן גזר בסדרי טהרה (קצ"ח ס"ו) שהיכן שאפשר - יתקן מדרגות אבן ולא מתכת לצאת ידי כולם **[לאחר הרפרוף בדבריו נראה שכלל לא אתי לאפוקי מדרגות של מתכת אלא רק סולם עץ שיש בו חששות מסויימים של בית קיבול]** **[תמצית: יריעות איטום שהתקמטו מהשמש ונוצרו בתי קיבול אינו אוסר דקבעו ואח"כ חקקו, וגם לא נעשה לקבלה; אם נעשה לפני הקביעות בגג: מעיקר הדין יש להקל ע"י המשכה, וכשאפשר יש לחוש לכתחילה אף כשלא נעשה לקבלה למחמירים, בצירוף המחמירים בנעשה בכוונה, ובצירוף הפוסלים כשהיה נוח לו (אם היה בא להכשיר) בעצירת הצורות ע"י חטיטה הנעשית מאליה בתלוש. בית הקיבול**

הנוצר במקום חיבור צינור דק ועבה אינו פוסל דלא נעשה לעיכוב, ובפרט שנעשה לאחר החיבור, ובצירוף המשכה בודא מועיל. חסימת הצינור למניעת כניסת הגשם - הופכתו לכלי. גומי אינו קרקע הראויה לבלוע, ואולי גם בחשש מק"ט. יש להקל במתכת המחוברת לקרקע, אולם למעשה פקפקו בזה, ורחוק שיעשה בכל הדקדוקים, ובסד"ט גזר שכשאפשר - יתקנו מדרגות אבן ולא מתכת (ראה מש"כ בפנים).

מסנת: (ג' קמ"ו) [הקדמה: תנן (מקואות ו' ז'): "ערוב מקואות כשפופרת הנוד", עוד שנינו (מקואות ו' ה'): "השידה והתיבה שבים אין מטבילין בהם אלא אם כן היו נקובין כשפופרת הנוד... אם היה שק או קופה מטבילין בהן כמה שהם מפני שהמים מעורבין, היו נתונים תחת הצינור אינם פוסלים את המקוה", ובחגיגה (כ"ב.) איתא: "...איכא בינייהו סל וגרגותני שמילאן כלים והטבילן, למאן דאמר משום חציצה איכא... סל וגרגותני שאין בפיהן כשפופרת הנוד ליכא, ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא סל וגרגותני שמילאן כלים והטבילן טהורין, ומקוה שחלקו בסל וגרגותני הטובל שם לא עלתה לו טבילה דהא ארעא כולה חלחולי מחלחלא ובעינן דאיכא ארבעים סאה במקום אחד" - ולמדנו שסל וגרגותני שבין שני חלקי מקוה גורמים להפרדה ונחשב שבכל חלק אין מ' סאה אך לרבא ממלא כלים בסל וגרגותני ומטבילים כי פיהם מנוקב כשפוח"נ, עוד למדנו שמטבילים כלים בשק וקופה, ושהמים שעוברים בהם אינם נחשבים שאובים אך לא למדנו אם שק וקופה נחשבים כנקובים כשפוח"נ לחבר שני חלקי מקוה; כתב הראב"ה (תתקפ"ח): "נ"ל דאם יש נקבים הרבה דקים מצטרפין לשפופרת הנוד דתנן... 'אם היה שק או קופה מטבילין בהן כמו שהן מפני שהמים מעורבין'... דבכל מקום שמועיל חיבור שפופרת הנוד - הוי חיבור נמי ריבוי נקבים דקים, ומיהו כדי לבטל מתורת מים שאובין צריך שיהא שקוע (בתוך המים, או שהכלי יהיה מחובר כמו בים של שלמה)", ומקשה הראב"ה מחגיגה דבעינן כשפוח"נ בסל וגרגותני כדי להטביל בהם או כדי לערב מקוואות, ומתיר: "והחיבור לא מהני אלא כשהאחד מן המקוואות שלם והשני חסר... אבל אם שניהם חסירות ובין שניהן יש מקוה שלם והן מחוברין אפילו כשפופרת הנוד לא מהני הך חיבור ואין מטבילין בשניהן, והיינו טעמא גבי מקוה שחלקו בסל וגרגותני דלא עלתה לו טבילה דהתם מיירי כשאין באחד מהן מקוה שלם", ובהתאם לדרכו פירש שמועיל החלחול מהנהרות למקוה "אם היה חופר אצל הנהר בכדי שאנו רואין החלחול או אצל מקוה שלם - כי האי גוונא נ"ל דהוי חיבור החלחול, וכן בסל וגרגותני אם חלקו ואחד שלם והאחר חסר - נ"ל דהוי חיבור, וראייה מההיא דשק וקופה"; דברי הראב"ה הובאו במרדכי (מקואות שבועות תשמ"ו), ונפסקו בשו"ע (ר"א נ"ב): "אם יש נקבים דקים הרבה מצטרפין לכשפופרת הנוד אם המקוה האחד שלם והשני חסר... אבל אם שניהם חסרים - אין הנקבים הדקים מצטרפין לכשפופרת הנוד", והוסיף הרמ"א: "וה"ה אם חלק מקוה בסל או שק - אם אין שיעור מקוה בצד אחד פסול"; החכם צבי (מ') חלק על השו"ע או כי בשק וקופה שבים א"צ כשפוח"נ כי הים מקיפם או כי אין להם קיום והעמדה במים, משא"כ בסל וגרגותני העומדים במים - נקביהם אינם מצטרפים לשפוח"נ, והסתייע מהלשון: 'סל וגרגותני שאין בפיהן כשפוח"נ' - דמשמע דשאר נקביהם אינם מצטרפים, וההבדל הוא כי שק וקופה הם של פשתן וצמר והמים עוברים לא רק דרך הנקבים אלא אפילו דרך החוטים עצמם - לכן א"צ בהם כשפוח"נ דאינם חוצצים, משא"כ בסל נצרים הרי הנצרים חוצצים ולכן בעינן בפיהם כשפוח"נ, אף שהר"ש (מקואות ו' ה') רצה להוכיח שהנקבים מצטרפים לשפוח"נ כדי לטבול בכלי כי פסלו רק מקוה שחלקו (בסל וגרגותני) ולא פסלו טבילה בתוכו, וי"ל שהר"ש הבין שרק לגבי קדשים הנקבים אינם מצטרפים, ומ"מ גם הר"ש היקל רק לטבול בתוכו ולא היקל להכשיר מקוה חסרה המושקת ע"י נקבים קטנים למקוה שלמה; בגידולי טהרה (סי' י"א) דחה את השגות החכם צבי על הראב"ה, אולם בעצמו דחה את ראית הראב"ה דשאני מה שמטבילים בקופה ושק כי כל נקב נחשב כאילו הוא פתוח למעלה והמים צפים עליו - לדברי הר"ש מהני בטבילת כלי בכלי, ודברי רבינו ירוחם בבירור דלא כראב"ה, והסתפק בדעת הרמב"ם, ולכן הסיק שהעיקר כהחכם צבי שאין להתיר בצירוף נקבים ללא שפוח"נ במקום אחד, אלא שיש להתיר בהשקת מקוה שאוב עם כשר שהרי השו"ע (ר"א נ"ג) התיר בהשקה כשערה, ובתנאי שהפרוץ יהיה מרובה על העומד] הגה"ק בחיבור לטהרה (ג' כ"א) והגאון בעל שו"ת ערוגת הבושם במקוה

טהרה נוטים להקל לתת מסננת ברזל כדי שמי הגשם ירדו לבור זכים [כל שראיתי בחיבור לטהרה היה רק התייחסות לנדון של מק"ט, ולא לנדון של כלי קיבול ע"י המסננת], ובתשובת בית יצחק חיו"ד ובפרי השדה מחמירים שהיו כלי כי נעשה לתכלית זו, אך לא ידעתי אם מפני שהוא כלי המקבל טומאה - שאז ניתן להתיר כשנעשה לשמש את הקרקע ומחובר לקרקע וגם ע"י המשכה כדינו לאחר הסינון או שאוסרים משום שאובין; לענ"ד לחלק בין מסננת שאין לה שפה סביב לקבל העפר והצורות אלא רק מעכבתם מלעבור וישארו חוץ למסננת - שאז אינן שאובים אלא רק כלי המק"ט, לבין כשנעשתה לקבל העפר והצורות - שאז יש לדון משום כלי קבול; מפורש במתני' (מקואות ו' ה') וברמב"ם (מקואות ו' ח') ובשו"ע (י"ד ר"א ל"ה) שהמניח שק או קופה תחת הצינור - אין המים הנמשכין פוסלין, ופ"י בש"ך (פ"א) שאף שאין נקב במקום אחד כשפופרת הנוד אך מכיון שיש נקבים הרבה ואין מחזיקים מים אין נחשב בית קבול להחשב שאובין, וע"כ יש לחלק בין טומאה לשאובין כי פשוט ששק וקופה הם כלים לקבל טומאה; אבל עדיין י"ל דדבר זה תלוי במחלוקת כי השו"ע לשיטתו (ר"א נ"ב) ששק וקופה מצטרפין לשפופרת הנוד לענין עירוב מקואות [דכתב בשם המרדכי והראב"ה שנקבים רבים מצטרפים לשפופה"נ כשמקוה אחת שלמה והאחרת חסרה, והראיה - מדמטבילין בשק וקופה] - והרי החכ"צ (סי' מ') חלק על השו"ע הנ"ל, וי"ל שה"ה שכדי לבטלו מתורת כלי בית קבול בעיני כשפופרת הנוד במקום אחד, וכן מסיק הגד"ט (י"א) שיש להחמיר אפילו בשאיבה, וא"כ יש להחמיר גם בביטול כלי. כל זה כשנעשה לקבלת הצורות והעפר אבל אם הוא פשוט בלא בית קבול או אם עשו בו נקב אחד גדול כשפופרת הנוד ביחד - י"ל לכאורה שאין כאן רק משום הויתו בטהרה ואפשר לעשותו בתחילה כדי לקובעו בקרקע וגם ע"י המשכה כדינו אח"כ, אבל למעשה במקואות דעיננו דקדקתי שלא לעשות שום מסננת רק המים מסתננים ע"י אבנים וצורות המוכנים לזה, ובמקוה שתלוי בה כל קדושת ישראל יותר נכון שלא לכנס לפרצות דחוקות ויעשו רשת בחור הכותל ע"י בטון דרך בנין [תמצית: נחלקו אם מותר להניח מסננת בכניסת מי הגשם, ולא ידעתי אם טעם המחמירים מפני שהמסננת מק"ט - שאז היה ניתן להתיר כשמחובר לקרקע ובהמשכה, או שטעמם משום שאובין, ונראה שכשאין לה שפה אינה כלי קיבול אלא רק מהוה עיכוב לצורות; המניח שק תחת הצינור - המים הנמשכים אינם פוסלים דאינם מחזיקים מים (אף שהוא מק"ט) - אלמא מצרפים את הנקבים לכדי שפופה"נ, והוא כשיטת השו"ע (דס"ל שנקבי השק מצטרפים לשפופה"נ לעירוב מקואות), אולם לשיטת החכם צבי שנקבים אינם מצטרפים לשפופה"נ (אא"כ סיבי הבד עצמם מחללים) - י"ל שגם כדי לבטלו מכלי קבול בעיני כשפופה"נ במקום אחד, וכן מסיק הגד"ט. אם אין למסננת בית קיבול או שיש בה נקב כשפופה"נ ביחד בודאי אין כאן שאובין אלא רק מק"ט ומותר לעשותו בקביעות לקרקע ובהמשכה, אבל למעשה נכון שלא להכנס לפרצות ויותר נכון לסנן ע"י אבנים או שיעשו רשת בכותל בבטון דרך בנין].

רשת במקוה לכלים: (ח' ר"ה) תנן (מקואות ו' ה') "השידה והתיבה שבים אין מטבילין בהם אלא אם כן היו נקובין כשפופרת הנוד... אם היה שק או קופה מטבילין בהן כמה שהם מפני שהמים מעורבין", ודעת המרדכי (שבועות תשמ"ו) בשם ראב"ה (תתקפ"ח) דהוא מטעם דנקבים קטנים מצטרפים לשפופרת הנוד, וממילא גם אינו חולק את המקוה לשנים, וכך פסק בשו"ע (י"ד ר"א נ"ב) "אם יש נקבים דקים הרבה מצטרפין לכשפופרת הנוד אם המקוה האחד שלם והשני חסר", ודעת הגאון חכם צבי (מ') נוטה לפירוש הר"ש שנקבים אין מצטרפים לשפופרת הנוד, ומה שמותר לטבול כלים בשק וקופה הוא מפני שמלאים נקבים ומתערבים היטב - וממילא הוא כאלו טבל במקוה עצמה [לענ"ד כוונת החכם צבי מפני שהשק וקופה אינם יכולים לעמוד במים, וגם מפני שהסיבים עצמם מעבירים מים, לאפוקי סל וגרגותני, כדכתב המנה"י עצמו בהמשך], ולכן במקוה שחלקה בסל וגרגותני - מכיון שדעתו לחלק ולעשות מחיצה בעיני שפופרת הנוד במקום אחד דלא כשו"ע. ואף שאין בכוונתו לחלק את המקוה

ברשת זו עכ"פ יש להחמיר לכתחלה שלא לעשות רשת שיש לה רק נקבים קטנים כי נקרא חולק המקוה כשהוא מכותל לכותל; אין לחלק בין סוג קופה שהכלי עצמו מעביר מים גם דרך הסיבים כגון שק לבין קופה שמעבירה מים רק דרך נקביה ולא דרך הסיבים - דלא כחכם צבי שחילק; עכ"פ להלכה אין לחלק המקוה של טבילת כלים ברשת כזו, אם כי אין בידינו לפסול הטבילה בדיעבד, ועצה פשוטה לשים באמצע המקוה סל מלא נקבים שקוע תוך המקוה ולחברו מרחוק לכותל ע"י חוטים, ובכך יצאנו מכל החששות [תמצית: בשו"ע פסק כדעת הראב"ה שנקבים מצטרפים לשפוח"נ כשמכשירים מקוה חסרה למלאה והחכם צבי חולק שנקבים אינם מצטרפים, ושאני שק וקופה שמטבילים בהם כי המלאים נקבים ומתערבים היטב (לענ"ד אין זו כוונת החכ"צ), ויש להחמיר לכתחלה שלא לעשות רשת במקוה כלים דהוה כחלוקתה כשהוא מכותל לכותל, ואין לעשות הרשת אף מחומר סופג, דלא כחכם צבי, אלא שאין לפסול הטבילה במקוה כלים שיש בה רשת, ועצה פשוטה לתלות ע"י חוטים סל השקוע בתוך המקוה].

דברי יציב

זחילה לתוך המקוה: (י"ד קי"ד) הדברי חיים (מקואות ה') למד מהריב"ש [רצ"ב] "ואף חוץ לגומת המקוה במקום שמגיעין המים יכולין להטביל כלים שגוף הנטבל יעלה בהן, ואין נקרא זוחלין אף על פי שלא ישארו המים במקוה שמטביל בו אלא הרי הוא נקרא אשבורן - כיון שמן המקוה באו ואילו הם שבים, אלא שנתפחו בהכרח מחמת אדם או דבר אחר שבתוך המקוה", וכ"מ בש"ך (ר"א י"ב): "משמע דכ"ש אם היה כאן גומא ונתמלאה מגשמים, אף על פי שנחלו לתוכה מבין ההרים - כיון שעכשיו הם באשבורן מכונסים ועומדים בגומא מותר לטבול בתוכה והרי הוא כמקוה" [שרק כשהמים נכנסים מהאדם הטובל יש להתיר לטבול אולם אפילו זחילה לתוך המקוה נחשבת זחילה אף שהמים יעמדו שם, ולכן יש לחוש בעת שנוטף מנקב אוצר הזריעה שהוא למעלה מן המים לתוך המקוה, ומכל מקום דוקא כשנוטף ממש טיף אחר טיף אף הדק ביותר שכמעט שאינו נראה שאז נחשב זחילה הניכרת (כמ"ש בדברי חיים ב' י"ד צ"ט) אך אין לחוש כשנפסק כבר לגמרי אלא שנוטף איזה טיפה לפעמים כי זה לא מקרי זחילה לכו"ע [ראיתי במועדים וזמנים (ד' ש"ט, בהערה) שכתב שכל שניתן להבין מהריב"ש הוא רק לגבי צירוף המים שזוחלים בגופו למ' סאה, ובזה פירש הריב"ש שמאחר ויצאו מהמקוה ולשם יחזרו - אינם זוחלים ולכן מצטרפים, אולם אין לפסול את כל המקוה בלא יצאו משם, ומה שיש מקום לפסול זחילה מעל מ' סאה מאחר ובכך כל המים ננערים לצאת - היינו דוקא כשיוצאים ולא כשנכנסים שאז היה מקום לפסול רק מים אלו בלבד ולא את כל המקוה, ומה שהוכיחו מרש"י שכתב שבים זוחלים כשרים כי דרך הנחלים לזחול לשם - הכוונה שהמקום עצמו אינו ראוי למקוה כי המים תמיד אינם באשבורן כי מטבען הם זוחלים לשם, אולם אין ללמוד מכאן לפסול מקוה שנכנסים אליה מים מאחר והמים מצד המקום נמצאים באשבורן, וממילא פשוט שכוונת הד"ח לפסול רק את המים הנכנסים עצמם כי החשיבם כאילו עדיין זוחלים ופסולים לטבול בהם אך לא פסל את המים שכבר נחו, וצ"ע על דבריו כי כשהגיעו למקוה העשויה במחיצות הרי שנתחברו למים ונחשב שהם באשבורן אף שהם עדיין בתנועה, ואמנם האחרונים חששו לשיטתו שלא לטבול בשעה שהמים מגיעים וכוונתם נראית שמא יטבול במים אלו שכעת מגיעים למקוה ועדיין לא נחו, שהם פסולים כזוחלים ולא בטלים דניכרים, אולם פשוט שגם למחמיר בזה אין חשש לטבול במקוה בעת שמגיעים מים לתוך אוצר ההשקה שהרי לפני שיגיעו לתוך המקוה כבר ינוחו, ובפרט כשהזחילה לתוך האוצר לא תהיה ניכרת - שאז המים הנכנסים יתבטלו. כתב בדברי יואל (י"ד סי' ע"א) שלדעתו כוונת הדברי חיים היא רק כשצריך לצרף את המים הזוחלין לשיעור מ' סאה, ואעפ"כ לכתחילה טוב ליזהר שלא יהיו שום מים זוחלין לתוך המקוה בשעת הטבילה]; אין סברא כלל לומר שע"י שמים מכסים ואינו ניכר לעין הזחילה לא תחשב זחילה - ועכ"פ פסול דרבנן יש לכו"ע אף בזוחלין כאלו, ואף שכלל גדול בהוראה שאם יצא מחשש דאורייתא אז יכולים לצדד ולצרף היתרים בכל מה דאפשר אך לפענ"ד לא נאמר

כלל זה לענין מקוואות שהחמירו בה מאד **[תמצית: לדעת הדברי חיים גם זחילה לתוך המקוה היא זחילה, וממילא יש לחוש כשנוטף מנקב הזריעה לתוך המקוה, ומ"מ דוקא כשנוטף טיף אחר טיף אף הדק ביותר שאז נחשב זחילה הניכרת; מה שמים מכסים ולכן הזחילה אינה ניכרת - אינו מחשיב שאינו ניכר, ועכ"פ פסול מדרבנן, ובמקוואות אין מצרפים היתרים בכל מה דאפשר.]**

זחילה במקום גבוה: (י"ד קי"ז) כתב הדברי חיים (מקוואות ט"ו) שנראה מדברי הרא"ש שלכו"ע היינו - גם לשיטת הר"ש הפוסל בנקב מעל מ' סאה כי מחשיב את כולו כזוחל] מותר לטבול למטה מהנקב כי שם אינו זוחל [כך גם הבנתי מהרב גרוסברד שליט"א - שזו שיטת החזו"א (אולי כוונתו ליו"ד ק"מ)], אך מלשון הטור משמע שלדעה ראשונה גם למטה אסור שכולו מקרי זוחל [וכך גם אמר הרב קורן שליט"א בשם הרב מיישקובסקי זצ"ל], ואולי י"ל שכל המים שבתוך גומת המים כחדא חשבינן והכל נעשה אחד, ושם מקוה מים לא חל אלא כשכולו נינוח בהשקט בתוך הגומא [ובפרט לשיטת הדברי חיים (ה') שזחילה היא אפילו בכניסת מים] **[תמצית: הדברי חיים הבין שהטור הבין שגם לר"ש אסור לטבול למטה מהנקב אף ששם אינו זוחל (דלא כנראה מהרא"ש בדעת הר"ש), ואולי הסברא שכל המים שבגומא הם כאחד, וצריכים להיות בגומא בהשקט].**

פסול זוחלין; מקוה על מקוה: (י"ד קי"ז) נראה דפסול זוחלין הוא דאורייתא, ולכן מהראוי להחמיר בכל עניני זחילה לעשות על הצד היותר טוב ואליבא דכו"ע ולכן למה נחמיר חומרא אחר חומרא בשאובין שמדרבנן לכו"ע [ולרשב"א אפילו עיקר מן התורה ליכא] ונחפש קולות גבי זחילה שעכ"פ לרוב הפוסקים פוסלת מן התורה, ואם אי אפשר לצאת לכל הפוסקים ואי אפשר לעשות מעיינות כאשר מאז ומקדם עכ"פ נהדר במה שאפשר להחמיר בזחילה ולא לגבב קולות לזחילה ולחפש חומרא אחר חומרא לגבי שאובין, וזה ברור שלחשש זוחלין לא מהני השקה ולכן אם עושים לבור המי גשמים מקוה ע"ג מקוה מיגרע גרע דזוחלין לא מטהר השאובין וכ"ש הכא שנודע בביור שיש נקב גדול בין המקום שלמטה למקוה שלמעלה וזוחל מזה לזה דהוה כזחילה הניכרת רק שהמים מכסין אותם. במקוה על מקוה כשהעליון חם אינם מתערבים והחמין נשארי' למעלה מחמת קלותן **[תמצית: נראה שפסול זוחלין הוא מן התורה, ולכן ראוי להחמיר בעניני זחילה לעשות על הצד היותר טוב, ולהחמיר בזה יותר מבחשש שאובין, ולכן אין לעשות אוצר השקה על אוצר אחר כי זוחל מזה לזה - והוה כזחילה ניכרת אלא שמכוסה ע"י המים, והרי השקה אינה מועילה לזחילה; במקוה על מקוה - המים העליונים קלים יותר ונשארים למעלה].**

פקק מגומי: (י"ד קי"ד) כאשר פקק הסותם את הצינור המוציא מים עשוי גומי הקבוע בנקב ותלוי בשרשרת הקבוע בכותל - אין לחוש שהטובלת תעמוד על השרשרת כי היא קטנה וצרה מאד ואינו נקרא שעומדת עליה שהרגל על הקרקע; המנהג שעושין הסתימה בפקק גומי עבה מאד וזה עדיף לדעתי מפקק עץ ומכוסה בגומי שי"ל שהגומי הדק הוי בגדר בגד משא"כ העבה הרבה שאינו ראוי כלל **[תמצית: פקק הסותם את יציאת המים עשוי מגומי ומחובר לכותל בשרשרת ברזל - אין לחוש שתעמוד עליה כי היא קטנה וצרה, וגם כי הרגל על הקרקע; פקק גומי עבה מאד כלל אינו ראוי, ולכן עדיף מפקק עץ המכוסה בגומי דק דהוי כבגד].**

חומרת רבינו ירוחם: (י"ד קי"ז) גם לחומרת רבינו ירוחם [כ"ו ה') "שני מקוואות אחד שאוב ואחד כשר ונקובים זה לזה כשפופרת הנאד ונסתם הנקב - נסתפקו המפרשים אם נשאר השאוב בהכשרו או כיון שנסתם הנקב חוזר לפסולו כבתחלה קודם שנתערב דרך הנקב עם הכשר, וי"מ דכיון דהוכשר פעם אחת שוב אינו חוזר לפסולו"] מ"מ אין מצרפים גם את חומרת הראב"ד, ולכן כשהמים נזרעו באוצר הזריעה די לעשות השקה רגע לאוצר ההשקה [ובכן חוששים לראב"ד ללא חומרת רי"ן] **[תמצית: אין מצרפים את חומרת הראב"ד לחומרת רי"ן ולכן**

כשהמים נזרעו - די בהשקה רגע וא"צ השקה קבועה].

השקה רגעית: (י"ד קי"ז) מאחר ויש לדון את המים הבאים מהרשת העירונית כשאובים גמורים כי בדרך כלל באים ע"י כלי של המדידה, ועל הצד היותר טוב יחושו לשיטת הפוסקים שזוחלין אין מטהרין שאובין ולא יעשו באופן זה, ולזה בודאי ראוי ונכון לעשות שני אוצרות של מי גשמים אחד לזריעה שבאים המים מצינור רשת המים העירונית לתוך האוצר וקודם יירדתן לאוצר עושין המשכה למים אלו, והאוצר השני להשקה שאחר ירדת המים שמאוצר הזריעה לבור הטבילה אז פותחין נקב אוצר ההשקה ותיכף סותמים אותו שבכה"ג מקילין נגד רבינו ירוחם, ובכה"ג לא שייך שום חשש שנכנס מהמקוה לאוצר, ובודאי לא ניתן להאמר שמקוה שיש בו רק בור זריעה עדיפה מהיכן שיש גם בור השקה לפי כל המתבאר לעיל בחששות שיש בבור זריעה, ואם מחמת שבלא השגחה הראויה יכול להתהוות איזה קלקול תמנהי מאד דדיני מקואות רבו כמו רבו וח"ו שיהיה מקוה לטבילת נשים ובפרט מי גשמים בלא משגיח ופיקוח מאיזה מורה הוראה ובקי בהלכות מקואות שכמה וכמה מכשולות יוכלו להתהוות מזה - עובדא שעשו מקוה בלא מ' סאה וטבלו בו נשים י"ד שנה וזה היה בימים ההם שהיו טובים מאלה שבימינו, וודאי עדיף יותר שיהיה אוצר השקה מלבד אוצר הזריעה ויש לעשות איזה סימן ניכר בכותל של בור ההשקה עד היכן מגיעים המים וכנגדו ממש בבור הטבילה יעשו ג"כ סימן בכותל שיגיעו המים שם עד סימן הזה בדיוק שבשעה שעושין ההשקה יהיו המים שוין בשני הבורות ואינן זוחלין מזה לזה כלל ותיכף סותמים הנקב וכנ"ל, ואפילו לו יהיה שאי אפשר לצמצם כ"כ להשוות ויבא לפעמים איזה משהו מכאן לכאן מ"מ י"ל דהוי פחות משלשה לוגין שאז אינו פוסל אפילו במקוה חסרה רק בדעתו לרבות כלומר שדעתו מתחלה ליתן הג' לוגין - אבל הרמב"ם וב"י פירשו נתכוין לרבות מי המקוה, וביותר שכשעושה השקה לא ניחא שיזחלו המים מזה לזה שהמים שבבור ההשקה אינם נקיים כמו המים החדשים שבמקוה (י"ד קט"ז-קי"ז). אין לנו לשנות מה שנהגו מאז ומקדם בכל המדינות שלנו לעשות מעיין או לכל הפחות מקוה של מי גשמים וכשגם זה אי אפשר מסיבות יהיה מה שיהיה עכ"פ לסמוך על השקה וכשיטת החת"ם סופר, אך על הצד היותר טוב נהגו במדינות שלנו לעשות שני בורות ממי גשמים הפתוחין לבור הסמוך להם לטבילה שממשיכין לתוכו מים שאובין ע"י המשכה בקרקע שראוי לבלוע ואם אפשר מחמירין שלא יהיה של בטון שחששו כמה מפוסקים אחרונים שאינו קרקע הראוי לבלוע (עין דרכ"ת ר"א ו"ר, רט"ו) רק שיהיה עפר שלשה טפחים ובור אחד של גשמים פתוח תמיד למקום הטבילה או שמניחין המי שאובין לבוא להבור של מי גשמים ומאותו הבור ע"י הנקב כשפה"נ שביניהם באים המים למקום הטבילה וזה הבור פתוח תמיד ובור השני של גשמים רואין תמיד שיהיו פני המים בו שוין למים שבבור הטבילה [שהרי מיירי כשבדרך כלל הנקב שביניהם פוק, וממילא אם יפתח הפקק כדי להשיקם בזמן שפני המים אינם באותו גובה הרי המים יזחלו מהגבוה לנמוך ולא היינו השקה] ופותחין אז הפקק להשיקן לבור הטבילה כדי לצאת על צד היותר טוב לשיטת המחמירין בנתן סאה ונטל סאה, ואפילו שבכה"ג שאנו עושין מן הדין לכ"ע אין בו חשש מ"מ לחומרא פותחין הפקק להשיקן לבור הטבילה וסותמין תיכף וכשר לכתחלה למהדרין מן המהדרין לפי דרך אבוא"ק ומנהגי ישראל מאז ומקדם [תמצית: יש לדון את מי העיר כשאובין מחמת כלי המדידה, ועל הצד היותר טוב יחושו לסוברים שאוצר זוחל אינו יכול לטהר שאובין בהשקה ולכן ראוי שיעשו אוצר זריעה המקבל מימיו דרך המשכה, וגם אוצר השקה הנפתח לרגע לאחר מילוי המקוה, ואין חוששים בכה"ג לר"ו החושש שצריך פתיחה תמידית, ובודאי שזה עדיף מאוצר זריעה בלבד; יש לסמן עד היכן מגיעים המים באוצר ההשקה הסתום, ולסמן כנגדו את המפלס הרצוי בבור הטבילה כדי שכשישיקום לרגע לא תהיה זחילה מהגבוה לנמוך,

ואז אף אם תהיה זחילה מועטת - היא תהיה פחות מג' לוגין שאפילו במקוה חסרה פוסלת רק בדעתו לרבות (שדעתו מתחלה ליתן ג' לוגין/ שהתכוין לרבות את מי המקוה), ופשוט שאינו מעוניין בזחילת מי ההשקה שאינם נקיים לבור הטבילה; אף שללא השגחה עלול להווצר קלקול אולם ח"ו שמקוה נשים לא תהיה מושגחת; אין לשנות מהנהוג לעשות מעיין או מקוה גשמים, ועכ"פ השקה כשיטת החת"ם סופר (ב' יו"ד רי"ב - שני בורות המושקים, ולאחר שמנקים את זה - משיקים אותו לזה); ועל הצהי"ט נהגו לעשות אוצר זריעה שממשיכים לו שאיבין ע"י קרקע שראויה לבלוע, ואם אפשר שלא יהיה זה בטון אלא עפר ג"ט, וגם אוצר השקה הפתוח תמיד, או שיעשו שני אוצרות השקה שהאחד פתוח תמיד ואילו נכנסים השאובין והאחר פקוק, ופותחין הפקק לרגע כששני המפלסים שווים כדי להרויח את הראב"ד].

קטפרס במדרגות: (יו"ד קי"ז) הד"ח (ב' צ"ז) החמיר שמדרגות במקוה הם כקטפרס ואינו חיבור ושלא לטבול רק במקום שיש מ"ס ושיש לתקן המקוה בשליבות מנוקבות; שתי מקוואות שיש בשתייהן מ"ס המחוברות כשפוח"נ אך קרקעית האחת גבוהה מהאחרת - מותר לטבול בשתייהן וים הגדול יוכיח דאם למטה יהיה שפוע אז האם יהיה קטפרס וזוחלין ומי יעמוד על זה אלא דכשנתערב למעלה יחד הרי זה מקוה **[תמצית:]** הד"ח החמיר שמדרגות הם כקטפרס ולכן יש לטבול רק במקום שיש מ"ס שלא בצירוף המדרגות, אולם מותר לטבול בשתי מקוואות המושקות אף שקרקעותיהן אינן באותו מפלס כמו שמותר לטבול בים כי די בעירוב למעלה].

השגחה על מקוה: (יו"ד קי"ז) ונראה להדיא דלמקוה צריך השגחת בי"ד בקיאי בהלכות וחרדים לדבר השם וח"ו להניח הפקר בידי עמי הארץ או קלי הדעת יהיה המקוה איך שיהיה עצהי"ט ומכ"ש מקוואות של מי גשמים בפשטות שדיני מקוואות רבים ומי שאינו בקי בקל יוכשל, ונקל יותר ליקח מים בכלים ולמלאות המקוה מלהמתין שיקוו בו המים, ובכל מקום שהייתי היה על המקוה ממונה ת"ח שבאו תמיד לראות בשעת ההכשר והשקת המים וכן נהגתי בעצמי זה קרוב לששים שנה שנתמנתי להיות יושב ולהורות לבנ"י הגם שלא הייתי כדאי לכך והלכתי בכל עת שהכשירו המקוה לטבילה ע"י השקה וכדומה בכל מקום שהייתי עד שבעוה"ר הכשיל כוחי ושיבה נזרקה בי ומניתי ת"ח להיות בשעת הכשר המקוה ואם יהיה איזה ענין מתייעץ תמיד עמי הגם שלא לצורך, וחלילה וחס שיהא הפקר ביד זרים וע"ה ומי יודע מה יכול להתקלקל מזה בענין קדושתן של ישראל ומעוות אשר לא יוכל לתקן רח"ל ומזה נתהוה רח"ל הן הן עזי פנים שבדור, ולכן לדידן אין לעשות מקוה ע"ג מקוה ולומר שזה יוכלו להניח ביד יהיה מי שיהיה שח"ו לעשות כזה בישראל להניח מקוה בלי השגחה. ואין לנו לשנות מה שנהגו מאז ומקדם בכל המדינות שלנו לעשות מעיין או לכל הפחות מקוה של מי גשמים וכשגם זה אי אפשר מסיבות יהיה מה שיהיה עכ"פ לסמוך על השקה וכשיטת החת"ם סופר **[תמצית:]** ח"ו להניח את המקוה הפקר בידי עמי הארץ או קלי הדעת אלא חייבים למנות השגחת בי"ד בקיאים שהרי קל יותר למלא את המקוה באופן הפוסל, וכן נהגתי להיות תמיד נוכח בעת הכשר המקוה, וההפקר בידי ע"ה עלול להוביל למעוות לא יוכל לתקן, ולכן אין לעשות מקוה על מקוה ולהניחו בידי ע"ה בטענה שזה א"צ השגחה, ואין לשנות ממקוה מעיין או מי גשם או עכ"פ השקה כשיטת החת"ם סופר].

הסרת המונע: (יו"ד קי"ח) כתב החת"ם סופר (יו"ד רי"ד ומאי) שהסרת הפקק לא מקרי הויה ע"י אדם דאינו רק מסיר המונע והמים נמשכים מאליהם... אבל באמת הלא המים באים ע"י זריעה וכשר **[כלומר - המים היוצאים מאוצר הזריעה הם כבר כשרים]** ורק לחומרא בעלמא מכח נתן סאה ונטל סאה פותחין הפקק לאוצר המלא **[היינו לאוצר ההשקה, כדי להרויח את חומרת הראב"ד]** - ולא שייך לגבב חומרא **[שלא לפתוח את הפקק של אוצר ההשקה מחשש שהויות ע"י אדם]**, ואף המחמירין שהזכיר כת"ה בודאי רק

במקוה שיש בו רק אוצר אחד [רק השקה ללא זריעה] אבל לא היכא דמעיקר הדין כשר, ועיין בד"ח (א' חו"מ ל"ז) בסופו דלענין נסנו"ס לא מחמרין כהיש פוסקים [החוששים לספיקו של ר"י] דצריך להיות החיבור תמיד עיי"ש, ובזה יבוא על הברור במה שהעיר שהד"ח בספרו החמיר כשיטת הראב"ד - דהיינו רק לדינא, אבל לא להחמיר עוד חומרא ע"ג חומרא שלענין נסנו"ס נוסף עוד חומרת הרבינו ירוחם וז"ב... וכדי שלא יהיה נסנו"ס מוכרח להיות המים שוים, שבלא"ה לא תהיה התועלת כלל בשני הבורות... [תמצית: לדעת החת"ם סופר הסרת הפקק היא רק הסרת המונע ואינה נחשבת הויה ע"י אדם, ולכן מותר להסיר הפקק שבין אוצר ההשקה למקוה (והתועלת שבזה היא רק כשמפלס המים שוה בעת הוצאת הפקק), ומה שיש שהחמירו שהסרת הפקק מיקרי הויתו ע"י אדם היה רק כשיש רק אוצר השקה, אך כשהמים כבר נזרעו א"צ לחוש לזה כי מעיקר הדין הם כשרים, וזה דומה למה שכשהמים נזרעו - הד"ח לא החמיר להצריך גם השקה תמידית (כספיקו של ר"י)].

מקואות'

[אדריכל שנברגר, שנת תשל"ד [1974], עמ' 61] שיעור מי המקוה נקבע לחומרא לא פחות מ- 750 ליטר, וראוי שיהא הרבה יותר מהשיעור מכיון שהמים מתמעטים על ידי סיבות שונות, ולכן נוהגים לקבוע את שיעורו במטר מעוקב [1000 ליטר] מים.

(עמ' 63) יש שהחמירו כדעת הראב"ד וסברתם משום מראית העין, ולפ"ז אם אין המים נשאבים ע"י אדם אלא נכנסים מאליהם לתוך המקוה כגון שממלאים מקוה כשר ומימיו נוזלים לתוך מקוה שני - כשר, ויש שאין מסבירים כן, ולשיטתם (הדברי חיים הל' מקואות בהסבר שיטת הראב"ד) המקוה תמיד פסול כאשר אין בו רוב מי גשמים.

(עמ' 64) הטעם שקבעו חז"ל שיעור ג' לוגן מפני שהוא שיעור חשוב לרחיצה (תוס' ב"ב ס"ו; רא"ש בנדה כדמצינו בשבת י"ד), או מפני שהוא שיעור נסכי קרבן ציבור (ראב"ד).

(עמ' 66) למדרכי בעינן קרקע הראויה לבלוע, לרמב"ם (מקואות ד' ח', ו"כ"פ השו"ע) מועילה המשכה ע"ג צינורות, לראב"ד (בעלי הנפש) מועילה ע"ג קרקע וא"צ שתהיה ראויה לבלוע. יש מהפוסקים האחרונים הסוברים שמלט [וכנהוג בטון רזה שהוא עשוי מתערובת מלט וחול ביחס 1:12] - דינו כקרקע הראויה לבלוע (חזו"א י"ד כ"ג א', דרכי תשובה ר"א ר"ו, רמ"ד, חשב האפוד ק"נ). יש המצריך טפח ברוחב תעלת ההמשכה (טהרת המים עמ' פ"ז בשם פרשת מרדכי י"ח). לרוב הראשונים מועילה ההמשכה רק כאשר יש רוב מים כשרים במקוה (רמב"ם מקואות ד' ט', ראב"ד, רז"ה, ר"ן, רשב"א, רמב"ן), וי"א גם לפני שבאו המים הפסולים הנכשרים ע"י המשכה (רמ"א ר"א מ"ד עפ"י דיוק הב"י ברמב"ם), וכן נפסק להלכה (שו"א ר"א מ"ד, ואם כל המקוה משוכה - י"א שפסולה מדרבנן [מהר"ט י"ז], וי"א שפסולה מן התורה [אמרי אש שדייק מהראשונים, ע"י שמלה ר"א סוף ע"ד]); י"א שמים הבאים בהמשכה אינם כשרים אך גם אינם פוסלים (שאלות, תוס' תמורה י"ב בשם ה"ר שמואל, הג' רעק"א בשו"ע ר"א מ"ד - נפ"מ לשימוש בהמסת קרח).

(עמ' 67) מקוה זוחל שאינו כשר לטבילה - י"א שכשר להכשיר שאובין ע"י השקה (חלקת יואב ל"ב, ופירש את דברי השו"ע כשאין באמת המים מ' סאה), ואחרים מחמירים שכל שהוא עצמו פסול - אף אינו מכשיר שאובין בהשקה (מהר"ט, מהר"מ ש"ק, ע"י חזו"א י"ד כ"ג א').

(עמ' 68) ראוי לעשות שפוח"נ קצרה ולא להרחיק את המקואות זו מזו כדי שחלל הנקב לא יתמלא בלכלוך; מקואות המתחברים ע"י ניצוק וקטפרס אינם נטהרים, יש ראשונים שכתבו שרק בפסול דאורייתא אינם חיבור אבל בפסול דרבנן הם חיבור (ר"ש טהרות ח' ט'), וכן פסקו הרבה אחרונים (בית

שלמה י"ד ב' פ"ה, פני יהושע גיטין ט"ז, מהרש"ם ג' רמ"ד, טהרת המים עמ' ק"ט-ק"י [הוסיף שגם בניצוק הדין כן], יש שיטות שאינן מחלקות בין פסול דאורייתא לדרבנן, וגם לשיטות אלו העלו האחרונים שאם יש חיבור בין המקואות גם בשעת הטבילה מועילה ההשקה (דברי חיים), יש מי שסובר שקטפרס שאדם עושה בכוונה מהוה חיבור ורק קטפרס הנעשה ממילא אינו חיבור (שמלה ר"א צ"ח בשם הרמב"ן).

(עמ' 69) יש המקילים שהראב"ד מודה בזריעה מאחר והפסול הוא מפני מראית העין לשיטתו (חזו"א קכ"ג ג'), ויש מחמירים כי סוברים שהפסול לראב"ד הוא מדינא ולא מפני מראית העין (דברי חיים חלק ב' מקואות כ').

(עמ' 71) אין לעשות את נקב ההשקה ואת נקב אספקת המים משברי כלים [כגון בקבוקים], וגם לא מצנורות מתכת או משאר דברים המק"ט.

(עמ' 74) תחתית קשת צנרת משאבת הוואקום צריכה להיות לפחות בכגובה 1.40 - כי אם תהיה נמוכה יותר הרי שעלולה להתחיל שאיבה כתוצאה מעליית פני המים בעת הטבילה. בהתקנת חימום באמצעות רדיאטורים יש לשים לב שהרדיאטור יהיה מרוחק מהקיר לפחות 10 ס"מ ומוגבה מהרצפה לפחות 15 ס"מ לצורך ניקוי; ווי תליית הרדיאטור לא יהיו בתוך המים כי תנועת הווים עלולה לגרום לחילה בהמשך הזמן; ברזים ואביזרים לא יבלטו לאזור הטבילה למניעת פגיעה בטובל.

(עמ' 101) רצויה העמדת גופי חימום מתחת למדרגות במקום בו אינה סכנת מגע בני אדם הנמצאים במקוה.

(עמ' 103) יש לשאוף להפריד בקונסטרוקציה באופן מוחלט בין מבנה המקוה הכולל את האוצרות לבין המבנה הכללי של הבנין, כי אסור ששקיעת או התפשטות המבנה הכללי תועבר למבנה המקוה מאחר ועלולה לגרום להתהוות סדקים ונזילות בחלקי המקוה.

(עמ' 104) בסידור התבנית אין להשתמש בחלקי עץ הנשארים אבודים בבטון כי הם סופגים מים וגורמים לפיצוץ הבטון ולהעברת נזילות, כמות המלט בתערובת תהיה מספיקה כדי להבטיח עבדות מכסימלית לבטון - והדגש הוא יותר על עבדות מאשר על חוזק, כמו כן יש לדאוג באופן מיוחד לשיפור הבטון על ידי השקאה כדרוש כדי למנוע את התכווצותו וסדיקותו; לפני כל תוספת של גמר פנימי לבריכת הבטון יש לבדוק את האטימות של כל חלק של המקוה - וזה נעשה על ידי מילוי במים ובדיקת שקיעתם, לאחר השקעה הראשונה הנגרמת על ידי ספיגת המים על ידי הביטונים - יש למלא מים כל אוצר או בריכה בנפרד ולבדוק את המצב במשך ימים אחדים, בדיקות אלה תעשה בפקוח רבנות מוסמכת, במקרה של נזילות בשלב זה - יש לתקן את הבטון ולבדוק שנית, ורק לאחר בדיקות משביעות רצון אפשר להוסיף שכבות איטום מבפנים ומבחוץ; אף על פי שהשיטה הנפוצה לקונסטרוקציה של המקוה מבוססת על בטון מזוין תוך שמירה על מאמצים נמוכים בבטון ובזיון - פתרון זה אינו "מובן מאליו", מפעם לפעם התעוררו שאלות הלכתיות בקשר לשימוש בברזל כחלק המחזק ["המעמיד"] את המקוה, וקיימים בנושא זה בירורים הלכתיים - יש להפריד בין זיון אשר בהעדרו מתערערת יציבות המקוה כגון ברצפה תלויה, ובמיוחד בשימוש של בטון דרוך על ידי ברזל, לבין זיון הפועל למניעת התהוות סדקים כגון ברצפה המונחת על הקרקע - לכן עד כמה שאפשר יש לתכנן את מעטפת המקוה [הקירות והרצפות] בשיטה המאפשרת לחלקי הבטון לקבל את העומסים במאמצים נמוכים מאלה העלולים לגרום לסדקים, כך שעל אף תוספת הזיון לפי הצורך - ברזל הזיון אינו בעומסים רגילים, ומתוך הנחה שהבטון אינו תורם בכלל למתיחה, אשר לאלמנט המייצב - הוא

נמצא ברזרבה.

(עמ' 105) מערכות הנצרכות לחשמל תהיינה במתח נמוך מאד - 24 או אפילו 12 וולט בכל מקום בו עשוי אדם לבוא במגע עם מים או אדים; הדלקת התאורה במקומות הצבוריים, פרודורים, מדרגות וחדרי מקלחות, תבוצע בדרך כלל מלוח מפסקים שיותקן סמוך למקום הבלנית, ובמקומות בהם המחיצות בין השירותים השונים אינן מגיעות עד התקרה - תבוצע האיסטטלציה בקונסטרוקציה של המחיצה עצמה - בכל המקרים האלה תהיה המערכת במתח נמוך מאד; לוח החשמל הראשי ימצא במקום יבש ובמידת האפשר יהיה ניתן לגישה ישירה בלי מנעול; מערכת הקריאה לבלנית יהיה במתח נמוך מאד, בד"כ 12 וולט.

גג עבה; שני מקואות ברמת כשרות שונה: (עמ' 116) בשנת תש"י הוקם המקוה בשכונת פאג"י - סנהדריה בירושלים, ובכדי למעט את הפסד מי הגשמים על ידי חלופי המים בין אוצר ההשקה והמקוה "נתן סאה ונטל סאה" בהתחשב עם שיטת הראב"ד בבעלי הנפש - הוצע על ידי אחי יצחק נ"י שלקח חלק פעיל בבעיות התכנון לנסות שיטה חדשה בבנין אוצר ההשקה על ידי בניית חלקו העליון של האוצר בצורת ארובה בגודל 60x60 ס"מ, ובצורה זו למעט את שטח המים העומד במפלס אחד עם מפלס המים אשר במקוה, ובכך גם תוקטן כמות המים שמתחלפת בין המקוה והאוצר בשעת הטבילה; שיטה זו דורשת טיוח מדוקדק בתקרת האוצר בכדי להבטיח את אטימות האוצר [לא הבנתי את הבעיה מכמה אנפין: מה איכפת לנו שמים יחלחלו דרך המכסה באופן רציף לכתלים - הרי לא תהיה כאן זחילה החוצה אלא מקסימום הכתלים יגיעו לרוויה, וגם אם יזחלו החוצה בדרך פלאית - הרי זו זחילה שהרבה פחות מאינה ניכרת, והיא גם מעל מ' סאה (לא ידוע לי על מי שמחמיר כששתי החומרות משולבות), וזחילה זו כלל לא תהיה מושפעת מהטובלת כך שאין כאן הגברת לחץ לפריצת המים החוצה], ובגלל קושי זה לא המשכנו בשיטה זו במקוואות שבנינו אחר כך; בשעתו נשאל על כך האדמו"ר מסטמאר לגבי השיטה המוצעת, וכן נשאל אם ישנו פגם בדבר כשבבנין אחד נמצאים מקואות בעלי הדורי הכשר שונים, ולהלן תשובתו בענין (מובאת בדברי יואל יו"ד ס"ח): "...התבוננתי בציור שעשה למדות המקוה, והיטב אשר דיבר שהוא מילתא דמסתברא שבזה האופן אין החשש קרוב כל כך שיהיה נתן סאה ונטל סאה, אבל אעפ"כ לא אוכל לידע אם היא רפואה מוחלטת שיהיה ברור שלא יהיה נתן סאה ונטל סאה, אמנם עכ"פ מהיות טוב בודאי עדיף לעשות באופן זה מהדרך שהיו נוהגין לעשות באופן שהוא קרוב יותר שבודאי נעשה אח"כ נתן סאה ונטל סאה; אמנם לפענ"ד מה שדחה בשתי ידים האופן לעשות מקוה אחת גדולה בתקון כראוי והמקואות קטנות להכשירן על ידי השקה שראה זה לדבר מוזר שבאותו בית המרחץ ימצאו מקואות שהכשרן אינו שווה - בעיני איני רואה זה לדבר זר כל כך, ובהרבה ענינים כבר רגילין בכאלה, ובכל ערי ישראל במדינתנו היה בבית מטבחים אחד גלאט כשר וסתם כשר שאינו גלאט... כי עבור שאי אפשר להחמיר כל כך עבור ההמון - אין להפסיד את המהדרים ונזהרים שלא לבקש קולות, ולא נתקנאו המהדרין במה שאותן שאכלו מהאווזות המלעיטין היה להם שומן ובשר יותר טוב ובהרחבה ובזול, והכל יודעים שמה שהוא מדרגה ראשונה בעיני העוה"ז איננו מדרגה ראשונה בזהירות התוה"ק כי המה שני ענינים, ובבואי לסאקמיר שהיתה עיר ואם בישראל מצאתי שם שני מקואות במקום אחד על אופן הנ"ל שהמהדרין לא הלכו אלא במקוה אחת שהיתה מוכשרת יותר אך לא היתה נקיה כל כך עבור ההמון, והיתה שם באותו הבית גם מקוה אחרת שהיתה נקיה יותר בתכלית הנקיון אך הוצרכו לסמוך שם על איזה קולא שלא רצו המהדרין לסמוך על זה, אבל זה ודאי שגם המקוה שעושין על ידי השקה טוב לעשות הציור שכתב כ"מ נ"י שהוא עכ"פ עדיף משארי אופני

ההשקה שראיתי עד עכשיו... הק' יואל טייטלבוים" [תמצית: בניית אוצר ההשקה - יצקו את גגו כארובה, ובכך מיעטו את כמות המים העומדים במפלס מי המקוה והיכולים להתחלף, אלא שהטיוח המדוקדק הנצרך למניעת זחילת מים מהתפר שבין היציקות גרם שלא המשיכו בשיטת בניה זו, אם כי שיטה זו זכתה לברכת הגר"י טייטלבוים שכך עדיף לעשות, ואף הוסיף שאינו דבר מוזר שבאותו בית המרחץ ימצאו מקוואות שרמת כשרותן שונה, וכך מורגלים גם בענייני כשרות].

עוד ראיתי בספר מגוון הלכות ועצות בבניית מקוואות.

משנה הלכות

גג נמוך מועיל, ואינו נחשב שינוי: (ט' קצ"ב) "ובעמדי מתבונן האיר ה' עיני ועלה במחשבתי המצאה נכונה והוא שיעשו את הבור של מי גשמים מקורה וימלאוהו מים ממטה למעלה מלא על כל גדותיו עד שלא ישאר משהו מקום ריקן ויפתחו נקב ההשקה למעלה ממש על יד התקרה והבור של טבילה יעשו אצלו ויהיה גובה המים קצת למעלה מההשקה וכשימלאו בור הטבילה מים יפתחו נקב ההשקה וכיון שמי בור הטבילה יהיו גבוהים קצת מבור הגשמים ממילא לא יצאו מי הגשמים לתוך המקוה אפילו בתוך הטבילות כיון שבור של מי גשמים מלא וא"א ליכנס וכיון שאין בא אין יוצא ולאחר הטבילה שירצו להחליף מי מקוה ולהכניס שאובים אחרים קודם ההוצאה יסתמו נקב ההשקה שלא יצאו קצת מים עד הנקב וכן יעשו לעולם וכה"ג לעולם ישארו המים במקום הבור של מי גשמים וליכא שום חשש של נתן סאה ונטל סאה גם חשש של שינוי המנהג אבותינו שהרי יעשו שני בורות כמלפנים ולא ישנו שום דבר בעשיית המקוה ממה שעשו אבותינו אלא שיעשו מכסה מלמעלה על בור של מי גשמים. ובאמת כי גם עכשיו מכסים הבור רק שיכסוהו באופן שלא יצאו ממנו המים ויהי' מכסה חתומה שם. והנה באופן המכסה נמי יש לעשותו בשני אופנים או שיעשוהו מתחלה מקורה מהחומר והסיד שעושין כל הבור ויהיה מעשת אחד או שאפשר שיעשו המכסה מפלסטיק וכיוצא בו מדבר שאינו מקבל טומאה ויניחו שם ראבער [גומי] סביב על שפת הבור באופן שהמים לא יעלו רק שאז צריך לעשות הדוק שלא ידחפו המים את המכסה ויגביהו ויצאו המים, גם אפשר שיעשו המכסה הזה מחומר פלאסטיק צלול שיהא אפשר לראות בתוך הבור אם המים לא יכזבו ולא יחסרו מתוך הבור או שאפשר שיעשו נקב גם למעלה על התקרה ויעשו לו מגופת ראבער וכל יום יראו אם לא חסרו מי גשמים או בכל עת שיראו לבדוק בחסרון המים יוכלו לפתוח את המקופה ולראות הכלו המים או לא, גם אם ירצו לנקות הבור יוכלו לנקותו ע"י פאמפ הגם שכה"ג לא יתלכלכו המים כיון שלא יכנס שם דבר... איברא דלפי המצאה חדשה זו לא בעינן ב' בורות כלל במקוואות שהרי כל עיקר ההמצאה של הב' בורות הוא משום חומרת דנתן סאה ונטל סאה וכיון דמטבע המים לעלות כשאדם נכנס במקוה ומיד נכנסים המים דרך נקב השקה לתוך המי גשמים ובצאת האדם מן המקוה חוזרין המים ונכנסים למקוה וכן מתהווה כמה פעמים עד שהמים שבבור של מי גשמים מתערבים ומתחלפין ויוצאים בזמן מה ולא נשאר מ"ס מי גשמים ולדעת הראב"ד ועוד הרי כה"ג המקוה פסול ולכן המציאו לעשות עוד בור אחד על יד המקוה ולאחר שהשיקו המקוה במי גשמים בבור הראשון והניחו הנקב פתוח שוב ישיקו המקוה מבור השני שגם שם מי גשמים אבל מיד יסתמו הנקב בחזרה וממילא לא יהי' החשש של נתן סאה ונטל סאה על הבור השני אבל לפי ההמצאה דידן כיון דליכא חשש דנתן סאה ונטל סאה ממילא סגי בבור אחד וכמ"ש האמנם אם לא ירצו לשנות מנהג אבותינו אכתי יוכלו להמשיך בב' בורות... וכשקבל אדמו"ר מרן שליט"א המכתב ועיין בו אמר למשמש בקודש הרב הגאון ר' בן ציון רייך שליט"א שיצלצל אלי שהוא מסכים להמצאה זו ושכן ראוי לעשות בכל המקוואות,

ואשרי הדור שהגדולים מסכימים לקטנים" **[תמצית:]** עלה במחשבתי המצאה ליצור גג דק ונמוך לבור ההשקה, ויהיה מלא במי גשמים, ויהא פתוח לבור הטבילה בקצהו העליון, ומאחר ומפלס המים בבור הטבילה יהיה גבוה ממוצא ההשקה - אזי מי הגשם לא יצאו מהאוצר אפילו בעת הטבילות כי האוצר מלא, וכיון שאין המים יכולים להכנס - גם מי הגשם לא יוכלו לצאת; כשיחליפו את מי המקוה יסתמו את האוצה - וכך מי הגשם ישארו לעולם; אין בזה משום שינוי המנהג מאחר וממשיכים לעשות שני בורות והשינוי הוא רק שאת המכסה שושים על האוצר - יעשו באופן שהמים לא יצאו ממנו; ניתן לעשות את המכסה מהחומרים שעושים בהם את הבורות או מפלסטיק שאינו מק"ט - ויאטמו אותו בגומי מסביב כדי שהמים לא יעלו, וגם יהדקו את המכסה כך שהמים לא ידחפוהו למעלה, וכן ניתן לעשותו מפלסטיק שקוף כדי שיוכלו לראות שהמים שבאוצר לא חסרו, וכן ניתן לעשות במכסה נקב מוגן בגומי כדי שיוכלו להסירו ולראות הכלו המים, וגם יוכלו לשאוב את המים לצורך ניקוי, הגם שבאופן עשייה זו המים לא יתלכלכו כי הלכלוך לא יכנס; ולפ"ז אף לא יצטרכו עוד אוצר השקה כי האוצר הנוסף הרי מיועד להרויח את חומרת הראב"ד, ועל פי המצאה זו אין בזה צורך כי המים לא יתחלפו, אלא שאם לא ירצו לשנות מנהג אבותינו - עדיין יוכלו להמשיך בשני בורות; האדמו"ר מצאנו עיין ברעיון ואמר שהוא מסכים להמצאה זו ושכן ראוי לעשות בכל המקוואות. אף שהמצאה זו דחווה מצד המציאות כי לא רק שלא ירויח מאומה בהמשך הזמן כי לחץ הטבילות יחדיר מים וממילא יוצא את מי הגשם, וכן שינוי הטמפרטורה והתנועה הטבעית של המים יגרמו להתחלפות המים - אף הפסיד שלחן המים מלמטה למעלה יגרום לפריצת המחסום ולזחילת המים החוצה דרך צדדי המכסה, ומה גם שיתכן שיש לחוש שהבליטת תשכח להסיר את הפקק שבין האוצר למקוה וממילא תו ליכא השקה (כשאר השקה נוספת) - אולם למדנו מדבריו שלא ראה בשינוי מכסה הגג שינוי מדרך המקוואות, ועוד למדנו שהצעתו קיבלה את הסכמתו הנלהבת של הדברי יציב זצוק"ל].

הגר"נ קרליץ שליט"א

שיפורים במבני המקוואות: (ט"ו בשבט תשע"ב) **ש.** הרב לובין אמר לי להגיע, דיברתי עם הרב בקיץ, דיברתי עם הרב לובין, הצענו לעשות מקוה טיפה לשנות אותה, טיפה יותר טוב, כמה דברים קטנים שעושים את המקוה יותר טוב, אחד הדברים שלא מצליחים לעשות זה לשמור את מי הגשם הרבה זמן - איך עושים שמי הגשם ישמרו, אנחנו הצענו דגם שמי הגשם יכולים להשמר שנים בלי בעיות, ודיברתי עם הרב בקיץ, והרב לובין אמר לי לבוא לפה; **ת.** אם יהיה מקום פיקוח טוב - אז העצה שלך היא עצה טובה, אבל למסור את זה להמון - לא יודעים מה יצא מזה. **ש.** מה יכול לצאת מזה, כל מקוה בונים פעם אחת והולכים משם? **ת.** צודק. **ש.** ובמקום שיש משהו שמפקח טוב אפשר לעשות את זה? **ת.** אם יש פיקוח טוב אפשר לעשות. **ש.** היו שם כמה מרכיבים, ההצעה שהצינו יכנס לאדמה כדי שכל המים יעברו על האדמה, זה דבר שמה יכול להשתבש בזה - צינור שמלא בחול שכל המים עוברים עליו, והמים שם הם בחזקת שאובין ואי אפשר לפסול יותר שאובין וזה נקרא שהם נמשכים על האדמה - פה בפשטות אפשר לעשות זאת; **ת.** צריך לדבר עם אלה שיש להם נסיון בלעשות מקוה. **ש.** בשורה תחתונה במקום שיש פיקוח טוב אפשר לעשות את זה? **ת.** כן.

~~~~~ מקורות והערות ~~~~~

11. ¹ לא הובלטו (ע"י אותיות דקות) אלא השינויים בין המהדור"ב (הפנים) ובין המהדורה שלפניו (המובאות באות א).

(א) המהדורה האחרונה שכתב מובאת בפנים, וכן הובא בתשב"ץ.

(ב) לפני זה כתב רבנו מתחילת הלכה זו עד ציון 12 כמו המהדורה האחרונה מלבד תרוץ אחד, והוא צוין באותיות דקות.

(ג) לפני זה כתב רבנו את כל ההלכה מתחילתה ועד סופה בזה הלשון [ומהדורה הקרובה לזו היתה לעיני הר"ה, ויש להוכיח שהב"י לא ראה מהדורה זו]: ומקוה שיש בו ארבעים סאה שנפלו עליו אפילו כמה מים שאובין אינו נפסל דתנן היו בו ארבעים סאה ממלא בכתף ונותן בתוכו עד שיחזרו המים למראיהן, וביבמות בפרק הערל גרסינן מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות נתן סאה ונטל סאה כשר, ואמר רבי אסי אמר רבי יוחנן עד רובו, ואמרינן עלה מאי עד רובו דלא נשקול רובו לישנא אחרינא דנשתייר רובו, ומסתברא כי האי לישנא ממתניתין דמקואות מים שאובין ומי גשמים שמתערבין בחצר ובעוקה או על מעלות המערה אם רוב מן הכשר - כשר, מן הפסול - פסול, מחצה על מחצה - פסול, אימתי בזמן שמתערבין עד שלא יגיעו למקוה - פירוש דהיינו שאובה שהמשיכוה, אבל אם היו מקלחין לתוך המקוה - פי' מן הכלי מקלחין למקוה: אם יודע שנפלו לתוכו ארבעים סאה מים כשרים עד שלא ירדו לתוכו שלשה לוגין מים שאובין כשר, ואם לאו פסול - אלמא במחצה על מחצה נמי מפסלי; ואיכא למשמע נמי מהא מילתא דלעיל דאע"ג דמקוה שלם הוא אם נפלו לתוכו ארבעים סאה מים שאובין פסלוהו דהא ליכא רובא דכשרות; ועוד מהא מילתא דאמרינן לעיל בענין פרת שמא ירבו נוטפין על הזוחלין והווי להו מי גשמים, והא מעיין בכל שהו מטהר ובזוחלין וכשהוא המים חיים מעורבין עם הנוטפין, ואם הנוטפין רבו על החיים או אפילו מחצה נידונין החיים אחריהן לטהר באשבורן - אלמא מפסלי במחצה כדאמרינן לעיל; איכא מאן דאמר כיון דמקוה שלם הוא לא מפסיל כלל בשאובים דכמעין משוינן ליה, ואשכחן גבי מעיין דלא מפסיל במים שאובין ואפילו ברבויא, דתנן במקואות בפרק ראשון למעלה מהן מעין שמיימי מעטים שרבו עליו מים שאובין - שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בו בכל שהו, ומקוה שלם נמי להא מילתא מדמינן ליה, ומסתברא לחומרא דשאני הכשירא דמעין מהכשירא דמקוה כדבעינן למימר קמן, אי נמי כיון דמיא קא חסרי ואזלי - כי חסרי בהו ארבעים סאה משהו קא מהנו בהו מחצה דשאובין למיפסלינהו, וה"ל כנטל סאה ונתן סאה דבעינן דנשתייר רובא דכשרים, אבל גבי מעין שרבו עליו מים שאובין - שאובין קא חסרי, מעיין לא קא חסר.

(ד) בשער המים לרשב"א שער ז' הובאו בשם רבנו דברים בנדון זה שאינם בנוסחאות שלפננו, ומקצת מדבריו הם כמהדורה הקדומה שהובאה לעיל באות ג' (וכן במשמרת הבית ריש שער הטבילה ובתשובה סי' תת"ח הביא בשם רבנו ששאובין פוסלים מקוה שלם), ונראה שהיתה לעיניו מהדורה קדומה טפי, והיתה בה תוספת בד"ה איכא מ"ד.

² כתב בדרך אחרת מכאן ועד סוף הלכה זו: ומיהו אתחזיא לן דאכתי איכא למימר דשאני הכשירא דמעין מהכשירא דמקוה, דכיון דמיא קא חסרי ואזלי כי חסר ארבעים סאה משהו קא מהנו בהו מחצה דשאובין למפסלינהו והווי כנתן סאה ונטל סאה דבעינן דנשתייר רובא דכשרים, אבל גבי מעין שרבה עליו מים שאובין, שאובין קא חסרי, מעין לא קא חסר. הלכך מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות ונפלו בו ארבעים סאה מים שאובים כי חסרי מידי מיד נפסל דהא אימעט ליה מקוה טהרה, אבל אי איהו ארבעים ואחת סאה ויפול בו ארבעים ואחת שאובין כשר עד דחסרי שתי סאין ועוד.